T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
BALKAN ÇALIŞMALARI ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HALİDE ALPTEKİN'İN ROMANLARINDA BALKANLAR

HALİME ATMACA

DANIŞMAN
PROF. DR. RIDVAN CANIM

EDİRNE 2021

Tezin Adı: Halide Alptekin'in Romanlarında Balkanlar

Hazırlayan: Halime ATMACA

ÖZET

Balkanlar, Balkanlardaki geçmiş, Balkanlarda meydana getirilmiş kültür, Balkanların kaybının Türk milletinde oluşturduğu yara ve bıraktığı izler, Balkanları konu edinen çoğu Türk Edebiyatı romanında olduğu gibi Halide Alptekin'in romanlarında da kendine yer bulmuştur.

Yüzyıllar boyunca Türkler ve Balkanlarda yaşayan diğer milletler birlikte huzur içinde yaşamışlardır. Osmanlı Devleti, Balkanların fethi ile en geniş sınırlara ulaşmıştır. Osmanlı Devleti'nin duraklama ve dağılma dönemi ile başlayan geri çekilme süreci göçü de beraberinde getirmiştir. Türk tarihindeki en büyük göç olaylarından birini, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'nden sonra ortaya çıkan göç hareketi oluşturur. İkinci büyük göç hareketi ise, Balkan Savaşı sırasında görülen mezalim sonrası başlayan göçlerdir.

Tezimizde; tarihi, kültürü, coğrafyası ve sosyolojisi ile Balkanların, Halide Alptekin'in romanlarında ne şekilde yer aldığı araştırılmıştır. Yazarın, Balkanlara olan bakış açısı ve bakış açısını etkileyen öğeler üzerinde durulmuştur.

Balkan coğrafyasının, tarihinin ve kültürünün Halide Alptekin'in romanlarında nasıl işlendiğini konu alan tezimizde, coğrafya, tarih ve kültür öğelerinin Balkanlar ile bağlantısını ortaya koymaya çalıştık. Halide Alptekin'in romanlarının incelenmesinin yanında, Balkanlarla ilgili olarak yazılmış olan eserleri belirlemeye çalışarak kaynakça bölümünü meydana getirdik.

Anahtar Kelimeler: Balkan, Coğrafya, Kültür, Tarih, Savaş, Göç, Roman

Name of Thesis: The Balkans in Halide Alptekin's Novels

Prepared by: Halime ATMACA

ABSTRACT

The Balkans, the past in the Balkans, the culture created in the Balkans, the scars and traces left by the loss of the Balkans on the Turkish nation have found a place in Halide Alptekin's novels, as in most Turkish Literature novels dealing with the Balkans.

For centuries, Turks and other nations living in the Balkans have lived together in peace. The Ottoman Empire reached its widest borders with the conquest of the Balkans. The withdrawal process, which started with the stagnation and disintegration period of the Ottoman Empire, brought migration with it. One of the biggest migration events in Turkish history is the migration movement that emerged after the 1877-1878 Ottoman-Russian War. The second major migration movement is the migrations that started after the atrocities during the Balkan War.

In our thesis; The history, culture, geography and sociology of the Balkans and how the Balkans took place in Halide Alptekin's novels were investigated. The author's point of view on the Balkans and the elements that affect his point of view are emphasized.

In our thesis, which is about how the Balkan geography, history and culture are handled in Halide Alptekin's novels, we tried to reveal the connection of geography, history and culture elements with the Balkans. In addition to examining Halide Alptekin's novels, we tried to determine the works written about the Balkans and created the bibliography section.

Keywords: Balkan, Geography, Culture, History, War, Migration, Novel

ÖN SÖZ

Yaklaşık altı asır Türk hâkimiyetinde kalan Balkanlar, Türkler için sadece coğrafi bir bölge adı değil, bir tarihin, bir kültürün de adıdır. Balkanlar, gerçek hayatı yansıtması bakımından bir ayna olma özelliği ile Türk edebiyatında konu olarak işlenmiştir. Özellikle 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve ardından meydana gelen Balkan Savaşları ile Balkanlardan göç etmek zorunda kalan Türklerin yaşadığı sıkıntılar Türk edebiyatına yansımış ve Türk edebiyatı ürünlerinde kendisine geniş bir yer bulmuştur.

Çalışmamızın amacı, Balkan coğrafyasının tarihinin, kültürel ve sosyolojik özelliklerinin Halide Alptekin'in romanlarına nasıl yansıdığını tespit etmek ve yazarın Balkan coğrafyasına karşı bakış açısını ortaya koymaktır.

Halide Alptekin, eserlerini; sosyal, siyasal ve kültürel çerçevede Balkanları temel alarak oluşturmuş Cumhuriyet Devri kadın yazarlarındandır. Romanlarında çeşitli konulara yer vermekle birlikte ağırlıklı olarak Balkanları işlemiştir. Araştırmamızda elde ettiğimiz bulgular sonucunda, Halide Alptekin'in romanları veya yazarın kendisi hakkında yapılmış herhangi bir çalışmanın bulunmadığını tespit ettik. Bu nedenle çalışmamızda Halide Alptekin'in *Balkan, Ağlama Tuna, Sarıkamış Kar Bozgunu ve Bir Çanakkale Destanı Şehadetname* adlı romanlarında Balkanları ve Balkanlara ait unsurları ele aldık. Yazarın *Hâce* adlı romanı, hem konu hem coğrafya bakımından örtüşmediği için tasnif ve inceleme dışı bırakılmıştır.

Çalışmamız, *Giriş, Ön Söz* ve *Kaynakça* dışında altı ana bölümden oluşmaktadır. *Birinci Bölüm*'de Halide Alptekin'in kısa bir biyografisi verilmiş ve kaleme aldığı eserlerden bahsedilmiştir. *İkinci Bölüm*'de Türk romanlarında Balkanların işlenişi genel hatlarıyla ele alınmıştır. *Üçüncü Bölüm*'de Halide Alptekin'in romanlarında Balkanlarla ilgili tespit edilen sosyal ve kültürel unsurlar incelenmiştir. Bu bölümde önce; inceleme alanımızı oluşturan *Balkan, Ağlama Tuna, Sarıkamış Kar Bozgunu ve Bir Çanakkale Destanı Şehadetname* adlı romanların özetleri verilmiş; ardından söz konusu metinler tematik bakımdan incelenmiştir. *Dördüncü Bölüm*'de incelediğimiz romanlarda dini hayatın nasıl yaşandığına ve

belirli dini unsurların neler olduğuna dair tespitler aktarılmıştır. *Beşinci Bölüm*'de Halide Alptekin'in incelediğimiz romanlarında savaş unsuruna dikkat çekilmiştir. Bu bölümün alt başlıklarını oluşturan 93 Harbi, Balkan Savaşı ve Çanakkale Savaşı kronolojik düzen gözetilerek işlenmiştir. *Altıncı Bölüm*'de ise, Halide Alptekin'in romanlarında, göç olgusu üzerinde durulmuştur. Sosyal, siyasi ve ekonomik baskılar, uygulanan türlü mezalim ve işkence sonucu Balkanlardan mecburen göç etmek zorunda kalan muhacirlerimizin yaşadığı sıkıntılar ve gördüğü zulümlere, bu bölümde geniş bir yer ayrılmıştır. Çalışmamızın *Sonuç* bölümünde ulaştığımız bulgular dikkatlere sunulmuştur. Araştırmamızda esas aldığımız romanlar ve çalışma boyunca yararlanılan kaynaklar ise *Kaynakça*'da gösterilmiştir.

Tezi hazırlarken yardımlarını esirgemeyen, tez üzerindeki düşünceleri ile bana yol gösteren değerli hocam Doç. Dr. Muharrem ÖZDEN'e, Türk milletinin sosyal ve kültürel yaşamında önemli bir yere sahip olan Balkanlar konusunda çalışmaya beni teşvik eden sayın hocam Prof. Dr. Yüksel TOPALOĞLU'na, tez hazırlama sürecinde desteğini gördüğüm değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Sabri Can SANNAV'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamın başından beri hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşarak çalışmada ilerlememi sağlayan, bana yüksek lisans çalışma imkânını veren kıymetli danışman hocam Prof. Dr. Rıdvan CANIM'a teşekkürü borç bilir, saygılarımı sunarım.

Ayrıca, çalışmam boyunca her türlü desteği sağlayan, bu alanda çalışmamı ve ilerlememi teşvik eden, bu süreçte her daim yanımda olan değerli aileme çok teşekkür ederim.

Halime ATMACA

EDİRNE, 2021

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**

ABSTRACT ..... **ii**

ÖN SÖZ ..... **iii**

İÇİNDEKİLER ..... **v**

KISALTMALAR ..... **ix**

GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HALİDE ALPTEKİN'İN HAYATI VE ESERLERİ **3**

1.1. Hayatı 3

1.2. Eserleri **3**

İKİNCİ BÖLÜM

1. TÜRK ROMANINDA BALKANLAR **6**

1.1. Romanlara Yansıyan Balkan Coğrafyası **6**

1.2. Romanlara Yansıyan Balkan Tarihi **6**

1.2.1. Doksan Üç Harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) 14

1.2.2. Balkan Savaşı 16

1.2.3. Çanakkale Savaşı 23

1.3. Romanlara Yansıyan Balkan Kültürü **28**

1.3.1. Doğum 28

1.3.2. İsim Koyma 29

1.3.3. Kız Beğenme-İsteme, Söz Kesme 30

1.3.4. Düğün 32

1.3.5. Yemek Kültürü 35

1.3.6. Giyim Kuşam 37

1.3.7. Misafirperverlik 38

1.3.8. Türküler ve Mâniler 40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. HALİDE ALPTEKİN'İN ROMANLARINDA BALKANLAR 44

1.1. İncelenen Romanların Özetleri 44

1.1.1. Balkan Adlı Romanın Özeti 44

1.1.2. Ağlama Tuna Adlı Romanın Özeti 50

1.1.3. Sarıkamış Kar Bozgunu Adlı Romanın Özeti 55

1.1.4. Bir Çanakkale Destanı Şehadetname Adlı Romanın Özeti 63

2. Halide Alptekin'in Romanlarında Sosyal ve Kültürel Hayat 92

2.1. Aile 92

2.1.1. Doğum 93

2.1.1.1. Lohusalık 96

2.1.2. İsim Koyma 97

2.1.3. Görücülük, Kız İsteme ve Söz Kesme 99

2.1.4. Yüz Görümlüğü ve Çeyiz 109

2.2. Sosyal Yaşam 115

2.2.1. Giyim Kuşam 115

2.2.2. Yiyecekler ve İçecekler 122

2.2.3. Halk Hekimliği 134

2.2.4. Ölüm ve Cenaze 137
2.2.5. Misafirperverlik..... 140
2.2.6. Haremlik- Selamlık 148
2.2.7. Âmin Alayı Geleneği 149
2.3. Söz Varlığı 151
2.3.1. Türküler..... 151
2.3.2. Mâniler..... 154
2.3.3. Ağıtlar 156

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. HALİDE ALPTEKİN'İN ROMANLARINDA DİNİ HAYAT 158
1.1. Balkanlarda Dinler..... 158
1.2. Balkanlarda Dini ve Kutsal Mekânlar..... 158
1.3. Balkanlarda Dini Hoşgörü 161
1.4. Balkanlarda Dini Çatışmalar 162
1.5. Batıl İnanışlar 164

BEŞİNCİ BÖLÜM

1. HALİDE ALPTEKİN'İN ROMANLARINDA SAVAŞ UNSURU 166
1.1. 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı)..... 166
1.2. Balkan Savaşı..... 172
1.3. Çanakkale Savaşı 174
1.3.1. Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Ordusunun Savaştığı Cepheler..... 176
1.3.1.1. Kafkas Cephesi..... 177
1.3.1.2. Irak Cephesi 177

1.3.1.3. Kanal Cephesi 178
1.3.1.4. Filistin-Suriye Cephesi 179
1.3.1.5. Hicaz-Yemen Cephesi 179
1.3.1.6. Galiçya Cephesi 180
1.3.1.7. Çanakkale Cephesi 181

ALTINCI BÖLÜM

1. HALİDE ALPTEKİN'İN ROMANLARINDA GÖÇ 183
1.1. Göçün Sebepleri 183
1.1.1. Dini Sebepler 183
1.1.2. Ekonomik Sebepler 186
1.1.3. Mezalim 188
1.1.3.1. Yunan Mezalimi 188
1.1.3.2. Bulgar Mezalimi 189
1.1.3.3. Sırp-Karadağ Mezalimi 194
1.2. 93 Harbi Sırasında Türk Göçleri ve Mezalim 195
1.3. Balkan Savaşı Sırasında Türk Göçleri ve Mezalim 199

SONUÇ 213
KAYNAKÇA 218

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
Ank:	Ankara
c:	Cilt
Çev:	Çeviren
der:	Derleyen
Doç:	Doçent
Dr:	Doktor
ed.	Editör
haz:	Hazırlayan
İst:	İstanbul
Prof:	Profesör
S:	Sayı
s.	sayfa
TDV:	Türk Diyanet Vakfı
TTK:	Türk Tarih Kurumu
vb.	Ve benzeri
Yay:	Yayınevi
yy:	Yüzyıl

GİRİŞ

Balkanlar, Avrupa Kıtası'nın güneydoğusunda bulunan bir yarımadadır. Adını, bölgedeki Balkan Dağları'ndan alır. Bu adın kullanılmaya başlandığı tarih 19. yüzyıla dayanmaktadır. Balkan adı, "sık ormanlarla kaplı sıradağ veya engebeli arazi" anlamına gelmektedir. Balkan bölgesinin en dikkat çekici özelliği, dağlık bir yapıya sahip olmasıdır. Yarımadada yer alan dağlar; Karpatlar, Dinar Dağları, Balkanlar ve Rodop Dağları olmak üzere dört ana grupta toplanır.

Sahası üzerinde Arnavutluk, Makedonya, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Kosova, Yunanistan, Bulgaristan, Slovenya, Romanya ve Hırvatistan gibi coğrafi yerleşim birimlerini kapsayan bir bölge olan Balkanlar, geniş coğrafyası ile Avrupa'ya açılan bir kapı olma özelliği taşımaktadır. Bu bakımdan özel bir jeopolitik konuma sahip olan Balkanlar, siyasi çevresi, beşeri ve kültürel özellikleri bakımından her daim önem teşkil eden bir bölge olarak karşımıza çıkmaktadır.

Araştırmamızın konusu "Halide Alptekin'in Romanlarında Balkanlar"dır. 1951 yılında doğmuş olan Halide Alptekin, yaşamını sürdüren yazarlarımızdandır. Temelini, Balkanlarda meydana gelen sosyal, tarihî ve dinî konuların oluşturduğu *Balkan, Ağlama Tuna, Sarıkamış Kar Bozgunu ve Bir Çanakkale Destanı Şehadetname* adlı romanlarda Halide Alptekin'in; toplumsal, ekonomik, tarihsel, siyasal ve çevresel unsurları nasıl ele aldığını ve anlatılan dönemlerdeki Balkanlara ait özelliklerin neler olduğunu tespit etmek amacıyla bu çalışmayı gerçekleştirdik.

Halide Alptekin'in, ilk romanından son romanına kadar Balkanları çeşitli açılardan ele aldığını görmekteyiz. *Balkan* romanında, Balkan Savaşları, Türk ordusu ve ordunun içinde bulunduğu durum, siyasî gelişmeler, sosyal ve kültürel konular işlenmiştir. Bu romanda yazarın toplumsal unsurlara, çeşitli gelenek ve göreneklere yer verdiğini görmekteyiz.

Ağlama Tuna isimli romanda ise, romanın başından sonuna kadar göç olgusu ağır basmaktadır. Göçün öncesinde yaşanan sıkıntılar, göç sırasında çekilen

eziyetler ve göç sonrasında yarım kalmış hayatlar ve parçalanmış yüreklerin acısı tasvir edilmektedir.

Sarıkamış Kar Bozgunu isimli roman, yazarın incelediğimiz diğer romanlarının aksine sosyal konuların daha az işlendiği bir roman olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu romanda hâkim olan unsur savaştır. Türk ordusunun zorlu hava koşulları, ekonomik yetersizlikler, ölümcül hastalıklar ve düşman ordusuna karşı verdiği hayatta kalma mücadelesi ele alınmıştır.

Halide Alptekin'in Çanakkale'ye gözlemci olarak gidip İstanbul Lisesi'nin kayıtlarını araştırıp incelemesi sonucu ortaya çıkardığı *Bir Çanakkale Destanı Şehadetname* isimli romanında, Çanakkale Savaşı ve bu savaşta önemli yer tutan İstanbul Sultanisi öğrencilerinin vatan aşkı üzerinde durulmuştur. Romanda, ağır basan savaş konusunun yanı sıra İstanbul halkının sosyal, ekonomik ve kültürel özelliklerine de büyük yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. HALİDE ALPTEKİN'İN HAYATI VE ESERLERİ

1.1. Hayatı

Halide Alptekin 1951 senesinde İstanbul'da doğmuştur. Lise öğrenimini İstanbul Kız Lisesi'nde görmüştür. Sonrasında İstanbul Eğitim Enstitüsü'nün Türkçe bölümünü bitirmiştir.

Türkiye'nin doğusundan batısına, birçok farklı yerde ve farklı öğretmen okullarında edebiyat öğretmenliği, ilköğretim okullarında ise Türkçe öğretmenliği yapmıştır.

Balkan Savaşı'nın patlak vermesi ile Türk egemenliğinden çıkan topraklardan göç yollarına revan olan Balkanlı ailelerin hüzünlü göç serüvenini anlatan *Balkan*, Çanakkale Savaşı'nda Türk milleti ve vatanı uğruna cephede yer almak, gerekirse bu uğurda şehit olmak için gönüllü olan lise öğrencilerinin hikâyesinin anlatıldığı *Bir Çanakkale Destanı Şehadetname*, Sarıkamış şehitlerinin destanlara konu olacak hikâyesinin anlatıldığı *Sarıkamış Kar Bozgunu* ve 17. yüzyıl Osmanlı toplumunun hac yolculuğunda yaşadıklarının hikâyesinin anlatıldığı *Hâce* adlı beş romanı olan yazar; evli ve iki çocuk sahibidir.

1.2. Eserleri

Hâce:

Bir hasretin türküsüyle yolara yollara dökülür insanlar. Meşakkat, seferin diğer adı olur. Sefer, sevgi kervanının bastığı kum… Bir kum ki fırtınayla yüze tokat gibi iner… Döndüremez yolundan âşıkları…

Anadolu bağrından yiğitler gönderir, yiğitler Anadolu'ya en güzel kokuları getirir.

Bir hâce anlatır asırlar evvelinden mesajını ve der: “Küçük aşklar, büyük sevdanın çakıl taşları…” (2010)

Balkan:

Bir aile… Bir devletin çöküşü… Büyük bir dram… Balkanlar için için yanıyordu. Dünün tebaaları, kapıkulları ayaklanmış, kendi devletlerini kurma sevdasına düşmüşlerdi. Balkan topraklarını yüzyıllardır terleriyle sulayarak yeşerten yurt evlatlarına göç yolları gözüküyordu. Ana kucağına dönme vaktiydi. Kimi yollarda kimi cephelerde şehit oldu.

Selami Hoca ve ailesinin hayatı topyekûn “Balkan”ı anlatıyor. Tarih sahnesine veda eden Osmanlının yetimleri, kader rüzgârının önünde kuru bir yaprak gibi savruluyordu. (2011)

Ağlama Tuna:

Balkan Harbi’nin ayazı, Rumeli’den Anadolu’ya bir sonbahar yaprağı gibi savururken aileleri; kuruyan göz pınarları en çok neye ağlayacağında kararsızdı.

Vatandan kopan her parça bir yanınızı da alıp götürür mü? Ya hicret zarureti sizi sizden alıp da bırakır mı bilinmezlere? Yoksa toprağa verilen her Rumeli evladıyla siz de girer misiniz yerin altına? (2013)

Bir Çanakkale Destanı Şehadetname:

Ölüm ile hayat, esaret ile hürriyet arasında kıl kadar mesafenin kaldığı bazı zamanlar vardır. Vatanı korumak için vatanın binlerce kilometre ötesinden gelindiği ve burada kalındığı zamanlar…

Böyle bir zamanda yola çıkar İstanbul Sultanisi’nden elli yiğit genç. Geride gözü yaşlı analar, babalar ve yarlarını bırakırlar. Çanakkale’de kıpkırmızı açan birer Cennet gülü olurlar sonra; ardından okulları sarı ve siyaha boyanır. Mezar taşlarına yazılamasa da isimleri, tarihin kara sayfalarına altın harflerle kazınır. Ve Sultani’den alamadıkları diplomayı cephede alırlar. Bu belge vardıkları mertebenin de nişanı olur: Şehadetmane…

Onlar sadece İstanbul Sultanisi’nin yiğitleri değildir, bu vatanın yüz otuz iki ayrı köşesinden cepheye koşan Mehmetçiklerdir. Memleketleri; Musul, Adana,

Üsküp, Erzurum, Van, Bağdat, Bursa, Selanik, Diyarbakır, Mekke, Sivas… değildir, artık Çanakkale memleket olmuş, vatan Çanakkale'ye emanet edilmiştir.

Sayıları iki şehir nüfusunu bulan kahramanların "bu topraklar için toprağa girişinin" destanı.

Çünkü biliyoruz ki memleketimiz neresi olursa olsun biz Çanakkale'yiz. (2014)

Sarıkamış Kar Bozgunu:

Düşman güçlü, mevsim zemheri, bir soğuk savaştır yaşanan… Tipinin en çetini, tifüsün en zalimi, çaresizliğin soğuk yüzü, soğuktan da beter üşütür askeri.

Hatalar, bir zincir gibi peş peşe gelir. Bu zincir, kapatır yolları; bu zincir, ayaklara pranga olur; Allahuekber'e bağlar on binlerce canı. Şehitler bu zincirin birer halkasıdır, uzanırlar kilometreler boyunca… Şehitler, bu toprakların asıl sahibi olduklarını haykırırcasına vurulur mühür gibi dağlara.

Ölümüne itaatin resmi çizilir Köprüköy'e, Bardız'a, Sarıkamış'a… (2014)

İKİNCİ BÖLÜM

1. TÜRK ROMANINDA BALKANLAR

1.1. Romanlara Yansıyan Balkan Coğrafyası

Balkan coğrafyası toprakları, tarih sürecinde çokça medeniyete ev sahibi olmuş ve genel olarak savaşlarla, çatışmalarla ve göçlerle akıllara kazınmıştır. Balkanlar günümüzde, Yunanistan, Bulgaristan, Hırvatistan, Romanya, Sırbistan, Slovenya, Karadağ, Arnavutluk, Bosna-Hersek, Kosova, Makedonya ülkelerini ve Trakya bölgesini kapsamaktadır. Aynı zamanda Balkanlar, Osmanlı Devleti'nin yaklaşık 550 yıl egemenliğini sürdürdüğü, coğrafi ve stratejik öneme sahip bir bölgedir.

"Romanlara Yansıyan Balkan Coğrafyası" başlığı altında Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar ve Solyotlar*, Aptullah Zühtü'nün *Şanlı Asker*, Fazlı Necip'in *Dilaver*, Yalçın Tuna'nın *Akın Yolcuları*, Behçet Perim'in *Göçmen Ahmet*, Emine Işınsu'nun *Çiçekler Büyür* ile *Azap Toprakları*, Faik Baysal'ın *Drina'da Son Gün*, Necati Cumalı'nın *Viran Dağlar*, Sevinç Çokum'un *Bizim Diyar*, İsmail Bilgin'in *Elveda Balkanlar*, Gökhan Gökçe'nin *Rumeli'ye Veda* romanları incelenerek romanlarda yer alan Balkanlara ait coğrafi özellikler tespit edilmiştir.

Ahmet Mithat Efendi'nin yazdığı *"Arnavutlar ve Solyotlar"* adlı romanda, Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de etkinliğini yitirmesi ve gücünün zayıflamaya başlaması sonucu Rumeli topraklarında ortaya çıkan siyasi karmaşıklık ve anlaşmazlıklar yansıtılmaktadır. Solyot adlı toprakları ele geçirip bu topraklara sahip olma arzusunda olan, Osmanlı İmparatorluğu egemenliği altındaki Arnavutlar, bu arzu doğrultusunda harekete geçince Solyotlar'ın bu girişime karşı direnerek Arnavutlara karşı gelmesi sonucunda yaşanan mücadeleler anlatılmaktadır.

Ahmet Mithat Efendi, Solyotların yaşadığı Soli adlı bölgenin coğrafi özelliklerini ve bu özelliklerin beraberinde getirdiği olumsuz sonuçları ayrıntılarıyla

anlatmış ve betimlemiştir. Betimlemelere ve açıklamalara göre, Soli bölgesi, Yanya'nın yaklaşık kırk beş kilometre güney batısında, sarp dağlardan ibaret bir bölgedir. Sert kayalıklara ve dar boğazlara sahip olan bölge, bu bölgeye giden insanlar için oldukça zorlayıcı, engebeli ve dağlıktır. İklim olarak karasal iklim özelliklerine sahip olan Soli'de bu özelliklere paralel olarak, burada yaşayan insanların da güçlü, sert, cesur ve zorlu olduğunu belirten Ahmet Mithat, böylece Soli bölgesinin ve Soli'de yaşayan insanların bu gibi soyut ve somut özellikler bakımından benzerlik gösterdiğini de belirtmiştir.

Aptullah Zühtü'nün, "*Şanlı Asker"* adlı romanında, cephedeki askerlerden birinin gözünden Selanik'ten Alasonya'ya doğru yapılan yolculuk, coğrafi betimlemelerle anlatılmıştır:

"Varacağımız yer Alasonya'ya yaklaştıkça manzara da değişiyordu. Ormanlık, taşlık, kayalık ve sarp dağlar yerine geniş geniş meydanlar, zümrüt gibi tepeler görülüyordu. Hele bazı tepelerle, deve boyunlarına yerleştirilmiş taburların beyaz çadırları uzaktan uzağa papatyalara benziyordu.

Nihayet, altı buçuk saat yol gittikten sonra Alasonya'ya vardık.

Alasonya'yı ben büyük bir yer sanırdım. Bu zannım yanılmış meğer. Orası dört yönden yüksek dağlar ve tepelerle çevrili, genişçe bir ovanın batı yönünde bulunan tepelerin bayırına bina olunmuştu. Hemen hemen altı yüz, yedi yüz evlik küçük bir kasabaydı." [1]

Fazlı Necib'in*"Dilaver"* adlı romanında, olaylar genellikle Selanik'in bir köyünde geçmektedir. Bu köyün sahip olduğu özelliklerle ilgili olarak romanda şu bilgilere yer verilmiştir:

"Şurada berrak bir nehrin gümüş gibi sularını görür ki hafif mevcelerle akarak nâzan nazân gölün âguşuna atılıyor. Burada sıkı, azametli bir orman nazar-ı dikkati celp eder ki gölün sahiline kadar inmiş olan ağaçları ayinede cemalini temaşa eden dilberler gibi nazenin bir eda ile başlarını gölün sath-ı musaffasına

[1] Abdullah Zühtü, *Şanlı Asker*, Ülkü Basımevi, İstanbul, 1966, s.47.

doğru uzatmışlar. Akisleri su içinde ihtizaz eder. Ötede bir kolunu gölün içine atmış azametli dağların eteğindeki kayalar muzlim renkleriyle sahilde girdaplar husule getirmiş. Bu uçurumun dibinde göl güzel bir mersa teşkil etmiş ki orada küçük bir balıkçı kayığı siyah bir leke gibi duruyor… Beride ağaçlık, bahçelik arasında bir köyün tek tük binaları görünüyor. Bunların ortasında teali etmiş beyaz bir minarenin aksi gölün rakid suları içinde tecessüm eylemiştir. Sonra bu güzelliğin, bu letafetlerin üzerine uçuşan kelebekler gibi yelkenlerini açmış müteaddit kayıkların taraf taraf seyahatlerini de zammediniz. Tasvir etmek istediğimiz gölün hali, heyeti hakkında bir fikir peyda etmiş olursunuz."[2]

M. Y. Tuna'nın yazdığı *"Akın Yolcuları"* romanında, Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçmek zorunda kalan Gökmen ile terk edilmek zorunda kalınan Balkanlar ilişkilendirilerek aralarındaki benzerlikler coğrafi özellikler üzerinden anlatılmıştır:

"Şu aklara bürünen ağaçlar yazın her dalında bir kuş saklayıp ona yuva iken, şimdi çırılçıplak sanki kendileri örtüsüz kalan yavrular gibi boyunlarını yanlarına eğmiş ağlıyor, gözyaşları buz danecikleri arasında görünmüyordu. Kırlara, bayırlara, yeşil ağaçlara, öten kuşlara gülen yaz nerdesin? Kaldır başını, arkandan gelen güz kardaşın bak bu yerlere kimleri bıraktı! Bu senin gülen yüzüne tatlı neşeler saçan, gönülleri yakan bütün verimlerine, altın bakışlarına nankörlük değil mi? Bak her bucak bunu söylemek istemiyor mu?"[3]

Gökmen, çıktığı göç yolculuğunda trenle İstanbul'a giderken burukluk, üzüntü ve özlemle geride bıraktığı Deliorman'a son bir defa bakar ve içinde yaşattığı vatan sevgisi bir kez daha pekişir:

"O yeşil tarlaların koynunda gizlenen topaçlar üzerinde büyümüş, yastık yerine onları başının altına koymuş, nihayet gençliğinin en tatlı günleri ekin tarlaları

[2] Fazlı Necip**,** *Dilâver* (Haz.: Yrd. Doç. Dr. Erol Ülgen), Akçağ Yay., Ankara, 2005, s.13-14.
[3] M. Yalçın Tuna, *Akın Yolcuları*, 1. baskı, Kader Basımevi, İstanbul, 1936, s. 3-4.

arasında geçmişti. Gözleri orada açılmış, ufuklara orada bakmış, yurt sevgilerini, ulusal varlığının enginliğini oradan almış, göğsü kabarmış taşmıştı."[4]

Behçet Perim'in kaleme aldığı *"Göçmen Ahmet"* romanında, bir gün Cevdet Yeltepe'nin öğretmeni, Cevdet'i Tekirdağ'a davet edince Cevdet de bu daveti geri çevirmez ve Tekirdağ'ın Barbaros köyüne varmak üzere yola çıkar. Yolculuk ederken etrafı izleyen Cevdet, çeşit çeşit ağaçları, cıvıldaşan kuşları, canlılık belirtisi olan ışıkları ve uluyan köpekleri görünce bir anlığına çocukluğuna dönüp doğup büyüdüğü Balkanları anımsar. Anımsadıkları ise; Balkan köylerinin çam, erguvan, kayın, kestane gibi ağaçlarla çevrelenmiş olması, gece vaktinde köylerde yanan ateşlerin kendisini sevindirmesi, ağaçlardaki kuşların ötüşmesi ve köpeklerin havlamasıdır.

Emine Işınsu'nun yazdığı *"Azap Toprakları"* adlı romanda, Batı Trakya Türklerinin, Yunanistan'ın gerçekleştirdiği her türlü şiddet eylemleri karşısında meydana gelen çaresizlikleri vatan toprağı üzerinden anlatılmıştır. Çaresizliğin bazen de isyan boyutuna ulaştığını roman kahramanlarından Bekir'in sarf ettiği cümlelerden anlamaktayız. Bekir'e göre, meydana gelen her şey üstünde yaşadığı toprak uğruna yaşanmaktadır. Vatan toprağı üzerinde yapılan mücadelelere son vermek için tek yol bu toprağı yok etmektir. Ancak yine de vatanı için toprağı yok etmeyi gönülden dilemez.

Yine Emine Işınsu'nun *"Çiçekler Büyür"* adlı romanında, Türklerin, Bulgarlar tarafından gördükleri baskı, yıldırma ve göçe zorlama politikaları karşısında oldukça zor durumda kalıp kendi topraklarında birer yabancı haline geldikleri üzerinde durulmuştur. Türk kızı İlay, Türklerin içine düştüğü bu vahamet ile toprağa bakıp şu düşünceleri aklından geçirir:

"Tabiatta değişiklik yoktu. O bizim ihtiyar, koca güneş arza bir kez daha sırıtmış, karlar erimeye başlamış, toprak su içiyordu. Toprak ha! Sahibi uğruna her bir şeye katlanabilen bir dişi köledir, onu iyi bilirim. Beslenmek ve doymak ister, ötesine aldırmaz. Çektiği eziyeti, çapayı, traktörü, daha bilmem neyi unutmuştur. Parçalandığını, aşağılandığını aklına bile getirmez, kendisinden istenileni, kendisine

[4] M. Yalçın Tuna, *a.g.e*, s.58.

bağlanan umudu hatırlar, verir. Doymaya görsün, elbet verir! 'Canım toprak', 'Ana toprak' falan filan gibi övgülerin, yalnız alanlar tarafından, aldıkları sürece yapıldığını da bilmez yahut bilmek istemez!"[5]

Faik Baysal da *"Drina'da Son Gün"* adlı romanıyla, II. Dünya Savaşı'nın Türk halkı üzerindeki etkileri ve Rumeli topraklarında yaşanılanları kaleme alan diğer bir yazarımızdır. Roman kahramanlarından Rıza Selmanoviç, otobüsle yaptığı seyahat sırasında, Sırpların otobüsü basıp kendisini esir almaları sonucunda büyük bir korkuya kapılır ancak korkusu Balkan sevdası yanında sönük kalır. Balkanların iklim özelliklerini sadece Balkanlara özel, Balkanlara has olduğunu şu düşünceleriyle belirtir:

"Balkan uçsuz bucaksızdı. Balkan'da ölen bir insan hiç doğmamış demekti. Balkan korkunçtu, ama Pub, Bsenka ve Stefan ondan daha korkunçtu. Balkan'ın yine kendine özgü, yumuşacık bir yanı vardı. Bütün bir kış susan yüreği vardı Balkan'ın bile. Bu yürek mayıs ayı geldi mi ilk güneşle birlikte hemen atmaya başlar, kanını donduran buz örtüsünü üstünden sıyırır, hazirana doğru yeşillenip ısınır, altın çiçekleriyle bezenir, kasıma kadar artık eli ayağı soğumazdı."[6]

Necati Cumalı'nın *"Viran Dağlar"* romanı da Balkan coğrafyasıyla ilgili bilgiler vermesi ve coğrafî temellere oturtularak kaleme alınan bir roman olması bakımından önemli bir yere sahiptir. Roman, adını Balkanların dağlık bir bölge olmasından ve birçok dağ sırasına sahip olmasından yola çıkılarak almıştır. Roman kahramanlarından Zülfikar Bey Balkanların, başı sonu belli olmayan dağlarına bakınca yalnızlık duygusunun içine düşer. Fransızlar tarafından yakalandıktan sonra Fransızların elinden kaçmayı başaran Zülfikâr Bey'in çaresizlik içinde kaçarken gördükleri ise hepsi birbirinden heybetli olan dağlardır. Yazarın, Zülfikâr Bey'in psikolojisi eşliğinde Balkanlarda yer alan bazı dağların özellikleri ve isimleriyle ilgili bilgiler vermesi önem arz etmektedir. Vermion Dağı, Olimpos Tepeleri, Kaymakçalan Sırtları, Verno Dağı, Peristeri Dağı, Küçük Prespa Gölü romanda adı geçen bazı coğrafi alanlardır.

---

[5] Emine Işınsu, *Çiçekler Büyür*, 3. baskı, Elips Yay., Ankara, 2007, s. 7.
[6] Faik Baysal**,** *Drina'da Son Gün*, Can Yay., İstanbul, 2006, s.263.

Sevinç Çokum'un *"Bizim Diyar"* romanında, Balkan coğrafyasında yaşayan Türk halkının göçe mecbur bırakılması ve bu süreçte yaşadıkları zorluklar anlatılmıştır. Romanda, Balkanlara ait coğrafi özellikler ön plandadır. Romanda, roman karakterlerinden biri olan Pembe'nin, Usturumca'dan Radoviç'e Sacide halasının evine giderken yapılan coğrafi karşılaştırmalar dikkat çekmektedir. Karşılaştırmaya göre; Radoviç'te Sırp ve Arnavutların iç içe yaşadıkları, Sırp kadınlarının daha özgürce hareket ettikleri, bu kadınların uzun boylu oldukları, Sırpça şarkıları yüksek sesle rahat bir şekilde söyleyebildikleri ve seslerinin duyulmasından endişe etmedikleri gibi coğrafyaya bağlı sosyal özelliklere yer verilmektedir.

Romanda, Balkanlarda önemli bir konuma sahip olan Selanik'e ait sosyal ve toplumsal özellikler de yer almaktadır. Selanik şehrinin özellikleri romana oldukça renkli bir biçimde yansımaktadır. Selanik sokaklarında atlı tramvayların gelip geçtiği, göz alıcı kıyafetleriyle dikkat çeken Selanik kadınları, zarif Selanik erkekleri, neredeyse göğe değecek kadar uzun olan cami minareleri, simitçiler, helvacılar, balıkçılar, midyeciler… Selanik'in sahip olduğu güzellikler olarak romanda yer almaktadır.

İsmail Bilgin'in *"Elveda Balkanlar"* romanında, Balkan Savaşı'nı konu edinen romanlarda sıkça karşılaştığımız göç teması göze çarpmaktadır. Roman, Balkan coğrafyasını ayrıntılı bir şekilde ele alması bakımından önem arz etmektedir. Söz konusu romanda, ayrıntılarıyla yer verilen coğrafi unsurlardan biri olan Balkan Dağları ile ilgili olarak, bu dağların savaş döneminde nasıl bir görünüm kazandığı, önceki çağrışımlarından ziyade bu dönemde ne gibi duygular ifade ettiği belirtilmektedir. Balkanları çevreleyen yüksek dağlar, aynı zamanda korkutucu bir özellik taşımaktadır. Zaten koyu ve karanlık olan gece vakti, Balkanlarda daha karanlıktır. Bu karanlık, Balkan dağlarına bakan insanlarda korku duygusunu harekete geçirerek insanları ürpertmeye fazlasıyla yeter.

Balkan Dağları'yla birlikte tüm Rumeli'nin korku ve endişe içine hapsolmasına karşın, Rumeli'ye has doğal güzellikler de dikkat çekmektedir.

Romanda yer alan ifadelere göre, en yabani çiçekler Balkanlarda açar ve bunların kendilerine has rengi, kokusu ve güzelliği vardır.

Romanda yer alan kahramanlardan Yusuf ve Belkıs, Balkan Savaşı'nın kaybedildiğini öğrendiklerinde büyük bir üzüntüyle köylerini terk etmek zorunda kalırlar. Çünkü yaklaşan tehlikenin, cepheden sonra köylere ve tüm yerleşim yerlerine de ulaşması an meselesidir. Köylerinden ayrılırken Yusuf'un Balkan Dağları'na bakıp dağlarla ve içinde bulunulan durumla ilgili duygu ve düşüncelerini paylaşması bir veda niteliğindedir. Tarlasına, bağ-bahçesine, çeşmesine, dağlara, kırlara tekrar kavuşup kavuşamayacağını fazlasıyla merak etmektedir. Bu ayrılığın geçici olmasını dilerken kalıcı olmasından korkmakta ve bu korkunun üstüne, köyünü yalnız bırakma korkusu ortaya çıkmaktadır.

Rumeli coğrafyasına ait ayrıntılı tasvirlere yer verilen bir diğer roman da, Gökhan Gökçe'nin *"Rumeli'ye Veda"* adlı romanıdır. Yazar, Balkanlarda yaşanan göçü anlatırken Balkanların coğrafi özelliklerinden yararlanmıştır. Bu hususta Vardar'ın tasviri dikkat çekicidir. Yazar, Rumeli Dağları'ndan bahsederken aynı zamanda iklim özellikleri ile ilgili de ipuçları vermektedir. Rumeli Dağları'nda yaz kış bulutların varlığından, kışın karın, yazın yağmurun eksik olmayışından, yağan kar ve yağmur sularının küçük dereler oluşturduğundan bahsetmektedir. Ege'ye doğru uzanan bu küçük dereler Üsküp'e ulaştıktan sonra Vardar Nehri'ni meydana getirmiştir.

Romanın ilerleyen bölümlerinde Vardar ile ilgili olarak, adını türkülere veren Vardar'ın Balkan milleti için hangi anlamları çağrıştırdığı ifade edilirken, Vardar'ın doğal güzelliklerine de yer verilmiştir. Vardar'ın Rumeliler için çağrıştırdığı anlamların yanında tarihi geçmişi, tarihsel olarak da ne anlam ifade ettiği de ilerleyen kısımlarda yer almaktadır.

"Nehirler de biraz insan gibidir işte. Kimi doğmadan ölür, kimi bataklığa sağlanır, kimi bir tuzlu çölde kaybolur, kimi de büyür Vardar olur. Meyvesi bol ağacın dallarını yere eğmesi gibi besili nehrin akışı da durgun olur. Makedonya'nın dağlık ve engebeli arazisinde kıvrıla kıvrıla ilerlerken, Doğu Rumeli'nin Rila ve

Pirin Dağları'ndan kopup gelen kolları da sahiplenen nehir şiştikçe şişer, hareketleri yavaşlar. Dokurcun Dağları'nı geride bırakıp ufka uzanan denizden önceki on düzlüğe indiğinde bereket timsalidir artık. Ovanın can damarıdır, ova onsuz yapamaz, toprak onsuz toz kütlesidir. Köylü onun kıymetini bilir. Onu sever, türkülerine konu eder ismini. Vardar'ın karga kovalamak için ufacık bir taş parçası bile barındırmayan ufuksuz düzlüğe adını vermesi işte bu yüzdendir."[7]

"Binlerce yıl insan teri ovanın tuzlu toprağına karışmış, göveren ekinler medeniyetlerin enerjisi olmuş burada. İskender'in ordusunu beslemiş, Bizans'a ambar olmuş, Süleyman Şah'ın Rumeli'ye ayak bastığı andan itibaren iştahını kabartmış, Murad Hüdavendigâr'ın Sırp ordusunu bozguna uğratmasıyla birlikte, ta Orta Asya'dan gelen konar-göçer aşiretlerin son durağı olmuş bu ova. Boşuna değil; çünkü Vardar demek 'can' demek burada. Vardar demek 'ekmek' demek, 'aş' demek, 'aşk' demek, 'güzellik' demek."[8]

"Rumeli'ye Veda" romanında Demirhisar merkezinde Rumeli'nin coğrafi ve kültürel özelliklerine yer verilmiştir:

"Vardar'ın denize döküldüğü yerden yukarı doğru sağlı sollu köy ve kasabalar dizilir. Türk, Rum, Bulgar, Makedon köyleri kapı komşusudur burada. Kefeli, Gümenisa, Kale, Dereköy ve diğerleri… Gevgeli'de ova biter ve Vardar karanlık bir boğazdan girdiği Makedonya Dağları arasında kaybolur. Sağa doğru uzanan vadi, Pirin Dağları'ndan gelen Struma çayının getirdiği ikinci bir ovada son bulur. Demirhisar bu ovanın en kuzeyinde orta halli bir kasabadır. Evler iki katlıdır, kâgir yapılan alt katta selamlık, mutfak ve misafir yatak odaları, ahşaptan yapılma üst katta ise cumbalı büyük bir salon ve diğer odalar bulunur. Evlerin ön yüzleri dar bir sokağa bakarken arka tarafta nispet yaparcasına üç dört evlek bahçe göz okşayarak yeşillikler içinde uzanır. Mevsimine göre dalından erik, ayva, kiraz, elma koparıp yemek mümkündür bu bahçelerde."[9]

---

[7] Gökhan Gökçe, *Rumeli'ye Veda*, Kaynak Yay., İstanbul, 2008, s.9.
[8] Gökhan Gökçe, *a.g.e.*, s.10.
[9] Gökhan Gökçe, *a.g.e.*, s.21.

1.2. Romanlara Yansıyan Balkan Tarihi

1.2.1. Doksan Üç Harbi (1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı)

Balkan tarihi içerisinde yer alan önemli olaylardan biri, 93 Harbi olarak bilinmekte olan 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'dır. Bu savaşın Rumeli'yi büyük oranda etkileyen kısmını ise Tuna Cephesi oluşturmuştur. Zira bu cephede yaşananlar, Rumeli halkının da geleceğini önemli derecede etkilemiştir. Gerek bu savaşın başlamasındaki nedenler, gerekse savaşın sonuçları bakımından Türklerin sosyal ve siyasî hayatını etkilemekle kalmayan bu savaş, Türkleri psikolojik yıkıma da uğratmıştır. Balkanlar ve Türkler için böylesine önemli bir yere sahip olan 93 Harbi, yazarların ilgisini çekmiş ve 93 Harbi'ni romanlarında işlemişlerdir.

"Doksan Üç Harbi (1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı)" başlığı altında Halit Ziya Uşaklıgil'in *Bir Ölünün Defteri,* Mithat Cemal Kuntay'ın *Üç İstanbul,* Halil Delice'nin *"Koca Yusuf (Yalnızca Güle Yenildi)* ve yine Halil Delice'nin *Görmedin mi Aliş'imi Tuna Boyunda* romanlarında 93 Harbi'ne ait unsurlar incelenmiştir.

Halit Ziya Uşaklıgil'in yazdığı, bir hatıra defteri niteliğindeki *"Bir Ölünün Defteri"* adlı eserde, çok sevdiği Nigar'ın Vecdi ile evlenmesi üzerine, Nigar'ı unutmak isteyen Vecdi'nin savaşa katılması ve bu savaşın 93 Harbi olduğu romanda geçen kısımlardan biridir. Vecdi'nin şu ifadelerinden, harbin başlamak üzere olduğunu ve bunun nasıl belirtiler gösterdiğini anlamaktayız:

"İki günden beri burada bulunuyoruz. Eski Zağra'nın elimize geçtiği günden beri gerek bizde gerek düşman ordusunda birtakım hazırlıklar yapılıyor, her gün iki kuvvet arasında muhtelif noktalarda müsademeler vukua geliyordu… Bütün bu hareketlerin müthiş bir harbin başlangıçları olduğu hissolunuyor; çarpışmanın yavaş yavaş yanmaya başlayıp da birden inşial eden barut gibi müthiş bir tarraka ile patlamak üzere bulunduğu herkesçe cezmediliyordu."[10]

Mithat Cemal Kuntay'ın yazdığı *"Üç İstanbul"* adlı romanında, roman kahramanı Adnan, 93 Harbi'nden sonra İstanbul'a göç etmek zorunda kalan

[10] Halid Ziya Uşaklıgil**,** *Bir Ölünün Defteri*, Özgür Yay., İstanbul, 2009, s.135.

muhacirlerden biridir. Göç yolculuğunda sıkıntılar yaşamaması bakımından diğer muhacirlere nazaran şanslı kabul edilebilecek Adnan, Yıkılan Vatan adını verdiği ve yazmakta olduğu romanında 93 Harbi'nde kendisi gibi şanslı olmayan muhacirlerin sıkıntılarını dile getirmek istemiş ve bu romanında bunun üzerinde durmuştur. Adnan, Anadolu ve Rumeli'yi yanmakta olan iki tane ahşap konağa benzetmiştir. Bu yangından kaçan insanlar da muhacirlerdir… Adnan'a göre bu muhacirler, nereye gideceğini bilmeden sadece yürüyen hayaletlerdir.

Adnan, 93 Savaşı'nda üç unsurun bir sınırı olmadığı düşüncesindedir. Bunlar, hastalık, açlık ve vatan toprağıdır. Acizlik ise dört kavram üzerinde kendini göstermiştir. Bunlar ise; kadınlar, çocuklar, hastalar ve ihtiyarlardır. Bu unsurlar, Moskof ordusunun işkence ve zulümlerine bizzat maruz kalanlardır.

Halil Delice'nin *"Koca Yusuf (Yalnızca Güle Yenildi)"* romanında pehlivan Koca Yusuf'un 93 Harbi ile birlikte Koca Yusuf'un da doğum yeri olan Bulgaristan'ın Deliorman bölgesinde Türklerin içinde bulundukları durum ve içler acısı halleri Koca Yusuf'un hayatıyla bağdaştırılarak yansıtılmıştır. Koca Yusuf gibi pehlivan olan Yörük Ali'nin kendisinden yaşça küçük olan Koca Yusuf'a Rumeli'nin gidişatı ve geleceği açısından verdiği tavsiyeler dikkat çekmektedir. Yusuf'a, Demir Baba'nın (Yavuz Sultan Selim dönemi pehlivanlarından, pehlivanların pîri) izinden gidip ona layık olmaya çalışarak hayatını devam ettirmesi gerektiğini tavsiye ederken aynı zamanda Rumeli'yi zor günlerin beklediğini ve gözlerini dört açması gerektiği konusunda da Yusuf'u tembihler. Yörük Ali'ye göre, Bulgar kuvvetlerinin Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanması an meselesidir. Bu tehdide karşı uyanık olmanın şart olduğunu ve bir pehlivan olarak bunun daha gerekli ve önemli bir hal aldığını söyler.

Halil Delice'nin *"Görmedin mi Aliş'imi Tuna Boyunda"* adlı romanı, gerçek hayatta varlık göstermiş karakterler ve sayısal değerler vermesi bakımından önemlidir. Romanın başkahramanı olan Aliş, Rusların Tuna'yı rahatça geçmelerinden sonra, Osmanlı askerlerinin Ziştovi'yi Ruslar'ın en son ele geçirebileceği yer olarak görmelerini mantık dışı bulur. Romanda Ziştovi ve diğer Rumeli bölgeleri ile ilgili sayısal verilerden yararlanılarak verilen bilgiler önem arz edici niteliktedir:

"1877'nin 26 Haziran'ını 27 Haziran'a bağlayan gece büyük Rus kuvvetleri, Tuna'yı Romanya tarafındaki Zimneçi'den, Osmanlı topraklarındaki Rusçuk ile Niğbolu arasındaki Ziştovi'ye geçerek aşmaya başlamışlardı. Burası bataklık olduğu için Osmanlı ordusu buradan geçiş beklemiyordu."[11]

1.2.2. Balkan Savaşı

Balkan Savaşları, Balkanları konu edinen romanlarda en çok işlenen konu olma özelliğine sahiptir. Hususi olarak Balkan Savaşları'nı konu edinen romanlarda, 93 Harbi'nin Türklerin kaderini belirleyici sonuçlar doğurması, Balkan Savaşları'nın sonucunda gerçekleşen zorunlu göç, göç yollarında çekilen sıkıntılar, savaşlar boyunca Türklerin maruz kaldığı her türlü baskı ve işkenceler, Balkanlardan göç ettikten sonra ortaya çıkan açlık, yoksulluk, perişanlık vb. sorunlar, Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında ortaya çıkan salgın hastalıklar, işlenmiş olan en temel konulardır.

"Balkan Savaşı" başlığı altında Peyami Safa'nın *Sözde Kızlar,* Memduh Şevket Esendal'ın *Miras,* Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Hüküm Gecesi,* Semiha Ayverdi'nin *İbrahim Efendi Konağı,* Orhan Kemal'in *Murtaza,* Zülfü Livaneli'nin *Leyla'nın Evi,* Gökhan Gökçe'nin *Rumeli'ye Veda,* Yılmaz Gürbüz'ün *Balkan Acısı,* Sevinç Çokum'un *Bizim Diyar,* Semiha Ayverdi'nin *Mesihpaşa İmamı,* Reşat Nuri Güntekin'in *Yeşil Gece* romanları ele alınmıştır.

Peyami Safa'nın, konusu bakımından Anadolu'nun işgal altında olduğu yıllarda geçen *"Sözde Kızlar"* adlı romanında, roman kahramanlarından Mebrure, Yunan işgali üzerine İstanbul'a kaçmaya karar verir. Bu süreçte Yunanlar tarafından ortaya atılan suçlamalarla Mebrure'nin babasını tutuklayacak olmaları üzerine, babasının Yunanlardan kaçmasının ardından, Mebrure de İstanbul'a kaçarken bir yandan da babasını aramaya başlar. Babasının Muhacirîn İdaresi'nde olabileceğini düşünen Mebrure, Muhacirin İdaresi'ne geldiğinde gördüğü manzara Mebrure'nin içini acıtır. Öncelikle Mebrure'nin dikkatini bina çeker. Bina, köşede yer alan, üç katlı, soluk renkli ve taştan yapılmış bir binadır. Binadan sonra Mebrure'nin dikkati,

[11] Halil Delice, *Görmedin mi Aliş'imi Tuna Boyunda*, Babıali Kültür Yay., İstanbul, 2008, s.28.

duvar dibinde bekleyen insanlar üzerinde yoğunlaşır. Bu insanlar, Mebrure'nin izlenimine göre uzun zamandır bu duvar dibinde bekleyen ve bu beklemeye alışan; üstü başı perişan ve yoksul insanlardır. Çoğu, vahşetin yakın tanıklarıdır. Kimisinin kocası öldürülmüş, kimisinin çocuğu hastalıktan hayatını kaybetmiş, kimisinin de evleri yıkılıp yakılmıştır. Hepsi karnını doyurmak için bir çare olarak gördükleri bu binadadır.

Memduh Şevket Esendal'ın yazdığı *"Miras"* romanında, roman kahramanlarından biri olan Şefik Bey'in göç yolculuğu boyunca gördüğü, kendisi gibi göç etmek zorunda kalan muhacirlerin yaşadıkları zorluklar, gördükleri türlü işkenceler, bunların sonucunda ortaya çıkan korkunç manzara oldukça tüyler ürpertici ve dikkat çekicidir:

"Bugün bunlar geçmiş, unutulmuş şeyler olmakla beraber hâlâ korkunçtu. Şefik Bey, işittiği hikâyelerden aklında kalanları tekrara başladı. Yol kenarında terk edilmiş çocuklar, devrilmiş arabalar, öldürülmüş yahut donmuş adamlar gözünün önüne geldi. Kimse başını çevirip bakmıyor, düşen düşüyor; yürüyebilenler yahut şimendifere binmeğe muvaffak olanlar canlarını kurtarıyorlardı. Kırlarda köpekler bile insan eti yemekten usanmışlardı.

Ara sıra Bulgarlar, bu kafileleri avlıyorlar, öldürüyorlar; mesela birbirine sarılmış iki ufak çocuğun ikisini birden bir darbede ikiye biçmeğe uğraşarak eğleniyorlardı. Hatta bu çocuklar artık ağlamıyorlar, bağırmıyorlardı. Pek ufak olanları bile ölüm nedir anlıyorlar ve bütün kuvvetleriyle kardeşlerine yahut karın üstüne çıkmış bir ota, bir çalıya sarılıp bekliyorlardı. Boğazlarına bir bıçak batırıldığı vakit bir defa gözlerini kapayıp yüzlerini buruşturuyorlar, sonra ağızlarından kan akarak ölüyorlardı."[12]

Türlü işkencelerden ve zulümlerden şans eseri canlarını kurtarabilen muhacirler, yolculuğun sonunda İstanbul'a ulaştıklarında yeni zorluklar baş gösterince muhacirler için yeniden hayatta kalma mücadelesi başlar:

[12] Memduh Şevket Esendal, *Miras*, Bilgi Yay., Ank.1988, s.18-19.

"Konakta oturan muhacirler, dünyanın en büyük facialarını görmüş, gözleri önünde çocukları, babaları, kocaları öldürülmüş, anaları ve kardeşleri yakılmış insanlardı. Dünyada mukaddes ve aziz ne varsa hepsini terk etmiş bulunuyorlardı. Ahlâkları, düşünce kabiliyetleri pek noksanlaşmıştı, hiçbir şey yapmak tasavvurunda değillerdi. Açlıktan, soğuktan, sefaletten mütemadiyen kırılıp ölüyorlardı. Konağın kapılarını söküp yaktılar; ağaçlarını kestiler, tahtalarını kırdılar."[13]

Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *"Hüküm Gecesi"* adlı romanında Balkan Savaşları öncesinde Balkan topraklarında siyasî çekişmeler ve bu çekişmelerin Balkan Savaşları'nın başlamasındaki etkisi üzerinde durulmuştur. Roman kahramanlarından Ahmet Kerim, İttihat ve Terakki yapılanmasında komitacılığın rol oynadığını savunmaktadır. Komitacılığın, Balkanlarda terör havası estirdiğini düşünen Ahmet Kerim, bu düşüncesini yakın arkadaşı Ahmet Samim'in cinayetiyle desteklemektedir. Cinayetin sebebini ise İttihat ve Terakki topluluğunun genç bir kızı kullanması ve bu kızın Ahmet Samim'i bir tuzağın içine çekmesi olarak belirtmektedir.

Balkan Savaşları'nın başlamasının ardından Osmanlı Devleti zor durumda kalır. Öyle ki İstanbul'da Osmanlı Devleti'nin mağlup olduğuna dair haberler duyulmaya başlar. Savaşa gönüllü olarak katılanlardan Ali Kemal, ordunun içinde bulunduğu içler acısı durumu şu sözleriyle anlatır:

"Ne İstanbul'u azizim, ne İstanbul'u? Bizimkiler kaçmak için vakit bile bulamıyorlar. Hiçbir kuvvet o bozgun asker kitlelerinin önüne geçemez. Öyle bir gözleri yılmış ki, ne Kumandan, ne Bey, ne Paşa, hiçbir şey tanımıyorlar. Hepsinin aklı başından gitmiş, bir an önce soluğu memlekette almaktan başka bir şey kalmamış. Vallahi mirim, yolda öyle sahnelere rast geldim ki, yürekler parçalayıcı… Bazı ibret alınacak vakalar da yok değil. Ta Edirne yakınında beş on nefer önüme çıkıp da bana: 'Hemşeri Çankırı'ya nerden gidilir?' diye sormasın mı? Gülmek mi

[13] Memduh Şevket Esendal, *a.g.e.*, s.19.

lazım ağlamak mı lazım bilemedim. Bazıları da var ki Çorlu'yu Çorum anlamış ve o yöne doğru koşuyor ve hastalık ve açlık…"[14]

Savaş sonunda, büyük oranda müttefiklerin istedikleri olur. Elde etmek istedikleri toprakları elde eder, Rumeli Türklerini Türk topraklarından kaçırtır ve geriye yarım kalan hayaller, ailesinden koparılan genç fidanların toprakla buluşan bedenleri, iyileşmesi zor olan birçok yaralı yürek bırakırlar. Ahmet Kerim, yaşanan bunca şeyin, cesur kahramanların, koskoca Rumeli'nin unutulmaya başlamasına oldukça içerler, onu en çok üzen de bu durum olur:

"(…) Bu nesil sizin etleriniz daha çürümeden, ne yaptığınızı çoktan unuttu. Kosova'yı, Manastır'ı, Üsküp'ü, Selanik'i güzel Venedik'in karşısındaki Adriyatik kıyılarını unuttu. Hatta Edirne'yi hatta mahzun Meriç'i yüz yıldan beri, kim bilir, kaç muhacir kafilesinin kıyılarında soluk aldığı ve gözyaşlarıyla tozlanmış yüzlerini sularında yıkadığı Meriç'i bile fedaya hazırlanmıştı. O Edirne ki, bir yaşlı göz gibi ağlayan mahzun Meriç'iyle, aylardan beri dört bir yanı düşmanla kuşatılmış, kendini vermiyordu. Süpürge çöpü tanelerini öğütüp yiyordu. Otları ve yaprakları kaynatıp çiğniyordu. Fakat temiz bir kızoğlankız gibi saldırganın eline boyun uzatmıyordu ve bu direnme, her yanından ezilmiş millî gururu bir parça daha yaşatmak için yetiyordu."[15]

Semiha Ayverdi'nin *"İbrahim Efendi Konağı"* adlı romanında, Balkan Savaşları ile ilgili yapılan çıkarımlar, romanın büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Savaşta etkili olan siyasî iç ve dış çekişmeler, Balkan devletlerinin Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakması ve sonuç olarak silinmesi mümkün olmayan izler taşımaya mecbur kalan Balkan Türklerinin perişanlığı ortaya çıkar. Göçe zorlanarak yurtlarını terk etmek zorunda kalan muhacirler, gittikleri yerlerde de açlık, sefalet ve yoklukla yüz yüze kalırlar. Yoksulluk içinde ve son derece perişan bir halde bir bilinmeze doğru ilerleyen muhacirlerden çoğu hayata tutunmayı başaramaz.

Orhan Kemal'in *"Murtaza"* adlı romanında, roman kahramanlarından Murtaza, Rumeli'den göç eden muhacirlerden biridir. Balkan Savaşı'nda şehit düşen

[14] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *Hüküm Gecesi*, 2. baskı, İletişim Yay., İstanbul, 1998, s. 214-215.
[15] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s.220-221.

dayısı Kolağası Hasan Bey ile hayatı boyunca gurur duymuş ve hayatının her anında bu gururu kendine hatırlatmıştır. Öyle ki, kendisine hak olarak tanınan arsa, tarla gibi alanları kabul etmeyip damarlarında akan dayısının kanıyla yetinmeyi tercih eder. Murtaza'ya göre, kendini en varlıklı ve şerefli hissettiren durum, mal mülk değil, dayısının Balkanlarda şehit düşmüş olmasıdır. Murtaza o zamanları hatırlamasa bile, dayısının şahadetiyle ve dayısı ile aynı kanı taşımasından dolayı gururların en büyüğünü yaşamaktadır.

Zülfü Livaneli'nin *"Leyla'nın Evi"* adlı romanında, Leyla'nın dedesi Bosnalı Abdullah Paşa, gençliğinde Rumeli topraklarını müdafaa etmiş bir subaydır. Bu müdafaanın Balkan Savaşı ile ziyan hâle gelip Abdullah Paşa'nın doğup büyüdüğü yer olan, Leyla'nın da başta dedesiyle olmak üzere birçok anısının olduğu Rumeli toprakları artık Türklerin elinden acı bir şekilde kayıp gitmektedir. Osmanlı Devleti'nin kaybettiği her toprak parçası, Leyla'nın dedesinin evinden bir cenazenin çıkması kadar acı verici olarak algılanır. Leyla'nın dedesi, zamanında Rumeli topraklarını müdafaa için savaşmış ve her şeyini ortaya koymuştur. Şimdi ise, müdafaa ettiği o toprakların Osmanlı'nın elinden bir bir çıkması, son derece acı bir durum olarak romana yansımaktadır. Leyla, henüz çocukken bu durumun ehemmiyetini anlar ve bunun kapanmayacak bir yara olduğunun farkına varır.

Gökhan Gökçe'nin yazdığı *"Rumeli'ye Veda"* adlı romanda, roman kahramanı Mehmet Cemil, Balkan Savaşları'nın başladığı sıralarda eğitimi için İstanbul'a gider. Darülfünun'da tanıştığı arkadaşlarının Rumelili olmaya nasıl baktıkları Mehmet Cemil'in dikkatini çeker ve sözlerine şöyle yansır:

"Arkadaşlarımın hepsi vatanperver hislerle yetişmiş ideal sahibi insanlardı. Tanışıp konuştukça birbirimize daha çok ısındık. Fikrî teatilerimiz dostluğumuzun pekişmesine vesile oldu. Selanik vilayetinden geldiğimi öğrendiklerinde yüzlerinin acıya buruşması, yüreklerinde hissettikleri acıyı benimle paylaşmaları beni daha da duygulandırdı. Onların gözünde Rumelili olmak, babasız olmaktan daha kötüydü."[16]

[16] Gökhan Gökçe, *Rumeli'ye Veda*, Kaynak Yay., İstanbul, 2008, s.76.

Yılmaz Gürbüz'ün *"Balkan Acısı"* adlı romanında Türklerin yıllardır huzur içinde yaşadığı Muratlı Köyü'ne Rum eşkıyalarının yaptığı baskın sonucu ortaya korkunç bir manzara çıkar. Huzur içinde yaşadıkları Muratlı Köyü, Türkler için adeta cehennem yerine döner, evleri de kendilerine mezar olur:

"*Bütün evler yanmıştı. Çoğu kalas ve direklerden ibaret iskeletler hâlâ tütüyordu. Cami minaresi devrilmişti. Bir zelzele köyü bu kadar harap edemezdi. Doğan Bey, faytonu Ayşe teyzesinin konağına doğru sürdü. Koca konak çökmüş, yerle bir olmuştu. Avluyu geçti, çiçekliği çiğneyip taşlığa koşturdu. Konağın kapısı penceresi belli değildi. Muratlı köyü ölü sessizliği içinde karanlığa gömülmüştü. Muratlı köyü ölmüştü. Rum eşkıyalarının baskınına uğramış Türk evleri mezar olmuştu. Yaz olduğu halde gece soğuktu, ay yoktu. Yanmış yakılmış evlerin közleşmiş kalın direkleri karanlıkta kırmızı beneklerle tütmeğe devam ediyordu. Etrafda yanık ceset ve duman kokusu vardı."*[17]

Sevinç Çokum'un *"Bizim Diyar"* adlı romanında, dönemin ileri gelenleri, kurtuluş yolunun Meşrutiyet'in ilan edilmesinden geçtiğini savunurlar. Hesaba katmadıkları bir nokta vardır ki o da, Meşrutiyet ilan edildikten sonra durumların nasıl olacağıdır. Halk, bu kişiler gibi kurtuluş yolunun Meşrutiyet'ten geçtiğini düşünmemekle beraber, Meşrutiyet'in ilânıyla işlerin daha kötü bir hâl alacağını öngörmektedirler. Roman kahramanlarından Ali Bey de halk ile aynı görüştedir ve Meşrutiyeti ilân etmenin bir çare olmayacağını düşünmektedir. Meşrutiyetin ilan edilmesi hâlinde Arnavutların, Sırpların, Yunanların Müslüman Türklerle birlikte nasıl yaşayacakları, aralarında eşitliğin nasıl sağlanacağı akıllarındaki sorulardan bazılarıdır.

İlan edilen Meşrutiyet bir çare olmayarak, Türk milletini daha kötü bir yola sokar. Savaşın felakete dönmesiyle Türkler göç etmeye karar verirler. Çoğu, göç yolculuğunda açlıktan, susuzluktan ve hastalıktan hayatını kaybeder. İstanbul'a canlı bir şekilde ulaşanlar şanslıdır. Göç yolunda, Selanik'e doğru ilerleyen Rıza Hoca ve ailesi Rum askerlerinin arasına düşer ve kâbus dolu anlar yaşanır. Ancak yaşanılanların bir kâbus olmayıp gerçekten yaşanması tüyler ürperticidir. Bir asker

[17] Yılmaz Gürbüz, *Balkan Acısı*, İstanbul, 1975, s.92-95.

yanlarına yaklaşıp, Gülsüm Ana'nın belindeki keseyi çekip alır, diğer bir asker de Asiye'nin başındaki örtüyü çekip indirir. İndirilen örtünün altında parıldayan küpeler askerin dikkatini çeker ve küpeleri Asiye'nin kulaklarından koparark alırlar. Bunun üzerine annelerinin yere düştüğünü gören çocuklar bağırmaya başlayınca, elinde çıra olan asker, çocuklardan Ahmed'in bacağına elindeki çırayı dokundurup çocuğun bacağını yakar. Çocuk acıyla kaçmaya çalıştıkça askerler iyice keyiflenmektedirler. Rıza Hoca, çocukların derdine düşüp yakardığı sırada askerler Rıza Hoca'nın kızı Zeynep'i yerlerde sürükleyerek kaçırmaya çalışırlar. Gülsüm Ana ve Rıza Hoca kendilerini parçalasalar da, kızları çoktan götürülmüş, kendileri de tarifi mümkün olmayan acılar içinde kalakalmışlardır.

Semiha Ayverdi'nin *"Mesihpaşa İmamı"* adlı romanında, savaşın kendisinden daha çok cephe gerisinde yaşanan olaylar söz konusudur. Sosyal yaşam diye bir şey kalmamış ve savaş psikolojisi, halkın tüm benliğini ele geçirmiştir. İnsanların huzuru kaçmış ve diken üstünde beklemeye başlamışlardır. Gerek sokaklarda, gerekse evlerde konuşulan tek konu savaştır. Düşman kuvvetlerinin bir olup gittikçe büyümesi toplumda tedirginlik yaratmaktadır. Yaklaşmakta olan tehlikeyi asık yüzlerle, endişeli bakışlarla ve yürekleri sıkışarak beklemektedirler.

Göç eden muhacirlerden canlarını kurtaranlar, bu kez de açlık, hastalık ve yoksullukla karşılaşırlar. Romanda, bir imamın gözünden bir annenin küçük çocuklarıyla, sefaletle nasıl baş etmeye çalıştığını görmekteyiz:

"Camiin sokak merdivenlerini çıkıp harime girince ilk revnakın altında genç bir kadınla, biri altı aylık öteki üç yaşlarında iki çocuğu vardı ki, bir gün kadın küçüğe bulamaç yedirmiş ve ağzını silmek için bez almaya dönünceye kadar, üç yaşında olan büyüğü, imrenip de kendisine pay düşmeyen bu artığı, kardeşinin dudaklarından yalayıvermişti. En hazini, sabretmesini bilen ergin bir adam iradesi göstererek bu kadarla iktifa etmiş ve anasını dahası için zorlayıp üzmemişti. (...)[18]

Reşat Nuri Güntekin'in *"Yeşil Gece"* adlı romanında, Rumeli'de Müslüman halka uygulanan mezalim ve işkenceler akıllara durgunluk verici ve insanlık dışıdır. İhtiyarların kolları bacakları kesilmiş, gözleri oyulmuştur. Müslüman insanların ağızlarına eritilmiş kurşun dökülmüş, kadınların memeleri kesilmiş, hamile olanların

[18] Semiha Ayverdi, *a.g.e.*, 156,157.

karnı yarılıp bebekleri dışarı çıkarılmıştır. Akıllara sığmayan bu vahşet yetmezmiş gibi, karınlardan çıkarılan bebekler şişlere takılıp ateş üzerinde yemek gibi kızartılmıştır. Bu dehşetten sonra yanmış insanlardan çıkan kokular havaya yayılmıştır. Sokaklar kesik kol, bacak, kafa, ciğer ve bağırsaklardan neredeyse geçilemez olmuştur. Öldürmedikleri bazı genç kızları ise kendi kötü amaçları doğrultusunda kullanmayı tercih etmişlerdir…

1.2.3. Çanakkale Savaşı

Türk toplumunu pek çok yönden etkileyen ve Türk toplumunda olumlu ve olumsuz izler bırakan Çanakkale Savaşı, Türk Edebiyatı romanlarında konu olarak fazla işlenmemiştir. Bu durum bazı araştırmacılar tarafından, roman türünün diğer türlere oranla daha sonradan olgunlaşması, Türk tarihinde pek çok olayın varlığı, Milli Mücadele'nin Çanakkale Savaşı'nın hemen ardından ortaya çıkması gibi sebeplere dayandırılmıştır.

"Çanakkale Savaşı" başlığı altında, Buket Uzuner'in, *Uzun Beyaz Bulut Gelibolu*, İsmail Bilgin'in *Çanakkale'ye Gidenler- Şu Boğaz Harbi,* İsmail Bilgin'in, *Gelibolu- Yenilmezlerin Yenildiği Yer,* Çetin Öner'in *Dağlara Yazılıdır,* Mehmet Niyazi'nin *Çanakkale Mahşeri* romanları incelenmiştir.

Buket Uzuner'in, *"Uzun Beyaz Bulut Gelibolu*" adlı eserinde, Çanakkale Savaşı konu olarak tam merkeze yerleştirilmemiş olsa da Çanakkale Savaşı'na yer yer gönderme yapılması ve eserde Çanakkale Savaşı'na ait unsurların bulunması bakımından inceleme alanımıza dâhil edilmiştir.

Roman kahramanlarından Beyaz Hala; oldukça zeki, öğrenmeye açık, kültür ve eğitim bakımından son derece donanımlı ve daima ilerlemeyi hedefleyen bir Anadolu kadınıdır. Hayatı boyunca hiç evlenmeyen, çok sevdiği babasının yanından babası ölene kadar ayrılmayan, daima güçlü duran Beyaz Hala romandaki ifadelere göre; uzun ve beyaz saçlı, beyaz tenli, oldukça zayıf, mavi gözlü, yaşlıca görünen ama atik biridir.

Romanda adı geçen bir başka karakter ise Teğmen Ali Osman'dır. Ali Osman, varlıklı ve kültürlü bir aileye, iyi bir eğitime sahip olan aydın bir Türk gencidir. Ali Osman'ın romandaki varlığını, yazdığı mektuplar sayesinde

öğrenmekteyiz. Cesurca savaştığı Çanakkale Cephesi'nde şehit düşen Teğmen Ali Osman, Çanakkale Cephesi'ne gönüllü olarak gidip şehit düşen vatansever Türk askerlerinin bir temsilcisi niteliğindedir.

Çanakkale Savaşı'nda cephelerde sıkça tezahür eden bir durum, bulaşıcı veya ölümcül hastalılardır. Teğmen Ali Osman'da bu hastalıkların belirtileri görülmeye başlar ve Ali Osman sağlık durumunu annesiyle paylaşmak için annesine, Çanakkale Savaşı ile ilgili ipuçları da veren bir mektup yazar:

"Kendimi fena, çok fena hissediyor, iyileşmek için hiçbir şey yapamıyor, galiba yapmak da istemiyordum. Ama bir mucize oldu. Bir ses duydum. Yaşlı ve sevgi dolu bir kadın sesi. Bu sesi hemen tanıdım. Ninemdi bu. Bir şarkı söylüyordu. Dikkatle dinledim. Ninem ilâhi söylüyordu. Ninem cephede bana ilâhi söylüyordu. Titrememem durdu. Ter içinde kalmıştım ama muntazam nefes almaya başlamıştım. İntikam arzusuyla yıldırım çarpmış gibi titreyen vücudumu, nereden çıktıysa, aniden zemzem suyuyla yıkar gibi huzura kavuşturan, ninemin bana ninni yerine söylediği ilâhiler zapt etmiş. Başkası söyleseydi güler geçerdim ama bizzat tecrübe ettikten sonra küçük mucizelerin ancak inananların başına geleceğine ben de gönülden iman ettim. Ninemin ilâhileri Kanlısırt'ta beni bir çılgınlık yapmaktan korudu Valideciğim. Kardeşim Salih'in aksine bir türlü uykuya dalamayan bana, sabırla ilâhiler söyleyerek saçlarımı okşayan ninem, bu dar zamanımda beni cephede buldu ve kulağıma ilâhilerini söyledi. Ninemin kulağıma söylediği Yunus'un şiirleri, ateş gibi yanan, fırtınada ağaç gibi sarsılan vücuduma merhem oldu, ruhum şiddetle ihtiyaç duyduğu huzura kısa da olsa, orada kavuştu: 'Aşkın aldı benden beni, / Bana seni gerek seni, / Ben yanarım dün ü günü, / Bana seni gerek seni.'"[19]

İsmail Bilgin'in *"Çanakkale'ye Gidenler- Şu Boğaz Harbi"* adlı romanında, toplumun her kesiminden karakterler karşımıza çıkmaktadır. Bu karakterlerden biri Ragıp'tır. Ragıp, Berlin'de Hukuk okumuş, Osmanlıcılık fikrine kuvvetle bağlı olan, gelenek, tutum ve inançlarından sapmayan, kararlı ve aynı zamanda son derecece vatansever bir Türk gencidir. Ailesinin onaylamamasına rağmen Çanakkale Cephesi'ne gönüllü olarak giden Ragıp, cepheye gittiğini bir mektup yazarak ailesine bildirme kararı alır. Mektuba, vicdanını rahatlatmak için cepheye gittiğini, ölümü

[19] Buket Uzuner, *a.g.e.*, s.121-122.

göze aldığını ve ölürse de vatanı uğruna öleceği için üzülmemeleri gerektiğini yazar. Anne ve babasının ellerinden öptüğünü ve onlardan helallik istediğini belirterek mektubunu sonlandırır.

Romanda yer alan karakterlerden Leslie ise, şimdiye kadar karşımıza çıkan cepheye gönüllü olarak gidenlerin aksine, Londra'da çalışırken bir suça karışmasının ardından izini kaybettirmek için Çanakkale'ye kaçar. Çanakkale Cephesi'ne gitmesinin tek amacı işlediği suçun sonrasında onu bekleyen hapis cezasından kurtulmaktır. Bir hafta kadar saklandıktan sonra, askerlik için başvuru yapar, iki ay eğitimin ardından İskenderiye'ye ulaşır. Askerliği bir kaçış yolu olarak gören Leslie, burada piramitleri, kral mezarlarını, adaları, nehirleri gördüğü için bu durumu aslında bir tatil olarak değerlendirmektedir.

Ancak Leslie, 18 Mart deniz savaşlarından sonra bir tatil yeri olarak gördüğü Çanakkale Cephesi'nin asıl yüzüyle karşılaşır. Cepheden ailesine mektup gönderen Leslie'nin yazdıklarına göre, Çanakkale cehenneme dönmüştür. Bazı gemileri batmış ve bazıları da ağır darbeler almıştır. Kendisi şimdilik hayatta kalmayı başarsa da çoğu arkadaşı şehit olmuştur. Leslie, kan kokan toprakların, daha da kanlı sahnelere şahit olacağını düşünmektedir. Zafer yolunun ise oldukça uzun bir yol olduğunu belirterek mektubunu noktalandırır.

İsmail Bilgin'in, *"Gelibolu- Yenilmezlerin Yenildiği Yer"* adlı romanı ise yine kendisinin yazdığı *"Çanakkale'ye Gidenler- Şu Boğaz Harbi"* adlı romanının devamı niteliğindedir. Önceden, cepheye gönüllü giden Üsteğmen Halit Mustafa, Doktor Mehmet Nazif, İmam Hasan, Edebiyatçı Sabri ve diğerleri, İtilaf kuvvetlerinin oldukça güçlü donanmalarının, en gelişmiş savaş gemilerinin ve sayıca üstün olduklarının bilincinde olarak iman, hırs, cesaret ve içlerindeki vatan aşkı ile cephelerindeki görevlerine devam etmektedirler. Tıbbiyeden mezun olup cepheye gönüllü olarak giden ilk kahramanlardan olan Mehmet Nazif, cephede mesleğini büyük bir başarı ve son derece metanetli duruşuyla icra etse de zaman zaman kendini gösteren anne sevgisi bu metanetinin önüne geçmekte ve onu duygusallaştırmaktadır. Tedavi etmeye çalıştığı Türk askerlerinin yanında yaralı olarak ele geçirilen düşman askerlerine de büyük bir özenle bakan Mehmet Nazif'in, bu düşman askerlerinden biri ile sohbeti sırasında, söz konusu "anne" olunca dost ve düşman kavramları bir anlığına unutulur ve iki taraf için de özlem duygusu daha ağır basar. Askerlerden

biri, cebinden annesinin fotoğrafını çıkardıktan sonra onu çok özlediğini, hayatta en çok sevdiği kişi olduğunu söyledikten sonra Mehmet Nazif'e annesini özleyip özlemediğini sorar. Anne kelimesini duyduğunda bile kalbi daha hızlı atan Mehmet Nazif, çok özlediğini söyler. Öyle ki annesi bazı gecelerde, Mehmet Nazif'in hiç bitmesini istemediği rüyalarına girer. Bir gün ona kavuşup kavuşamayacağını bilememesi ise içini kemiren bir kurt gibidir.

Halit Mustafa da, Çanakkale Cephesi'nde 26. Alay'ın 3. Taburu'nda görev yapmaktadır. Cesareti ve korkusuzluğuyla diğer askerlere örnek teşkil eden kahraman bir subaydır. Bir çatışma sırasında yaralanmasına rağmen askerlerin yanında kalır, savaşamasa da askerlerine komutanlık yapmaya devam eder, askerlerinin cesaretini kırmamak ve güçlü hissetmelerini sağlamak için onlara destek olur.

Romanda, hayatta kalan iki kişiden biri olan Halit Mustafa, savaşların sonunda Kanal Cephesi'ne gönderileceğini öğrenince oldukça üzülür. Çünkü Çanakkale Cephesi'nden Kanal Cephesi'ne gönderilmesi onun için sadece bir konum değişikliği değil, şehit düşen hatta bazılarını kendisinin gömdüğü arkadaşlarını da orada bırakmak demektir. Halit Mustafa üzgün bir şekilde askerlerine Seddülbahir'i terk edeceklerini ve bir an önce toplanmaları gerektiğini söyler. Bu emre şaşıran askerler, artık evleri gibi gördükleri ve iyice alıştıkları siperleri bırakıp gitmek istemezler. O siperlerden çıkmak içlerinden gelmese de, siperlerinden yavaş yavaş ayrılmaya başlarlar. Ayrılmadan önce son bir kez dönüp Seddülbahir'e, Kirte'ye, Gelibolu'ya bakıp bu yerlerle vedalaşırlar. Bu durum aynı zamanda askerlerin içinde bulunduğu psikolojinin vatan sevgisi ile harmanlandığını bizlere göstermektedir.

Çetin Öner'in *"Dağlara Yazılıdır"* romanında, Birinci Dünya Savaşı'nda Rusların Kafkasya'ya gelmeleri ve halka yaptıkları baskı sonucu Kafkasyalıların göç etmek zorunda kalması anlatılmaktadır. Gemiyle Adana'ya giden yolculardan olan bir nine, torunuyla konuşurken göçün etkilerinden bahsetmektedir:

"Gördün mü ya! Gemi denir ona oğlum, gemi. Kafkas'tan onunla geldik biz. Aylarca sürdü yolculuğumuz. İçimiz dışımıza çıktı kusmaktan. Çoğu dayanamayıp kırıldılar yol boyunca. Ölenleri sarıp sarmalamadan, öylece salladılar o karanlık suya. Yapmayın, etmeyin dedik, dinletemedik. Osmanlı yurduna gelip karaya ayak

bastığımızda binenlerin yarısı bile kalmamıştı gemide. Bir yakınını yitirmeyen yoktu içimizde. Günlerce başım döndü karaya çıktıktan sonra."[20]

Mehmet Niyazi'nin *"Çanakkale Mahşeri*" adlı romanı karakter kadrosu oldukça zengin olan bir romandır. Bu kadrodaki şahısların bazılarına tüm ayrıntılarıyla yer verilirken bazılarına daha yüzeysel olarak yer verilmiştir. Aynı zamanda bu kişiler –iki kişi dışında- Amiral De Robeck, Ian Hamilton, Birdwood, Mustafa Kemal, Esat Paşa, Churchill, Lord Kitchener gibi Birinci Dünya Savaşı yıllarında yaşamış, cephede veya cephe gerisinde bulunan farklı rütbelerdeki yabancı ve Türk askerlerdir. Romanda hayal ürünü olarak karşımıza çıkan iki kişi ise Muzır Ruşen ve Mendebur İdris'tir.

Uzun boylu, iri yarı bir görünüme sahip olan Oğuz Amca ailesini, sevdiklerini geride bırakacak kadar vatanına düşkün, cephede cesurca savaşan korkusuz Türk insanlarından biridir. Oğulları Akif, Hasan ve Mustafa da en az babaları kadar vatansever ve son derece cesurlardır. Öyle ki Türk vatanı, Türk milleti uğruna ölmeyi göze alarak gittikleri cephelerde şehitlik mertebesine ulaşmışlardır.

Romanda yer alan kahramanlardan Hasan Şakir, Çanakkale Cephesi'ne gönüllü olarak katılan Türk gençlerinden biridir. Ağırbaşlı ve olgun karaktere sahip olan Hasan, tıp eğitiminin ilk yılında cephede gönüllü olarak görev alır. Çanakkale'deki ilk zamanlarında cephe ortamına uyum sağlayamayan Hasan, çevresindeki asker arkadaşlarının değişimine şahit olduktan sonra kendisini ister istemez bu değişimin içinde bulur. Yüzbaşılarının askerliği, öldürme sanatı olarak tanımlamasını duyduğunda bu tanımı her ne kadar kendi karakteriyle bağdaştıramasa da vatanı için önce karakterini değiştirme, sonrasında da düşmanları öldürme kararlarını alır.

Savaşta birçok arkadaşının şehit oluşuna şahit olan Hasan, arkadaşlarıyla aynı kaderi paylaşarak, en yakın arkadaşı Yusuf'un kollarında şehit olur. Şehit olmadan önce, çok sevdiği ve özlemiyle yanıp tutuştuğu dedesi Rasih Efendi'ye yazdığı mektuplardan birinde düşman askerlerinin teçhizat gücünden, göğsünü güçlü mermilere karşı siper eden cesur Türk askerlerinden, içlerindeki iman ve inancın bir an olsun azalmadığından ve dedesiyle gurur duyduğundan bahseder. Türk askerleri,

[20] Çetin Öner**,** *Dağlara Yazılıdır*, 2. baskı, Can Yay., İstanbul, 1992, s.75.

düşman kuvvetlerinin güçlü silahlarına karşı göğsünü siper etmiş, korumak istedikleri vatan toprağında şehit olmuşlardır. Yine de Hasan, kahramanca savaşan Türk askerlerine ve onların sonsuz imanına güvenerek Türk milletinin vatansız kalmayacağına inanmaktadır. Kaybettikleri savaşlar bile Hasan'a göre gurur vericidir.

Hasan Şakir'in arkadaşı Yusuf da tıp eğitiminin birinci yılında gönüllü olarak cepheye giden Türk gençlerindendir. Hasan ile lise yıllarında tanışıp arkadaş olmuşlardır. Uzun zamandır tanıdığı yakın arkadaşı Hasan'ın şehit olması, Yusuf'ta derin izler bırakır. Öyle ki neşeli, güler yüzlü hâli yerini üzüntülü ve solgun bir hâle bırakır. Hasan'ın şehit olmasının ardından cesurca savaşmaya devam eden Yusuf, kısa zaman sonra arkadaşının ulaştığı şehitlik mertebesine ulaşır.

Müderris Rasih Efendi ise, İstanbul Darülfünun müderrislerinden ve Hasan Şakir'in dedesidir. Dinine bağlı, milli duyguları had safhada olan ve son derece vatansever biridir. Tıbbiyeliler başta olmak üzere birçok Türk gencini Çanakkale'ye gitme konusunda cesaretlendirir. Torunu Hasan Şakir ve Yusuf da bu gençlerdendir. Bir gün darülfünunda yaptığı konuşmadan sonra sınıfta bulunan tüm gençler koşarak askerlik şubesine gider ve Türk vatanını, Türk milletini korumak için gönüllü olurlar.

Romanda Seyit Onbaşı ile de ilgili bir olayın bilgisine yer verilmektedir. Seyit Onbaşı'nın daha önce üç kez kaldırmayı deneyip yerinden oynatamadığı 215 okkalık mermiyi, savaşın en kritik noktasında insanüstü bir güçle sırtlayıp topun ağzına koyması ve savaşın Türk lehine çevrilmesinde büyük bir rol oynaması da romanda yer almaktadır.

1.3. Romanlara Yansıyan Balkan Kültürü

1.3.1. Doğum

İnsan hayatındaki üç önemli geçiş döneminin ilk sırasında yer alan "doğum" başlığı altında Behçet Perim'in *Balkan Çiçekleri* adlı romanında yer alan doğum ile ilgili özelliklere yer verilmiştir.

Behçet Perim'in *"Balkan Çiçekleri"* adlı romanında, Balkanlarda uygulanan doğum geleneklerine yer verilmiştir. Bu geleneklerden biri, baba adayının doğumun gerçekleştiği evin dışında müjdeli haberi beklerken, doğum haberini babaya ilk duyuran kişinin, haberi duyurmasının karşılığında bahşiş istemesidir. Roman kahramanlarından Hasan Usta, arkadaşlarıyla birlikte dükkânında müjdeli haberi beklerken, eşi Melek ise evde komşu kadınların yardımıyla bebeğini dünyaya getirmeye çalışmaktadır. Dışarıda bekleyiş sürerken, bebeğin dünyaya geldiği haberi dışarıya ulaşır. İçeride bulunan kadınlardan biri, Hasan Usta'ya bir oğlu olduğunun müjdesini verir. Hasan Usta da bu güzel haber üzerine cebinden çıkardığı bir avuç parayı Esme teyzeye uzatır. Bu şekilde gerçekleşen para verme eylemi, müjdeli haber karşılığında bir teşekkür etme şekli ve gelenekselleşmiş bir davranıştır.

1.3.2. İsim Koyma

Çalışmamızın "isim koyma" başlığı altında ele aldığımız romanlar; Ahmet Mithat Efendi'nin *Gönüllü* ve Murat Sertoğlu'nun *Bulgar Sadık* adlı romanlarıdır.

Ahmet Mithat Efendi'nin *"Gönüllü"* romanında, roman karakterlerinden Recep Köso, Hıristiyan olan oğlu Marko'nun Müslümanlığa geçmek istemesiyle, oğluna Müslüman olmanın zor olmadığını ve belli kaidelerden sonra Müslümanlığa geçebileceğini söyler. Bu konuda bilgi edinen Marko, babasından kendisine bir Müslüman ismi koymasını rica eder. Babası da, bazı işlemlerden sonra oğlu Marko'nun yeni isimlerini belirler. İşlemler sırayla abdest almak, sağ kulağına ezan, sol kulağına ikamet-i kelimât-ı mübarekesini okuduktan sonra, sağ kulağına Osman, sol kulağına da Hâlis diye seslenmesi şeklinde gerçekleşir.

Murat Sertoğlu'nun *"Bulgar Sadık"* romanında, Bulgaristan'da misyonerlik yapan Amerikalı bir ailenin Bulgar Sadık ve çetesi tarafından rehin alınmasından sonra Osmanlı Devleti, rehineleri bırakması için Bulgar Sadık ile anlaşmaya çalışmaktadır. Bu sırada aile üyelerinden Silka adlı kadının doğumunun başlaması üzerine çevre köylerden doğum için gerekli malzemeler getirilir. Silka bir kız çocuğu dünyaya getirir ve bu kız bebeğe isim verme görevini Sadık üstlenir. Sadık, bebeğe bulundukları bölgenin adını koymaya karar verir:

"Bir sabah Bayan Ton koşarak yanıma geldi, acayip işaretlerle bize Silka'nın doğuracağını söyledi. Çarnaçar köye inip iki kadın, doğum için lazım olan şeyleri alıp geldik. Şimdiden sonra birde lalalık yapacaktık! Yanıma arkadaş alıp, mağarada özene bezene bir yatak hazırladık. Çiçeklerle yapraklarla süsledik. İki saat sonra da minnacık birkız çocuk doğdu. Adını bulunduğumuz yerin adını koydurdum-Perim-"[21]

1.3.3. Kız Beğenme-İsteme, Söz Kesme

Ahmet Mithat Efendi'nin *"Gönüllü"* romanında, roman kahramanlarından Recep Köso, Rum asıllı Yonkos'un kızı Filomene'yi beğenmekte ve onunla evlenmek istemektedir. Bu isteğinden büyüklerini de haberdar ettikten sonra Recep'in annesi Çelebi Molla oğlunun evlenmesini istese de bu kızın evlilik için doğru kız olup olmadığı konusunda şüpheleri vardır. Şüpheye düşmesinin sebebi Filomene'nin Hıristiyan bir Rum olmasıdır. Annesi, Filomene'nin akıllı ve terbiyeli bir kız olduğunu düşünse de mensup olduğu dinin bu özelliklerinin önüne geçtiğini söyler. Recep, annesini ikna etmeye çalışır, annesi de bu durumu düşünmeye başlar. Recep Köso, bu düşüncelerin sonunda annesinin bu birlikteliğe sıcak bakmadığını, gönlünün olmadığını anlar ve annesini kırmak istemeyerek annesinin fikrine saygı duyar.

Reşat İleri'nin *"Yörük Ali"* adlı romanında, roman kahramanı Yörük Ali, sevdiği kızı rüyasında görür. Rüyasına giren kız, muhtarın en küçük kızı Cemile'dir. Cemile henüz on iki yaşındayken Yörük Ali'den hoşlanmaktadır. Şimdilerde yirmi yaşında olan Cemile, büyük ihtimalle artık evlidir. Çünkü romandaki ifadelere göre, yirmi yaşında olan kızlar evde kalmış sayılmaktadır. Eskiden kızların çok küçükken hatta henüz on beş yaşındayken evlenmeleri romanda yer alan ifadeler arasındadır.

Ahmet Mithat Efendi'nin *"Arnavutlar ve Solyotlar"* romanında, düğünden önce gerçekleştirilen nişan töreninin aile büyüklerinin bir arada olduğu bir ortamda

[21] Murat Sertoğlu, *Bulgar Sadık*, 1. baskı, İtimat Kitabevi, İstanbul, 1943. s. 44-45.

gerçekleştirildiğini ve bunun fazlasıyla önemsendiğini görmekteyiz. Bunun yanında, Hıristiyan ve Müslüman toplumlarda ortak bir noktaya rastlamaktayız. Bu nokta, farklı dinlere mensup ailelerin, nişan törenlerinde dua okunması hadisesidir. Bu dua, Papaz Samuel tarafından, gelinin ve damadın parmaklarına yüzükleri taktığı sırada okunur.

Hüsniye Balkanlı'nın *"Güzel Hatice"* romanında, nişan merasiminin nasıl gerçekleştiğini ayrıntılı bir şekilde görmekteyiz. Kaynananın yanındaki kadınlardan biri, kaynanaya bir ayna verir ve kaynana da aynayı önünde tutar. Telci nine de gelinin koluna girip kaynanasının ve aynı zamanda aynanın karşısına geçirir. Gelin ise, nişanlısından hediye olarak gelen kıyafetleri ve takıları taktıktan sonra, aynanın karşısına geçerek ilk defa kendini görür. Daha sonra ayna ortalarından alınır. Gelin ile kaynana karşı karşıya geldiklerinde kaynana yanındaki peynir şekerlerinden birini kendi yer, diğer şekeri de geline yedirir. Bu eylemin yapılmasında, gelin ve kaynana arasında herhangi bir tatsızlık yaşanmaması amaçlanmaktadır. Damat tarafınca gelinin başına şeker veya para saçılmasının ardından gelin orada bulunan büyüklerinin elini öper, ellerini öptükleri kişiler de geline altın hediye eder. Böylece tören sona ermiş olur.

Tören bittikten sonra eğlenceler düzenlenir, genç kızlar kıvrak edalarıyla oynamaya başlarlar. Akşam olduğunda da, bir yemek ziyafeti gerçekleştirilir. Bu ziyafette peynir helvaları, kuzu dolmaları, baklavalar, dolmalar ve daha pek çok yiyecek ikramında bulunulur.

Kız tarafının düzenlediği bu eğlencelerden sonra, erkek tarafı da gelin ve gelinin ailesi için hazırladığı hediye bohçasıyla kız evine gelerek hediyelerini takdim ederler. Damat, geline yeşil renkli kadife kumaşlı kıyafet alırken, gelinin annesini de düşünerek ona da işlemeli hediyeler getirir.

Erkek tarafının hediyeleri karşısında kız tarafı da buna tepkisiz kalmayarak, hazırladıkları hediyelik bohçaları erkek evine götürür. Romandaki ifadelerden yola çıkarak bohçanın içinde çeşitli el işleri olduğunu ve kız tarafınca hazırlanan bu hediyelerin düğün gelenekleri içerisinde yer aldığını anlamaktayız. Gömlekler, lifler, uçkurlar, işlemeli yemeniler, namaz kumaşları bohçada yer alan hediyelerden bazılarıdır. Bunun gibi bohçalar sadece damat için değil, kaynana, kaynata ve diğer akrabalar için de hazırlanır.

Romanda yer alan ifadelere göre bu bohçalar, evlenecek olan kişiler henüz küçük birer çocukken hatta bebekken ileride evlenecekleri gün düşünülerek hazırlanmaya başlanır.

1.3.4. Düğün

Geçiş dönemlerinin ikinci sırasındaki "evlilik" içinde yer alan "düğün" başlığı altında, Ahmet Mithat Efendi'nin *Arnavutlar ve Solyotlar,* Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Nadide,* Semiha Ayverdi'nin *Mesihpaşa İmamı,* Reşat İleri'nin *Yörük Ali,* Hüsniye Balkanlı'nın *Güzel Hatice,* Fazlı Necip'in *Dilaver,* Halil Delice'nin *Koca Yusuf* romanları incelenerek Balkan düğünleri ile ilgili özellikler belirlenmiştir.

Ahmet Mithat Efendi'nin *"Arnavutlar ve Solyotlar"* romanında, Hıristiyanlık dinine mensup olan gelin adayı Eftimi, Müslüman olan Rüstem ile evlenmek için dinini değiştirerek Müslüman olur ve Müslüman düğünü geleneklerine göre Rüstem ile evlenir. Eftimi ve Rüstem fenerler, meşaleler ve ilahiler eşliğinde konağa girerler.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın *"Nadide"* romanında, roman kahramanları Ali Bey ve Nadide, evlenmeye karar verirler. Hayli zaman harcanan hazırlıkların ardından oldukça geniş bir çevrenin katılımıyla düğün başlar. Romanda yer alan ifadelerden yola çıkarak "davullu zurnalı" tabirinin bu düğünde etkin olduğunu görmekteyiz:

"Davullar, zurnalar bir haftadan beri herkesi meserrete teşvik ediyorlardı. Daha doğrusu aranıyorlarsa herkesi rahatsız ediyordu. Ali Bey'le Nadide'nin düğünlerinin pek parlak olacağına kimse şüphe etmiyordu. Etraf memleketlere gönderilen haberler üzerine pehlivanlar gelmiş, seri'ü's-seyr atlar toplanmış idi."[22]

Romanda karşımıza çıkması sonucu, Balkanlara özgü düğün geleneklerinin içinde, "telcilik" adlı bir geleneğin de varlığından haberdar olmaktayız. Balkanlarda bu geleneği gerçekleştiren kişiye "telci kadın" veya "telci nine" denmektedir. Bu geleneğe göre yaşı büyük bir kadın, kına gecesinde gelinin yüzüne telden süsler takar ve gelinin koluna girerek el öpme merasimini başlatır:

[22] Hüseyin Cahit Yalçın, *a.g.e.*, s.120.

"Nadide kendi hüsnünün kıymetini pek güzel takdir etmiş olduğundan yüzünü tellettirmemiş idi. Paralar toplandıktan sonra telci, Nadide'nin koltuğuna girerek –âdet olduğu için- herkese dolaştırarak ellerini öptürdü."[23]

Semiha Ayverdi'nin *"Mesihpaşa İmamı"* romanında da, Hüseyin Cahit Yalçın'ın *"Nadide"* romanında olduğu gibi "telci kadın" geleneği mevcuttur. Romanda, roman kahramanlarından Pembe Hanım'ın düğün gelenekleri ile ilgili ayrıntılı bilgiler yer almaktadır:

"– Bizde düğünler tam bir hafta evvelinden başlar, diyordu. Ne kız ne de oğlan annesi davete çıkar; bir okuyucu tutarlar, hediyelerini bohçalayıp eline verirler, o da bunu koltuklayınca kapı kapı dolanmaya başlar. Amma her gittiği yerde ona yine hediye verirler. Çevre, kumaş, para… Perşembe günü kız evinden oğlan evine çeyiz gider. Cuma günü telci kadın kızın çeyizlerini açmaya başlayınca hısım akraba kim varsa bu seferde telcinin omuzlarına hediyelerini bir bir atmaya başlarlar…"[24]

Bu geleneklerin yanı sıra, Balkanlara özgü düğün gelenekleri içerisinde at yarışlarına, güreş yarışmalarına ve koşu müsabakalarına da yer veren romanlar vardır. Bunlardan birisi Reşat İleri'nin *"Yörük Ali"* adlı romanıdır. Romana da adını veren, bir güreşçi olan roman kahramanı Yörük Ali, bir düğüne güreş becerilerini göstermek için katılır. Çevre köylerden gelen birçok pehlivan vardır. Yörük Ali'nin yaşı oldukça küçük olduğu için kendisi en kısa boylu olarak kenara ayrılır. Düğünlerde yağlı güreşler, at yarışı gösterilerinden sonra gerçekleştirilir.

Balkan düğünlerinde gelinliğin de ayrı ve özel bir yeri vardır. Günümüzde Balkan veya Rumeli düğünü denildiğinde akla son derece ihtişamlı düğünlerin gelmesinin yanında, düğünler kadar dikkat çeken, özenli ve göz alıcı şekilde hazırlanmış gelinlikler de beraberinde gelmektedir. Bu durum, eskiden beri süregelen bir gelenektir.

---

[23] Hüseyin Cahit Yalçın, *a.g.e.*, s.124.
[24] Semiha Ayverdi, *Mesihpaşa İmamı*, 1. baskı, Gayret Kitabevi, İstanbul, 1948, S.47.

Hüsniye Balkanlı'nın *"Güzel Hatice"* romanında, roman kişilerinden Emine Abla, bir sandık açıp, sandığın içindeki işlemeli ve özel olarak yapılmış, annesine ait olan gelinliği Abdullah'a gösterir. Gelinlik, vişne renginde bindallı sırmalı bir gelinliktir. Telleri, altından olduğu için kararma yapmamıştır. Bu gelinlik aynı zamanda Tırnova'nın en ağır gelinliğidir. Bunun gibi özel olarak yapılmış sadece bir gelinlik vardır.

Fazlı Necip'in *"Dilaver"* adlı romanında, Dilaver ile nişanlı olan Binnaz, düğün hayalleri kurarken Dilaver'in şehit olduğu haberini alır ve zengin bir aileye mensup Hüseyin ile aniden evlenmeye karar verir. Köy yerlerinde olan hadiselerin köy halkı tarafından duyulması kaçınılmazdır. Binnaz'ın bu kararı köyde hemen duyulur ve ayıplanır. Ancak, düğün sahibinin maddi durumu bu ayıplamanın önüne geçer, başta kimse düğüne katılmak istemese de erkek ailesinin maddi durumunu göz önüne alarak düğüne katılmaya karar verirler. Köydeki kadınlar, aralarında bu durumu konuşurlarken zenginlerin ve fakirlerin düğünleri arasındaki farkı dile getirirler:

"–Bu düğüne bizim köyden gidecek pek az adam bulunabilir. –Haydi kuzum sen zevkine bak. Yine giderler… Herkes gider. Düğün yemeklerinden, davul dinlemekten, hora seyretmekten hiçbir kadın geri kalmaz. Eğer bir fakir düğünü olsa, böyle rezaletler vuku bulsaydı belki birçokları ayıplar, düğüne gitmezdi. Yemek var, eğlenmek var."[25]

Balkan düğünlerinde yer alan gelenekler içerisinde güreş yarışmalarının da varlığından bahsetmiştik. Halil Delice'nin *"Koca Yusuf"* romanında da, bir dedenin torununa anlattıklarından; Balkan düğünlerinde, güreşler yapılırken çalınan Rumeli müzikleri, Rumeli havası ve Anadolu havası tanımları ile Balkanların çeşitli bölgelerinde çalınan Rumeli havaları hakkında bilgi sahibi olmaktayız. Güreşlere özgü olan havalar, Deliorman, Plevne, Filibe, Rodoplar, Trakya, Batı Anadolu, Üsküp ve Kırkpınar'da çalınır. Anadolu havası denilen havalar ise, doğu, güney, kuzey, orta ve güneydoğu Anadolu'da çalınan Köroğlu ve Sepetçioğlu havalarıdır.

[25] Fazlı Necip, *a.g.e.*, s.139.

Romanda karşılaştırmalı olarak verilen bu havalarda, Anadolu havaları, Rumeli havalarına nispeten daha sesli ve hareketlidir.

1.3.5. Yemek Kültürü

Günümüzde olduğu gibi, Balkanlarda bazı yiyecek ve içecekler kimi zaman iyileştirme yönüyle karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki, grip, nezle vb. hastalık durumlarında akla ilk gelen besin çorbadır. Sıcak olarak tüketilmesi bakımından insana türlü yönlerden iyi geldiği düşünülmektedir.

Balkanlarda yemek kültürü ile ilgili ipuçları elde ettiğimiz romanlar; Hüseyin Cahit Yalçın'ın *Nadide,* Ahmet Mithat Efendi'nin *Gönüllü,* Yalçın Tuna'nın *Akın Yolcuları,* Orhan Kemal'in *Cemile,* Hüsniye Balkanlı'nın *Güzel Hatice* adlı romanlarıdır.

Hüseyin Cahit Yalçın'ın *"Nadide"* adlı romanında, roman kahramanlarından Fuat, bir olayda yaralanınca Kanber Ağa onu tedavi etmeye çalışırken tedavinin etkisini arttırmak ve Fuat'ın bir an önce kendine gelmesini sağlamak için aşçıdan yemekler hazırlamasını ister. Romanda yer alan ifadelerde, hasta olanlar için, Balkanlarda ne tür yemekler hazırlandığını görmekteyiz:

" ... Hancıya da yarın sabah için kuvvetli bir et suyuyla çorba ve külbastı pişirmesini tembih eyledi."[26]

Romanda yer alan karakterlerden Ali Bey'in, geçirmiş olduğu bir kazadan sonra Ali Bey'e, Fuat için uygulanan yöntemin uygulandığını görmekteyiz. İyileşmesi için akla yine et sulu çorba gelir ve hazırlatılır:

"Yanlarına koşarak işi anlayınca tadil-i havf etti. Ali Bey'i yatağına yatırdılar. Çabucak kestirilen bir baba hindinin suyuna bir çorba pişirilmesini Kanber tembih etti."[27]

[26] Hüseyin Cahit Yalçın, *a.g.e.*, s.45.
[27] Hüseyin Cahit Yalçın, *a.g.e.*, s.120.

İçinde bulunduğumuz zamanda kahvaltı, öğle yemeği veya akşam yemeği için yemek masasında bir araya gelinmekte ve yemek yenilmektedir. Çoğu evde yemek masası bulunmakta ve kullanılmakta olsa da "yer sofrası" kültürünün de birçok evde devam ettiğini görebiliriz. Bu durumda tabaklar, bir masa üzerinde değil, zemine serilen "sofra" adı verilen bez üzerinde veya yine sofra üzerine konulan tepsi üzerinde bulunur. Bazen yemek kelimesinin yerini sofra kelimesi almaktadır. Mesela; "yemeğe gel" yerine "sofraya gel" veya "yemekleri hazırla" yerine "sofrayı hazırla" ifadeleri kullanılmaktadır.

Ahmet Mithat Efendi'nin *"Gönüllü"* adlı romanında, yer sofrası ile ilgili ayrıntılara yer verilmiştir:

"Bego'nun ziyafetinde misafirler kuşluk yemeğine otururlar. Sofra alafranga değildir. Seccadeler üzerine sofra bezi serilir, yemekler bunun üzerine konur. Misafirler yere oturur ve sofra bezinin bir kenarını dizlerinin üzerine alırlar."[28]

Romandan yaptığımız çıkarımlardan biri de, Arnavut yemeklerinde kuzu etinin önemli bir yere sahip olduğudur. Misafirlere kuzu sunmak bir saygı göstergesi ve tüketecek olanlar için de ayrı bir mutluluk sebebidir.

Yalçın Tuna'nın *"Akın Yolcuları"* romanında, roman karakterlerinden Ayşe, ailesine kışın tüketmenin iyi olduğunu düşündüğü tarhana çorbası yapar. Romanda yer alan ifadelerden yola çıkarak, kahvaltılarda tarhana çorbası içmenin, Balkan köylerinde her sabah gerçekleştirilen bir âdet olduğunu öğrenmekteyiz:

"Refikası Ayşecik ondan pek çok erken kalkmış ahırda bulunan atlara, ineklere saman verdikten sonra yattıkları odanın da ateşini yakıp ateşe de bir tencere su koymuş, kaynatıyordu. Ayşecik bununla Gökmen'e ve uyuyan iki yavrusuna tarhana pişirecekti. Köylerde sabahları tarhana yemek bir âdetti."[29]

[28] Ahmet Mithat Efendi, *Gönüllü*, s.17.
[29] Yalçın Tuna, *a.g.e.*, s.14.

Orhan Kemal'in *"Cemile"* romanında ise, Boşnakların yemek kültürü ile ilgili bilgi edinmekteyiz. Boşnak muhacirlerinden Cemile'nin hazırlamış olduğu yemek sofrasının, Türk yemek kültürüyle benzer özellikler taşıması dikkat çekicidir. Cemile, yere temiz bir sofra bezi serer, büyükçe bir hamur yapma tahtasını sofra bezi üzerine koyar. Sonra, büyük bir kapta içme suyu getirir, ekmeği dilimler. İçinde soğan yahnisi bulunan tencerenin kapağını açtığında odaya güzel kokular yayılmaya başlar.

Toplumumuzda nişan ve düğün yemeklerinin ayrı bir öneme sahip olduğu ve özenle hazırlandığı bilinmektedir. Hüsniye Balkanlı'nın *"Güzel Hatice"* romanında bu duruma bir örnek söz konusudur. Hatice ile Hafız Ali Bey'in nişan törenlerinde hazırlanan yiyecekler tam bir ziyafet sofrasıdır. Kuzu dolmaları, helvalar, baklavalar, dolmalar kısa sürede bitirilir.

1.3.6. Giyim Kuşam

"Giyim Kuşam" başlığı altında incelediğimiz romanlar ise; Murat Sertoğlu'nun *Bulgar Sadık* ve *Hüsniye* Balkanlı'nın *Güzel Hatice* romanlarıdır.

Murat Sertoğlu'nun *"Bulgar Sadık"* adlı romanında, Balkan köylülerinin giyim tarzları ile ilgili ipuçları elde etmekteyiz. Bulgar baskısından kaçarak Edirne'ye geçmek isteyen Sadık'ın üzerindeki zabit kıyafetleri Türk hükümeti için uygun değildir ve bu hâliyle Edirne'ye giriş yapamayacaktır. Bunu bilen Sadık, bir Balkan köylüsünün çorabından gömleğine kadar tüm kıyafetini silah zoruyla alıp giydikten sonra yoluna devam eder:

"Tabancamla biraz dürtükleyince adam iki dakika içinde don gömlek kalıverdi. Büyük bir hayretle yüzüme bakıyordu. –Çarıklarını ve çoraplarını da çıkar hadi. Onu da hemen yapıverdi. El ve ayaklarını bel kayışları ile bağladım. Soyunmak sırası bana gelmişti. Zabit elbisesini attım. Köylünün sakosunu, poturunu giydim,

kuşağı belime sarıp, kalpağını da başıma geçirince, tam bir köylü olmuştum. Çorap ve çarıkları da giydikten sonra, hızla köylüye döndüm."[30]

Hüsniye Balkanlı'nın *"Güzel Hatice"* romanında ise Balkanlı kadınların günlük kıyafetlerine dair örnekler, Hatice'nin kıyafetleri üzerinden anlatılır. Üzerinde sırma işlemeli mor renkli kadife kumaştan bindallı kıyafeti vardır. Başında ise, elmastan iğnelerle süslenmiş pembe krep bulunmaktadır.

1.3.7. Misafirperverlik

Türk kimliği ile özdeşleşmiş misafirperverlik kavramı, kültürel mirasın bir parçasıdır. Misafirperverlik, bir görev olarak görülür ve bu doğrultuda davetli veya davetsiz şekilde haneye gelen konuğa/konuklara hizmette kusur edilmez, gelenler en güzel şekilde misafir edilir ve aynı şekilde uğurlanır. Misafirperverlik ile yiyecek-içecek ikramı birbiriyle ilişkilidir. Gelen misafire, elde bulunan yiyecek ve içeceklerin en iyisi sunulmaya çalışılır.

Misafirperverlik henüz misafiri karşılamada başlar. Gelen misafir, evin kapısında karşılanır, içeriye davet edilir, iyi bir şekilde ağırlandıktan sonra misafire kapıya kadar eşlik edilerek uğurlanır. Belli aşamalarla gerçekleştiren misafirperverlik, Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir ve milli bir görev olarak benimsenmektedir.

Balkanlarda da misafir, misafirlik, misafirperverlik kavramları büyük önem taşımaktadır. Bir eve gelen misafire evdeki en güzel yiyecek içecekler ikram edilir, yatıya gelen misafirler için sunulan yiyecek ve içeceklerin yanı sıra misafirlerin rahat hissetmeleri için ayrı bir oda hazırlanır. Bu durumun bir örneğini, Ahmet Mithat Efendi'nin *"Arnavutlar ve Solyotlar"* romanında görmekteyiz. Çavillas'ın evine misafir olan Rüstem için hazırlanan odanın detayları, romana Rüstem'in gözünden şu şekilde yansır:

"Çavillas Rüstem'i tesliye ve temin için birçok pederane taltifattan sonra delikanlının rahatlaşmasını bittavsiye oğlu ve zevcesiyle beraber yanında çıktı.

[30] Murat Sertoğlu, *Bulgar Sadık*, İtimat Kitabevi, İstanbul, 1966, s.9.

Rüstem yalnız kaldı. Ocağın yanına mıhlanmış sacdan mamul bir kandil içerisinde yanan mum yağından ibaret ışığı söndürerek, safi koyun yapağısından bir şilte ve Arnavut yamçısından bir yorgan ve bir de yastıktan ibaret yatağı içine girdiyse de gözlerine uyku girer mi?"[31]

Yalçın Tuna'nın *"Akın Yolcuları"* adlı romanında, Rumeliler tarafından misafirlerin ayırt edilmediğini, gelen her misafir için aynı özenin gösterildiğini görmekteyiz. Roman kahramanlarından Gökmen, göç etmeden önce evinde ağırladığı misafirleri ve onlar için neler yaptığını şu şekilde hatırlar:

"Sokak kapısından içeri girilince sağ tarafta gelen giden konuklara ait olan oda göze çarpar. Zengin, fakir kim olursa olsun kapıya vurarak içeri giren insan burada tünekleyerek yatar, her neye ihtiyacı varsa görülür. Hele böyle kış günlerinde lapa, lapa kar yağdığı günlerde belki haftalarca konakladıkları olurdu."[32]

Balkanlarda misafirler için oda hazırlanmasının bir gelenek olduğunu belirlememiz doğrultusunda, Behçet Mehmet Perim'in *"Göçmen Ahmet"* adlı romanında da bu geleneğin varlığından haberdar olmaktayız. Makedonya'dan göç ederek Edirne'ye gelen Ahmet için yakınları tarafından bir misafir odası hazırlanır:

"Hasibe Abla'nın okula yakın olan evinin iki odası daha bir hafta evvel benim için kiralanmış ve köylülerden çoğunun müşterek zevklerine göre düzenlenmişti."[33]

"Göçmen Ahmet" romanında, misafir odası hazırlamanın bir gelenek olduğunun vurgulandığı gibi, misafirperverliğin Türk milleti için son derece önem arz eden geleneklerinden biri olduğu da vurgulanan bir başka noktadır:

"Biraz sonra içeriye giren Ahmet Gültekin gümüşten bir tepsi içinde iki porselen tabak dolusu üzüm, çikolata ve konyak dolu iki kadeh getirmişti. Hemen ayağa kalktım ve: –Çok zahmet ediyorsunuz bu külfetlere hiç lüzum yoktu; sizinle

---

[31] Ahmet Mithat Efendi, Arnavutlar…, s.53.
[32] Yalçın Tuna, *a.g.e.*, s.17.
[33] Behçet Mehmet Perim, *Göçmen Ahmet*, 1. baskı, İkaz Basımevi, Afyon, 1955, s.16.

görüşmek ve dertleşmek fırsatını esirgemeyişiniz nazarında en kıymetli ikram yerine geçmiştir, dedim. –Konuğa saygı ulusal âdetimiz ve onursal ödevimizdir.!!!"[34]

1.3.8. Türküler ve Maniler

Anadolu'dan Balkanlara ulaşan Türklerin oluşturdukları türkü ve mâni kültürü oldukça yaygındır. Fakat zamanla, farklı kültürlerle etkileşim sonucu dilde ve musikide değişikliler ortaya çıkmıştır. Vatan toprağını korumak için verilen mücadeleler türkülere yansımıştır. Türkülerin sözlerinde, Balkan kültürü ile ilgili özellikler bulunmaktadır. Ayrılık, üzüntü, acı, kahramanlık ve vatanperverlik gibi konuların sıkça işlendiği türküler, Rumeli türküleri veya Serhat türküleri olarak adlandırılmıştır.

Fazlı Necip'in *"Dilaver"* romanında, Türk-Yunan Savaşı'na gidecek olan askerler için, gitmeden önce köy meydanında davullu zurnalı uğurlama yapılır ve askerler de bu uğurlamada cesaretlerini ve vatan sevgilerini gösteren türküler söylemeye başlarlar:

" – Haydi arkadaşlar, biz de hep bir ağızdan dağları inletelim, dedi. Davul zurna çalmaya, kayıklardaki gençler:

'Duydunuz mu sınıra gelmiş adû,/ Vatanın zabtına etmiş arzu.

Sağ iken biz ne demek olsun bu/ Arkadaşlar geliniz hep gidelim.

Şu mukaddes vatanı hıfz edelim' şarkısını bir ağızdan okumaya başladılar."[35]

Yalçın Tuna'nın *"Akın Yolcuları"* romanında, roman karakterlerinden Gökmen, Bulgar baskısından dolayı göç etmeye karar verir ve göç hazırlıklarına başlar. Göç edecek olmanın verdiği üzüntüyü hafifletmek için gidene kadar arkadaşlarıyla zaman geçirmek isteyen Gökmen, yine bir akşam arkadaşlarıyla

[34] Behçet Mehmet Perim, *a.g.e.*, s.29.
[35] Fazlı Necip, *a.g.e.*, s.19.

toplandığında, arkadaşları Gökmen'in içindeki hasret ve özlemi bildiklerinden, duygu dolu şarkılar söylemeye başlarlar:

"Bahçelerde labada/ Be yârim aman, Gel sarılalım sobada./ Soba bize dar gelir, Be yârim aman,/ Yaptıralım bir oda. Be yârim aman, / bahçelerde idrişah, Boyu uzun kendi şah,/ Be yârim aman, Ayıramaz padişah/ Ayıramaz padişah

Sigaranın incesi/ Gönlümün eğlencesi, Bir akşam gel bir sabah/ Ah ille Cuma gecesi, Sigaramı yandırdım,/ Gül dalına kondurdum. Nazlı da selimem uyurken,/ Öptüm de uyandırdım."[36]

Akın Yolcuları romanında, Gökmen'in dinlediği bazı Balkan türkülerine de yer verilmiştir. Dinlediği türkülerden biri olan Plevne kahramanları türküsü Gökmen'e geçmişi anımsatır ve Gökmen'i gözyaşlarına boğar:

"Karadeniz akıp gider,/ Etrafını yıkıp gider. General Osman'ın askeri,/ Plevne'ye çıkıp gider. Karadeniz akmam diyor,/ Yanlarını yıkmam diyor. Yüz bin Moskof gelmeyince,/ Ben çadırımdan çıkmam diyor.

Bunu söyleyince Gökmen başını doğrulttu. Gözlerini bir noktaya dikti. Tarihi gözü önüne getirdi. Türk diline destan olan bu büyük Plevne kahramanını düşündü. Gözlerinden buna bir pınardan su dökülür gibi birkaç damla gözyaşı döküldü."[37]

Yine aynı romanda, türkülerle beraber anımsadığımız ve türkülere konu olduğunu gördüğümüz bir başka durum da, günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan şehirlerden Vidin'in Osmanlı Devleti'nin elinden alınması ve bunun sonucunda Türkler açısından ortaya çıkan olumsuzluklardır:

---

[36] Yalçın Tuna, *a.g.e.*, s.30-31.
[37] Yalçın Tuna, *a.g.e.*, s.31-32.

"Vidin ovasında koyun kuzular,/ Annesiz babasız kalan yavrular, Gelsin yârim gelse de bulamaz çareler./ Vidin ovasında toplar kuruldu, Topun şiddetinden ay gün tutuldu/ Gelsin yârim gelse de bulamaz çareler."[38]

Orhan Kemal'in *"Murtaza"* romanında, Murtaza ile aynı yerde çalışan işçiler, Murtaza dâhil bütün muhacirlere dışlayıcı bir tavırla yaklaşarak muhacirleri alay konusu haline getirmektedirler. Bir gün işçiler, Murtaza'nın da yanlarında bulunduğu bir vakitte "Drama Köprüsü" adlı türküyü Murtaza ile alay etmek için alet edip, amaçlarıyla örtüşen alaycı bir ses tonuyla türkünün nakarat bölümünü söylemeye başlarlar:

"– At maaar-tini Debreli Hasan, dağlaaar inleesiiin!"[39]

Romanda geçen bir başka türkü de, Murtaza'nın askerlik yıllarından hatırladığı ve her söyleyişinde onu hüzünlendiren bir askerlik türküsüdür:

"– Ne zaman gittik Trakya'ya bekayadan, görmeli idin beni kumserim… Geçer idik İstanbul'daki Galata Köprüsü'nden altmış bekaya… Çağarır idik Ey Gaziler'i. Ağlar idi koca karılar güzergâhımızda, yas tutar idi gelinler…"[40]

Şimdiye kadar görüldüğü üzere, romanlarda geçen türküler birer hikâyeye sahip olma özelliği taşımaktadır. Bunlardan biri de Mehmet Türker'in *"Bozgun Zamanı"* romanıdır. Roman karakterlerinden Pehlivan Salih, günümüzde Bulgaristan sınırları içinde yer alan Arda Nehri'nden geçerken aklına, hüzünlü bir hikâyeye dayanan "Arda Boyları" adlı türkü gelir. Romanda yer alan bu türkünün aktarılan bir parçasından türkünün hikâyesi ile ilgili de bilgi sahibi olmaktayız:

"Arda'nın boynunda kırmızı erik/ Helime'nin ardında on yedi belik./ Ah annecim, ah annecim yatkına beni/ Bu genç yaşta denizlere attına beni; Alıverin

[38] Yalçın Tuna, *a.g.e.*, s.32.
[39] Orhan Kemal, *Murtaza*, Cem Yayınevi, İstanbul, 1969, s.98.
[40] Orhan Kemal, *a.g.e.*, s.116.

feracemi annecim diksin/ O gıymatlı İsmail'e kendisi gitsin/ Uyan uyan Receb'im senin olayım,/ Ardalar aldı beni ya nerde bulayım."[41]

[41] Mehmet Türker, *Bozgun Zamanı*, Çağrı Yay., İstanbul, 2006, s.85.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. HALİDE ALPTEKİN'İN ROMANLARINDA BALKANLAR

1.1. İncelenen Romanların Özetleri

1.1.1. Balkan Adlı Romanın Özeti

Mahmut Bey ailesi ile Selanik'teki konaklarında mutlu bir şekilde yaşamaktadırlar. Ancak zamanla bu rahat ve mutlu yaşantıları yerini korku ve endişeli bir hâle bırakır. Selanik huzursuz bir şehir olmaya başlar. Bu durumdan rahatsız olan Mahmut Bey ve ailesi köydeki çiftliklerine taşınmaya karar verir.

Ağabey Recai'nin evlenmesi ardından abla Gülfidan da, İstanbul'a gelin edilir. Babaları Selami Hoca, damadı hakkında geniş bilgi sahibi olmak için İstanbul'a, hemen sonra Çamlıca'daki Paşa Dayısı'nın konağına gider. Selami Hoca Paşa Dayı'dan, İstanbul'un durumunu sorar; duydukları ise pek iç açıcı değildir. Bu konuşmada Paşa Dayı Türklerin kaybettiği topraklardan, Ali Süavi olayından ve Osmanlı Devletinin kötü durumundan bahseder. Ancak içinde, kaybedilen toprakların yeniden kazanılacağı, Osmanlı Devleti'nin eski gücüne yine kavuşacağı umudu vardır.

Ertesi gün İstanbul'dan ayrılan Selami Hoca, çiftliğe gelir. Burada İstanbul'dan gönderilmiş bir mektup alır ve okudukları karşısında dehşete düşer. Mektup, kızı Gülfidan tarafından yazılmıştır. Gülfidan mektupta, eşi Muhittin Bey'in kendisi üzerine bir kız getirdiğini, yuvasının yıkılacağını anlatmaktadır. Mektubu okuyan Selami Hoca eşini Selanik'e ulaştırdıktan sonra soluğu İstanbul'da alır.

Akşam olduğunda Muhittin Bey ile konuşan Selami Hoca onu, kızını bir daha üzmemesi için korkutmak amacıyla öldürmekle, kızı ve torunlarını yanında götürmekle tehdit eder. Ertesi gün bu olaydan dolayı damadını padişahın huzuruna çıkarmak için yağmurlu bir havada yola çıkarlar. Yolculuk boyunca yapılan imar işlerinden, Abdülaziz'in tahttan indirilişi ve şüpheli ölümünden, önceden yaşanan 93 Harbinden bahsederek Yıldız Sarayı'na gelirler. Selami Hoca bayındırlık işlerine önem veren II. Abdülhamit'e bir yıllık çalışmasını takdim eder, padişahtan övgü ve

hediyeler alarak saraydan ayrılır. Selami Hoca damadına yeteri kadar tembihte bulunduğuna ve damadının bir daha kızını üzmeyeceğine inandığı için tekrar eşi Behiye Hanım ile Selanik' doğru yola çıkarlar.

Bu olaylarda önemli bir yere sahip olan Sırmanur, kendisini esir hanlarının birinden satın alan ve evli olduğunu söylemeyen Muhittin Bey' e rahatsız olduğunu belirterek satılarak bu evden gönderilmesini rica eder. Damat Muhittin Bey'in bunu kabul etmemesi üzerine Sırmanur, bohçasını hazırlayarak sabahın ilk ışıklarıyla evden ayrılır. Arzuhalciye, kadıya vermek için dilekçe yazdırır fakat dilekçeyi kadıya vermekten vazgeçerek satıldığı evin bulunduğu Tophane Karabaş Mahallesi'ne gitmeye karar verir. Bir zaman sonra Selami Hoca, eşi Nigar Hanım ve Sırmanur'un yerine düşündükleri Münevver kadınla İstanbul'a gelirler. Eve geldiklerinde Selami Hoca yakın dostu Nizamettin Efendi'nin salonda beklediğini öğrenmesi üzerine endişelenir ve hal hatır sorduktan sonra merakını gidermek için Nizamettin Efendi'ye geliş sebebini sorar. Duydukları ise neden endişelendiğinin cevabı niteliğindedir. Nizamettin Efendi Selanik'te durumların karıştığı ve oğlu Mahmut'un zaptiyeler tarafından akşam vakti evinden götürüldüğü haberlerini verir. Selami Hoca da Selanik'e gider gitmez oğlunu hapisten çıkarmayı düşünür. Selami Hoca karışıklığa neden olan olayları sorduğunda ise Nizamettin Efendi, önceden Osmanlı'nın Filibe Valisi Gavril Paşa'yı konağına baskın düzenleyerek tehdit eden, sonra da bütün haberleşme araçlarına el koyup, etrafla irtibatı kesen Bulgar çetelerini hatırlatıp bütün kıpırdanmaların hatırlattığı bu olayın devamı olarak geliştiğini söyler. Bulgarların büyük Bulgaristan hayalinin peşinde; Sırplar ve Yunanların da kendilerinin olduğunu iddia ettikleri Makedonya'da gözleri olduğunu anlatır. Bulgar çetelerinin Müslüman köy ve kasabalarını basıp halka türlü eziyetler ettiğini, malı mülkü yağmalayıp bu paralarla da silah ve bomba aldıklarını da sözlerine ekler.

Ertesi sabah tren bileti alan Selami Hoca, Nigar Hanım ve oğlu Recai ile Selanik'e doğru yola çıkarlar. Selami Hoca, vagonlardan birinde devlet adamlarından biri olduğunu düşündüğü bir kişiyle tanışır. Bu kişi Ser hafiye Ezel Paşa'dır. Sohbetin koyulaştığı sırada Selami Hoca, Ezel Paşa'ya oğlu Mahmut'un durumundan bahseder. Paşa da Selami Hoca'ya oğlunun eve gönderileceği sözünü verir ve tren Selanik'e varınca Selami Hoca ile Ezel Paşa vedalaşıp ayrılırlar. Selami Hoca eve vardıktan birkaç saat sonra Mahmut gelir. İkisi de bu durumla ilgili konuşmazlar. Bu

sıralarda Behiye gelin ikinci erkek torunu doğurur. Balkanlarda başlayan eziyetler hocanın canını sıktığından torununa Mazlum ismini verir. Hep imrendiği kalabalık aile tablosu oluşmaya başlamış, konakta altı kişilik bir aile olmuşlardır. Ama Mahmut'tan dolayı canının sıkkınlığı bu mutlu aile tablosuna gölge düşürür.

Damat Muhittin Bey'in Selami Hoca'ya verdiği sözün üzerinden birkaç yıl geçer ve bu sürede Muhittin Bey sözünde dursa da Sırmanur'u akından çıkaramaz. Bir gün Sırmanur'u satın adlığı kadının yanına gider ve onun nerede olduğunu sorar. Kadın da Sırmanur'un Humbaracı yokuşunda Arap Rıza namında bir belâlının yanında olduğunu söyler. Gece zaptiye nezaretinde görevli yedi sekiz arkadaşıyla evin önüne gelir. Sırmanur kapıyı açtığında aradan birkaç yıl geçmesine rağmen birbirlerini hemen tanırlar. Muhittin Bey Sırmanur'a onu eşi yapacağının, mutlu yaşayacaklarının sözünü verir. Muhittin Bey, bu sözler karşısında mutlu olan Sırmanur'u kaldığı evden alarak gider. Bütün bu olanlardan sonra kendini çaresiz hisseden Gülfidan, her ne kadar işi gidişatına bırakmak istese de yoğun üzüntü ve düşünceler sebebiyle hastalanarak yatağa düşer. Münevver kadın Gülfidan'ın durumunu ailesine haber verir. İstanbul'a tekrar gelen Selami Hoca ve Nigar Hanım kızlarının durumuna çok üzülürler. Gülfidan, artık kızlarının daha fazla üzülmesini istemeyen ailesinin de etkisiyle eşinden boşanır. En küçük kızını yanına alıp, iki oğlunu Münevver kadına bırakarak anne ve babası ile Selanik'e gider.

Bir gün Ser hafiye Ezel Paşa, Selami Hoca'yı ziyarete gelir. Bu ziyarette Gülfidan ile karşılaşır ve aralarında bir etkileşim olur. Ezel Paşa, Gülfidan'ın bekâr olup olmadığını öğrenmek için yaptığı araştırma sonucu bekâr olduğunu öğrenince Gülfidan'la evlenmek için aracılar gönderir. Yaz mevsiminin sonlarına doğru babası ve ağabeylerinin de rızalarıyla Gülfidan ve Paşa'nın nikâhları kıyılır.

Bu sıralarda komitacılar Makedonya'da terör estirmeye başlamışlardır. Çıkarlarına aykırı davrananları Müslüman, Hıristiyan ayrımı yapmadan öldürmekte, herkesin parasına el koymaktadırlar. Bu olaylara canı oldukça sıkılan Selami Hoca, oğlu Mahmut ile konuşurken yaşananların ve Makedonya'nın ele geçirilmek istenmesinin sebebini Balkanların coğrafi özellikleri ile ilişkilendirir. Makedonya, güneyde Ege Denizi'ne, batıda Ohri Gölü'ne kadar uzanan, İstanbul ve Boğazlara yakın, vergi gelirleri yüksek, ziraat bakımından da zengin bir konumdadır.

Makedonya'ya sahip olan devlet, bu zenginliğe de sahip olacaktır. İşte bu sebeplerden dolayı Makedonya ele geçirilmek istenmektedir.

İki yıl sonra Gülfidan ve Ezel Paşa ikiz erkek evlat sahibi olurlar. Gülfidan ve ailesi ara sıra Ezel Paşa'nın yasa dışı olaylara karıştığını duysalar da duymazdan gelirler. Ne kadar duymazdan gelseler de, Paşa'nın haraç aldığı, adam kaçırttığı, nüfuzunu kullanarak elde ettiği haksız kazançları, silah ticaretinden yaptığı vurgunları ağızdan ağza dolaşmaktadır. Bunlara daha fazla sabredemeyen II. Abdülhamit, Ezel Paşa'yı İstanbul'dan Manisa'ya sürgüne gönderir. Bir gün Paşa, Manisa caddelerinde dolaşırken alacaklıları tarafından Paşa'nın önü kesilir ve linç edilerek öldürülür. Haberi duyan Gülfidan üzüntüden dolayı gerçekleşen erken doğumla altıncı çocuğu İffet'i dünyaya getirir.

Meşrutiyetin getirilmesi hususunda baskılara dayanamayan II. Abdülhamit, Temmuz sonlarına doğru II. Meşrutiyeti ilân eder; 1908 Aralık'ta da meclisi açar. Meşrutiyetin ilanı üzerinden bir yıl geçmeden ayaklanmalar ortaya çıkar. Mustafa Kemal 1909'da Hareket Ordusu'na isyancılara karşı taarruz emri verir. İsyan bastırılır, II. Abdülhamit tahttan indirilerek yerine V. Mehmet Sultan Reşat geçirilir.

Selami Hoca'nın İstanbul'a gitmesinin üzerinden üç yıl geçer. Bu sırada patlamak üzere olan Makedonya'nın fitilleri ateşlenir. 1912 yılının Ekim ayı başında Karadağ, Osmanlı Devleti'ne savaş açar. Üsküp Sırplara bırakılır. Sonrasında da, Bulgaristan ve Yunanistan, İstanbul'a savaş ilân eder. Durum böyle olunca Mahmut Bey'in ailesi, birkaç değerli eşyalarını yanlarına aldıktan sonra Üsküp'ten ayrılırlar. Mahmut Bey, arkadaşı Hilmi Bey ile yolda ilerlerken biraz ileride birtakım kıpırdanmalar görürler. Bu kıpırdanmayı oluşturanlar onlar gibi şehirlerini, kasabalarını, köylerini terk eden, Selanik'ten, Koçana'dan, Vayaslı'dan, Üsküp'ten, ayrılan ailelerdir. Mahmut Bey, Üsküplü bir aileden ağabeyi Recai'nin Sırplar tarafından öldürüldü, yengesinin de intihar ettiği haberini alır. Aynı kafileden Dolni Poroy ve Vayaslı'da Türkler' in katledildiğini, Coldinova'da on iki Türk'ün öldürüldüğünü öğrenirler. Rodop Dağları'nda mola verdikleri sırada yirmi-yirmi beş kişilik komitacı grup tarafından baskına uğrarlar. Silahları, paraları, ziynet eşyaları neleri var neleri yoksa bu grup tarafından alınır, bomboş bir şekilde ortada kalırlar. Daha sonra kafileyle yollarını ayıran Mahmut Bey, bir köye ulaşır. Köyün zenginlerinden Abdurrahman Ağa Mahmut Bey ve ailesini evine alır. Hasta olan

Behiye Hanım bu evde vefat eder. Mahmut Bey, çocuklarını yakınlarına emanet ederek İstanbul' a ablasının evine gelir. Annesi, babası ve ablasıyla sabaha kadar sohbet ederler. Daha sonra Mahmut Bey, oğlu Kadir'i Tıp Fakültesine, Mazlum'u da İstanbul Sultanisi' kaydettirir.

Enver Paşa 1914 yılının Ekim ayı sonunda Yavuz ve Midilli gemileriyle Odesa ve Sivastopol limanlarını bombalatır. Birkaç gün geçtikten sonra Fransa, İngiltere ve Rusya Osmanlı'ya savaş açar. Enver Paşa Sarıkamış üzerinden Rusya'ya saldırmayı düşünür. Bu düşünce eyleme dönüştüğünde ise sonuç felaket olur. Gerçek sayı belli olmasa da 90.000'e yakın asker şehit olur. İngiliz ve Fransız donanmaları, Çanakkale Boğazı'nı tehdit etmeye başlayınca ordu askere ihtiyaç duyar ve Kadir de dâhil birçok genç askere alınır. Kadir cepheden gönderdiği mektuplarla; hem babasına hem İstanbul'a durumu hakkında haber verir. Bu mektuplardan anladığımız kadarıyla; İngiliz gemileri Seddülbahir ve Ertuğrul tabyalarını bombalar ve çok sayıda şehit verilir. Dört ay sonra Seddülbahir'e zırhlılarla yüklenirler. Süngülerin de yer aldığı şiddetli çarpışmada dört şehit verilir. Bir sabah düşmana ait savaş gemileri Çanakkale Boğazı'na girer ve Türk tabyalarına ateş açarlar. Düşmana ait gemilerden biri darbe alarak 700'e yakın askeriyle birlikte suya gömülür. Akşama doğru da 3 savaş gemileri batırılarak Çanakkale'nin geçilmesine izin verilmez. Bir ay sonra düşman askerleri, toprak altından Türk siperlerinin altına lağımlar kazarak siperlerin altına dinamit yerleştirir ve sonra da bu dinamitleri patlatarak siperleri havaya uçururlar.

Bir süre sonra mektupların arkası kesilir. Çünkü Kadir hem yaralanır, hem de hastalanır. Hastanede tedavi gördükten sonra taburcu edilip köyüne gönderilir. Bir süre sonra da hayatını kaybeder. Zaten cephede vurulanlar cephede şehit düşerler; Kadir gibi dönebilenler de, ya veremden ya tifodan, ya da sıtmadan ölürler.

1914-1918 yılları içinde, Türkiye; Irak, Suriye, Kafkasya, Çanakkale, Galiçya, Hicaz, Yemen, Kanal Cepheleri'nde büyük mücadeleler verir. 1918 sonlarında da bütün imkânlar tükenir. Türk ordusu, 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekesi'yle sona bir adım daha yaklaşır. Bu mütarekeye göre; boğazların işgali kabul edilecek, Osmanlı ordusu dağıtılacak, harp gemileri verilecek, demir yolları posta idaresi ve pazarlar kontrol altında tutulacak, esirler teslim edilecektir.

Eşi Behiye Hanım ve oğlu Kadir'in ölümünden sonra iyice garipleşen ve mezarlıktan ayrılmayan Mahmut Bey, bir gün karısının mezarına kapaklanmış halde ölü bulunur. Kısa bir zaman sonra kızı Hafize evlendirilir, oğlu Mazlum da askere alınır. Mazlum bir süre sonra, komutanından üç gün izin alarak köyüne gelir. Geldiği günün akşamında ablası Hafize'yi gördükten sonra koşarak sevgilisi Gülsüm' ü görmeye gider. Aniden askere çağırıldığından köydeki yakınları ve dostlarıyla vedalaşamayan Mazlum, bu sefer bunu gerçekleştirmek için herkesin evine uğrayarak vedalaşır. En son, köyün başındaki kan kardeşi İsa'nın evine gider. İsa ile kucaklaşıp hasret giderdiği sırada kapı şiddetli bir şekilde çalınır. İsa kapıyı açtığında karşısında Mazlum'u aradıklarını söyleyen zabitler ve onların arkalarında da köyde dedikoduyla, boşboğazlığıyla tanınan ve Gülsüm' ün babasının yakın arkadaşı olan Gacal Hamdi'yi görür. Mazlum köye geldiğinde Gacal Hamdi, bunu Gülsüm' ün babasına yetiştirir; o da kızından ebediyen uzak durması için Mazlum'u öldürtmeye karar verir. Zabitler Mazlum'u asker kaçağı olduğu gerekçesiyle köy meydanına götürüp sorguladıkları sırada Mazlum, nereden geldiğini anlamadığı kurşunların hedefi olur ve hayatını kaybeder. Acı haber önce ablası Hafize, sonra da bütün köy tarafından duyulur. Hamile olan Hafize'nin bu haber üzerine sancısı tutar ve sütninesi Atife Ebe tarafından doğum gerçekleştirilir.

Cephede ise Yunan ordusu Batı Anadolu'da yaptığı taarruzlarda üstünlük sağlar ve Tekirdağ'a bir tümen çıkarır. Tekirdağ'da, Hafize'nin eşi İbrahim'in de bulunduğu bir tümen, Yunan ordusu tarafından tuzağa düşürülür. Yunan askerleri, Türk askerlerinin etrafını sararak onları, beşer onar şekilde sıraya dizerler. Sonra hepsini diğer esirlerin toplandığı kampa getirirler. Bunlardan 25-30 kişiyi küçük bir odaya tıkarlar ve iki gün sonra kapıyı açarlar. Tekrar iki kişilik sıralar halinde altı boş olan daha küçük bir odaya getirirler ve odanın altına odun atarak altta ateş yakarlar. Aç ve susuz geçen gecenin ardından kapı, sabah olduğunda tekrar açılır. İbrahim'in, arkadaşı Selim'le konuştuğunu gören Yunan askeri İbrahim'e şiddetli bir tokat atar ve kulağının kanamasına sebep olur. Daha sonra bir subay tarafından revire getirilen İbrahim, kulak zarının patladığını ve kulağının bir daha duymayacağını öğrenir. Yunan askeri İbrahim'i, Yunan askerlerinin kaldığı koğuşa götürerek ona temiz kıyafetler ve yatak verir. Yunan askerinin amacı, İbrahim'i ayak işlerinde kullanmaktır. İbrahim'e, karargâhlar arasında evrakları getirip götürme görevi

verirler. İbrahim, görevini erken bitirdiği bir gün arkadaşlarını görmek için gittiği odanın boş olduğunu görünce, Yunan askeri onların kurşuna dizildiğini söyler. Rıza'yı, Selim'i ve diğerlerini aklına getiren İbrahim'in âdeta dünyası başına yıkılır. Bu saatten sonra kaçmaya karar veren İbrahim, karargâhtan gizlice ayrılıp köyüne varır. Ablası Atiye'yi gördükten sonra eşi Hafize'nin yanına gider. Köyde herkes tedirgindir. Yunan askerleri gündüz köylere baskın düzenledikleri için, gündüz köy dışında saklanıp gece geri evlerine dönerler. Bir gün sekiz-on kadar atlı, evleri basıp köylüleri alarak onları akıl almaz işkencelerle öldürürler. Köylülerden Hasan'ı, İsmail'i, Mahir'i, Emine'yi hem kurşuna dizerler, hem parçalarlar, hem de gözlerini oyarlar. Bunları yapanlar, Yunan askerleri değil, eşkıyalardır.

Günün birinde Selami Hoca'nın yalısını basan Yunan askerleri, Selami Hoca ve eşi Nigar Hanım'ı salonda, Recai Bey'in çocukları Şahika ve İffet'i merdivenlerde, anneleri Gülfidan'ı da yardımcı kadınlarla birlikte mutfakta öldürülürler. Acı manzarayla karşılaşan bahçıvan, komşulardan yardım isteyerek cenazeleri yalıdan çıkarır. Başlarında Kur'an okunduktan sonra gömülürler. Aileden sağ olarak; askerî hekim olan Hamit, Garp Orduları'nda asker olan Ezel ve Ebed, bir de köydeki Hafize kalır. Yalı temizlendikten sonra Gülfidan'ın asker olan ikizleri Ezel, Ebed ve büyük oğlu Hamit şehit olmadan dönerlerse onlara; dönmezlerse tek vâris Hafize'ye teslim edilmek üzere, yalının kapısı kilitlenir, pencereleri kapatılır.

1.1.2. Ağlama Tuna Adlı Romanın Özeti

Yaşını başını almış, hayat tecrübesine sahip, vatanına, milletine ve dinine sıkı sıkıya bağlı olan Abdullah Efendi, tuhafiye dükkânına gelen müşterilerine sıkça bu özelliklerinden ve bunlarla ilgili anılarından bahseder. Bir gün rahatsızlanması üzerine oğlu Yunus Efendi, Yanya, Üsküp, Priştine ve Şumnu'daki akraba ve hısımlara babasının rahatsızlandığı haberini verir. Bunun üzerine dost ve akrabaları Abdullah Efendi'yi ziyaret ederler. Abdullah Efendi ve ailesi bu ziyaretlerden memnun kalırlar. Abdullah Efendi'nin torunu Safiye en çok Üsküp'ten ağabeyi Hasan'ın ve yaşıtı olan kardeşi Dilnur'un gelmesine sevinir. Safiye'nin, kardeşlerinin Üsküp'e geri döneceği için üzüldüğünü gören ailesi, bir müddet Üsküp'te kalması için Safiye'yi de onlara beraber Üsküp'e gönderirler.

Hasan Efendi ve Nuriye Hanım, evin en küçük çocuğu Mümin'in okula başlayacağı için âmin alayı tertip edip, kızlarını da alarak alışverişe çıkarlar. Mümin'e kıyafet, ayakkabı; hizmetkâr ve konuklara çeşitli hediyeler alınır. Hasan Efendi, hediyeleri konuklara vereceği sırada dışarıdan birtakım sesler duyar. Papaz Filipos'un oğlu Tantalus ve onun arkadaşları sorun çıkarmak, keyif kaçırmak için Mustafa ile tartışır ve tehditler savurarak oradan uzaklaşır. Birkaç gün sonra da Hasan Efendi'nin evini basarlar. Bahçe kapısını kırdıktan sonra içeri girmek üzerelerken bir köylünün havaya ateş açması sonucu kaçarlar.

Safiye Üsküp'te iken ailesi Safiye'yi, dükkânlarında çırak olan, temiz huylu, terbiyeli, efendi, eli yüzü düzgün biri olarak gördükleri Nail ile evlendirmeye karar verirler. Aracılar vasıtasıyla Safiye'yi istemeye gelmeleri için oğlan evine haber gönderirler. Kararı ailesine bırakan Nail'in gelmediği törende, Safiye Nail'e verilir ve Safiye büyüklerin ellerini öptükten sonra herkese gül şerbeti ikram eder.

Hasan Efendi Üsküp'e geldiğinde, yokluğunda yaşanan tatsız olayı öğrenir ve Tantalus'u şikâyet etmek için olaya şahit olan arkadaşı Kurban Ağa ile Zaptiye Nezareti'ne gider. Oradaki memur, Kanun-ı Esasi'nin maddelerini ve Tantalus'un babasının papaz olmasını sebep göstererek bir şey yapamayacağını söyler. Hasan Efendi ve Kurban Ağa hışımla binayı terk ederler. Birkaç gün sonra Silistre'deki babasından Safiye'nin düğününe gelmeleri için bir davet mektubu gelir ve ailece yola çıkarlar.

Düğün hazırlıkları durmaksızın devam eder. Eşe dosta davetiyeler gönderilir, çeyizler tamamlanır, düğün için tutulan aşçılara düğün yemekleri hazırlatılır, gelin sandığı hazırlanır. Hazırlıklar tamamlandıktan sonra gelin hamamı yapılır ve sonra da gelinin ellerine kına yakılır. Düğün sabahı ise sabah namazıyla birlikte herkes ayaktadır. Büyük sofralar kurulur, hediyeleriyle birlikte konuklar gelir. Ve eğlence bittikten sonra da damat tarafı gelini almaya gelir. Büyüklerinin elini öptükten sonra herkesle vedalaşan Safiye, faytona bindirilerek uğurlanır.

Üsküp'te durumlar karışmaya başlar. Halkın huzuru kaçar. Çeteler bir gün, çoğu çocuğu sünnet etmiş ve edecek olan İbrahim Sıhhiye'yi Vardar Köprüsü'nde öldürürler. Bunun anlamı Müslümanlık dininin bir gereği olan sünnete müsaade etmedikleridir. Defin işlemi tamamlandıktan sonra yapılacak sünnetler

gerçekleştirilir. Bu olaydan sonra halk, gayrimüslim çetelerin yapacaklarına karşı yanında silah taşımaya başlarlar.

Can sıkıcı olaylar karşısında Müslümanlar birbirine daha çok kenetlenir. Mustafa dâhil Üsküp'ün diğer gençleri düzenli bir şekilde Vardar Nehri kenarındaki Sadi Baba Tekkesi'ne giderek semah merasimlerine katılıp ilâhiler dinlerler. Her fırsatta toplanıp birbirlerine, duydukları yeni havadisleri söylerler.

Bir gün şiddetli bir fırtına çıkar. Yağmurun da başlamasıyla, yağmur suları ve fırtına yüzünden mezarların toprakları aşınır. Bunu fırsat bilen Tantalus'un, iki mezardan çıkardığı kafataslarını tekmelediğini gören Ramiz, Tantalus'a taş atarak uzaklaştırdıktan sonra durumu Mustafa'ya söyler. Bu da Mustafa ve arkadaşları için bardağı taşıran son damla olur. Bundan sonraki toplantılara silâh, bıçak ve kamaların yanı sıra atlarla gelmeye karar verirler.

Her gün atlarla Üsküp sokaklarını gezen Mustafa ve arkadaşları son geçişlerinde kilisenin önünde Tantalus ve arkadaşlarını görürler. Mustafa, Tantalus'un tahriklerine dayanamayarak atını Tantalus'un üstüne sürer ve onu yaralar. Tantalus'un babası Filipos'un, Mustafa'yı jandarmaya şikâyet etmesi sonucunda Mustafa nezarete atılır. Bunu öğrenen Mustafa'nın babası Hasan Efendi doğruca nezarete gelir. Memurla tartışmaya başlayan Hasan Efendi, Tantalus'un daha önceden yaptığı haksızlıkları göz ardı etmesini Dersaadet'e bildireceğini söylemesi üzerine korkan memur, Mustafa'yı serbest bırakır.

Mustafa'nın serbest bırakıldığı günden sonra Müslümanlar aleyhindeki nutuklar artar, etraf kışkırtılır. Silahsız ev, tabancasız adam kalmaz. Üsküp dışında; Selanik'te, Kosova'da, Manastır'da kısaca Makedonya'da sular bulanır. Gayrimüslimler bir yanda, 3. Ordu mensubu subaylar bir yanda huzursuzluk çıkararak Abdülhamit aleyhinde çalışmalar yaparlar. Bulgar, Yunan ve Sırp çeteleri beraber hareket etmeye başlarlar.

Mustafa, aylardır süren huzursuzluğun son bulması için Tantalus'u öldürme kararı alır ve arkadaşlarıyla plan yapar. Ancak bu plan tersine döner ve Tantalus Mustafa'yı öldürür, sonra da kaçar. Mustafa'nın ölümünden sonra aile, içi anılarla dolu evlerine veda ederek Üsküp'ten Silistre'ye göç etme kararı alırlar. Tren tam hareket edecekken Mustafa'nın arkadaşı Ramiz istasyona gelerek Tantalus'un yakalandığı haberini verir. Bu haberin üzerine aile, bir nebze de olsa huzurla

Üsküp'ten ayrılırlar. Bir süre sonra Meşrutiyet'in ilân edilir. Birçok yerde Meşrutiyet'in ilânından dolayı kutlamalar yapılır. Vilâyet-i Selâse denilen üç vilâyette, Selanik, Kosova ve Manastır'da törenler düzenlenir.

2 Ağustos 1908'de Babıâli'de II. Abdülhamid'in hazırlattığı ve maddeleri eşitlik, adalet ve padişahın yetkileri üzerine belirlenen Hatt-ı Hümayun okunur. Buna göre Abdülhamid Han, başkumandan olduğu için Harbiye ve Bahriye nazırlarını seçmek istemesi üzerine İttihatçılar bunun olmaması için Said Paşa hükümetinin liyakatsiz olduğunu ileri sürerek padişahı bu isteğinden vazgeçirtirler. İçeride hükümet krizleri devam ederken Avusturya, 5 Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i topraklarına katar. Aynı gün Bulgaristan da bağımsızlığını ilân eder. Seçimlerin yaklaştığı sıralarda İttihat ve Terakki Partisi'nden sonra Ahrar Fırkası kurulur. Seçimleri İttihatçılar kazanır. 17 Aralık 1908'de Osmanlı Mebusan Meclisi açılır.

Bir gün Üsküp'ten Yunus Efendi'ye, Kurban Ağa'nın yazdığı bir mektup gelir. Yunus Efendi'nin heyecanla açtığı mektupta hapisten çıkan Tantalus'un, evlerini yaktığı ve halka gözdağı vererek herkesi kokuttuğu yazmaktadır. Yunus Efendi ve eşi, eşkıyaların iz sürerek kızları Dilnur'u bulacakları endişesiyle en kısa zamanda Dilnur'u evlendirmeyi düşünürler. Bu konuyu düşündükleri sıralarda İstanbul'da yaşayan ve uzaktan akraba olan Paşa Dayı'dan bir mektup gelir. Paşa Dayı'nın mektubunda; İstanbul'da durumların karıştığı, ittihatçıların 31 Mart 1908'de ayaklandığı, Ermenilerin Türk halkına saldırarak Türkleri öldürdüğü ve padişahın tahttan indirildiği yazmaktadır. Küçük bir zarfın içinde Yunus Efendi'ye gelen ikinci mektupta ise, Yunus Efendi'nin kızı Dilnur'un Paşa Dayı'nın oğlu Seyfi'ye istendiği yazmaktadır. Aile büyüklerinin bu evlilikte bir sakınca görmemeleri üzerine Dilnur, sade bir düğün töreniyle İstanbul'a gelin olarak gönderilir.

Bu sırada Tantalus Silistre'ye gelir. Hasan Efendi ve ailesinin nerede yaşadıklarını, ne iş yaptıklarını, Safiye'nin nerede yaşadığını kısaca bu aile hakkında bütün bilgileri topladıktan sonra sinsice bir plan yapar. Bir gece Tantalus ve arkadaşları, Abdullah Efendi'ye kumaş getiren mercancıların içinde olduğu dükkâna baskın yaparak mercancıları öldürürler. Sabah, dükkânı açmaya gelen damat Nail, korkunç bir manzarayla karşılaşır ve henüz şoku atlatamadan, Tantalus'un arkadaşlarından biri, iki kolluk kuvvetiyle olay yerine gelir ve Nail'i suçu işlerken

gördüğünü söylemesiyle Nail tutuklanır. Bunun bir iftira olduğunu kanıtlamak isteyen Abdullah Efendi oğlu, torunu, dükkân komşuları kömürcü Vasil ve birçok esnaf karakola giderler. Hepsi sırayla ifade verir. Vasil, ifadesinde o günlerde mahallede yabancıların gezdiğini ve Tantalus'un bu cinayetleri yapmış olabileceğini söylemesi üzerine Tantalus da yakalanır ve nezarete atılır.

Silistre'nin huzurunun kaçması ve bazı Balkan Devletleri'nin Osmanlı'ya karşı savaş hazırlıklarını tamamladıklarının duyulması üzerine Abdullah Dede ve ailesi göç etmeye karar verir ve yola koyulurlar. Öncesinde cezaevi müdürü ile Nail'i kaçırma planı yapan Abdullah Dede, bir gece Nail'i kaçırarak onu da at arabalarından birine yerleştirir.

Tantalus ve diğer mahkûmlar Nail'in kaçtığını öğrenince isyan çıkarırlar. Bir gün gardiyanlardan birinin Tantalus'un kaçması için kapıyı açık bırakması sonucu Tantalus da kaçarak her yerde Nail'i ve ailesini aramaya koyulur ve bir süre sonra da amacına ulaşır. Oldukça kalabalık atlı grubu ile Abdullah Dede'nin kafilesinin önünü keser ve Nail'i bularak öldürür. Tantalus, silahına davranır davranmaz Hasan Efendi de silahını ateşler. Fakat Tantalus'un arkadaşları Hasan Efendi'ye fırsat vermeden onu da öldürürler. Tantalus bir anlığına arkasına döndüğü sırada biri tabancasını ateşler ve bundan cesaret alan Yunus Efendi de ateş etmeye başlar. Sonunda hedefteki Tantalus öldürülür fakat kaza kurşununa hedef olan Safiye de hayatını kaybeder. Nail', Hasan Efendi'yi ve Safiye'yi geçtikleri bir Müslüman köyüne defnettikten sonra tekrar yola koyulurlar.

Sonunda Edirne'ye ulaşan aile, tam rahat bir nefes alacaklarını ve tüm acıların sona ereceğini düşünseler de, bu umutlu düşünceleri hayal olmanın ötesine geçemez. Çünkü Edirne Bulgarlar tarafından kuşatılmış ve savaş alanına dönmüştür. Redife Hanım ve Safiye ile Nail'in oğlu Necmi çıkan çatışmada Bulgarlar tarafından öldürürler. Yunus Efendi'nin eşi Nuriye Hanım ve oğlu Mümin de Tekirdağ'dan İstanbul'a giden bir trenin vagonunda salgın hastalığa yakalanarak hayatlarını kaybederler.

Aileden İstanbul'a ulaşabilenler ise Abdullah Efendi ve Yunus Efendi'dir. Geride ise Abdullah Efendi'nin sakallarından süzülen yaşları titreyen elleriyle silerek söylediği türkü kalır:

"Ağla Tuna arkamdan, ağla Kocadede'ye,

Toprağın öz sahibi şimdi nerededir diye!"

1.1.3. Sarıkamış Kar Bozgunu Adlı Romanın Özeti

Balkan Savaşı'nın yaraları sarılmaya çalışılırken, bu savaşta asker olma yaşına ulaşmayanların silâhaltına alınması dolayısıyla bu sene, yani 1914 senesinde terhis olacakların yerine asker bulunmamaktadır. Balkan faciasının acısını hafifletmek ve toprak kaybını önlemek için padişah emriyle seferberlik ilân edilir. Bunun üzerine farklı yaşlardan insanlar cepheye gitmek için bir meydanda toplanır. Bunlardan bazıları asker kıyafetli, bazıları da sivil kıyafetlidir. Çoğunun üstü başı perişandır. Geride kalanlar ise orduya gidenler için ellerinden geldiği kadar erzak toplarlar. Köylülerden Abdürrahim Ağa, kapı kapı gezerek yular, saman torbası, kürek, kazma, fanila, yün çorap, lastik çizme toplayarak at arabasına yükler. Sonra da getirdiklerini Vali Tahsin Bey'e vermek üzere vilâyete gelir. Vali, getirdikleri karşısında teşekkür ettikten sonra Abdürrahim Ağa'dan halktan toplanılan kumaşları Erzincan'daki atölyelere ulaştırmasını rica eder. Abdürrahim Ağa, kendisine verilen bu görev karşında içi huzurla dolarak evine doğru yol alır.

Abdürrahim Ağa kilerin anahtarlarını karısı Döndü Hanım'a vererek kilerdeki kahve çekirdeklerini dibekte dövmesini ve kete yapmasını, akşama hayırlı bir iş için Süleyman Efendi'nin geleceğini söyler. Akşam olduğunda misafirler gelir, kadınlar ve erkekler ayrı odalara geçerler. Süleyman Efendi, oğlu Sinan'a Abdürrahim Ağa'nın kızı Muhabbet'i ister. Abdürrahim Ağa, bu dar ve sıkıntılı zamanlarda bir düğün yapmayı düşünmez. Daha sonra kızının canının sıkıldığını gören Abdürrahim Ağa, oğlan evine haber gönderir, iki aile aralarında söz keserler ve savaş dönüşü de düğün yapmayı kararlaştırırlar.

3.Ordu Kumandanı Hasan İzzet Paşa, gelen askerlerin kıyafetlerini kontrol eder ve onları tanımaya çalışır. Hepsinin ortak bir noktası vardır ki o da perişanlıktır. Paltosu, çizmesi, askeri kıyafeti olan birkaç kişi dışında hepsinin üstü ince, başları çıplak, ayakları lastik ayakkabılıdır. Buna canı sıkılan Hasan İzzet Paşa 11. Kolordu Kumandanı Galip Paşa ile hemfikir olarak Başkumandanlık Vekâletine bu durumun düzeltilmesi, kıyafet eşitliğinin sağlanması için telgraf çekmeye karar verirler. Ancak

bu telgraf ve sonrasında çekilen telgraflar bir fayda sağlamaz. Çünkü Osmanlı Hazinesinde para tükenme noktasındadır.

Seferberlik ilân edildiğini öğrenen Rus komutanlar, Kafkas ordusunu hazır eder. Bir savaşın kazanılmasında haberleşme ve ikmal kuvvetlerinin desteğinin önemini vurgulayarak demiryollarından, Tiflis'ten cephane taşıması; Sarıkamış'taki telsiz istasyonlarından da haberleşme konusunda yararlanma planları yaparlar. 2. Nizamiye Süvari Tümeni Kumandanı Yarbay Yusuf İzzet Bey, azim ve gayretiyle bir süvari tümeni oluşturur. Önce Erzurum istikametini sağlamlaştırıp yeni siperler kazarak, istihkâmlar hazırlarlar. Şiddetli rüzgâr, soğuk ve sırtlarındaki yükler askerlerin yürümesini zorlaştırır. Bu şartlardan dolayı kaçmaya çalışan asker olduğunda sert bir dille uyarılır. Molalar sırasında kurulan seyyar mutfaklar kimi zaman kurulmaz; askerler çantalarındaki kuru ekmeği ıslatarak yerler.

Yavuz ve Midilli adı verilen, Goben ve Breslau adındaki Alman gemileri 29 Ekim'de Rus limanlarını bombaladıktan sonra, Ruslar da 30 Ekim 1914'de Karadeniz'deki Osmanlı filosuna saldırırlar. Bunun üzerine Hasan İzzet Paşa bütün birliklere, harekâta hazır olmaları emrini verir. Seferberlik ilanının üzerinden neredeyse üç ay geçer ve Ruslar sınırdan saldırıya başlar. Top sesleri uzaktan geldiği için, Türk birlikleri güvende olmasalar da o gecelik bir sıkıntı yok gibidir. Şafakla birlikte ilerlemeye başlarlar. Kâh tepelere tırmanırlar, kâh düzlüğe inerler. Yağmur iliklerine kadar üşütür, poyraz göz açtırmaz. Bu halde yürürlerken karşılarına Rus süvarileri çıkar. Buna hazırlıksız yakalansalar da hemen toparlanıp namlularını süvarilere yöneltirler. Karakilise tarafından gelen ve kalabalık olmayan bu Rus birliği geldikleri yöne doğru kaçmaya başlarlar. Yüzbaşı Sinan'ın bağlı olduğu tümen, Köprüköy'e ilerlediği anlaşılan Rus askerleriyle çarpışmaya hazırdır. Sabahın ilk ışıklarıyla cephaneciler, mekkâreciler, topçular yola koyulurlar. Bu sıralarda üzücü bir haber alırlar. Ruslar, Bezmiâlem, Bahriahmer ve Mithatpaşa adlı üç mühimmat dolu gemiyi Karadeniz'de batırırlar.

Tepedeki gözcüler kırk-elli kadar Rus atlısının yaklaştığını haber verir. Sonra ateşin başlamasıyla neye uğradıklarını şaşıran Rus askerleri kayıplar vererek kaçarlar. Yüzbaşı Sinan, sahibi öldürülmüş atların heybelerindeki yiyecek, altın ve

parayı askerlere paylaştırma emri verir. 11. Kolordu Kumandanı Galip Paşa, Kurmay Başkanı ve diğer subaylar, askerler gibi çadırın içinde kuru ekmeklerini yerken aslında bu son saldıran birliğin Rus askeri değil Rusların giydirip kuşattığı ve silahlandırdığı, Ermeni çeteleri olduğunu öğrenirler. Bu çeteler savaş zamanında ortaya çıkarak halka zulüm edip mallarını alırlar. Bunun yanı sıra Ermeni çeteleri gibi Osmanlı'nın da çeteleri vardır. Bunlar ise orduya yardım etmek için silahlandırılmıştır. Tabi amacı kötüye kullanıp milletten haraç alanlar da olur.

Alay kumandanı tarafından askerlere, önce Sülügü'ye sonra Kındığı'na, en son da Pulur'a ilerlemeleri emri verilir. Ağır ağır yürürlerken hiç beklemedikleri bir sırada ağaçlarla kaplı bir tepeden düşmanın topçu ateşine tutulurlar. Yüzbaşı Sinan ve Hikmet Çavuş, birkaç şehit ve yaralının dışında erleri yamacın arkasına geçirmeyi başarırlar. Havanın kararmasıyla Rus askerleri de geri çekilirler. Askerler ertesi gün siperlerini hazırlayarak Köprüköy'ün doğu sırtlarına yerleşir. Daha donra Yüzbaşı Sinan'ın emriyle saldırı gerçekleşir. Tüfek ve top sesleri birbirine karışır. Yüzbaşı Sinan dürbünden baktığında topçusu bulunmayan Rus askerlerinin korkarak kaçtığını görür. Siperlerinin içinde olan Seyda, Balkanlı, Hikmet Çavuş, Sinan Yüzbaşı, İbrahim Binbaşı, Ali Rıza Binbaşı, Galip Paşa, Hasan İzzet Paşa ve diğerlerinin amacı Köprüköy'ü düşmandan temizlemektir. Bir sabah erken saatlerde Rusların bulunduğu tepe ateşe tutulur. Rusların bu tepede topçularının olmaması Osmanlı askeri için büyük bir şanstır. Sonunda tepe ele geçirilerek tepedeki ganimetler paylaşılır.

11 Kasım 1914 sabahında etrafta yoğun bir sis vardır. Çok erken kalkan Binbaşı Kerim ve Yüzbaşı Sinan, bir tas çorbaya doğradıkları ekmeği kaşıklarken yapacakları taarruzu konuşurlar. İçtikleri çorba aslında tuzlu sudan ibaret, içindeki ekmekler de taş gibi serttir. Askerler ise bundan mahrum bir şekilde kuru peksimete talim ederler. Şehirde de durum cepheden farksızdır. Erzurum valisi, muhacirlere yiyecek temin edemez. Çiftçide tohumluk buğday bile yoktur.

Türklerin taarruzuyla gözleri korkan Ruslar mevzilerini terk etmeye başlar. Akşama doğru Köprüköy tamamen boşaltılır. Bunda Türk ordusunun büyüklüğü ve yoğun sis etkili olur. Köprüköy'ün Ruslardan temizlenmesi ile boş kalan Ermeni

köyündeki yiyecekleri ve büyükbaş hayvanları gören askerler sevinirler. Rus birlikleri ise on beş yirmi kilometre geriye, Azap mevkiine doğru ilerlerler. Amaçları Rus askerlerinin peşinden gitmek olan Türk askerleri, Aras Nehrini ve düzlükleri geride bıraktıktan sonra tepelere yükseldikçe karla âdeta boğuşmaya başlarlar. Karaurgan, Pasinler, Köprüköyü üçgeni Osmanlı ve Rus askeri ile doludur. Önde giden gözcüler Rus birliklerinin kendilerine doğru yaklaştığını bildirir. Bu son habere göre, Rus birliği bir tümen kadardır ve topları da vardır. İlk kıvılcımı çakan Ruslar olur. Ateşin sesini duyanlar, çalıların, karların, kayalıkların arasında gizlenenler, siper alanlar Yüzbaşı'nın emrini beklemeden mermilerini savururlar.

Hasan İzzet Paşa, 29. Tümen ile düşman birliğini çevirip alt etmek niyetindedir. 29. Tümen, Çermiksu sırtlarına yerleşerek düşmanı geri çevirmek için hazırlanır. Neye uğradıklarını anlamadan Rus birliklerini karşılarında bulurlar. Rus birliklerinin baskın olması, Türk birliklerinin geri çekilmelerine sebep olur. Türk askerleri, gece boyunca üç kez saldırıya uğrarlar. Bu saldırıların birinde Binbaşı Kerim Bey aldığı süngü darbesiyle şehit olur. Savaş sonunda 17 Kasım günü Rus mevziileri ele geçirilir, Ruslar geri çekilirler.

Askerlerin bir kısmı şehit düşer, bir kısmı hastalanır ve hastaların sayısı her geçen gün artar. En çok korkulan hastalık olan humma baş gösterir. Askerler arasında tifüsün de yayılması, kumandanları ve diğer askerleri endişelendirir. Bu ölümcül hastalığa neden olan unsur ise bittir. Bitten arınmak için çamaşırların kaynatılması gereklidir fakat değişecek kıyafetleri olmadığından bu işlem yapılamaz. Bundan dolayı ölenlerin durumundan haberdar olan askerler mola verdikleri yerlerde iç çamaşırlarını karla ovuştururlar ve ateşte kurutmaya çalışırlar. Bu hareketleriyle bitler ölür, ama yumurtaları canlı kaldığından bu sorun çözülemez. Kumandanlar ulaştıkları ilk köyde bir odayı, yaralı ve hastalara ayırırlar. On beş kadar hummalı ve beş altı yaralı askerin bulunduğu odada onlara yardımcı olması için Hikmet Çavuş görevlendirilir. Hikmet Çavuş komutanları ve arkadaşları ile vedalaşır. Büyük bir yalnızlık hissi içinde onlar gidene kadar arkalarından bakar.

3. Ordu Kurmay Başkanı Felix Guse, Aras Nehri kuzeyine doğru bir harekât planlar. Bu harekâtta Rus ordusunu parçalamak hedeflenir. Sonunda çok kanlı bir

savaş gerçekleşir. Türk ordusu Rusya'yı geri çekilmeye zorlar. Bu sırada pek çok şehit verilir. 2. Azap Muharebesi meydana gelir. Ruslar geri çekilmeye başlar. Son yarma harekâtının sonunda Ruslar tarafından çevrilecekleri endişesi taşıdıklarından Hasan İzzet Paşa ve Guse de geri çekilmeye karar verirler. Ordunun geri çekilmesi Enver Paşa'nın canını sıkar. Enver Paşa Erzurum'a gelir ve ordunun acı durumuyla karşılaşır. Hasan İzzet Paşa'ya Sarıkamış'a gidip yarım kalan işi tamamlaması gerektiği komutunu verir. Yeterli yiyeceği, giyeceği, cephanesi olmayan orduyu kış mevsiminde cepheye sürmenin cinayetten farksız olduğunu söyleyen Hasan İzzet Paşa bütün subayların önünde Enver Paşa tarafından hakarete maruz kalır. Bütün kumandanlar Enver Paşa'nın bu sert çıkışına kızsalar da yapacakları bir şey yoktur, Enver Paşa taarruzda ısrarcıdır. Bu ısrardaki amacı; Sarıkamış'ı Ruslardan aldıktan sonra Kafkasya'ya ilerleyip Müslümanları Rus baskısından kurtarmaktır. Ancak burada hava koşullarını, lojistik desteğin yetersizliğini, ordunun durumunu göz ardı eder. Hasan İzzet Paşa bu harekâtın yapılmaması için Enver Paşa'ya telgraf çeker, fakat karşılığında olumsuz cevap aldığı için görevinden istifa eder.

Çantalarında peksimet dahi kalmayan askerlerin her birine yüzer gram un verilir. Bu un da kar ile karıştırılarak hamur yapılmaya çalışılır. İçlerinin biraz ısınması için çay olarak nitelendirdikleri karı eritip suyunu içerler. Üşüdüklerinde ise birbirlerine sokularak birbirlerinin nefesi ile ısınırlar. Bütün bu zorluklara rağmen askerler daima tevekkül içindedir.

Rus birliklerini yakalamada kararlı bir şekilde ilerleyen Türk askeri, Rus bataryalarının kuvvetli ateşi karşısında harekete geçer. Büyük bir savaş başlar. Tümenler ve öncü birlikleri, bir Rus albayı ve yedi yüz kadar eri esir alır ve toplarına el koyar. Öğleye doğru Rus müfreze komutanı Oltu'yu Türklere teslim eder, Rus askerleri de Avçalı tuzlalarına doğru çekilir. Oltu'ya giren Türk birlikleri günler sonra burada karınlarını doyururlar. Enver Paşa ise Sarıkamış'a ilerleme hedefine kilitlenmiş durumdadır. Rusların orada fazla birlikleri olmadığına inanır. Oysa Ruslar esir aldıkları Kumandan Nasuhi Bey'den Türklerin Sarıkamış'a taarruz etme planı olduğunu öğrenirler. Albay Bukretof'un askerleri sekiz ağır makineli tüfek ve iki bin tüfekle bütün güçlerini seferber etmiş bir şekilde mevzilenip Türkleri

beklemektedirler. Subaylardan biri Enver Paşa'dan askerlere mola verilmesini istese de Enver Paşa bir an önce harekete geçme niyetindedir. Ateş emriyle top mermileri karşı tepeyi dövmeye başlar. Atışları cevapsız kalınca, bu birliğin topu olmadığına kanaat getirirler. Hücum komutuyla daha yakın bir çarpışma gerçekleşir. Albay Bukretof'un askerleri büyük kayıplar verir, şans eseri hayatta kalanlar Sarıkamış yakınlarındaki Yukarı Sarıkamış Köyü'ne doğru kaçarlar. Sarıkamış artık karşılarındadır. Şehrin etrafındaki levazım depoları, sıcak ve kuytu kışlalar gözlerinin önündedir. İhsan Paşa'nın, yorgun düşen erleri dinlendirmek istemesi büyük bir felâkete sebep olur. Ormanın iç taraflarında ateş yakıp dinlenen askerler dönüş yolunda donarak şehit olurlar.

Enver Paşa yapılacak olan taarruzla ilgili tüm ikazları kulak ardı ederek 29. Fırka'ya Sarıkamış'a ilerlemeleri emrini verir, bütün kolordulara görev dağılımı yapar. Albay Hafız Hakkı Bey'in kolordusu tepesi gözükmeyecek kadar yüksek olan Allahuekber Dağları'ndadır. Askerlerin bu ıssız dağ yollarına düşmelerinin, kumandanlarına kayıtsız şartsız itaat etmelerinin, açlığı ve perişanlığı göz ardı etmelerinin temelinde vatan sevgisi vardır. En son Penek Köyü'ndeki Rus askerleriyle çarpışıp süngü savaşı yaparlar. Daha sonra Rusları Ardahan taraflarına kaçırırlar. Ersenek Köyü'nde karınlarını doyururlar. Bundan saatler sonra tekrar acıkırlar. Asker yavaş yavaş tükenmeye başlar. Bütün yorgunlularına bir de sırt çantaları ve tüfekleri de eklenince bir adım bile atmaları zorlaşır.

Yorgunluktan yürüyemeyecek duruma gelen Balkanlı'yı arabaya bindirirler ve uyumaması için telkinlerde bulunurlar. Havanın kapanması, rüzgârın başlaması ile atlar huysuzlanır ve at arabaları devrilip üzerindeki yükler düşer. Yüklerin arabalara tekrar yüklenmesinden sonra şiddetli bir kar fırtınası başlar ve ortaya göz gözü görmeyen bir manzara çıkar. Rüzgâr ve tipi, yükseltinin arttığının belirtisidir. Askerlerin derin bir uykuya dalmasını engelleyen de rüzgârın uğultusu ve tipidir. Tipi biraz dindikten sonra herkes kaybettiği arkadaşlarını aramaya başlar. Bağırmaktan sesi kısılanlar onları üç beş adım ötelerinde ölmüş bir şekilde bulur. Bu tipide asker sayısı gibi araba sayısı da azalır. Hikmet Çavuş ve Seyda arabaların birindeki Balkanlı'yı aramaya başlar ve sonunda bulurlar. Hikmet Çavuş,

Balkanı'nın uyuduğunu düşünse de Seyda gerçeği görür görmez anlar. Balkanlı kaskatı kesilmiş bir şekilde şehit olmuştur. Kurda kuşa yem olmaması için üzerini taşlarla örtüp Fatiha okuduktan sonra arkadaşlarını arkalarında bırakırlar. Bu felakete sebep olan 10. Kolordu Kumandanı Hafız Hakkı Bey'in, yendikleri Rus tugayını kovalamak için harekât planının dışına çıkarak cephesini yüz kilometre genişletmesi ve askerlerini Allahuekber Dağları'na sürmesidir. Yolda donarak ölen asker ve hayvanlar yol işaretleri gibi yol üzerinde sıralıdır. Bu manzara geriden gelenlerin moralini olumsuz etkiler.

Esir aldıkları Türk subayı Nasuhi Bey'den öğrendikleri planlar, Rusları çok korkutur. 10. Kolordu'nun Sarıkamış'ı kuşatacağını öğrenmeleri, korkularının en büyüğüdür. Telaşlanan Ruslar, müttefikleri İngiltere'den yardım isterler. Türklere karşı denizden harekât yapılması düşüncesindedirler. Churchill pusuda beklemektedir. İki yüz yıldır yenilgi görmemiş İngiliz donanmasına güveni tamdır. Churchill donanmasını Çanakkale Boğazı'na doğru harekete geçirir. Makineli tüfeklerini Sarıkamış istasyonunun üzerindeki tepeye yerleştirirler ve Türk birliklerini taramaya başlarlar. On beşlik havanlar ve obüs bataryalarıyla ateş etmeye başlarlar.

Bütün birlikler tükenmiş, savaşacak halleri kalmamış vaziyettedir. 29. Tümen'in 6500 kişi olan mevcudu 300 kişiye düşer. Ruslar da kayıp verirler ancak eksilen askerlerinin yerlerine hemen yenileri takviye edilir. Yüzbaşı Sinan'ın ordusu Allahuekber Dağları'ndan sonra kendilerini Turnagöl Dağları eteklerinde bulurlar. Askeri güçlerinin yüzde doksanı Allahuekber Dağları'nda kalır. Kalan yüzde on da Turnagöl Dağları yamaçlarına yerleşirler.

Sayıları oldukça azalan Hafız Hakkı Bey'in ordusu artık yolun sonuna gelir. Askerlerin hayalini kurarak yürüdükleri Sarıkamış'ı kuşatmaları an meselesidir. Fakat bunun için mevcudu biraz arttırmanın gerekli olduğuna inana Enver Paşa, ormanın iç kısımlarına dağılmış olan erleri toplayarak Sarıkamış'a saldırı emri verir. Rusların uzun menzilli sahra topları, orman içindeki Türk askerlerini hareket ettiremez. Sinan Yüzbaşı askerlerine, şafakla birlikte Sarıkamış'a girerek Rusları basacaklarını söyler. Askerler dağıldıktan sonra Hikmet Çavuş, Allahverdi ve Seyda,

Sinan Yüzbaşı'nın yanına gelerek helâllik isterler. Helâlleşmeden sonra duygusal anlar yaşanır, askerlerden gözyaşlarını tutamayanlar olur.

Henüz yarı aydınlanan bir sabahta, askerlere hücum emri verilir. Şehrin içindeki Rus askerlerinin kendilerine açılan ateşe karşı cevabı gecikmez. Patlayan tüfek seslerine bakılırsa Rus askerlerinin sayısı az değildir. Önde atıyla Yüzbaşı Sinan; Yüzbaşı Sinan'ın arkasında Hikmet Çavuş'un gözetimindeki birlik, Rus askerlerinin görünmediği arka sokaklardan ilerlemektedirler. Rusların istasyonuna girmek üzerelerken top atışları askerlere göz açtırmaz. Rusların Sarıkamış'ta topu olması onlar için kötü bir sürpriz olur.

Akşam vakitlerinde Allahverdi fenalaşır ve girdikleri Rus koğuşunda yediği yiyeceklerden dolayı zehirlendiğini düşünür. Nitekim bu tahmini doğru çıkar. Çünkü yol boyunca rastladıkları Ermeni köylerinden yiyecek alan arkadaşlarından zehirlenip ölenler olur. Arkadaşları, Allahverdi'nin yanına bir iki kişi bırakarak yanından uzaklaşırlar.

Bütün gücünü toplayan askerler Sarıkamış'a girmeyi bir daha denerler. 1914 yılının son günü, iyice azalan 10. Kolordu, toparladığı üç tabur kadar askerle hücum eder. Türk askerlerinin açlığa, çıplaklığa rağmen kararlı ve inatçı mücadeleleri Rusların gözünü korkutur. Mişhlayevski, Türk ordusu karşısında şanslarının kalmadığını düşünerek cepheyi terk edip Tiflis'e kaçar. Ardından komutayı General Yudeniç devralır. Bu haber de Kafkasya'da paniğe sebep olur.

Rusların isabetli top atışları, Türk toplarını susturur. Makineli tüfekler işlemez hale gelir. Türk askerler karşı tarafa belli etmek istemeseler de hepsi birer canlı cenaze gibidir.

Hikmet Çavuş'un ensesinden yel gibi geçen mermi, Hikmet Çavuş'un arkasında bulunan Seyda'ya isabet eder ve Seyda Kelime-i şehâdet getirerek şehit olur. Seyda'nın şehit düştüğünü söylemek için Allahverdi'nin yanına giden Hikmet Çavuş Allahverdi'yi bulamaz. Bir askere Allahverdi'nin nerede olduğunu sorduğunda ise onun da şehit olduğu haberini alır.

85.000 askerle başlattıkları harekât sonunda asker sayısı 450'ye düşer. Enver Paşa durumun kötüye gittiğinin farkında olarak alay sancaklarını gönderme kararı alır. Dokuz, On ve On Birinci Kolorduları Sol Cenah Ordusu adıyla birleştirir. Rus kuvvetleri, aldıkları desteklerle sayılarını 10.000'e ulaştırırlar. Geri gönderilen sancaklardan sonra, ordunun da geri çekilmesine karar verilir. Geri çekilmesine fırsat verilmeyen 9. Kolordu'nun kalan subay ve askerleri esir edilir. 11. Kolordu, taarruzu başlattıkları mevzilere çekilmek zorunda kalır.

Sarıkamış'ta yaşananlar, hiçbir şekilde devletin başkenti olan İstanbul'a duyurulmaz. Çünkü 7 Ağustos 1914'te sansür uygulaması başlatılır ve gazetelerde acı olayların üstü örtülerek, Türklerin bir zafere imza attıkları haberleri yayınlanır.

Köy yamacındaki evler yavaş yavaş kendini göstermeye başlar. Yüzbaşı Sinan, ailesi ve Muhabbet Hanım'ı göreceği için heyecanlıdır. Ailesinin evine geldiğinde annesinin, babasının ve kız kardeşinin cansız bedenleri ile karşılaşır. Büyük bir korku içinde Muhabbet Hanım'ın da içinde olduğu Abdürrahim Ağa'nın evine gider. Buradaki manzara da anne ve babasının evindeki manzaradan farksızdır. Abdürrahim Ağa, Abdürrahim Ağa'nın eşi ve Muhabbet Hanım cansız bir şekilde yerde yatmaktadırlar. Daha sonra Hikmet Çavuş ile kar ve tipi arasında patikadan uzaklaşırlar.

1.1.4. Bir Çanakkale Destanı Şehadetname Adlı Romanın Özeti

Bir Kasım sabahı Yüksek Hesap Dersi Muallimi Efzun Efendi, Karaköy'deki İstanbul Sultanisi'nin öğretmenler odasına girdiğinde odanın boş olduğunu, öğretmen arkadaşlarının henüz gelmediğini görünce onları beklerken masadaki Tasvir-i Efkâr, İkdam, Tanin gazetelerine bakınmaya başlar. Efzun Efendi, gazetelere göz gezdirdiği sırada odaya Edebiyat muallimi Rasim Efendi girer. Rasim Efendi'yi gören Efzun Efendi onu " Bende Mecnun'dan füzun âşıklık istidadı var, âşık-ı sadık menem Mecnun'un ancak adı var" dizeleriyle karşılar. Rasim Efendi de buna karşılık Yunus Emre'nin;

"Şu dünyada bir tek şeye
Yanar içim göynür özüm

Yiğit iken ölenlere

Gök ekini biçmiş gibi" dizelerini dile getirir.

Birbirlerine söyledikleri bu mısralardan sonra ikisi de kısa süre sonra derin düşüncelere dalar. Bunun sebebi, Harp Mecmuası'nın yayınlanan son sayısındaki haberlerdir. Çünkü bu sayıda, Osmanlı Devleti'nin yeni bir savaşın eşiğinde olunduğunu belirten notlar yer almaktadır. Balkan Savaşları'nın kötü izlerini hâlâ üzerinde taşıyan Türk halkını, yeni bir savaş düşüncesi oldukça tedirgin etmektedir. Bu sürede odaya girdiğini fark etmedikleri Jimnastik öğretmeni "Efzun Efendi yine Rasim Efendi'yle memleket meselelerine dalmışsınız" deyince, "memleket meselesinden mühim bir şey olabilir mi? Açık açık savaşa girdik iki gemi Rus limanlarını bombaladığı için" yanıtını alır. Üç öğretmen de Türk milletinin içine sokulduğu bu savaştan dolayı Enver Paşa'yı sorumlu tutmaktadırlar.

Seddülbahir Tabyası Komutanı Binbaşı Hasan neredeyse aylardır güzel bir uyku uymamıştır. Çektiği büyük uyku özlemiyle portatif karyolasına uzanıp battaniyeyi kafasına kadar çektikten sonra uyumaya çalışır. Bu sırada hem sohbet edip hem etrafı gözetleyen nöbetçilerden Er Ragıp, projektörlerin aydınlattığı Ege sularında her zamankine göre daha fazla bir hareketlilik gözlemler. Bu durumu fark eden Er Ragıp, Hasan Binbaşı'yı uyandırmak zorunda kalır. Dürbünüyle etrafa bakmaya başlayan Hasan Binbaşı, Cevad Yüzbaşı'nın da manzarayı görmesi için onu yanına çağırır. Gördüklerine göre karşılarında rotasını Seddülbahir'e ve Ertuğrul tabyalarına çevirmiş gemiler vardır. Tarihin 3 Kasım 1914'ü, saatin 06.50'yi gösterdiği bir sabah iki İngiliz gemisi top atışı için Ertuğrul ve Seddülbahir tabyalarını hedef alırken, iki Fransız gemisi de Kumkale ve Orhaniye tabyalarını hedef almış vaziyette atış için hazır haldedirler. Binbaşı Hasan, top ve tüfeklerin İngilizlere ulaşacak menzilde olmadığı gerekçesiyle emrindeki askerlere savunmada kalmalarını ve karşı tarafın kendilerine doğru yaklaşmaları için beklemeleri emrini verir. Ve nihayet İngilizlerin dakikalarca süren bombalamalarına cevap verme zamanı gelir. Hasan Binbaşı'nın emriyle başlayan atışlar devam ettiği sırada büyük bir patlama sesi duyulur. Bu patlamanın gerçekleştiği yer akla ilk gelen yerdir, cephanelik. Er Ragıp, Hasan Binbaşı'ya bu yangının büyümeden söndürülmesi gerektiğini söyleyerek birkaç askerle, yanan cephaneliğe gidip alevleri söndürmeyi teklif eder. Hasan Binbaşı bu teklifi uygun bularak birkaç askerine dikkatli bir

şekilde arkadan dolanıp hedef olmadan ateşi söndürmelerini söyler. Cephaneliğe ulaşan askerlerden Halepli Ali oğlu İsmail, Kerküklü Mustafa oğlu Hasan ve Gülnarlı Hıdır oğlu Ahmet kazmalar sayesinde, alevler ile cephaneliğin arasına set şeklinde oldukça derin bir çukur kazarlar. "Tamam canlarım, bu çukuru aşamaz bu yobazlar, içimiz rahat olsun, haydi gidiyoruz" der Halepli Ali oğlu İsmail. Gülnarlı Hıdır oğlu Ahmet de cephaneliği kurtardıkları için oldukça keyiflenir. Kerküklü Mustafa oğlu Hasan ise "ben…" der ama cümlesini tamamlayamaz. İngiliz gemilerinin cephaneliği hedef alarak yaptıkları isabetli atışı sonrasında bu üç asker ve diğerleri açtıkları çukura gömülürler. İkinci bir atışın ardından gömüldükleri çukurdan parçalar halinde havaya fırlayıp şehit olurlar. Gün boyunca süren çarpışmayı, menzili uzun toplarının da yardımıyla İngilizler kazanır. İlk günde verilen şehit sayısı 86'dır.

Efzun Efendi, sınıftaki öğrencileri selamladıktan sonra sınıf başkanından yoklama yapmasını ister. Sınıf başkanı elindeki listede yazan isimleri sırayla okumaya başlar:

- 258 Mehmed Salih	- 275 Abdullah	- 299 Ömer	- 300 Kemal Naci
-Mevcut	-Mevcut	-Mevcut	-Mevcut

Sınıfta sadece iki öğrenci eksiktir. Sami hastalanmış, Resul de abisini askere uğurlamaya gitmiştir. Teneffüs zili çaldığında bir araya gelen öğrenciler Yüksek Hesap dersi hakkında sohbet ederlerken, konuyu büyüklerinin cephede kahramanca savaştıklarına getirirler. Böyle konular açıldığında hiçbir zaman savaşta görev almayacakları için üzüntü duyan iki öğrenci vardır, Fuzuli ve Ferhat Şükrü. Fuzuli'nin bir bacağı diğerinden kısa olduğu için aksayarak yürüme problemi; Ferhat Şükrü'nün ise bebekken yere düşürülmesi sonucu omurgasında oluşan kemik çıkıntısı vardır. Her iki öğrencinin de üzüntüsü gözlerinden okunmaktadır. Dersler bittikten sonra hep birlikte vapurla Eminönü'ne gidip bir pastanede yemek yedikten sonra Karaköy'e varırlar. Daha sonra kim nerede oturuyorsa evlerine doğru yola koyulurlar.

Kasım ortalarında padişah tarafından bir ilan yayınlanır. İlanda; İngilizler ve Fransızlara karşı savaş ilan edildiği ve yaşı tutan kişilerin en yakınlarındaki askerlik şubesine giderek asker olmak için başvurmaları gerektiği yazmaktadır. Sorumlu olanlar koşa koşa şubelere giderken, gönüllü olarak başvurmak isteyenlerin sayısı da az değildir. Beyazıt'taki Harbiye Nezareti'nin önü ana baba günüdür. Gidecek ve gidemeyecek olanlar coşkuyla ve heyecanla marşlar söylemektedir. Coşkulu kalabalık içinde Mehmed Salih ve arkadaşları da vardır.

Mehmed Salih önderliğinde gelen İstanbul Sultanisi öğrencileri, cepheye gidecek olanlara cesaret vermek için Edebiyat öğretmenleri Rasim Efendi'nin bir şiirini okumaya başlarlar:

"Haydi, kardeş haydi git, ya gazi ol ya şehit!

Önünde dayanamaz, ne zırhlı ne de kilit.

Zırhlıları patlatır, denizleri aşarsın,

Düşmanı korumak için, sen dörtnala koşarsın."

Mehmed Salih ve arkadaşları meydanda savaş talimlerine başlayan askerleri izledikten sonra, onların yerinde olamadıklarından buruk bir şekilde Beyazıt Meydanı'ndan Çemberlitaş'a doğru yürümeye başlarlar. Sultanahmet Meydanı'na geldiklerinde bu meydanın Beyazıt Meydanı'ndan daha kalabalık olduğunu görürler. Muş'tan, Halep'ten, Musul'dan, Denizli'den, Adana'dan, Konya'dan, Selanik'ten kısaca vatanın dört bir yanından gelen genç askerler, Çanakkale yolculuğuna başlamak için sıralarını beklemektedirler. Bu kalabalığı büyük bir gururla izleyen Mehmed Salih, en yüksek sesiyle: "Sendeki vatan aşkı İlahi'den geliyor, Ahzap suresinde de zafer müjdeleniyor" mısralarını söyler. Askerlerin uğurlanması bittikten sonra öğrenciler için evlerine dönme zamanı gelir. Öğrencilerden Gorgoroğlu İstavri ve Garisto, Balat'ta indikten sonra mahallelerine gitmek üzere ayrılırlar. Garisto, evinin bulunduğu mahalleye girdiğinde komşuları Madam Sufiye ile karşılaşır. Selamlaşmalarının ardından Madam Sufiye: "Aaah vre kuzum, çok yorulmuşum, lakin keyfim yerindedir, Hazret-i İsa aşkı için, Hazret-i Meryem aşkı için, azizler

için. Bu ne büyük keyiftir bilirsin" der. Madam Sufiye'nin bu sevincinin nedeni, Türklerin savaşa girmesi, savaşta Türklerin yenilgiye uğrayacağına dair inancı ve İstanbul'un Türk düşmanı devletler tarafından işgal edilecek olmasıdır. Garisto, Çanakkale'de olan savaş ve İstanbul'un işgali konusunda komşuları gibi düşünmemektedir. Garisto'nun da, arkadaşı İstavri'nin de kalbi, Türk vatanı için atmaktadır. Komşuları gibi düşünürlerse üzerinde yaşadıkları Türk topraklarına, Türk dost ve arkadaşlarına ihanet edecek olma düşüncesini bir an olsun akıllarından çıkarmamaktadırlar.

Mehmed Salih ve arkadaşı Ömer konuşarak ilerlerken Ömer'in evinin bulunduğu sokağa girdiklerinde iyi akşamlar dilekleriyle ayrılırlar. Mehmed Salih Rüştiye'de muallim olan babası Şerafeddin Efendi, ev hanımı olan annesi Gülzade Hanım ve kız kardeşi Didar ile yaşamaktadır. Yakınlarında ise dedesi Hafız Hayri Efendi ve ninesi yaşamaktadır. Ömer ise aile bütünlüğü bakımından Mehmed Salih kadar şansı değildir. Ömer'in abisi Balkan Savaşı'nda şehit düşmüş, babası Balkan yollarında vefat etmiştir. Kız kardeşi de evlidir. Ömer, hasta olan annesi Huriye Hanım ve Balkan Savaşı'nda buldukları Hüsnü ile yaşamaktadır. Hüsnü, evin küçük işlerini yapar, çeşmeden su taşır, işleri bittikten sonra da Ömer gelene kadar evin kapısında bekler, Ömer'i görür görmez boynuna atlar.

Aralarında Başbakan, Baş Yargıç, Maliye Bakanı, diğer bakanlar ve donanma komutanlarının olduğu İngiliz Yüksek Savuma Konseyi bir toplantı düzenler. Bahriye Birinci Lordu Winston Churchill'in yaptığı konuşmaya göre Türklerin en hassas noktası boğazlardır. İki yüz yıldır yenilgi yüzü görmemiş donanmasına büyük bir güven duyduğu için Çanakkale Boğazı'nı ele geçirdikten sonra İstanbul'u yakıp yıkma planını açıklar. Ayrıca tarafsız olan Bulgaristan ve Romanya'yı kendi tarafına çekebileceği düşüncesini de belirtir. Toplantının diğer üyeleri de konuşmalarını yaptıktan sonra, Çanakkale Boğazı'nın ele geçirilmesi gerektiği hususunda hemfikir bir şekilde toplantıyı sonlandırırlar.

İngiliz ve Fransız gemileri, Çanakkale Boğazı'ndan önce, boğazın iki yakasında bulunan Ertuğrul, Seddülbahir, Orhaniye ve Kumkale tabyalarını yok etmek üzere zaman zaman saldırıya geçerler. Onların bombardımanına karşı, Türk

gemileri de Agamemnon, Inflexible, Suffren, Golva ve diğer İngiliz ve Fransız gemilerini hedef alarak topa tutarlar.

Savaş devam ederken, savaşa aldırış etmeyen Seher Nine, içine on tane yumurta ve birkaç tane yufka ekmek koyduğu bohçasıyla Seddülbahir tabyası önünde beliriverir. Seddülbahir köyünde yaşayanlar hareketlik başlamadan önce evlerini boşaltmışlardır. Bu durumu bilen askerler nineyi görünce oldukça şaşırırlar, askerlerden biri: "Nereden gelip nereye gidiyorsun, senin evinde oturup tespih çekmen, namaz kılman bize de dua etmen icap etmekteyken sen burada tehlikenin, ateşin göbeğindesin, oldu mu be ninem?"der. Bu laflara çok sinirlenen nine elindeki sopayı sert bir şekilde yere vurarak: "Sen benim namazıma, tespihime ne karışırsın, hemi de dua etmediğimi nerden bilirsin, densizlenme, hepsini de yaparım, kafama koyduğumu da… Sen kumandanına götür beni, yolumdan alıkoyma" der. Ninenin laftan anlamadığını gören asker, nineyi emir eri Ragıp'a götürmeye karar verir. Ragıp da nineyi Hasan Binbaşı'nın odasına götürür. Binbaşı, karşısında seksenli yaşlarda, eli sopalı, siyah feraceli, şalvarlı ve sırtında bohça olan birini görünce hayretle söylenmeye başlar. Kendisine söylenerek bakan komutanı gören Seher Nine yine öfkelenir ve olduğu yere bağdaş kurup oturur. Konuşma sırası Seher Nine'ye geldiğinde askere verdiği tepkilerin benzerini gösterir. Ardından askerler için yiyecek bir şeyler getirdiğini ve bunları bırakıp gideceğini söyler. Hasan Binbaşı Seher Nine'nin oldukça inatçı ve kararlı olduğunu anlayınca bir anlaşma yapmaya karar verir. Seher Nine'ye, diğer köylülerin kaldığı yerde kalmasının şartıyla istediği zaman askerlere yemek getirebileceğini söyler. Bu şartı kabul eden Seher nine bohçasını bırakıp herkesi Allah'a emanet ettiğini söyleyerek odadan ayrılır.

Sabaha karşı Ömer, yoğun bir duman kokusuyla uyanır. Evlerinin yandığını fark eder etmez Hüsnü'nün odasına girip onu kucaklayarak dışarı çıkarır. Sıra annesini kurtarmaktadır. Ancak annesinin odasına girmek neredeyse imkânsızdır, çünkü yangının asıl çıktığı yer burasıdır. İlk denemesinde annesinin odasına girmeyi başaramaz. Olayı fark eden komşular da kovalara su taşımaktadır. İhbar üzerine tulumbacılar da olay yerine gelirler. Ömer, odanın tavanının dökülmesine rağmen tekrar annesinin odasına girer ve bu denemesinde başarılı olur. Ancak kollarındaki

annesi hayatını kaybetmiştir. Ömer'in artık kız kardeşi ve Hüsnü'den başka yakını kalmamıştır. Komşulardan biri Huriye Hanım'ı evindeki yatağa yatırıp Ömer ve Hüsnü'yü de misafir olarak alırlar. Mehmed Salih sabah okula giderken Ömer'i çağırmak için Ömer'in evine geldiğinde harabe bir evle karşılaşınca neler olduğuna anlam veremez. Mehmed Salih, haberi Huriye Hanım'ın selâsını verdirip camiden dönen bir komşudan alır. Mehmed Salih komşusuyla birlikte Ömer'in bulunduğu eve gider. Ömer karşısında arkadaşını görünce şaşırarak, haberi nerden duyduğunu sorar. Mehmed Salih arkadaşına sadece sarılabilir. Acı haberi duyan eş dost, Ömer'in okul arkadaşları ve mahallelinin katıldığı bir cenaze töreniyle, Huriye Hanım Eyüp Sultan'daki kabristana defnedilir. Törenden sonra Ömer'in ablası ve eniştesi Hüsnü ve Ömer'in kalmaları için kendi evlerine götürürler.

Harbiye Nezareti tarafından 'harp edebiyatı' kampanyası başlatılır. Bu kampanya, askerlerimizin cephede gösterdiği kahramanlıkların, savaş meydanında yaşananların şair ve yazarlar tarafından kaleme alınarak bunların gelecek nesillere aktarılmasını amaçlamaktadır. Bu yüzden cepheye, edebî bir heyetin gönderilmesi kararlaştırılır. Heyet içinde ünlü şair ve yazarlar bulunmaktadır. Bu şair ve yazarların yanında, önce İstanbul Sultanisi Edebiyat muallimi Rasim Efendi'ye; ardından edebî bilgisinden dolayı Yüksek Hesap dersi muallimi Efzun Efendi'ye teklif götürülür. İki öğretmen de bu göreve seve seve gideceklerini söylerler. Ancak, Efzun Efendi iki öğretmenin aynı anda okuldan ayrılmasının öğrenciler üzerinde olumsuz etki yaratabileceği için, kendisinin okulda öğrencilerle kalmasının ve Rasim Efendi'nin cephede görev almasının daha uygun olacağı görüşünü dile getirir. Öğretmenler odasında bulunan karar heyeti Efzun Efendi'yle aynı görüşte olduklarını belirterek Rasim Efendi'nin görevlendirilmesine karar verirler. Ertesi gün Taksim kışlasında toplanan edebî heyet üyeleri kendilerine askerî üniforma verilip kısa bir silah eğitimi aldıktan sonra Galata Rıhtımı'ndan kalkan gemiyle Çanakkale'ye doğru yola çıkarlar.

18 Mart sabahı Queen Elisabeth'den dürbünüyle Çanakkale Boğazı'na bakan donanma komutanı De Robeck: "Bu kadar savaş gemisini bir araya getirmeyi ancak İngiltere gibi üstünde güneş batmayan bir imparatorluk yıkabilir" der. İki

İngiliz bir Fransız deniz tümenine ait on sekiz savaş gemisi boğaza doru ilerlemeye başlarlar. İlk önce on tanesi boğaza girer. Saat 11.25 sıralarında Queen Elisabeth Çanakkale Denizi tarafındaki tabyaları hedef alarak top atışına tutarlar. Türk topları, menzili yetmediği için bekletilir. Ancak kıyılardaki obüs ve havan bataryaları boş durmaz. İngilizlerin en çok korktuğu silah da budur. Obüs bataryalarının nereden çıkacağı belli olmamakla beraber kavisli ilerleyişinden dolayı İngiliz gemilerini korkutup hareket etmemelerini sağlamaktadır. Cevad Paşa, Harbiye Nezareti'ne cephanelerinin azaldığını bildirir. Amiral Usedom'un emriyle, İstanbul savunması için ayrılan cephane kullanılmaya başlanır. Hamidiye Tabyası'nda on yedi, Kilitbahir'de on tane uzun menzilli top kalmıştır. Eylül ayı başlarında da Çanakkale Boğazı'na mayın yerleştirmek için görevlendirilen Nusret Mayın Gemisi toplamda yirmi altı tane olan mayınları Karanlık Liman'a sessizce döşer. Nusret Mayın Gemisi mürettebatı mayınları yüzer metre aralıklarla ve dört buçuk metre derinlikte suya bırakıp işlerini bitirdiklerinde saat 03.20'yi göstermektedir. Daha sonra büyük bir dikkatle geldikleri yoldan yine aynı dikkatle Çanakkale Limanı'na geri dönerler.

Koramiral De Robeck, öğle vakti üçüncü tümendeki beş Fransız gemisinin ileriye doğru geçmesini emreder. Gemiler sıralandığı sırada ardı ardına patlama sesleri duyulmaya başlar. Türk keşif uçaklarının raporuna göre, Gaulois zırhlısı ve Agamemnon birçok yerinden isabet almaları sonucu ağır darbe alarak geri çekilmeye başlarlar. Boşluğu Ocean, İrresistible, Albion, Venegance, Swiftsure, Majestik gemileri doldurutlar. Bouvet altı yüz mürettebatıyla birlikte sulara gömülür. Bu gidişatı Queen Elisabeth'in zırhlı bölmesinden dürbünüyle izleyen De Robeck, mayın tarayıcılarının görev başına geçmesini emreder. Aslında mayın tarayıcılar gece boyunca Çanakkale ve Kilitbahir arasındaki mayınları temizlemişlerdir. Unuttukları şey ise Karanlık Koy ve buraya yerleştirilen yirmi altı tane mayındır.

Agamemnon'dan sonra İnflexible de ağır bir darbe alır. Mürettebat içeri dolan suyu boşaltmaya çalışsa da bu çaba nafiledir. Biraz zaman sonra yan yatıp ardından batar. Akdeniz Donanması Kurmay Başkanı Tuğamiral Keyes, Ocean muhribi komutanına, İrresistible'deki askerlerin kurtarılmasını, bunun Robeck'in emri olduğunu söyler. Bu konuşma devam ettiği sırada büyük bir patlama sesi

duyulur. Bu kez yardıma ihtiyacı olan Ocean'dır. Aldığı darbe ile önce yan yatar sonra da batar. Türk tabyaları da düşman zırhlılarının mermilerinden fazlaca nasibini almış, almaya da devam etmektedir. Türk askerleri sığınaklarına kaçışırken sarsıcı bir patlamayla cephanelikleri infilâk eder. Sığınaklara gitmeye çalışan askerlerin çoğu şehit olur. Askerlerin içinde bulunan Havranlı Koca Seyit patlamanın etkisiyle gömüldüğü çukurdan ikinci patlamayla havaya fırlar. Gözlerini açtığında ise gördüğü manzara kan gölü ve parçalanmış uzuvlardır. Kendisi, Niğdeli Ali ve Yüzbaşı Hilmi Bey'den başka kimse hayatta kalmamıştır. Toplardan ise sadece bir tanesi kullanılır durumdadır. Seyit, iki yüz yetmiş kiloluk mermiyi kemiklerinden gelen kırılma seslerine aldırış etmeden kaldırıp top atış makinesine yerleştirip fırlatır. Fırlatılan top mermisi Ocean'ın arkasına düşüp geminin bütün sisteminin bozulmasını sağlar. Ocean'ı batıran mermi işte bu mermidir.

De Robeck'in emriyle filo geri çekilmeye başlar. Hamilton da, 19 Mart sabahı Harbiye Nazırı Kitchener'e yeni planını söyler. Plana göre; deniz harekâtı başarısız olduğu için kara harekâtı düzenlemektir. Çünkü Çanakkale Boğazı, denizden geçilememiştir ve böylece kara yoluyla boğazın açılacağı umudu doğmuştur.

18 Mart tarihinde Çanakkale'de gerçekleştirilen zafer haberi İstanbul'a ulaştığında halk, ellerinde bayraklarla, fenerlerle, meşalelerle sokağa dökülür. Şarkılar, marşlar eşliğinde yapılan coşkulu kutlama geç saatlere kadar devam eder. Kahraman Türk askerleri için Müdafaa-i Milliye Cemiyeti adına yirmi beş bin adet sigara sipariş edilir. Genel Merkez tarafından, askerlere maddî yardım için banka hesabı açılır. Ayrıca, Almanya'da Hilâl-i Ahmer yararına yedi yüz kırk sekiz bin mark toplanır.

Ertesi gün de Eyüp Meydanı'nda devam eden kutlamaların ardından meydandaki öğrenciler evlerine gitmek için vedalaşıp meydandan ayrılırlar. Kutlamalarda ara sıra yüzü düşen Ömer'in bu hali arkadaşı Mehmed Salih'in dikkatini çekmiştir. Yolda baş başa kaldıklarında Mehmed Salih Ömer'e bu halinin nedenini sorar. Ömer de arkadaşına, kız kardeşinin evinde rahat olmadığını, eğreti hissettiğini, bu yüzden üzgün ve çaresiz olduğunu anlatır. Kız kardeşinin iki çocuk

ve ev işleri sorumluluğu vardır. Bakkal dükkânı işleten eniştesi ise işleri kötüleştiği için her akşam yüzü asık bir şekilde eve gelmektedir. Başlarda gösterilen misafirperverliğin gitgide azaldığını hisseden Ömer, kız kardeşine ve eniştesine yük olduğu düşüncesiyle rahatsız olmuştur. Mehmed Salih Ömer'i dinledikten sonra, Ömer'e kendisinin ve ailesinin her zaman yanında olacağını ve evlerinin kapısının Ömer'e açık olduğunu söyleyerek kendi evlerinde kalmasını teklif eder. Ömer de bu tekliften kız kardeşini ve eniştesini haberdar etmek gerektiğini söyler ve Mehmed Salih ile izin almak için kız kardeşinin evine doğru yürümeye başlarlar. Eve vardıklarında kapıyı Ömer'in eniştesi açar. Mehmed Salih içeri girmeden kapıda Ömer'i ve Hüsnü'yü kendi evinde misafir etmek istediğini söyler. Böyle bir şey duymayı beklemeyen eniştesi aslında buna biraz sevinir. Kız kardeşi gidecekleri için oldukça üzülür. Hep birlikte akşam yemeklerini yedikten sonra birbirleriyle vedalaşıp ayrılırlar.

18 Mart'tan sonra müttefik orduları, kara harekâtı hazırlıklarını yapmaya başlamışlardır. Boş durmayan Türk ordusu da toprak altında kalan topları çıkarıp tamir ederler, hasarlı kaleleri onarırlar, telefon hatlarını tamir ederler. 24 Mart'ta, Liman Von Sanders'in başına getirildiği 5. Ordu kurulur. Liman Von Sanders, diğer komutanların aksine Kumkale, Beşige, Saros ve Bolayır'a saldırı yapılacağını düşünerek bu yerlere ikişer tümen, Seddülbahir'e bir tümen ayırmış; Mustafa Kemal komutasındaki 19. Tümeni ise ihtiyatta bırakmıştır.

25 Nisan saat 05.00'da İngilizler Gelibolu Yarımadası açıklarına gelip harekâta başlarlar. Dublin ve Munster Alayları, Batı Süvari Birliği, River Clyde gemilerini karaya oturtup Seddülbahir kumsalına çıkmaya çalışırlar. Bu hareketlerine cevaben ve bu topraklara çıkılamayacağını göstermek için Seddülbahir'den top atışları yapılır. Hem Seddülbahir'den hem de Anadolu yakasındaki Kumkale taraflarından korkutma atışları hız kesmeden devam etmektedir. Kıyıya çıkmak için layterlerden oluşturdukları köprüden geçenler denize adım atar atmaz vurulmaktadır. Müttefikler için psikolojik bir savaş yaşanmaktadır. Çoğu bu savaşa katıldığı için pişmanlık duymaya başlamıştır. Kıyıya ulaşmayı başaranlar 20-25 kişidir. Onlar da soğuktan dolayı kımıldayamaz haldedirler. Sağ kalanlar River Clyde'den gece vakti

çıkmaya başlarlar. Queen Elisabeth de yardımlarına gelmiştir. Queen Elisabeth'in top atışlarıyla Seddülbahir Kalesi harabeye döner. Kıyıya çıkanlar aydınlatma fişekleri ile Seddülbahir Köyü'ne doğru ilerlemeye başlarlar. Türk askerleri ise bunların peşindedir. Çoğu, boşaltılan köy evlerine gidip saklanırlar. Tabii ki gizlilikleri çok uzun sürmez. Türk askerleri tarafından bulunup esir alınırlar.

Her akşam yemeğini ailesiyle yiyen Şerafeddin Efendi, Mehmed Salih'i yemek saatinde evde olmamasından dolayı merak etmiştir. Kapının çaldığını duyunca heyecanla kapıyı açtığında karşısında oğlunu görünce rahatlar. Oğlunun yanında elleri çantalarla dolu Ömer ve Hüsnü'yü gördüğünde onların yatıya kalacağını anlar. Oturup dinlendikten sonra Mehmed Salih: "Sevgili pederim eğer müsaade verirseniz Ömer ve Hüsnü kardeşim bundan sonra bizde kalmak için geldiler" der. Babası Şerafeddin Efendi ise: "Müsaade ne demek, duymamış olayım, evimin en güzel yeri onlarındır, bu dakikadan sonra da benim evlatlarım sayılırlar, hoş geldiler, sefa getirdiler" der. Mehmed Salih ve Ömer ertesi sabah kahvaltılarını yaptıktan sonra okula gitmek üzere evden çıkarlar.

29. İngiliz Tümeni, 25 Nisan'da Gelibolu Yarımadası'na çıkarma yapmak için etrafı iyice tarayıp kimselerin olmadığını görünce dar bir sahil şeridine çıkıp yerleşirler. Türk takımı kumandanı Teğmen Yusuf, her ihtimale karşı bölgeye bir keşif kolu yönlendirir. Teğmen Yusuf ve Teğmen Fahri, keşif kolundan Silifkeli Halil'in William adlı İngiliz bir askeri bulup esir olarak getirdiğinde bu keşfin isabetli olduğunu düşünüp müttefiklerin kıyıya yanaştıklarını anlarlar. Teğmen Yusuf, Erler Ocağı'nın güney sahillerinin İngiliz ve İskoç birlikleriyle kuşatıldığını düşündüğü gerekçesiyle Albay Naim Bey'den yardım ister. Bunun üzerine Albay Naim Bey, Binbaşı Ahmet Bey komutasındaki ikinci taburu kıyıya hücum etmeleri için görevlendirir. Dakikalar sonra tepeye çıktıklarında ağaçların arasına saklanarak dürbünüyle kıyıyı gözetleyen Binbaşı Ahmet, düşman askerlerinin kıyı boyunca yayıldığını görür. Ateş emriyle birlikte ilk top atışı Saphire gemisine yapılır. Tepeden yapılan atışlar düşman askerlerine göz açtırmaz. Birinci bölüğün askerleri sahile inmeye karar verirler. Yakın mesafe savaşta en önemli rol, süngülerindir. Savaş gece boyunca devam eder. Hava aydınlandığında ise korkunç bir manzarayla karşılaşılır.

Mavi sahil kırmızıya boyanmıştır. İki İskoç taburunun yarısı sağ kalmıştır. Son kafileleri aceleyle Goliot gemisine alınır. Bu zaferin sonunda, Hamilton'un Seddülbahir ve Arıburnu'na yapacağı çıkarmalar sonucu önce Kocatepe'yi sonra da İstanbul'a giden yol olma önemini taşıyan Alçıtepe'yi alma hayalleri böylece suya düşmüş olur.

Albay Rue komutasındaki altıncı Fransız sömürge alayı tarafından Kumkale'ye çıkarma harekâtı başlatılır. Liman Paşa'nın emriyle kıyılar boş bırakılmıştır. Paşa'nın kafasındaki taktiğe göre düşman kıyıya çıktıktan sonra denize dökülecektir. Liman Paşa dışındaki komutanlar bu fikrin yanlış olduğunu belirtseler de bu kararı değiştirememişlerdir. Fransız destek filosu 04.30'da kıyılara gelip bombardımana başlar. Senegalli ve Cezayirli askerlerden oluşan Fransız sömürge ordusu da 10.00'da karaya ulaşırlar. Fransız askerleri kıyıya ayak bastıktan sonra Kumkale'ye dağılıp yerleşirler. Bunun üzerine Türk birlikleri Kumkale'ye taarruza geçer. Süvari Teğmeni Şerif Bey'in müfreze komutanına, müfreze komutanın da borazancıya emri sonucu hücum borusu çalınır, sisi yarıp geceyi aydınlatan projektörler yakılır, süngüler çekilir. Türk birliklerinin üzerine mermiler yağmaktadır. Türk kalelerinden gelen atışlar ve Türk askerinin baskısı sonucu daha fazla kayıp vermek istemeyen Fransızlar geri çekilmeye başlarlar. Saat 03.00'da Türkler Kumkale'ye gidip çok sayıda Fransız askerinin esir alırlar. Aynı zamanda Türk askerlerinden de teslim olanlar olur. Yoğun sisten dolayı Türk askerleri geriye doğru çekilmeye başlarlar. Sabahın erken saatlerinde Kumkale ve Beşige'den, kale yıkıntıları arasına saklanan Senegalli ve Cezayirli askerlerin üzerine ateş açılır. Bir süre sonra yakınlıktan dolayı süngüler çıkartılır. Senegalli askerler ise satır kullanmaktadırlar. Acımasızca gerçekleşen çarpışma sonucunda başarı sağlanamaz. Türkler, gece karanlığında tekrar saldırsalar da Fransızlar denize dökülemez. Fransızların Yenişehir'e yaptıkları taarruz girişimleri de gerçekleşemeden geri püskürtülürler. Hamilton'un emriyle 26 Nisan gecesi Fransızlar Kumkale'den çekilirler. Yine de Hamilton'un istediği şekilde bir durum ortaya çıkmıştır. Türklerin kaybı daha fazladır.

Birinci Lancashire taburu, Aytepe ve Karacaoğlan tepelerini ele geçirmek için Teke Koyu'na adım atarlar. Botlardan inen askerler kıyıdaki tel örgüleri kesmek için büyük bir çaba sarf ederler. Bazıları kestiği telden içeri girmeyi başarırken, çoğu ise Türk siperlerinden açılan ateşle öldürülürler. Bu harekâtta siperden başını çıkaran Er Rasim şehit edilir. Siperde ve meydanda şehit olan askerlerin hemen başka askerler doldurup yiğitçe savaşmaya devam ederler.

İngilizler zaman zaman cesaretlerini kaybetseler de tüm güçleriyle dayanmaya; Türkler ise tüm kararlığı ve korkusuzluklarıyla İngiliz askerlerini Türk topraklarından kovmaya çalışmaktadırlar. İngilizler elde ettikleri siperlere saklanıp daha güvende hissederek tırmanmaya başlarlar. Yeni kazdıkları siperlerle iki taraf arasındaki mesafe gitgide kısalmaktadır. Esir olarak ele geçirdikleri bir İngiliz askerinin tüfeği Türk askerlerinin dikkatini çeker. Dikkatlerini çekmesinin nedeni bu tüfeğin aynasının olmasıdır. İngilizler bu aynalı tüfekler sayesinde başlarını siperden çıkarmadan önlerinde ve arkalarında neler olup bittiğini görmektedirler.

Anson taburu yaptığı çıkartma sonucu karaya çıktığı yerde sadece dokuz kişi ve bir tabur görünce Implacable zırhlısının toplarıyla çıktıkları tepeyi kolayca ele geçirirler. Takviye güçlerin gelmemesinden dolayı Karacaoğlan Tepesi de İngilizlerin eline geçer. Aşağı taraflarda Aytepe'yi savunmaya çalışan Teğmen Ali ve emrindeki askerler, tepeye tırmananları vurmaya çalışmaktadırlar. Ancak İngiliz askerlerinin sayısı ve silah gücü daha fazladır. Her iki tarafın da şu anlık ortak amacı siperleri ele geçirerek ilerlemektir. İngiliz askerlerinin sayıca fazlalığına, deniz zırhlılarına ve bu zırhlıların güllelerine karşı Türk askerlerinin gücü iyice azalmıştır. Sonunda Aytepe de artık İngilizlerin elindedir.

Gecenin geç saatlerinde başlayan top atışları kısa süren sessizliği bozar. Yirmi yedinci alay komutanı Yarbay Şefik, Binbaşı Hulusi Bey ile yaptığı telefon görüşmesinde Kabatepe önlerinden atış yapıldığını ve harekât için emir beklediğini söyler. Hulusi Bey bu atışların yanıltmaca olduğu düşüncesiyle görev emri vermez. Saat 05.20'yi gösterirken Binbaşı İsmet Bey'in, Hulusi Bey'e çıkarma yapıldığını ve desteğe ihtiyaçları olduğunu söyler. Hulusi Bey, yaptığı ikinci telefon görüşmesiyle durumun ciddiyetini anlayıp Yarbay Şefik'e taarruz emrini verir. Bu süreçte çok

sayıda Anzak askeri Kabatepe'ye yerleşmeyi başarırlar. Saat 07.30 sıralarında da Avustralya askerleri karayı çıkmayı başarırlar. Durumun kötüleştiğinin farkında olan 9. Tümen Komutanı Albay Halil Sami Bey, Yarbay Mustafa Kemal'i arayarak, düşmanın Arıburnu'nu işgal ettiğini ve ona Kocaçimentepe'yi savunması gerektiğini söyler. Saat 10.00'ı gösterdiğinde 57. Alay Conkbayırı Tepesi'ndedir. Tepeden etrafı gözleyen Mustafa Kemal, Türk askerlerinin çekildiğini görünce çekilen bu askerleri geri döndürmeye ikna eder. Askerler geri dönüp süngü takarak mevzi alırlar. Saatler 08.00'ı gösterdiğinde her tarafta Anzak askerleri vardır. Türk askerleri bulabildikleri her gizli köşeyi, ağacı, çalıyı kısacası onları gizleyecek ne varsa orayı siper yaparak ateş etmeye başlarlar.

Başlayan şiddetli yağmur, askerlerin biraz dinlenip ara vermelerine olanak sağlasa da bu kez de siperleri suya dolmuştur. Anzaklar da yağmurdan dolayı neye uğradıklarını şaşırmışlar, perişan olmuşlardır. Yağmur kesildiğinde bu şoku hemen atlatan Anzaklar, gemilerinin de desteğiyle bombardımana başlarlar. Top ve mermilerden nasibini alan askerler havada parça parça uçmaktadır. Patlamanın etkisiyle havaya fırlayan askerlerden canlı şekilde toprağa gömülenler de vardır. Düşman birlikleri de ilerleyebildikleri birkaç yüz metrede çok sayıda kayıp vermişlerdir. Bölük Komutanı Ahmet Cemil, destek kuvvetler gelene kadar askerlerine geri çekilmelerini emreder. Anzak Kolordusu Komutanı General Birdwood, Türk askerlerinin çok güçlü olduklarını ve kendilerinin bu savaştan galip çıkamayacaklarını düşünmesinin yanında verdikleri kayıpların da oldukça fazla olduğunu göz önünde bulundurunca geri çekilmelerinin uygun olacağını düşünür ve bu fikrini Hamilton ile paylaşır. Deniz harekâtlarının başarısız olmasının ardından, deniz destekli kara harekâtlarının da başarıyı yakalayamamış olmasından dolayı oldukça öfkeli ve hırslı olan Hamilton, Birdwood'un geri çekilme teklifini reddeder. Bu sırada Hamilton'a bir telsiz haberi ulaşır. Telsiz haberine göre AE² denizaltısı ile Kaptan Stoker Marmara Denizi'ne girmeyi başarmıştır. Bu haber Hamilton ve diğer askerlerin keyfini yerine getirir.

AE² denizaltısı Marmara Denizi'ne girer girmez sahilden açılan ateşlerin hedefi olur ve büyük yaralar alarak suya dalar. Kaptan Stoker, hasarı onararak yoluna

devam eder. İki gün sonra E14 adlı ikinci denizaltının da Marmara Denizi'ne girmesiyle Hamilton'un keyfi son derece artarken Türklerin keyfi ise aynı oranda kaçar. Bu sıralarda otuz sekiz numaralı gemi, cepheye asker götürmek üzere suda ilerlemektedir. Sultanhisar gambotu da Yüzbaşı Ali Rıza Bey komutasında Liman Paşa'yı Maydos'tan almak için yoldadır. Durgun denizde geçirilen sakin yolculuğun sessizliğinin bir martı sesi bozar. Bu, hareketliliğin başlayacağına işarettir. Sultanhisar gambotunun mürettebatı otuz sekiz numaralı gemiye yaklaşan bir torpil görür ve geminin kaptanına haber verirler. Atılan torpil geminin altından geçince feci sonuçlar doğuracak bir olaydan kıl payı kurtulmayı başarırlar. İki gün sonra otuz sekiz numaralı geminin kaptanı Ali Rıza Bey'e İstanbul'dan, görev yerinin terk edip İstanbul'a geri dönmesi yönünde bir emir gelir. Ali Rıza Bey ciddi bir karar vererek bu emre uymayıp torpil atan gemiyi bulmak için mürettebatıyla birlikte harekete geçer. Marmara Ada'sına doğru ilerlerlerken bir periskop görünce, topçular silahlarının başına geçerler. Kaptan Ali Rıza'nın ateş emriyle denizaltıya açılan ateş sonucu periskop vurulur ve denizaltı suya dalar. Kaptan, suda pusuda beklerken denizaltıdan ardı ardına iki torpil atışı gerçekleştirilir. Sultanhisar bu atışlardan isabet almadan kurtulur. Saatler süren kovalamanın ardından denizaltı AE² yazısı görünecek şekilde suyun üstüne çıkar. Topçuların elleri tetikteyken kuleye çekilen İngiliz bayraklarını görürler. Ardından, ellerinde bez parçaları veya gömleklerini sallayan askerler, böylece teslim olduklarını göstermektedirler. Zaten AE² batmaktadır. Sultanhisar gambotu güvertesinden ise sevinç çığlıkları yükselmektedir. Kaptan Ali Rıza ve mürettebatı otuz iki esirle birlikte Gelibolu'daki esirleri de aldıktan sonra İstanbul'a doğru hareket ederler.

Üçüncü Tabur kumandanı Binbaşı Mahmud Sabri Bey, düşman eline geçen Aytepe'yi geri almak için karargâhında topladığı subaylara planından bahseder. Plana göre; onuncu bölük güneyden, on birinci bölük kuzeyden, dokuzuncu bölük de doğudan saldırı gerçekleştirip Aytepe alınacaktır. Telefonla diğer birliklere bu planın söylenmesinin ardından sabah vakti harekete geçmek üzere hazırlıklara başlanır. Saat 05.12'yi gösterdiğinde Teğmen Ali tarafından ilk ateş açılır. Bu ilk ateşin ardından, arka arkaya atışlar gerçekleştirilir. Silahların sesleriyle uyana müttefik askerleri bulundukları siperlere iyice saklanmaya çalışsalar da toprağa gömülmekten

kurtulamazlar. Karşılık verme çabaları, üç taraflarının sarılmış olması ve kalabalık olan Türk askerleri karşısında işe yaramaz. Çoğu bu baskında hayatını kaybederken çoğu da beyaz bayrak gösterip teslim olurlar. 11.12'de Aytepe geri alınır.

Hafız dede camiye giderken, okuma gözlüğünü oğlu Şerafeddin Efendi'nin evinde unuttuğunu fark eder. Ancak oğlunun evi ile kendisinin bulunduğu yerin mesafesi kısa değildir. Temizlik yapmak için dedenin odasına giren Gülzade Hanım gözlüğü görünce, oğlu Mehmed Salih'in gözlüğü dedesine götürmesi gerektiğini düşünür. Fakat Mehmed Salih henüz okuldan gelmemiş, Ömer gelmiştir. Gülzade Hanım Ömer'e bu durumdan bahsedince Ömer de kendisinin götürebileceğini söyler ve Topçular'daki hafız dedenin camiine doğru yola çıkar. İkindi nazmını kılan cemaat dağıldıktan sonra Ömer, dedenin yanına varır. Selamlaşmanın ardından ikili arasında sohbet başlar. Hafız dede Ömer'in, torunu Didar'dan hoşlandığı şüphesiyle Ömer'i yoklamak için evlilikten bahsetmeye başlar. Ömer'in Didar'a karşı birtakım duygular beslediği doğrudur. Bu konuyu açmaya bir türlü cesaret edemeyen Ömer, konunun kendiliğinden açıldığı için mutlu olur. Bir süre düşündükten sonra tüm cesaretini toplayarak, Didar'ı dedesinden ister. Hafız dede, bu girişim karşısında oldukça şaşırmış olsa da beklediği bir durum olduğu için şaşkınlığını üzerinden atar ve Ömer'in açık sözlü, mertçe tavrından dolayı sevinir. Hafız dede Ömer'e, Didar'ın da fikrini aldıktan sonra ailece bu konunun konuşulup bir sonuca bağlanmasının uygun olacağı cevabını verir. Ömer, dedenin elini öptükten sonra tüm vücudunu saran büyük bir sevinç duygusuyla eve doğru yola koyulur.

Müttefiklerin hedefinde bu kez Alçıtepe Köyü vardır. Tümgeneral Weston önderliğinde İngiliz ve Fransız birlikleri sabah saatlerinde saldırı başlatırlar. Aralıksız bir şekilde devam eden silah atışlarına Goliath, Dublin, Saphire, Implacable gemilerinin top atışları da eklenir. Akşam saatlerine kadar süren çatışmada, müttefikler çok sayıda kayıp verir ve ilk çıkış yerlerine geri dönerler. Gece boyunca yapılan taarruzlar Türklerin aleyhine sonuçlanır. Birçok asker şehit oldu, askerlere ulaştırmak üzere yiyecek dolu arabasıyla yola çıkan Seher nine ve Nazmi dede de köye açılan ateş sonucu hayatlarını kaybetmişlerdir. Askerlerin börekçi Seher nineleri artık yoktur.

Hamilton'un çıkarma yapıp ele geçirmek istediği en önemli yer Alçıtepe'dir. Çünkü Hamilton'a göre, Alçıtepe İstanbul'a gitmesini sağlayacak olan yoldur. Alçıtepe'yi işgal ettiğinde İstanbul'u da işgali kolaylaşmış olacaktır. Yaptığı yanıltma çıkarmalarından sonra Türk askerlerinin iyice yorulduklarını ve güçlerinin kırıldığını düşünerek General Birdwood'a, Kirte Köyü ve Alçıtepe'ye saldıracaklarını diğer birliklere iletmesi emrini verir. Ancak Hamilton kadar Türkler de Alçıtepe'nin öneminin farkındadır. Güney Grubu Cephesi Komutanı Weber Paşa, Dokuzuncu Tümen Komutanı Albay Halil Sami Bey, Binbaşı Hasan Bey ve diğer askerler son derece önem verdikleri Alçıtepe savunması için büyük bir çaba içindedirler. Savunmalarda veya saldırılarda önemli rol oynayan siperleri çok iyi hazırlamışlar, içlerine de dışarından bakıldığında fark edilmeyecek şekilde makineli tüfekler yerleştirmişlerdir. Siperlerin yanı sıra etraftaki çalılıklar, gizlenmelerini kolaylaştırmışlardır. 6 Mayıs günü yaptıkları saldırı girişimi başarısız olan müttefikler geri çekilirler. Ertesi gün yine saldırmayı deneseler de Türk siperlerini ele geçiremeyip bir kez daha geri çekilirler. Bu kez farklı bir yol izleyerek, Kirte'ye giden yolun sağına İngilizler, soluna Fransızlar yerleşir. Yani İngilizler Saros tarafında, Fransızlar Çanakkale Boğazı tarafındadırlar.

Öğleye doğru Fransızlar tarafından Alçıtepe'nin sağına ve Kirte etrafına top atışları başlar. Donanmalarının attıkları ve ardı arkası kesilmeden devam eden top atışları, Türk askerlerinin çok sağlam yaptıkları siperler karşısında ve karşı atak sayesinde işe yaramaz. İngilizler ve Fransızlar açısından başarısız geçen iki günün ardından üçüncü gün yine ilerlemeyi denerler. Akşam vakitlerinde son derece şiddetli geçen süngü hücumunun ardından müttefikler emellerine tam olarak ulaşamayıp sadece Seksen Üç Rakımlı Tepe'yi ele geçirebilirler. Bu saldırı onlar açısından olumsuz sonuçlanır ve yirmi bine yakın asker kayıpları oluşur. Başarısızlıklarının ardından İngiltere Deniz Kuvvetleri Komutanı Amiral Lord Fisher görevinden istifa eder. Churchill de Deniz Bakanlığı'ndaki görevinden alınır.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından, İstanbul'da bir yardım kampanyası başlatılır. Bunun için halkın elinde, cephedeki askerlerin yararına olabilecek ne varsa İdare-i Merkeziyeti'ne başvurmaları gerektiği çeşitli duyurularla söylenmektedir.

Duyuruların ardından Müdafaa-i Milliye Cemiyeti, Haseki Nisa Hastanesi'ne iki yüzer tane gömlek, iç çamaşırı ve yatak çarşafı bağışlar. Baş hazinedar tarafından gaziler için portakal gönderilir. Hilal-i Ahmer Beyoğlu Hastanesi'ni ziyaret eden Sadrazam Said Halim Paşa, yaralı gazilere çeşitli hediyeler verir. Bunların yanı sıra İstanbul halkı tarafından karyola, yastık, çarşaf, battaniye, yorgan, çamaşır vb. cephedeki askerlere ulaştırılmak üzere cemiyete bağışlanır.

Hafız Hayri Efendi, Ömer ve Didar ile ilgili olan evlilik konusunu bir karara bağlamak için Eyüp'e, oğlu Şerafeddin Bey'in evine gider. Her zaman olduğu gibi güzel geçen bir akşam yemeğinin ardından herkes odasına gittikten sonra, Hafız Hayri Efendi oğluna, Ömer'in Didar'ı Allah'ın emriyle istediğini söyler. Şerafeddin Efendi böyle bir durumu az çok öngördüğü için şaşırmaz. Aklını karıştıran nokta, Ömer ve Mehmed Salih'in gönüllü olarak askere gitmek istemeleridir. Bu durumda düğünün nasıl ve ne zaman olabileceği konusundaki şüphelerini babasına söyleyerek son kararı yine babasına bırakır. Hayri Efendi de Didar'la konuştuktan sonra tekrar görüşmek üzere oğlunun yanından ayrılıp torunu Didar'ın odasına gider. Didar, dedesini görünce çaldığı udu bırakıp dedesini dinlemeye başlar. Dedesinden, Ömer'in kendisini istediğini duyan Didar oldukça utanır. Dedesi, Didar'a acele etmeden iyice düşünüp kararını vermesini söyleyerek iyi geceler dilekleriyle odadan ayrılır.

İstanbullular, Beyazıt Meydanı'ndaki Harbiye Nezareti'nin bahçesini tıklım tıklım doldurmuşlardır. Oluşturdukları bu kalabalığın sebebi bir kişinin halka hitaben konuşma yapacak olmasıdır. Güneşin altında geçen uzun süren beklemenin ardından yapılan bir anonsla Enver Paşa kürsüye çıkar. Dakikalar süren konuşmasında vermek istediği mesaj, orduya asker ihtiyacının olduğudur. Askere gitmek içim gönüllü olanların bahçedeki görevli zabitlere kaydını yaptırmaları gerektiğini bildirir. Vatan uğruna canını ortaya koymayı göze alacak olan gönüllülere teşekkür edip halkı selamlayarak kürsüden ayrılır. Kalabalıktaki Darülfünun, Tıbbiye ve Sultani öğrencileri gruplar halinde ayrılıp kayıt yaptırmak için sıraya girerler. Mehmed Salih'in en çok istediği şey, en büyük hayali artık gerçekleşmek üzeredir. İçindeki sonsuz vatan sevgisi, savaşta yer alma isteği, tüm hırsı ve arzusuyla kaydını hemen

yaptırır. Arkasından da Kemal Naci, Ömer ve diğer arkadaşları… İstavri ve Garisto da arkadaşları gibi kayıtlarını yaptırmak isterler. Görevli, kayıt için isim ve soy isimlerini sorduğunda aldığı cevaplardan bu iki öğrencinin Rum olduğunu anlayıp kayıtların dolmuş olduğu gerekçesiyle İstavri ve Garisto'nun kaydını oluşturmaz. Bu durum karşısında oldukça üzülen iki arkadaş Mehmed Salih'e gidip ondan bir çözüm yolu göstermesini isterler. Mehmed Salih, bu arkadaşlarının cephede yer almak için ne kadar istekli olduklarını bildiği için onların da diğer arkadaşları gibi arzularına erişmeleri adına bir plan yapar. Planını, planın parçası olacak olan arkadaşları Ömer, Ferhat Şükrü, Fuzuli, Garisto ve İstavri'ye uzun uzun ve tüm ayrıntılarıyla anlatır. Mehmed Salih planını son kez özetler: …" Ömer, ben, Ferhat Şükrü ve Fuzuli olmak üzere dört kişi binadan içeri gireceğiz. Ben komşumuzun şehadet haberinin doğru olup olmadığını soracağım. Arkasından da Ömer başka birini soracak. Zabit, defterleri karıştırırken, Fuzuli ve Ferhat Şükrü de diğer listelerden iki veya üç kişinin künyesini, belli etmeden alıp yazacaklar. Biz lafa tutacağız, onlar da iş görecekler. Tamam olunca da bize işaret verecekler."…

Yürüme engeli olan Fuzuli ve kamburu olan Ferhat Şükrü, fiziksel özelliklerinden dolayı askere gidemeyecek olsalar da faydalı bir işe katkı sağlayacakları için mutluluk duyarlar. Mehmed Salih'in planı sorunsuz bir şekilde işledi ve gerçekleştirilir. Gorgoroğlu İstavri ve Garisto artık, Piyade Er Ahmed oğlu Behçed ve Piyade Er Rüstem oğlu Rasim'dir. Yeni isimlere sahip olan iki genç Mehmed Salih'e sarılıp, Ferhat Şükrü ve Fuzuli'ye de çok kez teşekkür ederler.

Mehmed Salih eve girer girmez soluğu babasının yanında alır. Yerinde duramaz bir halde Ömer'le gönüllü olarak askere yazıldıklarının haberini verir. Şerafeddin Efendi, oğlunun en büyük hayalinin bu olduğunu ve sürekli bu konunun bahsi geçtiği için şaşkınlık yaşamaz. İçinde küçük bir hüzün oluşsa da oğlunun bu davranışıyla gurur duyar. Böyle kahraman, cesur ve vatansever bir evlat yetiştirdiği için kendini çok şanslı ve gururlu hisseder. Bütün aile bu haberi öğrendiğinde hem üzüntü hem sevinç duyarlar. Karmaşık olan bu duyguların arasında Ömer ve Didar mevzusu da yerini almıştır. Hafız Hayri Efendi, Ömer askere gitmeden durumu netleştirmek için aralarında söz kesilmesinin uygun olacağını ailesine bildirir. Akşam

yemeğinden sonra Didar ve annesi mutfaktayken Hafız Hayri Efendi Ömer'e: "Ömer oğlum, bu eve girdiğinden, ailemize katıldığından beri terbiyeli şahsiyetinle hepimizin takdirini kazandığın için, biz de kızımız Didar'ı sana vermeyi münasip bulduk, Allah ikinizi de mutlu etsin ömrünüz boyunca inşallah." dedikten sonra Ömer bütün büyüklerinin elini öper. Babasının birkaç saat önce bu durumdan haberdar ettiği Mehmed Salih, annesi ve kız kardeşini salona çağırır. Didar'ın yaptığı kahveler lokumla birlikte afiyetle içilir. Ömer ile Didar baş başa kaldıklarında Ömer, askerden döndükten sonra daha güzel hediyeler alacağı sözüyle Didar'a küpe hediye eder. Didar da Ömer'e elinde işlediği bir mendili verir. Uzun süren bir gecenin ardından herkes uyumak için odasına çekilir.

Askere gitmek için dün ve bugün kaydolan gönüllüler Harbiye Nezareti bahçesinde isimlerini söyledikten sonra sıraya geçerek eğitime alınırlar. Her birine üniforma verilir. Herkes kıyafetlerini giydikten sonra bir kişi farklılığıyla dikkat çekmektedir. Bu kişi Hüsnü'dür. Ömer, giderken onu bırakmamak için yanında getirmiştir. Hatta Ömer'in amacı onu da cepheye götürmektir. Ömer uzun uğraşlar sonunda subayları ikna ederek cephe arkasında görevlendirilmesini sağlar. Başta Ömer olmak üzere tüm arkadaşları buna çok sevinirler. Harbiye Nezareti'nin bahçesindeki görevli subaylardan biri yüksek bir yere çıkarak yaptığı duyuruda bugünkü askeri eğitimin bittiğini, herkesin eve gidip yakınlarıyla vedalaştıktan sonra yarın sabah aynı yerde silahlarının verileceğini söyler.

Fuzuli ve Ferhat Şükrü ise sabah olduğunda gönülsüz ve üzgün bir şekilde okullarının yolunu tutarlar. Sınıfa girdiklerinde kendileri hariç bütün arkadaşları askere yazıldığı için sınıf boştur. Efzun Efendi sınıfa geldiğinde Fuzuli ve Ferhat Şükrü'nün sıralarından başka diğer sıraların boş olduğunu görünce oldukça duygulanır. Titreyen çenesini gizlemeye çalışarak Fuzuli'den sembolik bir yoklama yapmasını ister. Zaten kimin var olduğu kimin var olmağı gözle görülmektedir.

Galata Rıhtımı'ndan Çanakkale'nin Akbaş İskelesi'ne ulaşmak üzere hareket eden vapur tıka basa asker doludur. Askerler şakalaşarak, birbirlerine cesaret vererek, marşlar söyleyerek yolculuğu sürdürmektedirler. Dillerinde hep bir ağızdan "Vatan Marşı" ı vardır. Mehmed Salih burada da önderliği ele almıştır. Marşlara ilk

başlayan kendisi olup arkadaşlarına cesaret vermektedir. Gece olunca, sabaha karşı Akbaş İskelesi'nde uyanmak üzere birbirlerine sarılıp uykuya dalarlar.

İngiliz keşif uçakları, Türklerin çok sayıda askeri Arıburnu taraflarında yarımadaya çıkaracağı bilgisini Hamilton'a iletirler. Etrafta dolaşan gemileri de keşif uçaklarının bu haberini doğrulamışlardır. Hamilton, askerlerine bütün kuvveti Arıburnu'na kaydırmaları ve Arıburnu'nu ele geçirmeleri emrini verir. Hemen sonra telsiz subayı Hamilton'un yanına yeni bir haberle gelir. Bu haber, Türklerin Kirte'nin kuzeyinden ve doğusundan batıya doğru asker sevkiyatı yapıyor olmasıdır. General d'Amade hemen arkasından, İstanbul'dan mavi üniformalı jandarmaların geldiği bilgisini ekler. Hamilton bu haberlerin hepsine çok sevinir. Gelen askerlerinin hepsinin yok edileceğine olan inancı, Arıburnu'nu ele geçireceğine olan inancıyla birleşince oldukça keyiflenir ve taarruzun başlamasını büyük bir heyecanla beklemeye başlar.

Şirket-i Hayriye vapurları 16 Mayıs sabahında Akbaş İskelesi'ne varırlar. İskele Meydanı'ndan geriye doğru dizilen birlikler komutanları başlarında olarak ilerlemeye başlarlar. Birlikler önce konakladılar sonra da güneş doğmadan kuzeye doğru harekete geçerler. 18 Mayıs gecesine gelindiğinde yürüyerek ilerleyen askerler iyice yorulmuşlar ve acıkmışlardır. Bu yüzden mutfaktan gelen bulgur pilavı askerlere dağıtılır. Yanında da doya doya içtikleri su… Yemeğini bitiren askerlere buldukları yerlere kıvrılıp uyurlar. Hasan Askeri Bey, askerler uyanınca saat 03.30'da saldırıda bulunacaklarını söyler. Bu haberi duyunca çok sevinirler, heyecanlanırlar. Saldıracakları cepheyi henüz görüp bilmedikleri için biraz da endişelenirler. Ancak Liman Paşa ve Liman Von Sanders'in emirleri böyledir.

İkinci ve dokuzuncu tümenler saat 03.30'da hücum emrinin verilmesiyle Cesaret Tepe ve Sivri Tepe istikametinde taarruza başlarlar. Tümen bandosu da "Vatan Marşı"nı çalmaya başlar. İkinci Tümen bu coşkuyla düşman siperlerine yaklaşır. İlerleyen zamanda bando sesinin yerini tüfek sesleri almaya başlar. Genç askerler, arkalarında topçu desteği olmadan hücum etmektedirler. Ancak aynı hücum hızıyla da mermilerin hedefi olmakta, yerlerini yeni askerler almakta, ancak onlar da

aynı sonu yaşamaktadırlar. Aslında bu taarruzda yapılan en büyük hatalardan biri, düşmana haber verir nitelikteki bandoyla taarruza geçmektir.

Mehmed Salih en çok arzuladığı yerde, siperdedir. Beline kadar toprağın içindeki Mehmed Salih ateş edeceği zaman kafasını çıkarıp hedefini vurmaya çalışmaktadır. Hemen yanında Ömer, az ileride Resul ve Kemal Naci; arkalarında ise İstavri ve Garisto vardır. Kemal Naci siperden sipere sürünmek yerine koşmayı tercih edince bir mermimin omzuna isabet etmesiyle yaralanır. Kemal Naci'nin yardımına Ömer koşar. Çantasındaki bir bez parçasını Kemal Naci'nin omzuna bağlayıp tekrar siperine döner. Takım komutanları Teğmen Kamil'in ileri işaretiyle ilerlemeye başlarlar. Anzaklar, ilerleyen toy askerlerin tuzağa düşecekleri için sevinerek çok iyi hazırladıkları siperlerinde beklemektedirler. Mehmed Salih Ömer'le siper aldıkları ağacın arkasından çıkacaklarını ve Kemal Naci'ye kendilerini koruyup hedef şaşırtması yapmasını söyler. Kemal Naci'nin tüfeğinden çıkan mermiler, Anzaklar'ın makineli tüfeklerinin ve donanma ateşlerinin yanında etkisiz kalır. Mehmed Salih, Kemal Naci'ye güvenerek ayağa kalktığı sırada başından vurulup yere yığılır ve olduğu yerde şehit olur. Ömer, Mehmed Salih'in yere düştüğünü görüp ona doğru koşmak istediği anda göğsünden vurulur ve arkadaşının arkasından o da şehitlik mertebesine ulaşır. Abdullah ve Sami ise birbirinde sarılı bir şekilde, kucak kucağa şehit olurlar. Garisto, arkadaşlarının intikamını almak için düşman siperlerinin birinden aldığını makineli tüfekle etrafı taramaya başlar. İsabetli atışlar yaptıkça iyice hırslanır. Bu hırsla elindeki üç tane bombayı arka arkaya atacağı sırada İstavri de bundan faydalanarak karşı sipere geçeceğini söyler. Atılan bombaların etkisiyle düşman siperlerinden ikisi çöker. Avustralyalılar siperlerine çok iyi saklandıkları için kayıpları az olurken, Türklerin kayıpları ise bunun aksine oldukça fazladır.

Sabaha karşı, Teğmen Kamil'in yeniden ileri emriyle savaş kaldığı yerden devam etmeye başlar. Adım atılan her yerde asker cesetleri vardır. Gördüğü bu manzara karşısında oldukça öfkelenen Garisto, mermi şeridini değiştirmek için ayağa kalktığında başından vurulup yere düşer. İstavri de Garisto'nun tüfeğinin başına geçmek istediği sırada vurulur. Öğleye doğru, yerdeki Türk askerlerinin sayısı on

bini bulmuştur. Yaralı olanlar ise kan gölü içinde inleyerek yardım beklemektedirler. İki gün önce cepheye getirilen vapurlar dolusu askerin dört bini şehit düşmüş, altı bini de yaralanmıştır.

İkinci Tümen Komutanı Yarbay Hasan Askeri, binlerce Türk askerinin şehit olmasından dolayı son derece üzgün, öfkeli ve hırslıdır. Üzgün olmasının sebebi, şehit düşen askerleri İstanbul'dan kendisinin getirmiş, onlarla aynı vapurda yolculuk etmiş, heyecanlarına ortak olmuş ve hepsinin gelecek vaat eden gencecik çocuklar olmasıdır. Hırs ve öfkesinin sebebi ise, Enver Paşa'nın ve Liman Von Sanders'in almış oldukları yanlış kararları uygulamaya koymasıdır. Bu yüzden Enver Paşa'nın bundan sonra vereceği emirler, kendi mantığına uymazsa karşı gelecek ve uygulamayacaktır. Cephedeki korkunç manzarayı gören Mustafa Kemal de, taarruz etmek yerine savunmada kalınması gerektiğini belirtir. Liman Von Sanders de hatasını kabullenip özür dilese de artık iş işten geçmiştir. Olan, gencecik yaşında yitip giden taze fidanlara olmuştur.

Her iki cephenin ortasında binlerce şehit ve yaralı vardır. Şehitlerin alınıp gömülmesi, yaralıların ise tedavi edilmesi gerekmektedir. Türkler bunun için izin isterler fakat olumsuz bir cevapla karşılaşırlar. Aradan geçen güzlerin ardından yaralılardan inleyerek şehit olanlar olur. Hava sıcaklığı, şehit askerlerin çürüyerek kokmasına ve üstlerinde sineklerin birikmesine neden olur. Ortaya çıkan ağır kokunun karşı cepheye de ulaşmasıyla General Birdwood yanındaki subaya emir verir: "Kokunun geldiği siperleri boşaltın ve aşağılara kayın, salgın hastalıkların başlaması yakındır." Daha sonra Birdwood'a, Liman Von Sanders'in Hamilton'a ulaştırılmak üzere yazığı ateşkes mektubu ulaşır. Bu mektubun üzerine Birdwood istihbarat subayı Aubrey'e, Hamilton'un yanına giderek onu ateşkese ikna etmesini söyler. Hamilton ateşkes fikrine karşı isteksiz olsa da salgın hastalıkların yayılabileceği endişesiyle ateşkese onay verir. 24 Mayıs'ta saat 08.00 ile 16.00 arasında ölü ve yaralıların toplanılması kararlaştırılır. İmamların eşliğinde toplanan şehitler gömülürler. Durumu ağır olan yaralılardan çoğu sargı yerinde şehit olur. Hayatta kalanlar ise geldikleri vapurlarla İstanbul hastanelerine gönderilirler.

İstanbul'a getirilen yaralılar Hilal-i Ahmer'in açtığı hastanelerde tedavi altına alınırlar. Gönüllü birçok kadın, hemşire olarak görev alıp hastanelere gider. Gönüllü hemşirelerin arasında Gülzade Hanım ve kızı Didar da vardır. Mehmed Salih ve Ömer belki yaralı olarak getirilmişlerdir düşüncesiyle İstanbul Sultanisi revirine gidip her odada Mehmed Salih ve Ömer'i ararlar fakat bulamazlar. Bir hafta boyunca farklı hastanelere gidip gece gündüz çalışırlarken gözleri hep Mehmed Salih ve Ömer'i arar. Nöbet değişimi yaptıkları bir sabah dinlenmek için evlerine gelirler. Gülzade Hanım hemen uyumuştur, Didar da uyumak üzereyken kapının çalındığını duyunca merakla kapıyı açar. Karşısında Harbiye Nezareti'nden geldiğini ve Şerafeddin Bey'e mektup getirdiğini söyleyen bir görevli vardır. Didar, babası gelince vermek üzere mektubu alır ve kapıyı kapatır. Didar bahçede otururken babasının geldiğini görünce babasına, ona Harbiye Nezareti'nden bir mektup geldiğini söyler. Şerafeddin Efendi ne olduğunu anlayarak, titreyen elleriyle mektubu alıp odasına çekilir. Zarfı açıp mektubu okuduğunda acı haberi öğrenir. Enver Paşa, oğlu Mehmed Salih'in 19 Mayıs'ta Kabatepe'de büyük bir kahramanlık ve fedakârlıkla şehit düştüğünü yazmıştır. Uzun süre odasından çıkmayan babasını ve mektubu merak eden Didar, annesini uyandırıp durumu annesine anlatır. Gülzade Hanım Şerafeddin Bey'in odasına girdiğinde gözleri kan çanağına dönmüş eşini görünce büyük bir endişeyle açık duran mektubun satırlarını okumaya başlar. Satırları okumasıyla beraber gözlerinden yaşlar süzülmeye başlar. Sonra eşine sarılıp birlikte ağlamaya başlarlar. Şerafeddin Efendi eşine bakarak, yaşadıkları bu üzüntünün burada son bulması gerektiği, oğullarının şehit olmasının Allah'ın kendilerine verdiği bir hediye olduğunu, oğullarının şahadet mertebesine yükseldiği için gurur duymaları gerektiğini söyler. Gülzade Hanım bu sözler üzerine sakinleşip gözyaşlarını siler. Babasıyla birlikte bu kez annesini de merak eden Didar odaya girer ve babasından, abisinin şehit olduğu haberini alır. Bunu duyan Didar, hiçbir tepki veremeyip ayakta öylece donakalır. Sonra abisiyle olan anıları gözlerinin önünden geçince annesine sarılıp ağlamaya başlar. Biraz sakinleştikten sonra aklına nişanlısı Ömer'i getirir. Ömer'in de şehit düşmüş olabileceği düşüncesiyle vücudunu kaplamış olan üzüntünün yanında endişe de yerini almıştır.

Aradan geçen birkaç günün ardından, bütün aile evde otururlarken kapı çalar. Didar, çalan bu kapının ardında Ömer'in de şahadet haberini getiren bir görevlinin olduğu tahminiyle kapıyı açar. Yine Şerafeddin Bey adına gelen bir mektup getirilmiştir. Zarfı açan Şerafeddin Efendi yine hüzünlenir. Bu mektup da Ömer'in şehit düştüğü haberini vermektedir. Ailedeki herkes birbirine ve özellikle Didar'a sabır dilerler. Ailesinin yanında duygularını bastıran Didar, odasına gidip durmaksızın ağlamaya başlar. Elinde, Ömer'in hediye olarak verdiği, şimdiyse Ömer'den hatıra olarak kalan küpeler… Ağlarken tek isteği, yaşadığı iki büyük acıya karşı Allah'tan dayanma gücü vermesidir. Mehmed Salih ve Ömer'in şahadet haberlerinin arka arkaya gelmesinin ardından tüm ailenin aklında tek bir soru belirir. Hüsnü nerede ve nasıldır? Kafalarını kurcalayan bu sorunun cevabını almak için, Şerafeddin Efendi sabah olunca trenle cepheye gidip Ömer'in yadigârı olan Hüsnü'yü getireceğini söyler.

19 Mayıs günü Türleri hezimete uğratmasından cesaret alan Hamilton, üçüncü kez Kirte'ye saldırmak ve Alçıtepe'yi ele geçirmek için harekete geçer. Ağır topçu ateşleri, Türk mevzilerini paramparça etmeye başlarlar. Otuz Altıncı Alay Komutanı Yarbay Cemil Bey dürbünüyle siperleri ve siperlerde korkusuzca savaşan Türk askerlerini izlerken müttefiklerin tarafında sıralanmış makineli tüfekleri ve bu tüfeklerin durmaksızın mermi yağdırdığını görür. Bunu, yanındaki yüzbaşıya da gösteren Yarbay Cemil, yüzbaşıdan aldığı fikri uygulamaya karar verir. Bu fikir, makineli tüfeklerin olduğu alanı bombalamaktır. Yarbay Cemil, birkaç tane bomba kendisi aldıktan sonra birkaç tane de yüzbaşıya uzatır. Pimlerini çektikten sonra attıkları bombalardan çoğu hedefe ulaşıp makineli tüfekleri ve askerleri havaya uçurur. Takviye olarak gelen Yirmi İkinci Alay ve Yarbay İbrahim'in de yardımıyla İngiliz askerlerinin çoğu etkisiz hale getirilir. Güneş batınca çarpışmaya ara verilir ve her iki taraf da siperlerine çekilir. Gece boş durmayan İngilizler, Türk siperlerine doğru gizli gizli tünel kazmaya başlarlar. Bu tünellere de patlayıcılar yerleştirdikten sonra ateşlerler. Siperlerinde yarı uyanık olan Türk askerleri parçalar halinde göğe yükselirler. Bunun intikamını almak isteyen Türk birliklerinden Dokuzuncu Tümen birlikleri, İngilizlerin dokuz tane makineli tüfeğini ele geçirirken; İkinci Tümenin Beşinci Alayı da Yarbay Nazif Bey komutasında süngü hücumu başlatırlar.

Fransızlar, havan toplarına rağmen direnen Türk ordusu karşısında çekilmeye başlarlar. Üç gün süren Üçüncü Kirte Savaşı'nda müttefikler çok fazla askerini kaybeder. Türklerin kaybı ise daha fazladır.

Şerafeddin Efendi, cepheden Hüsnü'yü getirmek için aldığı tren biletiyle Sirkeci'den hareket eder. Karanlığın iyice hâkim olduğu saatlerde iyot kokusu ve serinlik hissedilmeye başlanır. Çünkü Saros Körfezi sağ taraflarındadır. Bu körfez düşman gemileriyle dolu olduğundan yolcular oldukça dikkatli davranmak, dikkat çekici hareketlerde bulunmamak, sessiz olmak zorundadırlar. Hava aydınlanmadan Saros yollarını geçen tren Gelibolu'ya doğru ilerlemektedir. Cepheye yaklaştıkça Şerafeddin Efendi hüzünlenir ve oğullarının mezarlarını görmek, savaştıkları yerleri bilmek istediği için heyecanlanır. Sabahın erken saatlerinde katırla Sivritepe ve Kanlısırt'a doğru yola çıkarlar. Şerafeddin Efendi, kendisiyle yolculuk eden askerlerin komutanı Besim Yüzbaşı'ya durumunu anlatarak cepheye gitme izni almıştır. Aksi takdirde cepheye gelmesi mümkün değildir. Şerafeddin Efendi, etraftaki barut kokusundan, tüfek şeritlerinin seslerinden cepheye çok yakın bir yerden geçtiklerini anlayınca heyecanı ikiye katlanır. Patlama sesleri de iyice artmaya başlamıştır. Bir düzlüğe çıktıkları sırada Besim Yüzbaşı Şerafeddin Efendi'nin yanından ayrılıp yanına, karargâha kadar eşlik etmesi için bir asker görevlendirir. Yanındaki askerle sohbet ederek ilerleyen Şerafeddin Efendi Hüsnü'yü almak için Çanakkale'ye geldiğini söyledikten sonra onu tanıyıp tanımadığını sorar. Asker: "*Garip Hüsnü'yü tanımam mı, onu herkes tanır burada. Amma geçen gün su taşırken vurulmuş, bir daha göremedim*" der. Şerafeddin Efendi askerin bu söylediklerinden sonra iyice endişelenmiştir. Dolambaçlı yollardan geçip toprağın içine doğru kurulan karargâha varırlar. Şerafeddin Efendi odada bulunan subaya derdini anlatır. Subay, Hüsnü'nün su taşırken şarapnel misketiyle yaralandığını, şu anda sargı yerinde yattığını söyler. Şerafeddin Efendi Hüsnü'nün yaşadığını öğrenince, korkusunun yerini rahatlama alır. Karargâhtan çok uzaklaşmadan yanındaki nöbetçi askerle mezarlığa gelen Şerafeddin Efendi yan yana sıralanmış toprak yığınlarını görünce üzerlerine basmamak için büyük bir çaba sarf eder. En baştaki mezarın önünde diz çöküp dualar etmeye başlar. "Mehmed Salih, Ömer ben geldim, nasılsınız?" derken gözyaşlarını tutamaz. Buradan ayrılmak istemese de

Hüsnü'yü görmek zorundadır. Bunun için yanındaki askerle sargı yerine gelir. Şerafeddin Efendi çadırlara doğru koşarak ilerlemeye başlar. Çadırlardan birine ulaştığında yatakta yatan Hüsnü'yü hemen tanır. Hüsnü, Şerafeddin Efendi'yi görünce yatağından kalkıp Şerafeddin Efendi'nin boynuna atlar, ona sımsıkı sarılır. Daha sonra birlikte İstanbul'a doğru yola çıkarlar.

İngilizlerin hedefinde bu kez Kanlısırt vardır. Bir yandan tepe eteklerine yaptıkları yığınakları kuvvetlendirmekte, bir yandan da sahra ve obüs toplarıyla tepeyi topa tutmaktadırlar. Siperlerdeki askerler gitgide yaklaşan İngilizlere karşı mücadele etmek için süngü takmaya başlarlar. İç taraflardaki askerlerin bir anda gözleri yaşarmaya, mideleri bulanmaya, ardından bayılmaya başlarlar. Siperdeki çavuş, bu durumun obüs mermilerinin çıkardığı gazdan kaynaklandığını ve yavaş yavaş bu mevziden çıkmaları gerektiğini söyler. Ardı ardına başlayan bomba atışları Türk askerlerine göz açtırmaz. Anzaklar da fırsattan istifade içeri girmeye başlarlar. Hâl böyle olunca süngü savaşı başlar. Gazdan etkilenen bazı askerler sersemlemiş şekilde yatmakta, bazıları da gazın etkisinden dolayı yaşaran gözlerini silerek İngilizler ile boğuşmaktadır. Uzun süren çarpışmanın sonunda, Türk askerlerinin çoğu İngiliz askerleri tarafından şehit edilir, bir kısmı ise esir alınır. Bunların yanı sıra birçok Türk siperini de ele geçirirler.

Yarbay Ali Rıza Bey'in komutasındaki Elli Yedini Alay Birinci Tabur ve On Üçüncü Alay, Kanlısırt'a çıkmaya çalışan Anzakları çıkmadan vurmaktadırlar. Ancak sayıları ve silah güçleri karşısında Türkler zor durumdadırlar. Mesafe giderek azalıp sıfıra indiğinde meydana süngüler çıkar. Gece boyunca süren bu savaşın sonunda İngilizler Kanlısırt'ı ele geçirmeyi başarırlar. Kırk Yedinci Alay Komutanı Binbaşı Ahmet Tevfik ve On Beşinci Alay Komutanı Yarbay İbrahim Şükrü, kaybettikleri Kanlısırt'ı geri almak için gece saat 03.00'da gerçekleştirmek üzere saldırı planı yaparlar. Önce donanma projektörleri hedeflerin üzerine döndürülür. Sonra, Yarbay İbrahim Şükrü'nün hücum emriyle düşman siperleri içindeki askerlerle birlikte yok edilir. Yarbay İbrahim Şükrü: "Kanlısırt bizimdir, namusumuzdur asker, çullanın üzerlerine" diye coşkuyla bağırınca bir Anzak tarafından sırtından süngülenerek şehit edilir. Biraz ilerisinde de Kırk Yedinci Alay

Komutanı Binbaşı Ahmet Tevfik şehit olmuştur. Anzakların bir kısmı Conkbayırı'nı hedef alırken, bir kısmı da Besimtepe ve Kocaçimen'e doğru harekâta geçerler. Bu harekâtta Anzakların eline geçen Besimtepe hemen geri alınır. Üç-dört İngiliz taburunun Kireçtepe'ye saldırması sonucu Kireçtepe İngilizler tarafından alınır. Türk askerlerinin yılmadan, geri çekilmeden, ölümü göze alarak göğüslerini mermilere siper edip korkusuzca savaşmaları İngiliz askerlerinin moralini oldukça bozar. Bu moral bozukluğuyla ellerinde bulunan önemli tepeleri kaybederler. Askerlerinden ise yaklaşık on sekiz bini öldürülür.

Anafartalar Grup Komutanı olan Mustafa Kemal'in planına göre Sekizinci Tümen'in Yirmi Üçüncü ve Yirmi Dördüncü Alayları erkenden Conkbayırı'nın kuzeyindeki düşmana saldıracak; Yirmi Sekizinci ve Kırk Birinci Alay'ın piyadeleri de silah ve top atışlarıyla saldırıya destek verecektir. Bu plan doğrultusunda Mustafa Kemal'in saldırı emriyle harekete geçen Türk birliklerine donanma ve kara toplarıyla cevap verilir. Bu karmaşada Mustafa Kemal'in göğsüne bir şarapnel isabet eder. Şarapnelin, annesinin hediye ettiği cep saatine denk gelmesi sonucu ölümden döner. Öğle vakti durdurulan taarruzda düşman elinde bulunan Şahinsırt geri alınamaz, ancak Conkbayırı düşmandan temizlenir. Kocaçimentepe-Conkbayırı hattı emniyete alınır. Anzak ordusu ise saldırı gücünü artık yitirirler.

Anafartalar ve Conkbayırı zaferleri, Türk askerlerine bayram hediyesi olur. Bayram sabahı toplu olarak bayram namazı kılan askerler Allah'a şükredip bayramlaşırlar. Namazdan sonra düşman siperlerinden "Allahuekber" sesleri yükselmeye başlar. Bu sesler İngiliz askerlerinin sesidir. Artık din kardeşleri oldukları için savaşılması anlamsızlaşır. Zaten hiçbirinin savaşacak gücü kalmamıştır. Müttefiklerin başarısızlıklarının ardından sorumlu tutulan Hamilton, Lord Kitchener tarafından görevinden alınır ve yerine Orgeneral Sir Charles Monro getirilir. Monro, kahvaltısını yaptıktan sonra Seddülbahir'de kıyıya çıkar. Çıkar çıkmaz yüzüne tokat gibi çarpan poyrazla karşılaşır. Atlarla tepeye çıkmaya başlayan Monro ve subayları, ıslak olan yerlerin soğuktan buzlaştığını ve atlarının kaydıklarını görürler. Yol boyunca kürkler içindeki vücutlarını ısıtmaya çalışırlar. Monro, Anzak ve Anafartalar cephelerini de gezdikten sonra Lord Kitchener'e: "Yapılacak tek şey,

Gelibolu'dan çekilmektir" der. Monro'nun bu sözüne çok sinirlenen Lord, Monro'yu görevinden alıp yerine Birdwood'u atar. Bütün kurmaylarla cepheyi gezen Birdwood, başbakanlığa çektiği telgrafta; yeni bir taarruzun başarısız olacağına inandığını, durumun kendilerinin aleyhine Türklerin lehine olduğunu ve Gelibolu Yarımadası'ndan çekilmelerinin uygun olacağını söyler.

Artık yaz sıcakları geride kalmış, yerine kışın habercisi soğuk hava etkisini göstermeye başlamıştır. Mülazım-ı Evvel Nedim Vasfi Efendi, komutasındaki askerlere kışa hazırlık olarak toprağın içine derin sığınaklar açmalarını emreder. Askerler gruplar halinde sığınak kazmak için çalışırlar. Birden gelen şiddetli fırtınanın ardından daha fazla şiddetle yağmur başlar. Kazdıkları siperler suyla dolunca kaçmaya başlayan askerler bir nebze şanslı sayılırlar, çünkü siperinden çıkamayıp boğulan askerler de vardır. Bunun yanı sıra erzaklar, mühimmat, kazma kürek ve hayvanlardan çoğu sel sularına kapılırlar. Yağmur durduğunda bu kez de kar yağışı başlar. Kar yağışıyla gelen ayazın ardından don meydana gelir. Sabah olduğunda donarak şehit olan askerler göze çarpmaktadır. Sadece Suvla'da beş binden fazla asker donmuş ve iki bine yakın asker boğulmuştur. Hayatta kalanların da çoğunun el ve ayakları donarak kangren olduğu için kesilmişti. Tabiat şartları aynı şekilde düşman askerlerini de zor duruma sokmuş, perişan etmiştir. Monro Londra'ya bir telgraf çekti: "Son kayıplarımız ve fırtınalar kaybedilecek zaman olmadığını göstermiştir." Lord Kitchener de Birdwood'a çektiği telgrafla yazın kazanamadıkları savaşı kış soğuğunda hiç kazanamayacaklarını, bu yüzden de çekilmelerinin gerektiğini yazar. Soğuktan dolayı, bulundukları Türk topraklarını bir an önce terk etmek istemektedirler. 8 Aralık 1915 ve 20 Aralık 1915'te Arıburnu ve Anafartalar bölgesinden 88.000 asker çekilir. 7-8 Ocak 1916'da Seddülbahir'den de 15.000 asker, gemilerine binip kaçarlar. Böylece Gelibolu Yarımadası düşmandan tamamen temizlenmiş olur.

Harbiye Nezareti'nin önünde binlerce kişi ellerinde bayraklar, dillerinde zafer şarkılarıyla Türk ordusunun başarısını büyük bir gururla kutlamaktadırlar. Şehrin her tarafı bayraklarla donatılmıştır. Taksim ve Beyoğlu'na marşlar eşliğinde yürüyüşler gerçekleştirilir. İstanbul Sultanisi'nin yöneticileri bu zaferde önemli yeri

olan şehitleri anmak için bir merasim düzenlenir ve şehit ailelerini de şeref konuğu olarak davet ederler. Salonu dolduran herkes çok gururlu ve sevinçlidir. Salonda, sembolik olarak ve de anmak için şehit düşen öğrencilerin yoklaması yapılır:

- 258 Mehmed Salih. - 300 Kemal Naci.

- Şehit, Cennet-i Ala'da! - Şehit, Cennet-i Ala'da!

- 275 Abdullah. - 310 Sami Yusuf.

- Şehit, Cennet-i Ala'da! - Şehit, Cennet-i Ala'da!

- 299 Ömer.– Resul.

- Şehit, Cennet-i Ala'da! - Şehit, Cennet-i Ala'da!

Heyet-i Edebiye üyeleriyle Çanakkale'ye giden Edebiyat Öğretmeni Rasim Efendi de okula dönmüştür. Konuşma yapmak için kürsüye gelen Rasim Efendi'nin ellerinde kitaplar vardır. Rasim Efendi, aileleri selamladıktan sonra ellerindeki kitaplardan bahsetmeye başlar. Şehit düşen öğrencilerin ve şehitlerin unutulmaması için "Kırmızı Açar Çanakkale'de Güller" adlı romanı kaleme aldığını ve her aileye hediye etmek istediğini söyler. Oğullarının kahramanlıklarını anlatan bir romana sahip oldukları için çok mutlu olup, Rasim Efendi'ye teşekkür ederler. Şerafeddin Efendi ve ailesi de dâhil olmak üzere salonda bulunan anneler ve babalar Ferhat Şükrü ve Fuzuli'ye kendi çocuklarına sarılıyormuşçasına sımsıkı sarılırlar. Tören bittiğinde ellerinde teşekkür belgeleri ve "Kırmızı Açar Çanakkale'de Güller" romanı; gözlerindeki mutlulukla, başları dik ve son derece gururlu bir şekilde salondan ayrılırlar.

2. Halide Alptekin'in Romanlarında Sosyal ve Kültürel Hayat

2.1. Aile

Aile kelimesi, Türk diline Arapçadan geçmiş bir sözcüktür. Türklerde aile kelimesinin yanında veya aile kelimesi yerine daha çok "ev"(eb) ya da "ocak" sözcükleri kullanılmıştır ve günümüzde de hâlâ kullanılmaktadır.

Sosyolojik bir kurum olan aile genel anlamı itibariyle insanın üretimi, sosyalleşmeyi sağladığı ve buna uygun ortam geliştirdiği, karşılıklı olan ilişkilerin belirli kaidelere dayandırıldığı, kültür öğelerinin nesilden nesle iletildiği, ekonomik, psikolojik gibi yönlere sahip toplumsal ve sosyal bir bütünü ifade eder.

Kadın ve erkeğin evlenmeleriyle oluşan aile kavramı, bu evlilikten doğan çocuk veya çocuklar ile genişler ve bu çocuk veya çocuklar aynı zamanda neslin devamını sağlar. Evliliğin, aile kurmanın kutsal kabul edildiği Türk toplumunda, çocukların kültürel olarak da taşıyıcı olmaları bakımından bu kutsiyet pekişerek değer kazanır. Anneden, babadan ve çocuklardan meydana gelen çekirdek aile adı verilen aile tanımlamasının yanında ikinci bir aile tanımı ise geniş aile kavramıdır. Geniş ailede anne, baba ve çocukların yanı sıra, anneanne ve/veya babaanne, dede ve torunlar bulunmaktadır. Bu aile tanımlarından günümüzde daha çok kullanılanı ise çekirdek ailedir.

Çalışmamızda aile alt başlığı altında, kişinin dünyaya gelmesinden, evlenip çocuk sahibi olmasına kadar olan aşamalar ele alınmıştır.

2.1.1. Doğum

Geçiş dönemlerinin ilk sırasında olan doğum, çoğu zaman sevindirici bir hadise olarak kabul edilir. Doğan bebek, yalnızca annesini ve babasını değil, komşuları, akrabaları ve diğer yakınları da mutlu eder. Bu durumun nedenleri; ailenin büyümesi, akrabaların genişlemesi ve soyun devamının sağlanacak olması şeklinde belirtilebilir. Belirttiğimiz nedenlerin temelinde, aile ve akrabalar arasında bağlılığı arttırması ve bunun bir güç sağlayacak olması düşüncesi yatmaktadır.

Bütün toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da çocuk değerlidir ve son derece önemsenir. Kadın ve erkek bireyler için çocuk sahibi olmak mutluluk vericidir. Doğan her çocuk aileye güç katar. Akrabalar arası ilişkileri ve birlikteliği güçlendirir. Aile bu bakımdan toplumu ayakta tutma görevi üstlenir.

Doğum faktörü ile ilgili her millettin kendine has bazı âdet ve görenekleri mevcuttur. Kültürümüzde bulunan ve devam ede gelen doğum âdetleri aynı şekilde

Balkanlarda da bulunmakta ve hâlâ etkin bir biçimde sürdürülmektedir. Doğum öncesinde, sırasında ve sonrasında birtakım dualar veya Kur'an okunması doğum geleneklerinden bazılarıdır. Doğum, kutsiyet barındırdığından ve müjde niteliği taşıdığından doğum sonrasında bu müjdeyi kutlamak için bebek sahibi olan aile tarafından kendilerini ziyarete gelenlere, çevrelerindeki eşe dosta, akrabalara, çeşitli ikramlar sunulur. Her toplum için çeşitli açılardan önem arz eden çocuk, Balkanlarda ve Balkanları konu edinen romanlarda da önemli bir yer tutmaktadır.

Baba olan kişiyi bu durumdan haberdar eden, müjdeli haberi ilk ulaştıran kişinin babadan para istemesi de Balkanlarda olan geleneklerden biridir. Birçok farklı alanda kendini gösteren Haremlik-Selamlık faktörü, doğum unsuru için de etkin bir role sahiptir. Doğumla ilgili olarak düzenlenen kutlamalarda kadınlar ayrı bir alanda, erkekler ayrı bir alanda olacak şekilde kutlamalar gerçekleştirilir. Buradan anlaşılacağı üzere kadınlar yeni anne olmuş kadını, erkekler ise yeni baba olmuş erkeği kutlamaya gelmektedirler. Kutlamaya gelen konuklar, anne ve bebeğe hediyeler alarak haneye gelir.

Doğum dünyanın çoğu yerinde olduğu gibi Balkanlarda da muhteşem bir duygu hâlini ve bebeğin ailesinin yaşadığı büyük mutluluğu ifade etmektedir. Aynı zamanda doğan bebeğin neslin devamını sağlayacak olması da övünç ve gurur kaynağı olmuştur.

Eski Türk toplumlarında olduğu gibi Balkanlarda da doğum evlerde gerçekleştirilmekteydi. Doğumun başladığı veya başlayacağı anlaşıldığında eve bir ebe çağırılır ve doğum bu ebe tarafından gerçekleştirilirdi. Ebe, doğumda anneye yardımcı olmasının yanı sıra bebek dünyaya geldikten sonra ilk iş olarak bebeğin göbek bağını kestikten sonra bebeği yıkamaktadır. Ebenin yanında anne ve ebeye yardımcı olmak adına ailenin kadın fertlerinden biri veya birkaçı da doğumun gerçekleştiği odada bulunmaktadır.

İncelediğimiz romanlardan biri olan Halide Alptekin'in *Balkan* adlı romanında, Selami Hoca'nın hamile olan gelini Behiye Hanım, bebeğini Ramazan aynın 27. gecesinde, yani Kadir gecesinde dünyaya getirir. Ailenin yaşadığı konak

bebek haberini aldıktan sonra tam anlamıyla bayram yerine döner. Lohusa olan Behiye Hanım ve bebeği için rahat edecekleri şekilde yataklar hazırlanır. Anne ve bebeği görmek için gelenlerin ziyaretleri günlerce devam eder.

Balkan romanında, hamile olan Hafize, kardeşi Mazlum'un öldürüldüğünü öğrendiğinde olduğu yere düşüp bayılır. Yakınları ne yaptılarsa Hafize bir türlü kendine gelemez. Bu şekilde hem kendinin hem de karnındaki bebeğin canı tehlikededir. Atife Ebe, ev yapımı ilaçlarla dolu olan çantasıyla Hafize'nin yanına varır. Gördüğü manzara pek de iç acıcı değildir. Hafize'nin su kesesi patlamış ama çocuk doğmamıştır. Hafize'nin sütninesi ve Atife Ebe, Hafize'nin ayaklarının altına yastık koyarlar. Bunu yapmalarındaki amaç beyne kan pompalanmasını sağlamaktır. Daha sonra Atife Ebe, kaynar su ve leğen getirilmesini ister. Ellerini sabunla yıkadıktan sonra Hafize'yi kontrol eder. Kontrollerinin sonucunda doğumun başlamadığını, doğum için vakit olduğunu ve Hafize'yi ayıltmaya çalışacağını söyler. Leğene doldurduğu sıcak suyun içine, türlü otlardan elde edilen bitkisel yağlardan damlatır. Daha sonra bu suya batırıp ıslattığı tülbentle Hafize'nin karnına masaj yapmaya başlar. Bunu birkaç kez tekrarlar fakat henüz değişen bir şey yoktur. Bu işlemi yapmasındaki amaç ise, karnı rahatlatmak ve doğumun kolay gerçekleşmesini sağlamaktır.

Hafize kendine gelir gibi olunca Atife Ebe ve sütnine, Hafize'nin kollarına girerek Hafize'yi evin içinde yürütmeye başlarlar. Sancısı gelen Hafize kıvranarak yere oturur. Ebe yine kontrol eder ve Hafize'ye doğum için az kaldığını, gayret etmesi gerektiğini söyler. Yürümeye devam ederlerken Atife Ebe, Hafize'ye bu yürüyüşün doğum sancılarını azaltarak rahatlama sağlayacağını söyler.

Ağlama Tuna romanında, Hasan Bey ve Nuriye Hanım'ın kızlarından Safiye doğum yapar. Torunlarının doğum haberini alan anneanne Redife Hanım ve dede Yunus Efendi, ailenin kalabalıklaşacak olmasından dolayı yaşadıkları büyük mutlulukla torunları Safiye'ye ve bebeğine ziyarete gelirler:

"Telgrafa cevap alamamanın endişesi içinde olan aile, kızları Safiye'nin doğum yaptığı ve bir erkek evlat sahibi olduğu müjdesini aldı. Anneanne Redife

Hanım ve dede Yunus Efendi, elleri kolları dolu dolu, etekleri zil çalarak evlatlarına göz aydınına gitti ve Abdullah Dede'nin hediyesi olan altını kundağın kenarına iğneledi." (s.136)

2.1.1.1. Lohusalık

Lohusalık, doğum sonrasında annenin doğumdan önceki hâline dönmesini kapsayan, birkaç hafta veya ay süren bir sürecin adıdır. Bu sürecin içinde yer alan anneye ise lohusa adı verilir. Bu dönemde lohusa için lohusa yatağı adı verilen özel bir yatak hazırlanır. Lohusa için özenle hazırlanan lohusa yatağı gibi aynı özen ve titizlikle bebek için de bir yatak hazırlanır. Bu aşamadan sonra ziyarete gelen misafirler için rengi kırmızı olan ve lohusa şerbeti adı verilen şerbetten ikram edilir.

Lohusa yatağındaki istirahat, bazı geleneklere bağlı olarak gelişir. Bu duruma göre, yatakta geçirilen süre kırk gün olarak bilinmektedir. Bu sürenin tamamını yatarak geçirmeyen annenin, yatakta istirahat ettiği süre yaklaşık bir hafta veya on gündür. Hem anneyi tebrik etmek hem de bebeği görmek için, lohusalığın ilk haftalarında eş dost, konu komşu, akrabalar tarafından anne ve bebeğin bulunduğu eve ziyaretler gerçekleştirilir. Bu ziyaretlerde anne ve bebeğe hediyeler getirilir. Gelen konuklara lohusa şerbeti adı verilen içecekten ikram edilir. Bu ikram, bir nevi kutlama yapıldığının göstergesidir. Konuklar, anne ve bebek için güzel dileklerde bulunduktan sonra evden ayrılır.

Balkan romanında, Behiye Hanım'ın bebeğinin olmasının ardından konakta lohusa mevlidi verilmesi kararlaştırılır. Uzakta ve yakında bulunan bütün eş dost, akraba, konu komşu mevlide davet edilir. Mevlit günü geldiğinde, konağın yer aldığı sokak ve yakındaki diğer sokaklar misafirlerin araçlarıyla dolar. Kadın konuklar, lohusa ve bebeğin olduğu kata alınırlar. Konağın merdivenleri bile misafirlerle dolup taşar.

Mevlit okuyacak kişinin oturduğu yere rahat etmesi için yumuşak minderler ve yastıklar konulur. Önündeki masaya da boğazı kurursa içmesi için bir bardak ılık şerbet bırakırlar. Mevlit büyük bir sakinlikle dinlenir, sonrasında ilahiler söylenir. Gelen her konuk bebeği kollarına alıp kıbleye dönerek vatanına, dinine ve ailesine

hayırlı bir çocuk olması için dualar ederler. Mevlit bittiğinde gelen konukların hepsi mevlit yemeği yemeleri için sofraya buyur edilir.

2.1.2. İsim Koyma

İnsanın varlığı ile ortaya çıkan isim koyma olgusu, insanla birlikte varlığını devam ettirmiş, birtakım geleneklere bağlı olarak büyüyerek folklorik bir olay hâline gelmiştir.

Doğumdan sonra gerçekleştirilen âdetlerden biri olan çocuğa isim koyma hususunda bazı kurallar ve aşamalar mevcuttur. Bununla ilgili Sedat Veyis Örnek, *Türk Halkbilimi* kitabında, yeni doğmuş olan bebeğe, rastgele bir isim konulamayacağını; verilecek ismin bebeğin kişiliğini, geleceğini, toplumdaki yerini, başarılarının ve kendisinin bir temsili olduğunu belirmektedir.

Genel olarak bütün toplum ve milletlerde, doğmuş olan çocuğa verilecek isim özenle seçilip, güzel isimler koyulmaya çalışılır. Bebeğe bazen, ailenin sevip saydığı bir şahsın, bazen bir bölgenin, bazen ise manevi değer yükledikleri kişilerin isimleri koyulur. Balkanlarda, Balkan Türkleri için de aynı durumlar söz konusudur. Balkan Türkleri bebeklere isim verirken dikkat ettikleri önemli bir nokta, Türkler için kutsal ve özel sayılan günlerdir. Bu bağlamda bayramlar öne çıkmaktadır. Mesela; Ramazan ayı ve bayramında doğan erkek bebeklere Ramazan, başka bir bayram gününde doğan bebeklere Bayram, ya da Kadir gecesinde doğan bebeklere Kadir isimlerinin verildiği görülmektedir.

Günümüzde yurdun birçok yerinde, anne ve babanın yanı sıra bebeğe isim koymak, bazı aile büyükleri tarafından da gerçekleştirilmektedir. Anne ve baba isim belirlerken, daha çok akraba isimlerinden yana tercih yaparlar. Genellikle bebeğe, bebeğin anneanne, babaanne ve dedesinin isimleri verilir. Yaptıkları başka bir tercih de isim verme kararını aile büyüklerine bırakmak şeklindedir. İsme karar verilmesinin ardından bebeğin önce sağ kulağına sonra da sol kulağına ezan okunarak konulacak isim üç defa söylenir. İsim koyma işleminden sonra yemekler yenilir, hediyeler takdim edilir. Bazı bölgelerde mevlit okutulur. Böylelikle bebeğe isim verme işlemi yerine getirilmiş olur.

Örnek, *Türk Halk Bilimi* kitabında, çocuğun isminin belirlenmesinde farklı unsurların etkili olduğunu belirtmektedir. Bebeğin dünyaya geldiği gün, ay ve mevsim, doğumun yapıldığı mekân, doğum zamanı meydana gelen olaylar, sevilen kişiler, gelenekler, moda akımları, kültürel değişimler, Allah'ın sıfatları, Peygamber isimleri, tarihi ve siyasi karakterler, bitki isimleri ve coğrafi öğeler bu etmenler arasında yer almaktadır.

Balkan romanında, bebeğe isim verilirken günün anlam ve öneminin öne çıktığını görmekteyiz. Behiye Hanım Ramazan ayında doğum yapar. İftar sonrasında dünyaya gelen bebeğe dedesinin belirlediği bir isim verilir. Bebek, Ramazan'ın Kadir Gecesi'nde dünyaya geldiği için dedesi Selami Hoca, torununa Kadir isminin verilmesinin uygun olacağını söyler.

Bebek doğduktan üç gün sonra, bebeğin kulağına önce ezan okunur, sonra yine kulağına Kadir ismi fısıldanır. Bu işlem üç kez tekrarlanır ve bebeğe isim verme işlemi bu şekilde tamamlanır.

Yine *Balkan* romanında, isim verilirken göz önünde bulundurulan nokta, isim belirlemede aile büyüklerinin veya akrabaların isimlerinin tercih edilmesidir. Zorlu bir doğum yaşayan Hafize, kardeşi Mazlum'un öldürülmesinden dolayı yaşadığı derin üzüntü nedeniyle bebeğini ilk önce görmek bile istemez. Sonra, bu bebeğin bir suçu bir günahı olmadığını düşünerek onu kucağına alır, koklar. Bir kız bebek sahibi olan Hafize, kızına vefat eden annesi Behiye Hanım'ın adını verir. Böylelikle annesinin adını kızının yaşatacak olduğunu düşünür ve bundan dolayı iyi hisseder.

Ağlama Tuna romanında, Safiye bir erkek bebek sahibi olur. Bu bebeğe isim verilmesinde bebeğin sevilme şeklinden yola çıkılarak isim verilir. İsim koyma, belli işlemlerden sonra gerçekleşir ve sonrasında ise sağlıklı bir şekilde dünyaya gelen bebek için, adak kurbanları kesilir:

"(...) Evde büyük bir şükür ve şenlik vardı. Erkek tarafının birinci torunu olan bu bebek, ailemizin yıldızı diye sevilip okşandı ve kendisine yıldızlarla ilgili

manasında Necmi adı konuldu, kulaklarına ezan ve kameti babası okudu, vakit geçirmeden de akika kurbanı kesildi." (s.136)

2.1.3. Görücülük, Kız İsteme ve Söz Kesme

Geleneksel olarak, evlilik işlemine başlama kız bakılarak, kız aranılarak, kız soruşturularak başlanır. Erkek aileleri, ilk olarak akrabalardan, komşulardan ve çevreden başlar ve oğullarını evlendirecek kız aramaya başlarlar. Bu hususta, ailenin çevresinde bulunan herkes aileye yardımcı olamaya çalışır. Bu kız arama ve bulmaya çalışmaya geleneğine, görücüye çıkmak, görücü olmak, görücülük gibi isimler verilir. Görücülükte, erkek ailesinin fertleri ile akrabalardan ve konu komşudan bazı kadınlar, önceden akıllarındaki veya çevreden tavsiye edilen kızın evine bir ziyaret gerçekleştirilerek, kız bizzat incelenir ve istekleri kız ve kızın ailesine belli edilir. Görücü olarak giden kişiler, kızla ilgili olumlu bir karara varmalarının ardından, ziyareti o anlığına sonlandırırlar. İki tarafta aynı olumlu karara varıp, konu ile ilgili hemfikir olduklarında görücülerin işleri biter. Görücülükte, evlenme adayı olan kızdan ve erkekten daha fazla, iki tarafın ailesinin isteği ve hoşnutluğu öne çıkmaktadır.

Üsküp yöresinde görücü usulü adı verilen evliliklerde aileler arasında aracılık yapan kişiye "stroynik" (aracı-dünür) denir. Dünürlük kavramı sadece stroynik için kullanılır. Gelinin veya damadın ailesi için kullanılmaz. Stroynik aileler arasındaki iletişimi sağlar. Genellikle bayanlar stroynik olur. Kız görmeye mutlaka bir aracıyla gidilir. Kızın ailesine erkeğin ailesini stroynik tanıtır. Kız tarafı da uygun görürse görücüler kabuledilir. Kabul edildiğini erkeğin ailesine haber veren yine aracıdır. Stroynik ailelerin tanışma safhasında aktiftir. Nişandan sonra geri çekilir. Kızı görmeye başta damadın annesi ve stroynik olmak üzere hala, teyze, yenge gibi yakın akrabalar gider. Kız beğenilirse isteme için söz alınır. Görücü kadınlar evin kızından çok ailesine önemverirler. Ailenin soyu zenginliğinden daha önemlidir. Zaten eskiden görücü geldiğindekız gelen misafirlere çıkmazmış. Üsküp'ten geldikten sonra da bu uygulama uzun süre devam etmiş, son zamanlarda aksi yönde değişikliğe uğramıştır. Damat araştırılıp ailetarafından uygun görüldüğünde kızın annesi stroyniğe "kızımızı verme niyetindeyiz"anlamına gelen bir havlu verir.

Stroynik de aldığı havluyu erkeğin ailesine ulaştırır. Kızın isteneceği gün, aynı zamanda sözün yapılacağı gündür. Taraflar içinde uygun olan bir Perşembe gecesi erkek tarafı kızın evine gider.[42]

İki tarafın bir anlaşmaya varmasının ardından, bu anlaşmalarını daha büyük bir etkinlikte, söz verme ile vurgulanmasına söz kesme/kesimi adı verilmektedir.

Genel olarak toplumumuzda ailenin evlilik çağına gelen veya yaklaşan çocuklarından kız veya erkek fark etmeksizin en büyük olan önce evlenir. Balkanlarda da aynı durum söz konusudur. *Balkan* romanında Gülfidan Hanım ve Mahmut Bey'den önce evin en büyük oğlu olan Recai Bey evlenir. Romanda, evlilik çağına gelen çocuklardan ilk önce büyük çocuğun evlendirilmesi, nezaket ve görgü kuralı olarak belirtilmektedir. Bu durum aynı zamanda özen gösterilen, saygı duyulan ve gelenekselleşen bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır.

Her ne kadar iki kişinin birbirini görüp beğenmesiyle evlenmeye karar verseler de aile büyüklerinin sözleri son nokta niteliğindedir. Recai Bey, mahallelerinden bir kızı beğendiği halde babası Selami Hoca, onu uzaktan akrabaları olan Behiye Hanım ile evlendirir. Buradan anlamaktayız ki, büyüklerin sözü hayatı yaşamı şekillendiren durumlarda dahi önemsenmekte ve kararları saygıyla karşılanmaktadır.

Romanda göze çarpan önemli bir nokta da ataerkil aile yapısının hâkim olduğudur. Mahmut Bey ile Behiye Hanım arasında söz kesilmesi, sonrasında düğün yapılması Mahmut Bey'in babası Selami Hoca'nın uygun bulup yaptığı eylemlerdir. Mahmut Bey, babasına karşı çıkmayıp bütün bunları onaylar. Önce söz kesilmiş, türlü hediyeler ve kurbanlıklar gönderilir, sonrasında da düğün yapılır. Mahmut Bey, bütün bu eylemleri uygun görmüş ve bunlara karşı çıkmaz.

Ağlama Tuna romanında, karşılaştığımız düğün âdetlerinden birisi de içgüveyciliktir. Yunus Efendi, dükkâna işlerde yardımcı olması Nail adında bir genci alır, zamanla bu gencin huyunu, davranışlarını, saygıda kusur etmemesini beğenir ve

[42] Sema Kahraman Vurucu, *Üsküp Yöresi Düğün Görevlileri*, Folklor Halkbilim Dergisi, C.6, Sayı 65, 2007, s.12.

kızı Safiye için iyi bir eş olacağını düşünür. Aile büyükleri Nail'i sorup soruşturduktan sonra, Safiye'nin ve Nail'in de fikirlerini alarak evlenmelerinin hayırlı olacağını kararlaştırırlar.

"– Öyleyse evimize içgüveysi olsun, Safiye'mize eş olsun kabul ederse. Biz de kime versek, nerede yüzü güler acaba sorusundan kurtulmuş oluruz, diyordu. Abdullah Dede merakla soruyordu:

– Anası, babası kimdir, kimlerdendir, bize layık mıdır bre?"

"– Öyleyse, Safiye de he dedikten sonra inşallah bu iş tamadır bre.

– Kendi kendimize gelin güvey olmayalım, bakalım Nail oğlum ne diyecek?" (s.45-46)

Nail'i kızları Safiye'ye uygun bulup evlenmelerini isteyen aile, Nail'in ailesine aracılarla Safiye'yi istemeye gelmelerini iletirler. Konu içgüveysi meselesine geldiğinde, Nail'in anne babası bu duruma pek sıcak bakmazlar ve bunun için gerekçeleri olduğunu da belirtirler:

"Durup dururken gelin bizim kızımıza talip olun, diyemediler, aracılar vasıtasıyla Safiye'yi istemelerini sağladılar. İş içgüveysi faslına gelince kayınvalide ve kayınpeder olacak muhteremler bu teklifi kibarca reddetti.

– Bizim bir tane ağacımız var, müsaade edin de altında gölgelenelim, dalının budağının sefasını sürelim, dediler.

Kız tarafı da bu arzularını makul karşıladıkları için ısrarda bulunmadı." (...) (s.52-53)

Aradan geçen birkaç günün ardından, Nail'in ailesi, Safiye'yi istemek için konağa gelirler. Nail'i türlü özelliklerinden dolayı zaten beğenen aile, kızları Safiye'yi Nail'e büyük bir güvenle ve mutlulukla verirler. Burada dikkatimizi çeken noktalardan biri; Nail'in kız istememe törenine gelmemiş olmasıdır. Hatta Safiye ve

Nail birbirlerini henüz görmemişlerdir bile. Bunun nedeni ise, evlilik kararının aile büyüklerine bırakılması, onlar ne derse uygundur anlayışıdır:

"(...) Biz de Allah'ın emri peygamberin kavliyle istediğiniz kızımızı Nail oğlumuza verdik gitti, saadetleri ölene kadar daim olsun inşallah, hatta kıyamete kadar bre…

– Hayırlı olsun, uğurlu kademli olsun!

– Safiye'yi çağırın, ellerimizi öpsün.

Alı al, mor mor yanaklarıyla, büyük bir edep içinde yaşlıların huzuruna gelen Safiye kırmızı kadife şalvarı ve aynı renkteki entarisiyle dünyalar güzeliydi. Hürmetle ellerini öptü, arkasından da dantel örtünün süslediği gümüş tepsi içinde gül şerbetlerini getirdi.

Bu merasime Nail gelmemişti, yani gelin olacak kız ve damat olacak oğlan birbirlerini henüz görmemiş, sadece büyüklerinin takdir ve rızalarına bırakmıştı her şeyi. Onlar ne düşünüyorsa hayırlıydı, ne diyorsa doğruydu. Zira kart (büyük-yaşlı) sözü, kitap (Kur'an gibi itaate layık) sözüydü." (s.53-54)

Düğün günü yaklaşırken, çeyiz hazırlıkları da hız kazanır. Çeyizin çoğu tamamdır sadece küçük eksikler tamamlanmaya çalışılmaktadır. Safiye ve Dilnur, çeyizleri hazırlarken bir yandan da sohbet etmektedirler. İki genç kızın aralarındaki konuşmadan Safiye'nin evleneceği kişiyi henüz görmediğini anlamaktayız. Dilnur bu duruma şaşırır ve Safiye'ye bu şaşkınlığını belli eder. Safiye'nin bu durumunun nedeni, büyüklerinin uygun gördüğü şeyin kendisi için de uygun olacağını düşünmesidir.

" Safiye ve Dilnur, yemeği yer yemez çeyizin başına oturuyordu. Sayılı günler bir bir geçiyor, düğün günü yaklaşıyordu. Bu hafta bütün eksikler tamamlanabildiği kadar tamamlanmalıydı. Zira gelecek hafta diğer misafirler

gelmeye başlayacak, düğün de kurulacaktı. İki genç kız birbirlerini çok özlemiş, hem konuşuyor hem işliyordu:

– Doğru söyle Safiye, sen damadı görmedin mi Allah aşkına?

– Yemin ediyorum bak görmedim.

– Peki merak etmiyor musun?

– Ediyorum ama büyüklerim öyle münasip görmüş." (s.67)

İstanbul'da yaşayan Paşa Bey, Abdullah Efendi ve Yunus Efendi'ye mektup gönderir. İkisi de mektubun içeriğini oldukça merak ederek zarfı açarlar. Yunus Efendi'ye gelen mektup hayırlı bir iş için yazılmıştır. Paşa Bey ve eşi, aralarındaki bağı güçlendirmek için ailenin kızları Dilnur'u, oğulları Seyfi'ye istemektedirler. Bu düşüncelerini Dilnur'un babası Yunus Efendi'ye mektup yazarak ailenin onayının olup olmadığını ve haberlerini beklemekte olduğunu belirtir.

Yunus Efendi, babası Abdullah Dede ile bu mektupla ilgili konuşmuş ve aralarında bir karara varmaya, Dilnur'un evlilik çağı geldiği için de bu istemeye sıcak bakarlar. Yine burada da görmekteyiz ki, kız isteme sonucu karar aile büyüklerinindir. Evlenecek olan kızın da fikri alınsa bile, kız kararı aile büyüklerine bıraktığı için, son kararı verme yine ailedeki büyüklerinindir. İki tarafın ailesi de çocuklarının izdivacı için kendi aralarında konuştuktan sonra, çocuklarının bu konuda fikrini alırlar, çoğu genç de boyun eğip, büyükleri uygun gördüyse demek ki uygundur görüşündedir. Bu davranış ve gelenek, Balkanlarda oldukça yaygın evlilik gelenekleri arasında yer almaktadır:

"Yunus Efendi, kendisine gelen mektubu yalnız başına arka bahçedeki kirazın dibine otururak okumaya başladı. Paşa Bey ayrı bir zarfa koyma gereği hissettiğine göre, içine yazılanlar özel olmalıydı. Yani âşikâr, uluorta okunacak şeyler değildir, diye düşündü, biraz da merak etti, heyecanlandı:

'Yunus Efendi Kardeşim,

Yakın tarihte hanemize yaptığınız ziyaret beni ve ailemi çok mütehassıs etti. Sizleri ne kadar çok sevdiğimizi hatırlamamıza bir vesile oldu. Uzak da olsa bizler

akrabayız. Sıla-yı rahim denilen bu ziyaretlerin de dinimizde önemi çok büyüktür malumunuz. Buhari'den nakledilen bir Hadis-i Şerif'te 'Akrabalık bağlarını kesip koparan kimse Cennet'e giremez.' buyrulur. O manada yaptığınız ziyaret çok mühimdir, ayaklarınız dünyada Kâbe'ye, ukbâda Firdevs-i âlâ'ya gitsin inşallah! (...) O manada bendeniz ve zevcem, sizin arkanızdan uzun uzun düşündük, taşındık. Bu akrabalığımızı pekiştirmek, her iki tarafın birbirini daha sık görmesini, bu sevgimizi canlı tutmasını sağlayacaktır. O yüzden torununuz Dilnur kızımızı oğlumuz Seyfi'ye Allah'ın emri Peygamber'in kavliyle istemeye karar verdik. Tabi ki zatınızın, valide ve pederinin de muvafakatiyle… Safiye kızımın düğün merasiminde kendisini görmüş, pek hürmetkâr olduğunu, bizim ailemize huzur vereceğini o vakit zihnimden geçirmiştim. Bu hususta ki niyetimi Ağababa'ya da aktarmanızı rica edeceğim. Cevabî mektubunuzu bekliyor, kararınız ne olursa olsun dostane münasebetlerimizin bozulmayacağını hususen arz etmek istiyorum. Başta pederiniz olmak üzere bütün aile fertlerine saygı, hürmet ve muhabbetlerimizi kabul buyurmanızı istirham ediyorum efendim.'" (s.180-181)

(...)

"Bu mektup üzerine zihni allak bullak, nasıl bir yol izlemesi gerektiğini düşünürken Abdullah Dede elinde bir şilteyle oturmak için yanına geldi.

Pederini usulca yerleştiren Yunus Efendi pat diye:

– Çok şükür ki Safiye'nin rahatı iyidir. Yaşı geçektedir, şu Dilnur kızımızı da hayırlısıyla bir baş göz edeydik, deyiverdi.

– Doğru düşünürsün evlat, hani helal süt emmiş bir babayiğit bre, nere, göster, yarından tezi yok düğün dernek kurdurayım.

Yunus Efendi, Dilnur'un ilerleyen yaşını bahane ederek onu artık baş göz etmenin zamanının geldiğini ortaya atıvermişti. Aslında dünürlerin biri geliyor, diğeri gidiyordu. Bazen aynı gecede iki dünürün birden gelmek istediği vâki oluyor, diğerine bir sonraki gün randevu veriliyordu. Hatta bir ara, annesi Nuriye Hanım, evlenmek isteyip istemediği konusunda kızının ağzını aramış, boynunu büken

Dilnur'un 'Siz bilirsiniz!' cevabı üzerine bu hadisenin üstüne gitmişti. Yapılacak iş, gelen dünürlerden en münasibini seçmeye kalmıştı. Gönüllerine yatmayan dünürleri, işin başından kibarca geri çeviriyor, bizim kızımızın yaşı küçük, denilerek bu iş olmaza getiriliyordu." (s.182-183)

Abdullah Dede ve Yunus Efendi aralarında istişare yaptıktan sonra, Safiye'yi Paşa Bey'in oğlu Seyfi Bey'e verilmesine karar verirler. Seyfi Bey'in İstanbul'da yaşamakta olmasından dolayı Safiye'nin uzağa gideceği düşüncesi akıllarını karıştırsa da, Balkanlarda çıkan huzursuzluklardan dolayı bu durumun iyi olacağına emin olurlar. Aile üyelerinin bir araya geldiği bir zamanda bu konu etraflıca konuşulur, Dilnur'un da uygundur cevabından sonra Paşa Bey'e olur diye bir mektup gönderirler:

"– Son kararımdır işitesin, ne kadar uzak olursa olsun bu haberden sonra kızımızın ve ailemizin selâmeti için Dilnur, Paşa Bey'in mahdumu Seyfi'ye verilecektir. Hemfikir misin?'

– Evet Efendi, en doğru karar budur, evladımızı bir an evvel buradan uzaklaştıralım, bu işi çabuklaştıralım.'

Aile meclisinin kararıyla en münasibinin bu olduğunu düşündüler. Dilnur da he deyince İstanbul'a Paşa Bey'e olur mektubunu yazmaya karar verdiler." (s.191-192)

Dilnur ise, evleneceği kişiyi daha önce görmemiş olmasından dolayı endişelenmektedir. Bu endişesini, annesinin, ninesinin ve daha büyük ninelerinin de bu şekilde evlendiğini düşününce bastırır. Anlamaktayız ki, Balkanlarda kadınlar evleneceği güne kadar eşlerini görmemişler ve nikâhta keramet vardır düşüncesine sığınmışlardır.

"Dilnur da hayatının bundan sonraki bölümünü, az tanıdığı bir evde geçirecek olmanın muammasıyla sıkıntılar içindeydi. 'Hiç olmazsa bir defa göreydik birbirimizi!'diyor, sonra derin düşüncelere dalıyor, 'Annem, ninem, ondan önceki ninemler hiçbiri kocasını düğün gecesinden önce görmemişler. Aynı köy, şehir içinde

yaşayanlar belki tesadüfen bir iki defa görmüşlerdir, sadece o kadar. Bu hanımefendiler ne eli öpülesi kadınlardı Allah'ım! Nikâhta keramet vardır, diyerek senin emrin gereği yuva kurmanın kutsiyetine sığınmışlardı. (...)" (s.194-195)

Balkanlarda, evlenecek erkeğin kız isteme törenlerine katılmaması olağan bir durumdur. Çünkü kız isteme aile büyükleri tarafından gerçekleştirilir ve bir sonuca bağlanırdı. *Ağlama Tuna* romanında, bu geleneğin değişikliğe uğradığını, Seyfi'nin Dilnur isteneceği zaman ailesiyle birlikte geldiğinden anlamaktayız. Damat adayının geleceğini beklemeyen Dilnur da bu olay karşısında şaşırır ve heyecana kapılır. Bir yandan da, evleneceği kişiyi gelenekler dışında, düğünden önce gördüğü için mutlu olur.

Kız isteme törenlerinde ailelere, gelin adayı tarafından kahve ikram edilmesi Balkanlarda ve Türk toplumlarında gelenekselleşen bir uygulamadır. Dilnur elleriyle hazırladığı kahveleri ikram etmesinin ardından, sohbet fazla uzatılmadan kız isteme faslına geçilir:

"Şimdiye kadar hiçbir söz kesimine, hiçbir nişana evlenecek erkeğin geldiği görülmemişti. Demek ki bundan sonra âdetler değişecekti, İstanbullular kaideyi bozmuştu. Çiçeği burnunda Mebus Seyfi'nin bu merasime katılması bunun ispatıydı. Damat Bey'in teşrif etmesi Dilnur'u hem sevindirdi hem heyecanlandırdı.'Allah'ım keşke gelmeseydi, şimdi ben ne yapacağım?'diyor, küçücük yüreği tıp tıp atıyordu.

Söz, geldikleri akşam kesilecekti. Önce âdet olduğu üzere, Allah'ın emriyle kız istenecek, evin büyüğü Ağababa da münasiptir, bundan sonra sizin kızınızdır diyerek verdiğini söyleyecekti. Sonra Dilnur kahveleri getirecek, lokumlar ikram edilecek, tatlı yenilip bu iş tatlıya bağlanacak ve yeni bir yuvanın temelleri atılmış olacaktı. Her şey aynen böyle gerçekleşti.

Dilnur'un yanakları kıpkırmızıydı. Damat Bey'e ikram ettiği kahve neredeyse dökülecekti. Elleri zangır zangır titriyordu. Neyse ki kahvesini hemen tepsiden alan delikanlı bir kazaya meydan verilmesini önledi." (s.196)

Karşılaştığımız kız isteme geleneklerinden birisi de, erkeğin ailesi tarafından hazırlanan hediye sandığının kız isteme töreninde kıza ve ailesine sunulması olayıdır. Seyfi Bey'in annesi Nazike Hanım'ın getirdiği sandıkta çeşit çeşit hediyeler bulunmaktadır. Nazike Hanım içi hediyelerle dolu olan bu sandığı, Ağababa'ya iletir:

"Kahveler içildi, lokumlar yenildi. Paşa Bey ve eşi Nazike Hanım içi dolu sandığı Ağababa'ya teslim etti.

İstanbul'dan gelen sile oldukça şatafatlı hediyeler getirmişti. Avrupa dibası kumaşlar, top top canfesler, yüksek ökçeli terlikler, düzgünler, sürmeler, lavanta, gülsuyu şişeleri hepsi içi ipek kaplı bu küçük sandığın içine yerleştirilmişti. Hepsinden önemlisi kıymetli bir gerdanlık, kadife kutusu içinde bu sandığın ağır hediyelerindendi." (s.196)

Sarıkamış Kar Bozgunu romanında, Abdürrahim Ağa'nın konağı oldukça hareketli bir güne şahit olmaktadır. Konağa misafirler gelecekti ve evin kızları gelecek olan misafirlerin neden geleceklerini az çok tahmin etmektedirler. Döndü Hanım da gelecek olan misafirler için hazırlıklara başlar ve kızlara da kahve kavurmalarını söyler. Akşam vakti gelen misafirlerden kadın ve erkekler farklı odalara buyur edilirler. Bir süre sonra bu misafirlerin Süleyman Ağa ve eşi olduğu ve evin kızı Muhabbet Hanım'ı oğulları Sinan'a istemek için geldikleri belli olur.

Kahveler içilip lokumlar yenildikten sonra kız isteme törenine geçilir. Ancak seferberlik zamanı olduğu ve Sinan'ın yakın zamanda askere gidecek olmasından dolayı, bütün gözleri üzerinde toplayan Abdürrahim Ağa, misafirlere kibarca olumsuz bir cevap verir:

"Kadın ve erkek misafirler ayrı odalara davet edildiler. Hoş beş ve hatır sorma faslından sonra söz fazla uzatılmadı.

Süleyman Ağa,

– Abdürrahim kardeşim; hazır lokumlar gelmişken, tatlı yiyelim, tatlı konuşalım. Oğlum Sinan'a kızınız Muhabbet Hanım'ı, Allah'ın emri, Peygamber'in

kavliyle istemek için buradayız. Teğmen olduktan sonra Balkan Savaşı'na katılmıştı. Oradan gelir gelmez de seferberlik ilân edildi. Bugün yarın da Yüzbaşı terfisi gelecekmiş. O'nu cepheye yollamadan, sen de münasip görürsen bu işi karara bağlayalım ne dersin? Sen bizi tanıyorsun, biz de seni… Bildik ayran, bilinmeyen yoğurttan her zaman iyidir. Köyümüzün bu güzel kızını başkalarına kaptırmayalım. Bu misafirleri de buradan sevinçli yolcu edesin inşallah! Bizi çok güzel azizlediniz, Allah tuttuğunuzu altın etsin, dedi." (s.33-34)

Kız isteme töreninin üzerinden günler geçer ve Muhabbet Hanım'ın canı bu durumdan dolayı sıkılmaya başlar. Muhabbet Hanım'ın bu hâlini fark eden babası, bu hâlinin bilincinde olarak hemen harekete geçer:

"Aradan geçen günler Muhabbet'in canını sıkmaya başlamıştı. Çok sevdiği kızının keyfinin kaçtığını gören babası, oğlan evine haber yolladı, hayırlı olsun dualarıyla söz kestiler. Savaş dönüşü de düğün kurmayı kararlaştırdılar.

Teğmen Sinan; kıtasına gitmeden önceki akşam, annesi ve babasıyla nişanlısının evine geldi. O akşam, müstakbel eşini, göz ucuyla ne kadar görebilirse o kadar gördü. Ayrılırken de büyüklerinin ellerini öptü, hayır dualarını aldı ve onları Allah'a emanet etti." (s.36)

Bir Çanakkale Destanı Şehadetname adlı romanda roman kahramanı Ömer, annesi öldüğünden beri en yakın arkadaşı Mehmed Salih'in evinde onun ailesiyle birlikte yaşamaktadır. Ömer, Mehmed Salih'in kız kardeşi olan Didar'dan hoşlanmakta fakat bunu dile getirememektedir. Didar'ın dedesi gencin hal ve tavırlarından, torunu Didar'dan hoşlandığını tahmin etmektedir ve tahmininin doğruluğunu öğrenmek için Ömer'in ağzını yoklamaya karar verir. Kendi torunu Mehmed Salih'i de örnek göstererek Ömer'e ikisinin de evlenme çağına gelmiş iki genç olduğunu ve okulları bittikten sonra da evlendirmek istediğini söyler. Böylece Ömer'in evlenmeyle özellikle de torunu Didar ile ilgili düşüncelerini de Ömer'in kendi ağzından öğrenmiş olacaktır.

Hafız Dede'nin bu sözlerini duyan Ömer'in beklediği fırsat ayağına gelir ve tüm cesaretini toplayarak Hafız Dede'ye; önce teşekkür eder, ardından da uygun

olursa Didar ile evlenmek istediğini söyler. Duygularını açıklıkla dile getiren Ömer, bunun Hafız Dede'nin kendisine olan ilgisinden kaynaklandığını, aksi takdirde bu konuşmayı yapmaktan utanç duyacağını da Hafız Dede'ye bildirir.

Tahminleri doğru çıkan Hafız Dede, Ömer'e Didar'ın da bu konuda fikrini almak istediğini, daha sonra da ailece oturup görüşüldükten sonra kararı kendisine bildireceğini söyler.

Geçen zamanın ardından, Hafız Dede, torunu Didar'ın odasına gider ve Ömer'in kendisinden hoşlandığını ve evlenmek istediğini söyler. Bu konuda fikrini almak isteyen Dede, torunun baş eğmesinden evlenmek için onay verdiğini anlar. Akşam yemeğinden sonra Didar ve annesi mutfaktayken, Hafız Hayri Dede de, iki gencin arasındaki gönül bağını iyice düğümlemek istemektedir. Bunun için sözlerini fazla uzatmadan, Ömer'e terbiyeli ve saygılı kişiliğinden, iyi ve temiz yürekli oluşundan ve tüm bu özelliklerinden dolayı ailenin sevilen bir üyesi hâline gelmesinden dolayı torunu Didar'ı kendisine vermeyi uygun bulduğunu söyleyerek bu bağın adını koymuş olur.

2.1.4. Yüz Görümlüğü ve Çeyiz

Evlilikte kullanılmak için, evlenmeden önce veya sonra, kız ve erkeğin ya da erkek ve kız tarafının, kendilerine ve çevredeki yakınlarına armağan etmek amacıyla satın alınan veya elde hazırlanan her türlü eşyaya ve mala çeyiz denir.

Evlenmek üzere bir yola çıkmış erkek ve kız ailesi tarafından satın alınan eşyalar veya bizzat gelin adayının elleriyle hazırladığı el işlerinden oluşan eşyalar çeyizi oluşturmaktadır. Bu bakımdan her çeyiz farklı ekonomik koşullar etrafında şekillenmektedir. Eskiden daha fazla olsa da günümüzde de özellikle Anadolu'da çeyiz hazırlama ve hazırlanan çeyizlerin eve serilip gösterildiği görülmektedir. Çeyizin eşyası olarak da çeyiz sandığı bu gelenekte önemli bir yer tutar. Bazı çeyiz sandıkları en az çeyiz içeriği kadar gösterişli ve titiz hazırlanır. Gelin için hazırlanan çeyiz sandığı, bir bakıma gelinin el becerilerini göstermede bir araç görevi görür. Kültürümüzde, bazı annelerin ileride evlendikleri zaman çeyizinin hazır olması için kızları henüz bir çocukken çeyiz sandığını hazırlamaya başlarlar. Bu sandıkta genel

olarak, yatak örtüsü, yastık-yorgan kılıfı, masa örtüsü, mutfak eşyası, battaniye, yorgan, lif, eşarp, çorap, iç çamaşırı, halı, vb. gibi eşyalar yer almaktadır.

Balkan romanında, düğünden sonra damadın gelinin duvağını açmadan önce, duvağı kaldırmadan önce gelinin yüzünü görmesi için geline armağan ettiği hediye olarak düşündüğü "yüz görümlüğü" adı verilen düğün geleneğinin, romanda yer alan diğer bir husus olduğunu görmekteyiz.

Mahmut Bey ile Behiye Hanım'ın düğünleri yapıldıktan sonra, Mahmut Bey, Behiye Hanım'ın duvağını kaldırmadan önce ona değerli bir yüz görümlüğü hediyesi verir. Bu hediye, Mahmut Bey'in büyükannesinden kalmış olan eski ama manevî değeri çok olan elmas küpelerdir. Bu elmas küpeleri Behiye Hanım'ın kulaklarına taktıktan sonra, duvağı kaldırır.

Ağlama Tuna romanında Dilnur, Safiye'nin çeyizlerini Safiye ile hazırlamakta, eksikleri gidermeye çalışmaktadırlar. Hazırlanan sandığın içindekilerden yola çıkarak, Balkanlarda gelin sandıklarının içeriği ve çeşitliliğiyle ilgili fikir edinmekteyiz:

"– Bak işte arkamızdaki sandıkta her şey var, yüzüne sürülecek düzgünler, yapıştırma pullar, giyeceği kunduralar, başına takılacak mum çiçeği, eline alacağı gelin çiçeği, duvağına iliştirilecek teller, misafirlere dağıtılacak düğün teli makaraları, peşkirler aklına ne gelirse hepiciği bu sandıkta şimdi gösteririm.

Dilnur hepsini birer birer açtı, ortaya serdi, geniş geniş açıklamalar yaptıktan sonra aynı intizamla toplayıp sandığa yerleştirdi." (s.69)

Çeyizin düğünden önce hazırlanması hatta evin kızı küçük bir çocukken annesinin ilerisi için hazır edip bir kenar koyması kadar, çeyizin damat evine serilmesi de gelenekler arasında yer almaktadır. Bu gelenek; çeyizlerin arabalara yüklenmesi, damat evine götürülmesi, evin bir odasına duvarlardan yerlere kadar serilmesi ve sergilerin eve gelenlere gösterildikten sonra toplanması aşamalarından oluşmaktadır.

Ağlama Tuna romanında da çeyiz serilmesi geleneği ile ilgili önemli bilgiler edinmekteyiz. Serilen çeyiz ürünleri, hazırlanan çeyizlerin zengin içeriği ile ilgili bizleri aydınlatmaktadır:

"Hazırlanan çeyizler, tepesine kadar doldurulan arabalarla damat evine götürülüp serildi. Yakarlı, etekleri işlenmiş gömlekler askılarla duvara asıldı. Göz nuruyla örülmüş yün çoraplar, çetikler, kazakları yelekler yan yana sıralandı. Çevreler, çemberler, para keseleri süslü bir biçimde duvara iğnelendi. Kat kat döşekler, yorgan ve yastıklar, kaba kaba minderler üst üste istif edildi. Bakır kap kacak, bir kısmı kalaylanmış, bir kısmı sonradan kalaylanmak üzere el altına konuldu." (s.69)

2.1.5. Düğün

Evlilik, kadın ve erkeğin bir araya gelerek aile kurumunu inşa etme olayıdır. Geleneklere bağlı olarak gelişen ve zamanla kısmen de olsa değişikliklere uğrayan düğün ve evlenme genel itibariyle dini inançlar, yasalar, gelenek ve görenekler çerçevesinde uygulanır. Geçiş dönemlerinin ikinci sırasında yer alan evlenme, kadın ve erkek arasında bir bağ sağlanması, aile düzenine ve ekonomisine etki etmesi bakımından önemli bir olay durumundadır. Evlilik de tıpkı doğum gibi yeni bir başlangıcı ve dönemi ifade eder. Düğün, birden fazla geleneğin meydana gelmesine olanak sağlamış, edebiyatın, sanatın konusu olmuş, sosyal birlikteliğin ve beraberliğin önemli öğelerinden biri haline gelmiştir.

Evlenme sonucunda meydana gelen aile, sosyal yaşamın bir parçasıdır. Aile, belli kurallar çerçevesinde toplumu oluşturduğu gibi akrabalık kavramını da ortaya çıkarmaktadır. Akrabalık, bir bakıma ailenin tamamlayıcısı ve aile kurumunun kanıtı niteliğindedir.

Düğün adı verilen kutlamalar, çoğu kültürde olduğu gibi Türk kültüründe de evlenen çiftin ve yakınlarının mutluluklarını ifade eden törenlerden biridir. Düğün yapmadaki amaç; kadın ve erkeğin evlendiğini etrafa duyurmak ve mutluluğun paylaşılmak istenmesidir. Sadece evlenen kadın ve erkeği ilgilendirmekte gibi görünen düğün, bu amacı bakımından toplumla da ilişkilendirilmektedir. Evrensel

niteliğe sahip olan evlilik, her kültürde ve toplumda farklı kurallarla ve geleneklerle gerçekleşir. Bu farklılığın oluşmasında tarihsel süreç, yerleşim özellikleri, ekonomik unsurlar, coğrafi özellikler ve gelenekler etkili olmaktadır.

Balkan romanında karşımıza çıkan düğün geleneklerinden biri düğün hediyesi verme geleneğidir. İki genç evlenmeden önce aile büyükleri veya yakınları, bu sevindirici olay için genç kız ya da genç erkeğe düğün hediyesi adı altında birtakım eşyalar vermektedirler.

Gülfidan ile Muhittin'in evliliğinin kararlaştırılmasının ardından, aile yakını olan Paşa Dayı, Selami Hoca'nın kızı Gülfidan'ı kendi kızı gibi görmektedir ve bu yakınlığından dolayı ona bir hediye vermek istediğini Gülfidan'ın babası Selami Hoca'ya söyler. Hali vakti yerinde olan Paşa Dayı, düğün hediyesi olarak on dönümlük bir araziyi Gülfidan'a hediye eder.

Düğünün eğlenceyi, davul zurnayı, dans etmeyi, göz alıcılığı, mutluluğu ve buna benzer duygu ve durumları ifade eden bir olay olduğu bilinmektedir. Ancak Balkanlardaki huzursuzluğun, Balkanlıların canının sıkılmasının ve yanmış olmasının düğünlere de yansıdığını ve düğün sahiplerinin de bu durumu göz önünde bulundurarak düğünlerini gerçekleştirdiğini *Ağlama Tuna* romanında açık bir şekilde görmekteyiz.

Romanda, evin en küçük kızı Safiye ile Nail'in düğün günü yaklaşmaktadır. Abdullah Dede, düğünün ertelenmeden bir an önce yapılması, düğün dernek kurulması taraftarıdır. Fakat Abdullah Dede, Balkanlarda huzurun kaçmasından ve zor günler geçirildiğinden dolayı gösterişli bir düğün yapılmamasının daha uygun olacağını savunmaktadır.

"Ertesi gün, yeni bir dönem başlıyordu ailenin hayatında. Gözlerinden kıskandıkları tekne kazıntısı, yakın zamanda baş göz olacak, gelin edilecekti. Abdullah Dede, aranın fazla uzatılmamasını, en kısa vakitte düğün dernek kurulmasını arzu ediyordu. Ancak Balkanlar'da ateş yandığından, şatafatlı, davullu zurnalı bir düğüne de taraftar değildi.

– O zaman nasıl yapalım pederim?

– Nasılı mı var Yunus, hanımlar aralarında iki üç dımbırtı yapsınlar olsun bitsin, cevabını verdi.

Eşin dostun, hısım akrabanın, uzak yakın, nerede varsa unutulmadan çağrılmasını istedi dede.

– Düğün bir, ölüm bir herkes davet edilsin bre, hamarat yemek yapıcılar gün evvel tutulsun, lüzumlu malzemeler noksansız temin edilsin.

– Merak etmeyesin babam, tekne kazıntısının boynunu bükük komam ben. Davulu zurnası yoksa kemanesi ve defi de mi yok. Hanımların arasına kemaneci ve dayreci tutarım. Önümüz yaz, her yer yatak, konu komşu evleri misafir barındırmak için can atar. Bu hususta sıkıntı çekmeyiz.

– Tamadır bre, öyleyse hazırlıklar hususunda seni vekil tayin ettim, Allah yâr ve yardımcın olsun inşallah!" (s.54)

Balkanlarda düğünden önce mutluluğun paylaşılmak istendiği eşe dosta, akrabaya, komşulara düğün gününü haber vermek için davetiyeler gönderilmektedir. Günümüzde de aynı durum geçerli olmakla beraber yörelere göre davetiye yerine okuntu kelimesi de kullanılmaktadır. Her iki kullanım da davet amaçlı olup düğünün tarihi, saati ve yeri davetlilere bildirilmektedir.

Ağlama Tuna romanında, Nail ile evlenecek olan Safiye'nin babası Yunus Efendi, bu mutlu günde yanında görmekten mutluluk duyacağı tanıdıklarına okuntu göndererek onları düğüne davet eder. Düğün günü yaklaştıkça evde de kızlar arasında büyük bir hareketlilik başlar. Evin kızları ve kızların arkadaşları, canla başla çeyiz hazırlığına girişirler ve gerekli olan her şeyi hazırlamaya çalışırlar:

"Yunus Efendi bütün hısımlarına, dostlarına, konu komşusuna ayrı ayrı okuntular göndererek onları düğüne davet etti. Evde hummalı bir telaş başlamıştı. Genç kızlar, bir yandan yarım kalmış çeyizleri tamamlıyor, diğer yandan eksiklerin neler olduğunu belirliyordu. O günlerde İstanbul'dan gelen mercancılar imdatlarına

yetişmişti. Lazım olan kumaş, iplik onlardan temin edilmiş, kalanları dükkândan sağlanmıştı. Pembe, yeşil çemberler, krepler oyalanıyor, daha önceden işlenmiş, boy boy çevreler gözden geçiriliyordu." (s.63)

Düğün günü gelip çattığında, ev ahalisi erkenden uyanır ve son hazırlıkları tamamlamaya başlarlar. Herhangi bir şeyin eksikliğini istemeyen Abdullah Dede, etrafındakilere de bu hususta tavsiyeler vermektedir.

Romanda, düğün günü gelen konuklar için yemek verildiğini ve Balkanların zengin mutfağının düğün yemeklerinde de kendini gösterdiğini görmekteyiz:

"Sabah namazıyla birlikte herkes ayaktaydı. Zira bugün düğün günüydü. Bahçenin uzak köşesine kurulan kazanlarda düğün keşkeği, et, tavuk, pilav, çorba ezan sesinden önce pişirilmiş, yemekçiler bütün geceyi lambalar, çıralar aydınlığında, çalışarak ayakta geçirmişti. Düğüne her gelene yemek verilecekti. Yorulmuş, ama vazifelerini de bihakkın yerine getirmişlerdi. Kayısı ağaçlarının altına serilen kilimlerin üstüne tahta sofralar yerleştirilmiş, önlerine minderler konulmuştu. Tabaklar, kaşıklar, sürahiler, el yıkanması için leğene peşkirler, sabunlar her şey eksiksiz hazır edilmişti. Abdullah Dede, 'Hiçbir şeyi eksik etmeyin!' tembihiyle herkesin kulağını önceden çekmişti." (s.70)

Düğüne gelenler son derece özenli bir şekilde düğüne gelirler. Özellikle Balkanlı kadınlar oldukça göz alıcı ve şıklardır. Davetlilerin hiçbiri düğüne gelirken eli boş gelmemiş, düğün hediyesi olarak alabildikleri veya yapabildikleri ne varsa düğün sahiplerine takdim etmişlerdir. Böylelikle düğüne de bir katkıda bulunmuşlardır.

"Feraceli kadınlar en güzel elbiselerini giymiş, koltuklarının altına hem düğün hediyelerini, hem mutfağa bırakacakları börek, tatlı tepsilerini sıkıştırmış akın akın geliyordu. Bahçe kapısını açanların kulağına yanık bir kemane sesi ve onun eşliğinde çalınan deflerin zilli şıngırtıları geliyor, kendilerini musikinin havasına kaptırıyordu." (s.70-71)

Akşam vakti düğünün sona erip eğlencenin bitmesiyle, erkek tarafı gelini evinden alıp yeni evine götürmeye gelirler. Bu sırada, kızları Safiye'den ayrılacaklarını anlayan aileyi büyük bir hüzün kaplar ve veda anı pek de kolay olmaz:

"Akşama doğru gelin alıcılar geldi, kemane ve deflerin sesi kesildi, hanede bir koşuşturmadır başladı. En önce dedesi, sonra validesi ve pederinin, ağabeylerinin, diğer aile büyüklerinin elini öpen Safiye, oldukça hüzünlendi. İki kişinin koltuğunda, tekbir nidaları arasında, renk renk basmalarla süslenen faytona bindirildi." (s.72)

2.2. Sosyal Yaşam

Sosyal Yaşam başlığı altında; Halide Alptekin'in *Balkan*, *Ağlama Tuna*, *Sarıkamış Kar Bozgunu* ve *Bir Çanakkale Destanı Şehadetname* romanlarında, Balkanlarda yaşayan insanların giyim kuşam özelliklerinin nasıl olduğu, sofralarında yer alan yiyecek ve içeceklerin çeşitliliği, halk hekimliği, cenaze gelenekleri, misafirperverlikleri, haremlik-selamlık esasına dayalı yaşam tarzları ve âmin alayı geleneği hakkında bulgular tespit edilmiştir.

2.2.1. Giyim Kuşam

Giyim kuşam, vücudun tamamını veya bazı kısımlarını kapatan ve çeşitli dış etkenlerden koruma işlevi ile meydana getirilen bir kavramdır. Zaman içerisinde çeşitli tarihi veya geleneksel etkiler sonucu şekil bakımından bazı değişikliklere maruz kalarak günümüze ulaşmıştır. Giyim kuşam; toplumun geleneksel yapısı, ekonomik varlığı, bölgenin coğrafi özellikleri, kişilerin mesleki statüleri ile ilgili ipuçları vermesi bakımından milletin sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına doğrudan etki eder özelliktedir.

Giyim kuşam; coğrafi koşullar, kültürel ve ekonomik özellikler, değer yargıları, gelenekler ve görenekler ile ilgili bilgilendirici niteliğe sahiptir. Koruma, korunma ve örtünme amaçlarıyla doğan giyim kuşam olgusu, zamanın da etkisiyle

kültürel, biçimsel ve şekilsel olarak değişimlere uğrayarak insanların sosyal yaşamında etkili olmuş ve olmaya devam etmektedir.

Bir ikileme olan giyim kuşam yerine, günümüzde kılık kıyafet ikilemesi de kullanılmaktadır. Her iki ikilemenin de kullanılmasının yanlış olmaması ile birlikte, bu ikilemeler bulunulan yere, zamana ve iş hayatına has bir tarzı belirtmektedir.

Balkan romanında, günümüzde de kullanılmakta olan bir kıyafet türü olan "palto"nun giyildiğini görmekteyiz. Soğuk veya serin havalarda kumaştan veya kürkten yapılan palto, bir dış giyim ürünü olarak kullanılmaktadır. Palto, Balkanlarda daha çok erkekler tarafından tercih edilen bir kıyafet türü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Akşam namazı için camiye gidecek olan Selami Hoca, yola koyulduktan sonra sonbaharın serinliği yüzüne çarpınca paltosunu giymediğine pişman olur, böyle havalarda bir daha paltosuz çıkmaması gerektiğini anlar.

Balkan romanında, bir yolculuktan dönen Selami Hoca, dinlenmek için uyumuştur. Karısı Nigar Hanım'ın kendisine seslenmesiyle uyanan Selami Hoca karısından, çiftlikten eski dostlarının ziyaretlerine geldiğini öğrenir. Dostlarının ziyaretine önem veren Selami Hoca, kıyafetlerinin kırıştığını ve dostlarının karşısına kırışık kıyafetlerle çıkması durumunda dostlarına ayıp edeceğini düşünerek kıyafetlerini değiştirmeye karar verir.

Romanda Selami Hoca kıyafet veya giysi kelimeleri yerine "urba" kelimesini kullanır. Balkan coğrafyasında sıkça kullanılan bir kelime olmakla birlikte ve kıyafet ve giysi kelimeleriyle aynı anlama gelmektedir.

Romanda adı geçen bir başka giysi de "sarık"tır. Fes veya kavuğun üstüne sarılan kumaştan yapılmış olan sarık, Selami Hoca'nın günlük kıyafetinin bir parçasıdır. Kıyafetlerini değiştirip sarığını taktıktan sonra beline "kuşak" bağlayarak misafirlerin karşısına çıkmaya hazır hâle gelir.

Kadın kıyafetlerinden biri olan "çarşaf", daha çok Müslüman toplumlardaki kadınlar tarafından tercih edilen, vücut hatlarını gizleyen bir giyim ürünüdür. *Balkan*

romanında çarşafın Nigar Hanım tarafından kullanıldığını görmekteyiz. Çarşafını giydikten sonra, yüzünü de gizlemek istediği için sadece gözlerinin görünmesine olanak sağlayan "peçe"yi takarak sokağa çıkmaktadır.

Çarşafla ilgili olarak romanda gözlemlediğimiz başka bir husus, çarşafın II. Abdülhamit'in bir ferman çıkararak çarşafı yasaklamasıdır. Çarşaf yasaklandıktan sonra, çarşaf ve ferace özelliklerini bir arada barındıran kıyafetler tercih edilmiştir.

Balkan romanında, bir arzuhalcinin kıyafet özellikleri hakkında fikir sahibi olmaktayız. Arzuhalcinin başında kırmızı püsküllü ve erkeklerin kullandığı "fes", fesinin üstüne sardığı "sarık" ve üzerinde de "cübbe" bulunmaktadır. Romanda bu giyim ürünleri betimlenerek anlatılmaktadır:

"Bir seferinde bir iki kadını arzuhâlcinin kapısında görmüş, Gülfidan Hanımdan dilekçe yazdırmak için beklediklerini, sonra da kadıya gideceklerini işitmişti.

– Ben de yazdırayım, kadıya götüreyim, dedi.

Bir arabaya bindi, arzuhâlciye gitti. Arzuhâlci henüz gelmişti; yaşlı, bembeyaz, uzun, seyrek sakallı, kırmızı fesinin etrafı sarıklı, bol siyah cübbeli biriydi. Cübbesinin kolları uzun olduğu için iki kez kıvrılmıştı. Ayağında da boz renkli bir şalvarı ve yemenileri vardı." (s.76-77)

Balkan romanında Selami Hoca'nın gözünden, insanların kıyafet özelliklerini ve bu kıyafetlerin belirli sınıfları temsil ettiğini görmekteyiz. Mesela; "şalvar" alt sınıf sayılabilecek kesim tarafından giyilirken, "pantolon" daha üst sınıf sayılabilecek kesim tarafından giyilmektedir. Kıyafet çeşitliği sayesinde Balkanlı insanların ne tür kıyafetler giydiğini ve aralarındaki sınıf farkını kavramaktayız:

"Ertesi sabah, tren bileti almak için evden ayrıldı Selami Hoca. Gara yaklaştığı sırada, çarşıya yakın sokaklardan birinde gördüğü kalabalık dikkatini çekti.

Sarıklı, fesli, cüppeli, şalvarlı, setre pantolonlu, çarıklı, çizmeli her sınıftan ahalinin arasındaki konuşmalara kulak misafiri oldu" (s.90-91)

Balkan romanında eşinden ayrılan Gülfidan, yeni bir aşka yelken açar. Ancak yüreğindeki yaranın derin izlerini taşımaya devam eden Gülfidan'ın bu hâlini gören anne ve babası, kızlarını sıkıntısının ve acısının hafiflemesi için Selanik'in meşhur kıyafet mağazalarından birine alışveriş yapması için götürürler.

Gülfidan'ın tercih ettiği kıyafetlere baktığımızda, elbiselerin şekil, renk, işleme, desen ve kumaş özellikleri ve bu özelliklerin hangi anlamları çağrıştırdığı ile ilgili fikir sahibi olmakla birlikte, Balkanlı kadınların özel günlerde ve günlük hayatta nasıl kıyafetler giydiğini de gözlemlemekteyiz:

"Gülfidan; Paşayla göz göze geldiği günden sonra kendisine daha çok dikkat eder oldu. Selami Hoca ve annesi Nigar Hanım, belki açılır, içinin sıkıntısı, yüreğinin yarası geçer, yangını hafifler düşüncesiyle Gülfidan'ı Selanik'in en ünlü mağazalarına alışverişe götürdüler. Liman Caddesindeki, Madam Anter'in dükkânından aldığı dört köşe yakalı, kloş etekli, kol uçları ve yaka kenarları Fransız danteliyle süslenmiş entarisini çok beğendi.

(...)

Gerçekten de aklından geçenler gibi oldu her şey. Süt mavisi tafta elbiseden başka, daha üç tane sattı Gülfidan'a. Hepsi Avrupai, hepsi modern çizgiler taşıyordu. Bir tanesi saf Çin ipeği kumaştan yapılmıştı. Kıyafetlerden birini, yakın akrabaları Ümmügülsüm'ün kına gecesinde giyerim düşüncesiyle aldı, Osmanlı modasının çizgilerini taşıyordu: ayak bilekleri ve cepkeninin kenarları sırmayla işlenmiş, altın rengi sutaşları geçirilmiş, mor kadifeden cepkenli şalvar." (s.109-110)

Ağlama Tuna romanında, "ferace" ve "fes" in kimler tarafından kullanıldığını görmekteyiz. Ferace, Osmanlı zamanında kadınların giydiği yere kadar

uzanan üst giysisidir. Fes ise, yine Osmanlı zamanında erkeklerin başlarına taktığı bir tür şapkadır. Roman kahramanlarından Mustafa kız kardeşleriyle dışarıya çıkmadan önce başına fes takar; kız kardeşleri ise ipekten yapılmış ferace giyerler.

Ağlama Tuna romanında Yunus Efendi ve babası, Tuna'ya gitmek için hazırlanır ve yola koyulurlar. Hava güneşli olmasına rağmen serindir. Babasının sağlığını düşünen Yunus Efendi, babasının sıkı sıkı giyinmesini sağlar. Babasını soğuktan koruyacak kıyafetler ise, keçeden yapılmış "pantolon", "içlik", "yün kuşak", "yelek" ve "palto"dur.

İçlik, kadınlar ve erkekler tarafından soğuktan korunmak için, pantolonun veya pijamanın içine giyilen bir giysidir. Bele sarılan kuşak ise, yünden yapılmışsa sıcak tutma özelliği artmış olur. Yelek de gömleklerin, bluzların üzerine giyilen kolsuz, düğmeli veya düğmesiz bir giyim ürünüdür. Yelek, sırtın ve boynun üşümemesi için tercih edilir. Palto, her giysinin üstüne giyilen genelde kalın kumaşa sahip olan bir dış giyim ürünüdür.

Romanda Abdullah Dede'nin kıyafet özellikleriyle Balkanlı erkeklerin soğuk ve serin havalarda hangi kıyafetleri giydiği ile ilgili çıkarım yapabilmekteyiz:

"Ertesi gün, kır ve boz atların koşulduğu arabaya dede oturtuldu, sarıp sarmalandı. Kırlangıç fırtınası geçmiş, ayva baharı hüküm sürüyordu. Sabahki yalancı güneşe inanmak istemedi Yunus Efendi. 'Kararsız olan havanın azizliğine uğramasın, zaten tam şifa bulamadı.' korkusuyla uzunca sarığını taktırdı. Keçeden yapılmış, dizlerine kadar düğmeli dar külot pantolonunu giydirdi. Pantolonun altına da içliğini… Geniş yün kuşağını beline dolamasına yardım etti. Kaytanlı yeleğini de giydirdikten sonra, kalın bir paltoyu sırtına geçirtti, yola düzüldüler." (s.46)

"Entari", genellikle kadınların giydiği tek parçadan oluşan bir giyecektir. Erkekler tarafından da tercih edilebilen entari, uzun ve düz üst kıyafeti olarak

kullanılmaktadır. “Şalvar” da her iki cinsiyet tarafından kullanılan fakat daha çok kadınların giydiği oldukça geniş ve bol bir giyim ürünüdür. *Ağlama Tuna* romanında Safiye, düğününden önce büyüklerinin karşısına çıkarken, kırmızı bir entari ve kadife kumaşlı kırmızı şalvar giymeyi uygun görür.

Ağlama Tuna romanında, Meşrutiyetin ilan edilmesiyle birlikte halk sokağa dökülür ve kutlama yapar. Bayraklarla, bandolarla yapılan kutlamalar halkın büyük ilgi gösterdiği bir mitinge dönüşür. Bu mitingde, her türden kıyafet giyen birçok insan mevcuttur. Bu insanların kıyafetlerinde öne çıkan ürünler, “fes”, “külah”, “takım elbise”, “kuşak”, “şalvar”, “cepken” ve “pantolon”dur.

Külah, tıpkı fes gibi erkekler tarafından kullanılan, sivri uçlu ve yüksek bir başlıktır. Cepken ise, kısa ve kolsuz, çapraz düğmeli, yeleğe benzeyen bir erkek kıyafetidir. Saydığımız ürünlerin hepsi Osmanlı Devleti zamanında kullanılmış olmakla beraber, Balkanlarda da en çok tercih edilen kıyafetlerdir.

Sarıkamış Kar Bozgunu romanında, insanların sosyal yaşamlarında giydikleri kıyafet özelliklerinden ziyade, askerî kıyafet özelliklerine daha fazla yer verildiğini görmekteyiz. Orduya asker ihtiyacının karşılanması için tüm genç erkekler askere çağrılırlar. Cepheye gitmeden önce büyük bir meydanda toplanan gençlerin bazılarında askeri üniforma varken, çoğunun kıyafetleri perişanlığın göstergesi durumundadır.

Meydanda toplananların çoğunun üzerinde soğuğa karşı elverişsiz ince ve yırtık giysiler, kolları kısalmış eski “ceket”ler bulunmaktadır. Bazılarının başında “sarık”, bazılarında “fes”, çoğunun da başında hiçbir şey yoktur. “Gocuk” giyenlere imrenilen gözlerle bakılmaktadır.

Sarıkamış Kar Bozgunu romanında, askerlerden bazıları ince pantolonlarının üzerine, dizlerine kadar çektikleri yün çorap giymektedirler.

Ayaklarını kapatmak için "çarık" bellerini üşütmemek için de "kuşak" kullanmaktadırlar:

""İnce poturunun üzerinde bir kuşak, dizlerine kadar çıkan kalın yün çorapları vardı. Ayağında da çarık… Başındaki güvez renkli fesine ip kalınlığında bir bez dolamıştı." (s.37)

Sarıkamış Kar Bozgunu romanında, Çanakkale Savaşı için Anadolu'da seferberlik ilan edilir ve tüm halk vatanı, askeri ve milleti için ellerinde ne var ne yoksa cepheye ulaştırmaya başlar. Erzurum ve Erzincan arasında devamlı git gel yapan Abdürrahim Ağa da diğer insanlar gibi ordunun ihtiyacını karşılamaya çalışmaktadır. Abdürrahim Ağa'nın cepheye giden askerler için hazırladıkları ise aşağıdaki alıntıda yer almaktadır:

"Abdürrahim Ağa ve onun gibi gayretliler, 'Arkalarından da olsa gönderilir, hiçbir şey için, hiçbir zaman geç kalınmış değildir.' düşüncesiyle; pantolon, mintan, başlık, gocuk teminine çalışıyorlar, Erzincan Erzurum arasında mekik dokuyordu. Gaz lambası altında, mum ışığı titreğinde göz nuru dökmeye devam ediyorlardı." (s.84-85)

Bir Çanakkale Destanı Şehadetname romanında, "adamlık ferace" ifadesiyle karşılaşmaktayız. "Adamlık" kelimesinin anlamına değinecek olursak; özel ve önemli günlerde giymek için ayrılan kıyafet anlamına gelmektedir.

Roman kahramanlarından Ömer'in annesi Huriye Hanım, dışarıya çıkacağı zaman adamlık feracesini giymeyi tercih eder:

"Ömer'in annesi Huriye Hanım, birkaç gün sonra sandıktan çıkardığı, adamlık feracesini giydi, üstünü başını düzeltmek için baktığı aynada, hâlâ güzel olan kendisini beğendi: 'Gelinimin de güzel olmasını isterim, inşallah öyle olur!' dedi." (s.74)

Bir Çanakkale Destanı Şehadetmane romanında, orduya yardım etmek için köyünden kalkıp cepheye gelen Seher Nine'nin kıyafet özellikleri sayesinde Balkanlı yaşlı kadınların giyim tarzları ile ilgili ipuçları elde etmekteyiz:

"Biraz sonra odadan içeri, seksen yaşını silme doldurmuş, ama altmışındaki dinçlik ve dirilikle ayakta dimdik duran, eli sopalı, sırtı çıkılı, siyah feraceli, çiçekli pazen şalvarlı Seher Nine'yle içeri girdiler." (s.101)

"Temelli işkillendi askerler, nöbet yerlerini terk etmeden merakla gelenlerin hareketlerine odaklandılar. Aşağıya inen bozarmış siyah yeldirmeli, feraceli bir kadın, yukarıya çıkan da üstü başı perişan yaşlı bir erkek köylüydü." (s.191)

"Takke", sarık ve külah gibi başa takılan, saçın büyük kısmını kapatıp alnı açıkta bırakan bir tür başlıktır. *Bir Çanakkale Destanı Şehadetmane* romanında Şerafeddin Efendi, uyuyacağı zaman başına takkesini taktıktan sonra yatağına girer. Şerafeddin Efendi'nin uyumadan önce başına taktığı takke, romanda gece takkesi şeklinde ifade edilmektedir.

"Başına gece takkesini geçirmeye çalışan Şerafeddin Efendi:

– Hanımcığım iyi mi yaptık bilmiyorum, hoş kapımıza gelmiş misafire hayır demek olmazdı, ama bilmem ki…" (s.222)

2.2.2. Yiyecekler ve İçecekler

Yemek yeme, insan hayatındaki en önemli ihtiyaçlardan biridir. Yemek yeme ihtiyacının şekillenmesinde, giyim kuşamda olduğu gibi tarihî faktörler, dinî öğeler ve kültürel değerler etkili olmaktadır. Aynı zamanda bir toplumun yiyecek içecek özelliklerinin belirlenmesinde başka ülkeler veya milletlerle olan etkileşim de önemli bir yere sahiptir. Yeme içme kültürünü şekillendiren diğer unsurlar da, coğrafi özellikler, tarımsal varlık, ekonomik şartlar ve kültürel özelliklerdir.

Türk kültüründe beslenme ihtiyacı, Türklerin tarihsel varlığının başlamasıyla ortaya çıkmış ve önemsenmiştir. Türklerin yer ve kültür değişiklikleri, başka devletlerle ve milletlerle komşuluk ilişkileri, savaş gibi unsurlar yemek kültürüne ve alışkanlıklarına etki etse de, yeme içme yerleşik hayata geçilmesinden günümüze kadar temel ihtiyaçlar arasındaki önemini korumuş ve gelişerek zenginleşmiştir. Yemek kültürüne etki eden unsurların varlığı neticesinde, ortaya oldukça renkli ve türlü zenginliklere sahip Türk mutfak kültürü ortaya çıkmıştır.

Türk mutfağı için geçerli olan özellikleri bünyesinde barındıran Balkan mutfağı, zenginliği ile diğer toplumlar ve ülkeler tarafından dikkat çeken, tarihi ve kültürel özelliklere sahip mutfaktır. Türklerde derin izler bırakan, 1912-1913 yıllarında meydana gelen Balkan Savaşları sonucunda, Anadolu tarihinin en büyük göç hareketi başlar. Çoğunun doğup büyüdüğü topraklar olan Balkan topraklarını bırakmaya ve göç etmeye zorlanan Müslümanlar, Anadolu'ya doğru yola çıkarlar. Anadolu şehirlerine vardıklarında Balkan topraklarında sürdürdükleri gelenekleri, kültürel özellikleri ve yeme içme alışkanlıkları da muhacirlerle birlikte Anadolu'ya taşınıp günümüzde kendine has yaratıcılığı ve çeşitliliğiyle adından söz ettiren "Balkan Mutfağı" tanımını doğurur.

Balkan romanında, bitki çaylarının sakinleştirici özelliğinden yaralanıldığını görmekteyiz. Bitki çayları, Balkan toplumlarında günlük hayatta sıkça tercih edilen bir içecek türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Fehiman Yenge, Paşa Dayı için birçok bitkiyle balı karıştırarak bir çay hazırlar:

"Biraz sonra Fehiman Yenge odaya geldi. Paşa Dayının, içine bal karıştırılmış kuşburnu, ada çayı, rezene, tarçın, sinamekiyle harmanlanarak demlenmiş çayını getirdi." (s.15)

Mevlit yemekleri her daim özen gösterilen ve mevlide gelecek olanlar için çeşitli yemeklerin hazırlandığı törenlerdir. Özellikle bebek mevlitleri, diğer mevlitlere göre yemek çeşitliliğinin daha dazla olması yönüyle öne çıkmaktadır.

Balkan romanında, Mahmut Bey ve Behiye Hanım'ın bir bebekleri olmasının ardından mevlit verilmeye karar verilir. Tatlı ve tuzlu birçok tat hazırlanır ve konuklara sunulur:

"Verilecek mevlit yemeği doyurucu olmalıydı, ama gösterişe de kaçmamalıydı. Kurulan yer sofralarında çorbalar içildi, yemekler, pilavlar yenildi. İki parmak kalınlığında kaymak tutmuş yoğurtlardan çalkalanan yayık ayranları içildi. Üzerine de köydeki çiftlikte Gülcihan Ninenin açtırdığı bol cevizli baklavalar, burmalar yenildi." (s.25)

Yine aynı romanda, Selami Bey ve ailesi Selanik'e bir saat uzaklıktaki çiftliklerine giderler ve dostları tarafından son derece güzel ağırlanırlar. Bu ağırlamanın içinde ikram edilen yemekler ön plana çıkmaktadır. Çiftliğin kâhyası ve eşinin hazırlattığı yemeklerde böreğinden çorbasına, balından kaymağına kadar çeşitli tatlar mevcuttur:

"İçeri buyur edildiler, kısa bir istirahatten sonra yemeğin hazır olacağını söyledi Kâhya Ramazan Efendi. Gerçekten de öyle oldu, yemek hazırlanıvermişti. Çiftlikteki herkes seferber olmuştu. Ocağın üstünde, hazır yufkadan bol tereyağlı börek pişirildi. Sütlü çorba, kesme makarna da… Bal, pekmez, kaymak ne varsa sofra donatıldı. Afiyetle yediler." (s.35)

Balkan romanında, göç hazırlığında olan konak sakinleri yola çıkmadan önce at arabalarını kışlık erzakla doldururlar. Romanda yer alan ifade ve yiyecek isimlerinden hareketle daha çok kışın tüketilen yiyeceklerle ve bakliyat ürünleriyle ilgili bilgi sahibi olmaktayız:

"Ertesi gün araba kışlık erzakla dolduruldu. Konağın kışlık yiyeceği hep burada, çiftlikte hazırlanırdı. Kışlık yufka, kesme makarna, kuskus, bulgur, nohut, kuru fasulye, mercimek, kuru meyveler, pestiller, pekmez, tenekeler dolusu eritilmiş tereyağı, çeşit çeşit turşular, un ve daha neler neler… (…)" (s.40)

Balkan romanında, göç yollarında hasta olan Behiye Hanım için hazırlanan yiyecekler, hasta olan bir kişiye hazırlanan yiyeceklerle ilgili fikir sahibi olmamızı sağlamaktadır:

"Kalaylanmış bakır tepside; sıcacık süt, tarhana çorbası, taze koyun peyniri, bal, sıcak ekmek getirdi yardımcı kadınlardan biri." (s.160)

Günümüzde, özellikle de bayramların vazgeçilmezi olan baklavanın, *Balkan* romanında kutlama yapmada da tercih edildiğini görmekteyiz. Selami Hoca, cepheden dönen torunu ve İstanbul'daki eğitimlerini başarıyla tamamlayan torunları için bir kutlama yapmak ister ve bunun için "cevizli baklava" yapılmasını rica eder.

Yine *Balkan* romanında, bu kez cephede cesurca savaşan askerlerin hangi yiyecekleri yediklerini görmekteyiz. Cepheden, ailesine mektup gönderen Kadir, yazdıklarıyla cephedeki yemek sıkıntısından daha doğrusu yemek noksanlığından bahsetmektedir:

"Asker trenine yetişemediğinizi, yaptığınız ekmeği ve böreği de bana yediremediğiniz için üzüldüğünüzü yazıyorsunuz. Ben o sözü öylesine söylemiştim. Vatan savunmasını yaparken, insanın aklına açlık gelmiyor. Mesela bugün, suda haşlanmış, yağsız bulgur pilavı yedik. Ne gam." (s.176)

Ev yapımı yemeklerin yanı sıra hazır yemeklerin de tercih edilip tüketildiğini *Ağlama Tuna* romanında yer alan ifadelerden anlamaktayız. Yunus Efendi, çırak olan Nail ve Yunus Efendi'nin babası Abdullah Efendi acıkınca, Nail'i "kavurmalı pide" alması için çarşıya gönderirler.

Ağlama Tuna romanında, Balkanlara özgü yemeklerin yer aldığını görmekteyiz. Aynı zamanda sofrada, evin en büyüğü yemeğe başlamadan diğer hane üyelerinin yemeğe başlamadıkları gözlemlediğimiz bir başka noktadır. Yer sofrası şeklinde yapılan yemeklerde üzerine yemek kaplarının konulduğu bir sunum gereci olan siniler kullanılmaktadır. Kadınlar, erkekler ve çocuklar ayrı ayrı getirilen bu sinilerin üzerinde yemeklerini yemektedirler. Sinilerdeki kaplarda yer alan tatlı ve tuzlu yiyecek çeşitliliği dikkate değerdir:

"(...) Saadet içindeki bu geniş aile; özellikle akşam yemeklerini bahçedeki çardağın altında, neşe içinde, gülüş cümbüş yemek için toplanıyordu. Yemeklerden evvel bütün gözler Abdullah Dede'nin üzerinde oluyor, sedirin başında oturan dede başlamadan yemeğe kimse el uzatmıyordu.

– Haydi buyurun bismillah, afiyet olsun inşallah, işaretini alır almaz sofrada bir telaştır başlıyordu. Yanya'daki erkek kardeşi, Üsküp'teki torun, Edirne, Babadağ, Priştine ve Şumnu'daki hısımları, büyük itibar gösterilen Paşa Bey ve hanımı, bir sofraya sığmadığı için beş altı sini açılmıştı. Hamımlar bir yerde, erkekler ayrı sinilerin başında, çocuklar başka sofralardaydı. Genç kızlar arada bir

kalkarak eksikleri tamamlıyor, yemeği pişirenler, 'Ellerinize sağlık pek lezzetli olmuş!' teşekkürlerini âdeta bekliyordu. Henüz karnı doymayanlar, arkasından ne gelecek merakıyla sofra gerisine bakıyor, sıra tatlı ya da hoşafa geldiyse umutlarını kesiyor, dedenin yapacağı sofra duasından sonra iştahlarını bir sonraki öğüne saklıyordu. Bu geniş aile dedeyi pek keyiflendiriyor, her sofrada:

– Siz de buraya taşının, bahçe on dört dönüm, birer hane de sizlere yaparız, beraber geçinip gideriz bre, diyordu.

– Yarın ne pişirelim Ağababa'm?

– Yapasınız acılı bir lahanaşı da iştahla yiyelim bre. Tepsiler dolusu da kaçamak pişirin, üzerine bol tereyağı dökün, kaşığı daldırdık mı süzülsün yağı. Üstüne irmik helvasını da unutmayasınız, ağzımızın acısını alsın." (s.65-66)

Ağlama Tuna romanında, incelediğimiz diğer romanlarda da olduğu gibi düğün yemekleri, Balkanların yemek kültüründe önemli bir yere sahiptir. Balkan düğünleri için ayrıca yemekçiler tutulmaktadır. Romanda, etinden çorbasına kadar birçok çeşidin yer aldığı düğün sofralarında, kullanılan yemek ve sofra araç gereçleri ile ilgili ayrıntılı bilgiler yer almaktadır:

"Sabah namazıyla birlikte herkes ayaktaydı. Zira bugün düğün günüydü. Bahçenin uzak köşesine kurulan kazanlarda düğün keşkeği, et, tavuk, pilav, çorba ezan sesinden önce pişirilmiş, yemekçiler bütün geceyi lambalar, çıralar aydınlığında, çalışarak ayakta geçirmişti. Düğüne her gelene yemek verilecekti. Yorulmuş, ama vazifelerini de bihakkın yerine getirmişlerdi. Kayısı ağaçlarının altına serilen kilimlerin üstüne tahta sofralar yerleştirilmiş, önlerine minderler konulmuştu. Tabaklar, kaşıklar, sürahiler, el yıkanması için leğen ve peşkirler, sabunlar her şey eksiksiz hazır edilmişti. (...)" (s.70)

Aynı romanda, hayvanlardan inek ve mandanın, yiyecek-içeceklere sağladığı katkıdan hatta yiyecek ve içecekleri meydana getirmesinden bahsedilmektedir. Abdullah Dede'nin torunu Safiye'nin doğumu yakındır ve bunu

bilen dede, ailenin nüfusu artacağı için inek ve manda satın alır. İnek ve mandanın sağılmasının ardından süt elde edilecek ve bu sütten "peynir", "kaymak", "ayran", "ekşimik" gibi birçok süt ürünü yapılabilecektir.

Misafirperverlik, Balkanlarda her daim önemsenen ve özen gösterilen bir olgu olmuştur. Gelecek misafirlere yemeklerin en güzeli, en tazesi sunulmaya ve misafir memnun edilmeye çalışılmıştır. *Ağlama Tuna* romanında da bu durum mevcuttur. Misafirler için her şeyin en iyisini sunmak isteyen Ağababa, eşi Redife Hanım'a hazırlamasını söylediği sofradan yola çıkarak, misafirler için kahvaltıda nelerin ikram edildiği konusunda fikir edinmekteyiz:

"Gelen misafirden haberi olan Ağababa güzel bir kahvaltı sofrası hazırlattı Redife Hanım'a.

– Çook uzak yollardan gelmiştir, börek de pişir, bal da çıkar, peynirin yağlısını koy sofraya, tereyağı yayık olsun, üzüm pekmezini unutma, sıcak ekmek getir fırından Yunus, sofrayı kuyunun başına kurun!" (s.189)

Ağlama Tuna romanında, Tantalus ve arkadaşları Yunus Efendi'nin dükkânına varmadan önce bir kahvehaneye oturur ve içecek sipariş ederler. Sipariş ettikleri içecek, Balkanlarda fazlaca tüketilen ve inceleme alanımızda adı sıkça geçen ıhlamurdur. "Ihlamur" bitkisinden yapılan çay, fazlaca tercih edilen bitki çaylarından biridir.

Sarıkamış Kar Bozgunu romanında, Abdürrahim Ağa ve Meydo, askerler için malzeme götürmek üzere Erzincan'dan Erzurum'a doğru yola çıkarlar. Bir süre sonra karınları acıkınca, gittikleri arabanın altına oturup yanlarına aldıkları azıklarını açıp yemeye başlarlar. Azık torbasının içinde "yufka ekmeği" ve "çeçil peyniri" bulunmaktadır. Azıklarını yedikten sonra yola kaldıkları yerden devam ederler.

Aynı romanda, bu kez askerin azığı ile karşılaşmaktayız. Asker ve komutanı arasında geçen konuşmalardan sonra, askerin azığının içeriği ile ilgili bilgiler vermesi bizleri hayrete düşürmektedir. Zira askerin azığı varla yok arasındadır.

"Mehmed oğlu Hacı önce çekindi, konuşmak istemedi. Utandı, önüne baktı. Ancak soru soran kumandana cevap vermek şarttı:

– Çörek, kuru erik, yani ki azık var. Dar zamanlar için saklarım. Artık nereye gidersem gideyim bu çöreği yanımda taşıyorum. Bir çörek bir gün, iki çörek iki gün idare eder. Üstelik de aylarca bozulmaz. Hele ki cepheye geliyorsanız şarttır. Bir de çarık iğnesi kumandanım." (s.37)

Balkan sosyal hayatında sıkça adı geçen ve tüketilen bir içecek olan "ıhlamur"un, *Sarıkamış Kar Bozgunu* romanında, orduda askerler arasında da içildiğini görmekteyiz.

"Emir eri böyle sinirli anlarında, Üçüncü Ordu Kumandanı Hasan İzzed Paşa'ya; erzak-ı nâdireden sayılan ve kolordu ambarlarında az da olsa bulunan ıhlamurdan sıcak bir bardak getirirdi. O da ne kadar sıcak olursa olsun, ağzı yana yana bir solukta içer, öfkesini ıhlamurdan çıkarırdı sanki.

Koşa koşa sobanın yanına koşan asker, elindeki kupaya kaynamakta olan ıhlamurdan doldurdu. Artık kurumaya yüz tutmuş limondan irice bir dilim keserek içine attı ve paşaya uzattı." (s.39)

"Önden emir eri, arkasından Paşa, onun peşinden de Galip Paşa ve Ahmet Fevzi Paşa içeri girdiler. Bir dikişte ıhlamurunu içen Paşa:

– Kumandanlara da ıhlamur getir asker, emrini verdi." (s.41)

Sarıkamış Kar Bozgunu romanında, Dokuzuncu Kolordu Kumandanı Ahmet Fevzi Paşa ve Alay Kumandanları yakınlarında bulunan bir köylünün evine giderler. Ev sahibi, bu subayları elinden geldiğince en iyi şekilde ağırlamaya çalışır. Bu yüzden evinde bulunan bütün yiyecekleri subaylar için hazırlayıp subayların önüne koyar.

Köylü, sofra bezini serdikten sonra, üzerinde "kesme çorba", "erişte", tereyağlı yumurta", "peynir", "pekmez" ve daha pek çok yiyeceğin olduğu siniyi yere koyarak bütün bu yiyecekleri konuk gelen subaylara sunar.

Sarıkamış Kar Bozgunu romanında, Köprüköy adlı bir Ermeni köyünde yaşayan halk, savaş başladığı zaman bu köyü boşaltıp gider. Giden halk, geride askerler için neredeyse bir hazine bırakarak giderler. Köye gelen askerler, hayvanlarla ve dolu ambarlarla karşılaştığında son derece mutlu olurlar. Ambarlar; "sebze", "turşu", "kavurma", "peynir", "un" ve "buğday" ile doludur. Hazineyi keşfeden askerler bu yiyecekleri aralarında bölüşerek afiyetle yerler.

Aynı romanda, Rus birlikleriyle mücadele eden Türk askerleri, Rusların geri çekildiğini düşünerek gelişen boş zamanda"çay" içmek isterler. Ancak çaydan yoksun olan askerler, çözümü bir tutam nane ve kekiği sıcak suya atıp çay niyetine içerek bulurlar. Yaptıkları kekikli ve naneli bitki çayı ile çay isteklerini bastırırlar.

Günümüzde bulunması ve tedarik edilmesi kolay sayılabilecek bir içecek olan "çay", cephede altın değerindedir. Askerler çay bulup içtiklerinde kendilerini son derece şanslı hissederler. Bu durum *Sarıkamış Kar Bozgunu* romanında açıkça yansıtılmaktadır. Erzurum'un dondurucu soğuğunda demlenmiş çayla karşılaştıklarında sevinçlerinden bardak bardak içerler.

Sarıkamış Kar Bozgunu romanında, Abdürrahim Ağa ve ailesi sofraya oturduklarında sofrada, Abdürrahim Ağa'nın dikkati bir noktada toplanır. Dikkatini çeken bu nokta, yemek çeşitlerinin fazlalığıdır. Sini üzerindeki kaplarda "sebzeli ve bulgurlu çorba", "bulgur pilavı" ve "ekmek" bulunmaktadır. Cephedeki askerleri düşünen Abdürrahim Ağa, sofranın üzerinde yer alan sininin düzenini belli sebeplerden değiştirmek ister ve nedenlerini ailesi ile paylaşır:

"Abdürrahim Ağa yere kurulan sofraya bağdaş kurdu. Sinideki yemekleri, artık seçemeyen gözleriyle bir daha, bir daha süzdü. İçi dolu sahanları sofraya koyup arkasını dönen kızı Muhabbet Hanım'a seslendi:

– Bak hele Muhabbet'im bu sahanlardan birini kaldırasın, sadece çorba yeter. Bulgur pilavını akşama yeriz.

Kızı Muhabbet geri döndü, sahanlardan birini aldı, mutfağa götürdü. Kilerleri bulgur, un, yağ doluydu. Babasının söylediğine bir mana veremedi. (...)

Hanımı Döndü Kadın ve diğer çocukları da sininin başında toplandı, ortadaki tası kaşıklamaya başladılar.

– Bu çorbanın içinde de bulgur vardır. Hem de yoğurtlu ve yarpuzlu, hoş kokuludur, reyhanlıdır. Ekmeğinizi bolca ısırın karnınız doyar. İkinci tabak şimdilik fuzulidir. Adam olana bir kap yeter, haydi afiyet olsun." (s.232-233)

Bir Çanakkale Destanı Şehadetname romanında, Balkanlıların hangi tatlıları yediklerini görmekteyiz. Mehmed Salih, Ömer, Ferhat Şükrü, Kemal Naci, Fuzuli, Sami ve iki Rum arkadaşları, okuldan sonra İstanbul'da bir muhallebiciye girerler. Sipariş ettikleri tatlılar, "kazandibi" ve "su muhallebisidir".

Aynı romanda bu kez kahvaltıda hangi yiyeceklerin yer aldığı konusunda fikir edinmekteyiz. Günümüzde kahvaltı sofralarında genel olarak çorba bulunmaz. Romanda çorbanın kahvaltılarda da yer aldığı dikkatimizi çekmektedir. Ömer, bir sabah arkadaşı Mehmed Salih'in evine habersiz bir şekilde ziyarete gelir. Mehmed Salih de Ömer'i hemen içeri alarak kahvaltı sofrasına davet eder. Kahvaltıda ise; üzerinde biber atılarak yakılmış tereyağı olan "kesme çorba" vardır.

Bir Çanakkale Destanı Şehadetname romanında, Mehmed Salih kahvaltısını yaptıktan sonra dışarıya gezintiye çıktığı sırada arkadaşı Kemal Naci'yi görür ve içinde bulundukları sonbaharın üşüttüğü içlerini ısıtmak için sıcak bir şeyler içmeye karar verirler. İki arkadaş bir kahvehanede oturup "ıhlamur" ve "salep" içerek ısınmaya çalışırlar. İçleri ısınan arkadaşlar, ettikleri sohbete bu içecekler eşliğinde davam ederler.

Romanda, Mehmed Salih, arkadaşlarını evine yemek yemeye davet eder. Kemal ve Ömer ile Garisto ve İstavri'yi evlerinden almak için ilerlerken, Garisto'nun kendisine seslendiğini duyan Mehmed Salih, Garisto'ya itiraz kabul etmeyeceğini ve yemeğe gelmesini söyler. Yemekte "palamut" olduğunu ve yanında nelerle servis edeceğini heyecanla anlatmaya başlar:

"– Haydi, doğru bize gideceğiz, yemek yemeden sizi bırakmam, itiraz istemiyorum. Elimdeki torbada palamutlar diri diri. Hepsi de yağ deposu gibi, tadı

içinde, leziz mi leziz… Mahallenin fırınına verdik mi kiremidin üstünde, taze ekmek somunuyla kırar soğanı da afiyetle yeriz. İki dakika bekleyesiniz, yeşillik kıvırcık alayım manavdan." (s.89)

Bir Çanakkale Destanı Şehadetname romanında, köylü Seher Nine'nin, evinde cephedeki askerlere götürmek için hazırlandığı torbada, on tane haşlanmış "yumurta" ve iki üç tane "yufka ekmeği" bulunmaktadır. Bu yiyecekler az gibi görünmekte olsa da, eldeki imkânlar düşünüldüğünde fazladır bile. Seher Nine de kendi imkânları dâhilinde evinde ne bulunmaktaysa askerler için hazır eder.

Devam eden günlerde askerlere yemek getirmeye devam eden Seher Nine, bu kez de kocası Nazmi ile cepheye gelir. Getirdiği yiyecekler bu sefer daha fazla ve daha ağır olduğu için yiyecekleri kocasıyla, manda arabasına yükleyerek getirir. Arabadaki tenekelerde etinden pilavına kadar birçok çeşit yemek vardır. Askerlerin bu savaş ortamında aç kalmamalarını, karınlarını güzelce doyurmalarını isteyen Seher Nine, askerlerin iyi olduğunu da gördükten sonra cepheden ayrılır:

"(…) Hemen iki koç kestirdim köylüye. Orta yere de koca ocağı kurdurdum, kazanların içine nohut vurdurdum. İki kazan da bulgur pilavı yaptık. Fırınlar tepsiler dolusu somunu pişirdiler, ıscak ıscak sofra bezlerine sardık, çıkıladık, huzurunuza da getirdik. Kapıda manda arabasında tenekeler dolusu yemek, pilav, ekmek duruyor. Boşaltıverin de gidelim. Sizi de gördük nasıl olsa, sağlığınız da eyi maşallah." (s.195-196)

Bir Çanakkale Destanı Şehadetname romanında Didar, evlerine gelen dedesi ve ninesine içecek ikramında bulunmak için kahve mi ıhlamur mu içeceklerini sorduğunda, aldığı yanıt "ıhlamur" olur. Limonlu sapsarı renkli ıhlamurdan bardak bardak içerler.

Aynı romanda Gülzade Hanım, çocukları ve Ömer'e kahvaltıda yemeleri için çok sevdikleri "burma börek" açar ve kızı Didar'ın yardımıyla kahvaltıya hazır olacak şekilde böreği hemen fırına atar.

Kahve eğlence, sohbet, misafirlik gibi toplu olarak gerçekleştirilen etkinliklerin ana unsuru olarak görülmekte ve ikram olarak akla ilk gelen içecek olarak bilinmektedir. Bu hususta kahve, dostluk, arkadaşlık veya aile ilişkilerini güçlendirmesi veya oluşturması, sohbete keyif katması bakımından sosyal hayatta büyük bir rol oynamaktadır. Geçmişten günümüze kadar maddi ve manevi kültürel özellikler etrafında şekillenen kahve, kültürel miras olma özelliğini elde etmiştir.

Tabiri caiz ise, misafirliğin başrol oyuncusu kahve, sunum şekliyle ev sahibinin saygısını ortaya koymakta ve misafirler tarafından aileye ve kahvenin takdimine bu doğrultuda bir anlam yüklenmektedir. Yani kahve ikramı, saygı ve hürmet kavramlarının bir göstergesidir. Bu hususlar dışında, kahve içilmesi veya ikram edilmesi için misafir veya ev sahibi olmak şart değildir. Evde herhangi bir misafir olmasa da evde bulunan kişiler kendi aralarında da kahve içebilmektedir. Özellikle yemeklerden sonra kahve içme alışkanlığı oldukça yaygın ve vazgeçilmezdir. Kahve, her bakımdan yaşayan ve gelecek nesillere aktarılan mirasımız ve kültürümüzün ayrılmaz bir parçasıdır.

Balkan romanında, Paşa Dayı'nın evine giden Selami hoca ev sakinleri tarafından misafirperverliğin en güzeliyle karşılanır ve iyi bir şekilde ağırlanmaya çalışılır. Kalabalık sofrada kahvaltı yapıldıktan sonra Paşa Dayı, Selami Hoca ile "kahve" içmek için birlikte üst kata çıkarlar. Kahve cezveleri köz ateşine çifter çifter konulur ve ağır ağır pişirilir. Romanda sabah kahvesinin önemli olduğu, kahvaltıdan sonra ev halkı tarafından mutlaka içildiği ve üstünde köpük varsa daha bir güzel olduğu ayrıntıları yer almaktadır.

Ağlama Tuna romanında, Ağababa ile Hasan Efendi, Balkanlarda çıkan huzursuzlukları konuşurlarken canları sıkılır ve keyifleri kaçar. Keyiflerini yerine getiren ise "kahve" olur. İkisi sohbete devam ederlerken tepsideki köpüklü kahvelerin kokusu konuyu değiştirir ve güllü lokumlarla beraber afiyetle içilir.

Aynı romanda fincan özelliklerine de değinilmektedir. Yunus Efendi ve Paşa Bey'in kahveleri gümüş zarflı fincanlarda servis edilir. Zarflı fincanların ne anlama geldiğine değinecek olursak; zarflar kahve fincanının etrafını saran, altından,

gümüşten, bakırdan ve bazı değerli taşlardan yapılan öğedir. Paşa Bey'in ve Yunus Efendi'nin kahve fincanları da gümüş zarfla kaplıdır.

Romanda yer alan bir başka husus da kahvenin kalp çarpıntısına yol açtığıdır. Günümüzde de fazla kahve içmenin bu şekilde etki yarattığı söylenmektedir. Paşa Bey de, Yunus Efendi'yle kendisine gelen kahveden önce üç fincan içtiğini ve bunu da içmesi halinde kendisinde çarpıntı yapacağını söyleyerek Yunus Efendi'ye eşlik etmek için süt içer.

"Kahve" içerdiği kafein maddesi nedeniyle içen kişide uyarıcı bir etki yaratır ve kişide enerji meydana getirir. *Ağlama Tuna* romanında, Yunus Efendi üzgün olduğu ve moralinin olmadığı bir zamanda kahvenin bu özelliğinden faydalanmak ister ve kendine gelmek için kahve ister.

Ağlama Tuna romanında, Balkanlarda çıkan huzursuzluk ve baskılardan dolayı göç etmeye karar veren Koca Dede ailesini de yanına alarak Silistre'den göç yollarına dökülürler. Şumnu'ya ulaşmadan namazlarını kılmak ve yorulan atları dinlendirmek için bir yerde mola vermeyi düşünmektedirler. Yunus Efendi, ne yapacaklarını nerede duracaklarını düşünürken duracakları yerde babasının kahvesinin de yapılması gerektiği düşüncelerinin arasında yer almaktadır:

" 'Od yok, ocak yok, biz nereye gidiyoruz Rabbim? Sabah namazından sonra bir sade kahve içer babam, hem de dibekte dövülmüş, okkalı cinsinden. Senelerdir bu tiryakiliğinden vazgeçmedi. Şimdi ne yapacağız?' diye hayıflandı. (...)" (s.274)

Daha sonra Tırnova'ya doğru ilerlerlerken bir derenin kenarında mola vermeyi kararlaştırırlar. Bu derenin kenarında durur durmaz küçük bir ateş yakılır ve Dede'nin kahvesi pişirilir. Aile bir şeyler yiyip kahvelerini de içtikten sonra yola kaldıkları yerden devam ederler.

Sarıkamış Kar Bozgunu romanında da, kahvenin nasıl yapıldığı, yapılırken nelere dikkat edilmesi gerektiği Abdürrahim Ağa'nın ağzından anlatılmaktadır. Abdürrahim Ağa, misafirler geleceği için, misafirperverlikte kahvenin önemli bir

yeri olduğunun bilincinde olarak eşine, kahve yaparken dikkat etmesi gereken incelikleri şu sözleriyle anlatmaktadır:

"Abdürrahim Ağa:

– İşte kilerin anahtarları Döndü Hanım'ım. Üst rafta duran küçük telisin içinde kahve çekirdekleri var biliyorsun. Sen kahve kavurmakta da kavurga yapmakta da mahir sayılırsın. Benim yüzümü kara çıkarmayacağını bilirim! Altındaki ateşi ne harlı olsun ne de sönük, tam kıvamında ayarlayasın. Dikkatlice kavur ki yanmasın. Sonra da taş dibekte dövüver. Sen yorulunca ver tokmağı kızlar yardım etsin. (...)" (s.31)

2.2.3. Halk Hekimliği

Halkın elinde yeterli sağlık imkânlarının bulunmamasından dolayı veya başka nedenlerle hastaneye gidilmediğinde ya da gitmek tercih edilmediğinde insanların kendi rahatsızlıklarına tanı koyma ve tanı sonucu tedavi etmeye çalışılmasına" halk hekimliği" denilmektedir. Konulan tanılar inançlara, gelenek ve göreneklere, tecrübe ve denemelere dayandırılır. Tanı aşamasından sonra teşhis ve tedavi aşamalarında ise devreye yöresel bitki ve ilaçlar, gelenekler ve büyü işlemleri girer. Bütün bunlar halk hekimliğinin konusunu oluşturmaktadır.

Balkan romanında, çocukları öksürmeye başlayan Gülfidan, çareyi ayva çekirdekli ve "ballı" "ıhlamur"da arar:

"Oğlanın öksürükleri sıklaşmaya başladı. Gülfidan bu öksürük sesinden rahatsız oldu ve çocukların odasına gitti. Elini oğlunun alnına koydu, ateşler içinde yanıyordu. Dayısıyla ve daha önceki günlerde de dedesiyle yaptıkları geziler sonucu çocuklar hasta olmuşlardı. Çünkü havalar birden sertleşmişti. Hemen gerekli ilaçlarını verdi. İçine ayva çekirdekleri attığı, büyük bir demlikte ıhlamur demledi, balla tatlandırarak koca koca fincanlarla çocuklara içirdi." (s.79)

Aynı romanda, göç yollarında hastalananların hatta ölenlerin sayısı azımsanmayacak kadar fazladır. Behiye Hanım da bir hastalığa yakalanır ve devamlı

öksürmektedir. Öksürük için çare yine "ıhlamur"da aranır. Öksürük için ıhlamurun yanı sıra "bal" ve "süt" de öksürüğü geçirmek için denenir:

"Kafilenin fire vermesi, bebeklerin ölmesi hepsinin moralini bozdu. Yetişkinlerin arasında da zaman zaman hastalananlar çıktı ama çabuk toparlandılar. Sadece Behiye Gelinin öksürükleri geçmek bilmedi. Kaynatılan ıhlamurlar, köylülerden temin edilen, bal ve sütler de işe yaramıyordu. Gittikçe zayıflıyor ve akşamları ateşleniyordu." (s.149)

Göç yolculuğu devam ederken eşi Behiye Hanım'ın hastalığına bir çare bulamayan Mahmut Bey, üç çocuğuyla yollarda perişan haldedir. Hem eşine hem de çocuklarına göz kulak olmak isteyen Mahmut Bey, arkasında ve önündeki muhacirlerle yolculuğa güç bela devam ederken kızı Hafize bir anda arabadan düşer ve yaralanır. Mahmut Bey, ağzı burnu kan içinde kalan kızını gördüğünde ne yapacağını şaşırır. Kafiledeki muhacirler bir çare bulmak için ortaya fikirler atarlar. İçlerinden biri Mahmut Bey'e, kanayan yere "tütün" basmasını söyler. Buradan yapabileceğimiz çıkarım; sağlık malzemelerinin olmadığı durumlarda kanayan yaraya tütün bastırmanın iyi geleceğine, kanamayı durduracağına olan inançtır.

Ağlama Tuna romanında, yazın ortasında hastalanan Yunus Efendi iyileşmek için haftalar boyunca "ıhlamur" içer ve "hatmi çiçeği" tüketir. Önlem amacıyla diğer aile üyeleri de Yunus Efendi ile ıhlamur içerler.

Aynı romanda hastalıklar için ilaç niyetine tüketilen "ıhlamur" yine ön plandadır. Romanda Kocadede'nin söylemlerine göre ıhlamurun hangi iyileştirici özelliklere sahip olduğu ve vücuda ne gibi faydalar sağladığı konularında fikir edinmekteyiz:

"Ekim ayının sonuna doğru hava sertleşmeye başladı. Kocadede sobanın kurulmasını ve iliklerine kadar sıcağı hissetmelerini istedi. Akşam yemeği sonrası, biraz sohbet etmek istediğini söyleyerek ailenin erkeklerini yanına çağırdı.

– Safiye kızım, bize güzel bir ıhlamur demleyin de limonlu limonlu içelim. Sen de Necmi'ye içir. Tam havasıdır, boğaz iltihaplarına iyi gelir, nefes yolunu açar." (s.255)

Ağlama Tuna romanında, Hasan Efendi ve ailesi kâfilerle birlikte göç yollarında iken, Hasan Efendi'nin torunu Necmi, karnını tutarak ağlamaya başlar. Bu durumun sebebi kısa sürede anlaşılır. Necmi bağırsaklarından rahatsızlanmıştır. Rahatsızlığından dolayı tuvalet ihtiyacı gelince anneannesi Nuriye Hanım arabalara durmasını söyler.

Küçük çocuğun rahatsızlandığını gören ve rahatsızlığın sebebini bilen büyükanne Redife Hanım, Necmi'nin iyileşmesi için yanındaki ilaç torbasından çıkardığı bir kaşık dolusu "sarı halile"yi Necmi'ye bir bardak su ile yutturur.

Sarıkamış Kar Bozgunu romanında, ilaç yerine kullanılan doğal ürünlerden ıhlamur, bal, süt veya çeşitli bitkiler ile değil "sülük" tedavisi ile karşılaşmaktayız. Günümüzde de kullanılan bir tedavi yöntemi olan sülük tedavisinin birçok hastalığa iyi geldiği kabul edilmektedir.

Roman kahramanlarından Abdürrahim Ağa da sülük tedavisinden diz ağrısı şikâyetiyle belli dönemlerde yararlanmakta ve diz ile bacak ağrılarına iyi geldiğini düşünmektedir:

" (...) Ne hikmetse bu günlerde daha bir kuvvetlenmişti bedeni, daha bir derman gelmişti dizlerine. Her sene bu mevsimde ağrıdan sızım sızım dövünen bacaklarına, dereden toplattığı sülüklerden yapıştırırdı da canının acısı biraz hafiflerdi. Bu sene ne sülük yapıştırdı ne merhem sürdü, ama bacakları çok ağrımıyordu." (s.15)

Bir Çanakkale Destanı Şehadetname romanında da, baş ağrısı için denenen tedavi yöntemlerini görmekteyiz. Şerafeddin Efendi eve geldiğinde kimseyi bulamaz ve eşi Gülzade Hanım'a seslenmeye başlar. Odanın birinde eşini gören Şerafeddin Efendi, eşinin rahatsız hissettiğini yüzündeki patateslerden anlar. Gülzade Hanım'a

nasıl olduğunu sorduğunda Gülzade Hanım, patatesleri alnına neden koyduğunu gerekçeleriyle açıklar.

Gülzade Hanım'ın ifadelerine göre, baş ağrısını gidermek için aspirin çare olmayınca doğal yöntemlere geçer ve kahveyle patatesi alnına yerleştirerek baş ağrısı için deva arar:

"Cevap alamadığı için odanın kapısını açtı; alnına koyduğu halka halka kesilmiş patateslerin üstünden tülbentle bağlayarak sıkan ve ağrıyan başının geçmesini bekleyen Gülzade Hanım'ı uzanmış yatarken buldu.

(...)

– Üzerinize afiyet iki gündür başım ağrıyor, bir türlü geçmek bilmedi, aspirin de aldım, ama iyi gelmedi, kahveyle patates koydum, biraz içim geçmiş, kalkıyorum. Sen git elini yüzünü yıka ben de geliyorum." (s.458-459)

2.2.4. Ölüm ve Cenaze

Bir kişinin vefatı, o kişinin doğumu kadar sıradan karşılanmış ve ölen kişinin dost, akraba ve yakınları, kişiyi toprağa vermeye kadar farklı uygulamalar ve törenler gerçekleştirmişlerdir. Uygulanan uygulamalar ve törenler, aynı zamanda sosyal bir yöne de sahiptir. Kişi artık yaşamıyor olsa da, onun işleri yakın çevresindeki kişiler tarafından sürdürülür. Onun adına, hayır işlerinin yapılması da yaygın olan geleneklerdendir.

Ölüm kelimesi negatif özelliğe sahip olmasından dolayı, vefat eden kişi için çoğu zaman "öldü" kelimesi yerine "hayata gözlerini yumdu, gözlerini kapadı, can verdi, Hakk'ın rahmetine kavuştu" gibi tabirler kullanılagelmektedir.

Türk inanç sistemine ve geleneklerine göre ölen kişi, genel olarak gece değil gündüz vakti toprağa verilir. Müslümanlık dinine göre ölü, fazla bekletilmeden bir an önce gömülmelidir. Anca uzaktaki akrabaları veya yakınları cenaze töreni için beklenmekteyse ölü bir gece bekletilir ve ertesi gün gömülür.

Türk kültüründe, ölen kişiyi anmak için bazı günler belirlenir. Belirlenen bu günlerde, Kur'an okunur, dualar edilir, mevlit törenleri yapılır; törenlerde gelen konuklara yemek verilir, ikramlarda bulunulur. Ev sahibi tarafından helva yapılıp eşe dosta, konu komşuya dağıtılması en yaygın geleneklerdendir. Bütün bu törenler genel olarak, kişinin ölümünden kırk gün, elli gün, üç gün veya yedi gün sonrasında yapılır. Lokmaların dağıtıldığı, mevlitlerin okutulduğu, yemeklerin verildiği bu törenler için genellikle, ölümün ardından geçen kırkıncı gün tercih edilir.

Balkanlarda ölüm törenlerine etki eden büyük unsurlardan biri dini tercihlerdir. Kişinin inandığı din çerçevesinde ölüm işlemleri gerçekleştirilir. Hıristiyanlık, Müslümanlık veya herhangi bir dinde ölen kişinin arkasından cenaze duası okumak bir gelenektir ve bu gelenek görevli olan din insanı tarafından gerçekleştirilir. Cenaze duası okuma görevini vefat eden kişi Müslüman ise imam; Hıristiyan ise papaz üstlenerek yerine getirir.

Balkanlarda cenaze törenlerinin veya uygulanacak olan işlemlerin yapılamadığı zamanlar da olmuştur. Bu zamanlar Balkanların tarihi kaderi olan savaşlardır. Savaş ortamında başta şehit düşen askerler olmak üzere vefat eden insanlar için aceleyle ve toplu bir şekilde defin söz konusu olmuştur. Bu durumda cenaze töreni, cenaze duası gibi gelenekler uygulanamamıştır. Öyle ki mezar taşına bile sahip olamayan şehitler, kazılan bir mezar yerine değil, açılan çukurlara toplu olarak atılmışlardır. Dolayısıyla savaşlar, Balkanlarda uygulanan cenaze işlemleri için etkin bir role sahiptir.

Balkan romanında, ağır hasta olan Behiye Hanım sabaha karşı vefat eder. Cenaze işlemleri tamamlanan Behiye Hanım, öğle namazından sonra dört tarafı servi ağaçlarıyla sarılmış köy mezarlığına gömülür.

Aynı romanda, cenaze işlemleri ve sonrasında uygulanan geleneklerle ilgili önemli ayrıntılar mevcuttur. Eşkıyalar, Selami Hoca'nın evini birkaç gün gözetlemelerinin ardından basarlar. Bu baskında Recai Bey, Şahika Hanım ve kız kardeşi İffet; Recai Bey'in çocukları kurşunlanarak öldürülürler. Selami Hoca ve eşi Nigar Hanım odalarında Kur'an okurlarken, Gülfidan Hanım da mutfakta yemek yaparken kurşunların hedefi olarak can verirler. Koskoca aileden sağ kalmayı

başarabilenler; askeri doktor olan Hamit, Doğu ordusunda asker olan Ezel ile ikizi Ebed ve Hafize'dir.

Selami Hoca'nın Çamlıca'daki akrabaları, Paşa Dayı'nın gelinleri, oğulları, acı haberi duyan yakınları sabaha kadar bahçıvanın salona sıraladığı ölülerin başlarında bekleyerek Kur'an okurlar. Sabah olduğunda cenaze namazları kılındıktan sonra mezarlığa defnedilirler. Paşa Dayı'nın çocukları tarafından cenaze yemeği verilir. Yedi gece boyunca Kur'an okunur.

Ağlama Tuna romanında, cenaze töreni, cenaze işlemleri ve cenaze mevlidi ile ilgili hususlar ayrıntılı bir şekilde verilmektedir. Tantalus ve adamlarının Mustafa'yı öldürmesiyle aile yasa bürünür. Hasan Efendi, yanında yer alan dostlarıyla birlikte oğlu Mustafa'yı caminin gasil hanesine götürür. Cenaze gasil haneden alındıktan sonra, oldukça kalabalık bir toplulukla defin gerçekleştirilir. Mustafa'nın cenaze töreni o kadar kalabalıktır ki, cami avlusunda yer kalmaz. Erkekler cenaze namazındayken, kadınlar helva kavurup hamur yoğurur. Genç kızlar, yaşlı kadınlar da hatim indirir. Cenaze evinde Kur'an-ı Kerim okunur. Daha sonra cenaze töreninden dönen erkekler için sofralar kurularak yemek ikramı başlar.

Mustafa'nın cenaze işlemlerinden sonra geçen kırk gün boyunca Nuriye Hanım'a yemek hazırlayan komşular, Nuriye Hanım'a hiçbir şey yaptırmayıp onu bu üzüntüsünün içinde zahmete sokmak, yormak istemezler. Geçen kırk günün ardından, tam kırkıncı günde mevlit okutulur, dualar edilir.

Ağlama Tuna romanında, Abdullah Dede bütün ailesiyle zorlu göç yolculuğuna devam ederlerken Balkan Dağları'nı geçtikleri sırada, Tantalus eşkıyası ve arkadaşları tarafından önleri kesilir. Tantalus Nail'i alnından vurarak öldürür. Nail'in öldürüldüğünü gören Hasan Efendi silahına davranır ve Tantalus'u vuracağı sırada diğer eşkıyalardan biri Hasan Efendi'yi öldürür.

Redife Hanım, Safiye'yi kaçırmaya çalışan Tantalus'a engel olmak isterken eşkıyalar Redife Hanım'ı da alır ve Safiye ile birlikte arabaya atarlar. Yunus Efendi ne yapabileceğini düşünürken bir silah sesi duyulur ve ilk sesten sonra silahlar ardı ardına ateşlenir. Bu karmaşada Tantalus öldürülürken ne yazık ki Safiye de kurşunların hedefi olur ve hayatını kaybeder.

Nail, Safiye ve Hasan Efendi, sağ kalan diğer aile üyeleri tarafından ilk rastlayacakları Müslüman köyüne gömülmek üzere arabalara konulurlar. Bir süre sonra karşılaştıkları ilk Müslüman köyü mezarlığına gözyaşlarıyla defnedilirler.

Uzun süren yolculuğun ardından varmak istedikleri Yeşilköy'e varan aile, buradan binecekleri trene vardıklarında gördükleri manzara içler acısıdır. Trenler ölü ve ağır hastalarla doludur. Romanda, bu ölülerin üzerilerine kireç döküldükten sonra kazılan toplu mezarlara gömüldüğü bilgisi yer almaktadır.

Bir Çanakkale Destanı Şehadetname romanında, Ömer, Ömer'in annesi ve Hüsnü'nün birlikte yaşadıkları evde yangın çıkar. Bu yangında Ömer'in annesi Huriye Hanım vefat eder. Hüsnü ile yolun ortasında kalakalan Ömer'e komşuları sahip çıkar. Mehmed Salih'in yanına gelmesi üzerine Ömer gözyaşlarına boğulur. Mehmed Salih, Ömer'i teselli etmeye çalışırken: *"Ben gidip bir koşuda aileme haber vereyim, dedemlere ulaşayım, Kuran-ı Kerim, hatm-i şerif, mezarın hazırlanması işleriyle dedem ilgilensin, sonra da kız kardeşine, eniştenlere bildirelim, merhumeyi öğle namazına yetiştirelim"* diyerek yapılacak olan cenaze işlemlerinin neler olduğunu belirtir.

Huriye Hanım, kalabalık bir cenaze töreni ile Eyüp Sultan'daki mezarlığa defnedilir. Cenaze töreninin ardından komşular tarafından hatim indirilir, helvalar kavrulur ve kavrulan helvalar gelenlere ikram edilir.

2.2.5. Misafirperverlik

Misafirperverlik, kültürel miras niteliğinde olması bakımından, Türk kültüründe önemli bir yere sahiptir. Türk örf ve âdetlerinden biri olan misafirperverlikte, eve gelen misafirin rahatı ve keyifli vakit geçirmesi için eldeki imkânlar seferber edilerek misafiri en iyi şekilde ağırlamak esas alınır. Gelecek olan misafir gelmeden önce ev sahibine haber verir veya haber vermeden de gelebilir. Hangi şekilde olursa olsun gelen misafir el üstünde tutulmaya çalışılır. Ayrıca; uzak bir yerden gelen kişilere misafir denildiği gibi, yakın yerden gelen arkadaş, akraba, komşu gibi kişiler de misafir sayılır.

Türk kültüründe misafirperverlik için geçerli olan esasların tümü, Balkan kültüründeki misafirperverlik için de geçerlidir. Misafir için, yiyecek ve içeceklerin en güzeli, kalacağı odanın en iyisi, yatacağı yatağın dahi en rahatı seçilir ve misafire takdim edilir. Misafire saygı ve gösterilen özen, daha karşılamada başlar. Eve gelen misafir kapıda karşılanıp içeriye davet edilir ve ilk önce misafirin oturup yerleşmesi için zaman tanınır. Misafirin kalacağı gün sayısı belli olmamakla beraber, ev sahibi tarafından bununla ilgili soru sorulmaz. Misafir evden ayrılacağı zaman da yine aynı saygı göstergeleri ile misafire kapıya kadar eşlik edilip, güzel dileklerle misafir uğurlanır.

Balkan romanında, Selanik'te ailesiyle yaşayan Selami Hoca, İstanbul'da yaşayan Paşa Dayı'nın konağına gider. Uzun yoldan gelen Selami Hoca, duş aldıktan sonra yemek için diğer kata gelir. Paşa Dayı ve ailesi, Selami Hoca geleceği için yemekleri ayrı bir özenle hazırlarlar, hiçbir şeyi eksik etmemeye çalışırlar. Köşk ahalisi bu sofra etrafında toplanır ve büyük bir zevkle yemeklerini yerler.

Yine *Balkan* romanında, Selami Hoca ve eşi Nigar Hanım, Selanik'e bir saat uzaklıkta yer alan çiftliklerine doğru yola çıkarlar. Çiftliğe yaklaştıklarını, çiftliğin köpeklerinin havlamalarından anlarlar ve çok az yolları kaldığını fark ederler. Köpek havlamalarını duyan çiftliğin kâhyası Ramazan Efendi ve eşi koşarak kapıya gelirler. Hemen kapıyı açtıktan sonra Selami Hoca ve Nigar Hanım'ın at arabasından inmelerine yardımcı olurlar.

Kapıda karşılanan Selami Hoca ve Nigar Hanım, büyük bir memnuniyetle içeriye davet edilirler. Ramazan Efendi, misafirlere yemeğin hemen hazırlanacağını ve rahatça dinlenebileceklerini söyler. Çiftlikteki herkes çok değerli gördükleri bu misafirler için canla başla hazırlık yapar ve sadece kuş sütünün eksik olduğu bir sofra hazırlarlar.

Misafirler için hazırlanan yemeklerden yola çıkarak Balkanlarda eve gelen konuklar için neler yapıldığı, hangi yemeklerin sunulduğu hakkında fikir edinmekteyiz. Hazırlanan yemekler arasında yufkadan yapılmış börekler, sütlü çorba,

kesme makarna, bal, kaymak, pekmez… evde ne varsa misafirler için sofraya konulur.

Balkan romanında, Selami Hoca ve eşi, İstanbul'daki Fehiman Yenge ve eşi Ragıp Paşa'nın köşküne misafir olarak habersiz bir şekilde uğramak isterler. Köşke geldiklerinde ev sahiplerinin evde olup olmadığını düşünürlerken pencerede Fehiman Yenge görünür. Misafirlerin geldiğini gören Fehiman Yenge ve köşk ahalisi hareketlenir. Habersiz gelen misafirleri hemen içeriye davet ederler. Fehiman Yenge ve köşktekiler gördükleri misafirler karşısında son derece mutlu olurlar. Öyle mutlu olurlar ki, Fehiman Yenge misafirler geldiği için dualar etmeye başlar.

Romanda Fehiman Yenge'nin ağzından misafirliğin, akraba ziyaretlerinin önemli bir yeri olduğu, hatta ve hatta sevabı olduğu romanda edindiğimiz fikirler arasındadır.

Balkan romanında, Balkan coğrafyasında olduğu gibi misafirliğe kutsal bir anlam yüklenmekte ve bu anlama göre hareket edilmektedir. Haneye gelen misafirlere yemek yapmak, yatak hazırlamak, evlerinde konuk etmek kutsal sayılmakta ve misafirlere de ayrıca kutsiyet yüklenmektedir.

Göç yollarında Mahmut Bey'in eşi Behiye Hanım hastalanır. Yollarda çocuklarıyla perişan olan aile, Abdurrahman Ağa'nın evine varırlar. Abdurrahman Ağa, misafirleri için adeta seferber olur. Abdurrahman Ağa'nın kızı Gülsüm, konukların yol yorgunu olacaklarını düşünerek yere döşekler serer. Hasta olan Behiye Hanım'ın yatağı da ocağın yanına serilir. Misafirlerinin rahatını düşünen Abdurrahman Ağa, gece herhangi bir ihtiyaçları olup olmadığını öğrenmek için misafirleri kontrol eder, hallerini sorar. Lazım bir şey olursa çekinmeden kendisine bildirebileceklerini söyledikten sonra, misafirlere hizmet etmenin kutsal olduğuna inandığını, başlarının üstünde yerleri olduğunu sözlerine ekleyip Allah'tan rahatlık dileyerek Mahmut Bey'in odasından ayrılır.

Ağlama Tuna romanında, misafirlerin eve bolluk bereket getirdiğine inanıldığını görmekteyiz. Bu durumun kanıtlarından biri, ocakta yer alan yemek dolu tencerelerdir. Misafirlerin sayısının fazla olması aynı oranda mutluluğu da

arttırmaktadır. Abdullah Dede'nin, mektupla davet ettiği akrabalarına gösterilen misafirperverlik bunun en yakın göstergesidir:

"Dede için, mektuplarla çağrılan hısımlar birer birer gelmeye başladı. Ev ahalisi, özellikle de Abdullah Dede, hepsinin ziyaretinden memnun oldu, şükranlarını ziyadesiyle ifade etti. Safiye en çok Üsküp'ten gelen ağabeyi Hasan'a ve yanında getirdiği kızı Dilnur'a sevindi. Dilnur, Safiye'nin yaşıtı olduğu için onunla hoşça vakit geçirdi, küllenmeye başlayan acısını unutmaya çalıştı. Kalabalık misafirler eve bereket getirmiş, ocaktaki tencereler dolup taşmıştı." (s.19)

Ağlama Tuna romanında Safiye'nin düğününe gelen konuklardan yaşı büyük olanlara ayrı bir özen gösterildiğini, hizmette kusur edilmediğini görmekteyiz:

"Düğüne katılanların bir kısmı yemeklerini yiyor, bir kısmı çalıp eğleniyordu. Yaşlı nineler ayrı bir köşeye oturmuş hem sohbet ediyor hem önlerine getirilen sinilerdeki düğün yemeklerini dişsiz ağızlarıyla yemeye çalışıyordu. Onlar davetin ağır toplarıydı, izzet ve itibarın en çoğu, hürmetin en büyüğü onlara yapılıyordu. Uzak yakın bütün hısımlar düğünü sahiplenmiş, hizmette kusur etmeme gayreti içinde dostane bir yakınlık sergiliyordu." (s.71-72)

Ağlama Tuna romanında, Ramiz Üsküp'ten haberler vermek için Silistre'ye Hasan Efendi'nin yanına gelir. Hasan Efendi Ramiz'i hemen evine götürüp evinde misafir etmek ister. Ramiz için güzel bir sofra ve sonrasında da yer yatağı hazırlanır. Hasan Efendi ve ailesi Üsküp'ten gelen dostları için izzet-i ikramda ve misafirperverlikte kusur etmemeye çalışırlar:

"Hasan Efendi, Ramiz'i alarak evine götürdü. Hemen güzel bir sofra hazırladılar kendisine. Mümin, Üsküp'ten geldiğini duyunca çok sevindi. (...) Vakit gece yarısına gelirken Ramiz'e yer yatağı hazırlandı. (...) Az sonra iyi geceler demek için Ramiz'in odasına geldi:

– Çok uzun bir yoldan geldin evlat, Allah rahatlık versin, yarın konuşmaya devam ederiz inşallah. Aldığım haber beni çok hırpaladı, biraz kendime gelmeye çalışayım.

– Ben yarın Allah izin verirse yola çıkacağım Hasan Amca, zira vazifemi yaptım, üzücü de olsa sizi haberdar ettim, yolcu yolunda gerek.

– Hadi şimdi uyu bakalım, ne zaman döneceğine yarın karar veririz, ben göndersem Kocadede bırakmaz seni, Allah rahatlık versin!" (s.186-188-189)

Ramiz'in geldiğinden haberdar olan Ağababa, Ramiz için yiyeceklerin en güzelini hazırlatır. Sofrada böreğinden balına kadar her şeyin tam olmasını ister ve öyle de olur. Ağababa'nın bu denli özen göstermesindeki temel etken, rahmetli olmuş anne ve babasından bu şekilde öğrendiğidir. Ağababa, misafirin eve bereket getirdiğine ve misafire hizmet edilirken meleklerin ayakta beklediklerine inanmaktadır:

"Gelen misafirden haberi olan Ağababa güzel bir kahvaltı sofrası hazırlattı Redife Hanım'a.

– Çook uzak yollardan gelmiştir, börek de pişir, bal da çıkar, peynirin yağlısını koy sofraya, tereyağı yayık olsun, üzüm pekmezini unutma, sıcak ekmek getir fırından Yunus, sofrayı kuyunun başına kurun!

Bu tembihler sadece Ramiz için değil, bu haneye gelen her tanrı misafiri için yapılıyordu aslında. Misafir eve dokuz bereket getiriyor, birini kendisi yiyor, sekizini de misafir geldiği haneye bırakıp gidiyordu. Ağababa rahmetli olmuş anasından, babasından böyle görmüştü. Bu güzel haslet yıllardır, İslâmiyet'in kabulünden beri bu ve bunun dışındaki Müslüman hanelerde böyle uygulanıyordu. Misafire hizmet edilirken, meleklerin dahi ayakta el pençe divan durduğunu çok iyi biliyorlardı." (s.189-190)

Silistre'de bir hafta kalan Ramiz, bu sürede son derece güzel ağırlanır. Evde misafir edilmesinin yanı sıra Silistre'nin gezip görülecek yerlerine götürülerek dışarıda da evdeki kadar güzel ağırlanır:

"Bir hafta kalan misafirlere yapılan izzet ikram diz boyuydu. Her öğün güzel yemeklerle onları ağırladılar. Silistre'nin gezilecek yerlerine, Tuna Nehri kenarında pikniğe götürdüler. Yunus Efendi'nin tuhafiye dükkânını, Hasan

Efendi'nin gül yağı imalathanesini gezdirdiler. Bir gece de Safiye'nin ailesi tarafından yemeğe alındılar. Sayılı günler çabuk geçti ve sonunda, tekrar buyurmaları, davetiyle uğurlandılar." (s.197)

Ağlama Tuna romanında, dükkân işleten Yunus Efendi'ye mal getirmek için gelen mercancılar, öğle ezanıyla birlikte Silistre'ye Yunus Efendi'nin dükkânına gelirler. Yunus Efendi'nin babası Abdullah Efendi de önceden dükkânı işletirken bu mercancılardan alışveriş yapmış ve dost gibi olmuşlardır. Yunus Efendi'yle de aynı ilişkiyi kuran mercancılar, ilgiyle ve sevgiyle karşılanmaktadır. Yunus Efendi, babasından böyle görmüştür çünkü.

Yunus Efendi mercancıları, her zamanki gibi güler yüzle karşılar ve misafir gibi gördüğü mercancı kafilesine evden tepsi dolusu yemekler getirtir. Yunus Efendi dört kişiden oluşan bu grubu sadece satıcı olarak değil aynı zamanda misafirleri olarak da görmektedir ve ona göre hareket etmektedir. Mercancıların geldikleri develer boş araziye yerleştirildikten sonra, herkes karnını doyurmaya başlar.

Akşam olduğunda mercancıların nerede kalacağını merak eden eden Yunus Efendi mercancılara, isterlerse kendi dükkânında kalabileceklerini ve geceyi burada geçirebileceklerini söyler. Kendilerine sahip çıkıldığını hisseden mercancılar, Yunus Efendi'nin bu teklifini son derece memnuniyetle karşılarlar. Yunus Efendi, kendisine yöneltilen teşekkürler karşısında, bunun misafirperverlik görevi olduğunu ve kendilerini ağırlamanın bir görev olduğunu belirterek memnuniyetini ifade eder.

Sarıkamış Kar Bozgunu romanında, kız isteme töreni için Abdürrahim Ağa'nın evine misafirler gelecektir. Konağı tatlı bir telaş sarar, herkes hazırlıklara girişir. Abdürrahim Ağa'nın sözlerinden misafire hizmet etmenin sevap olduğu, evlerine gelen her misafirin Tanrı misafiri olduğu anlaşılmaktadır:

"Abdürrahim Ağa:

"– İşte kilerin anahtarları Döndü Hanım'ım. Üst rafta duran küçük telisin içinde kahve çekirdekleri var biliyorsun. Sen kahve kavurmakta da kavurga yapmakta da mahir sayılırsın. Benim yüzümü kara çıkarmayacağını bilirim!

Altındaki ateşi ne harlı olsun ne de sönük, tam kıvamında ayarlayasın. Dikkatlice kavur ki yanmasın. Sonra da taş dibekte dövüver. Sen yorulunca ver tokmağı kızlar yardım etsin. Az daha unutacaktım ketenin yağını da esirgemeyesin he mi? Süleyman kardeşim gelecekmiş akşam namazından sonra, hayırlı bir iş için ziyaret edeceğini söyledi. Sebebi ziyaretini biliyoruz, bizim de bu hususta ki kararımız bellidir, amma biz hizmette kusur etmeyelim, çünkü hanemize gelen Tanrı misafiridir. Misafire hizmet de çok sevaptır, bunun idrakindeyiz elhamdülillâh." (s.31)

Kız istemeye gelecek olan misafirlerin yiyeceğinin, içeceğinin ve rahatının düşünüldüğü gibi sağlığının da düşünüldüğü, romandan yaptığımız çıkarımlardandır. Misafirlerin oturacakları oda toparlanıp temizlendikten sonra, ocağın ateşi harlandırılır ve böylece ev sıcak hâle getirilir:

"Kızlar, dibek başında kavrulan kahveyi döverken Döndü Kadın da peçin üzerinde kete yapmaya başladı. Oturma odasını derleyip toparladılar, ocağa kalın meşe kütükleri attılar. Gelecek olan misafirler üşütülmemeliydi." (s.33)

Sarıkamış Kar Bozgunu romanında, Abdürrahim Ağa ve Meydo, Erzincan'dan Erzurum'a giderlerken yolda kar tipisine yakalanırlar ve gördükleri ilk köyde karşılarına çıkan bir evin kapısını çalmaya karar verirler. İkisi de duydukları köpek havlamalarından, yakında bir köy olduğunu anlarlar. Köye ulaştıklarında karşılarına çıkan ilk evin kapısını çalarlar ve karşılık olarak cılız bir ses tonuyla sorulan*"kim o?"*sorusunu duyarlar. Bu soruya yönelttikleri cevap ise *"Tanrı misafiri"* olur.

Kafasında takkesi ve üzerinde gecelik kıyafeti bulunan bir ihtiyar, elindeki gaz lambasının ışığıyla kapıyı açar. Meydo ve Abdürrahim Ağa bu ihtiyar adama, köylerine giderken tipi yüzünden yolda kaldıklarını, üşüdüklerini ve izin verirse bir gece ahırında kalmak istediklerini söyleyince yaşlı adam ahır kelimesini duymamış varsayarak onları hemen evin içine alır.

Misafirleri odaya yerleştiren ev sahibi, bir süre sonra üzerinde sıcak çay, peynir ve ekmek olan tepsiyle yanlarına gelir. Yemeklerini yedikten sonra dinlenmeleri için yataklarının da hazır olacağını Abdürrahim Ağa ve Meydo'ya

söyler. Sabah olduğunda gece dolu gelen tepsi yine dolu bir şekilde Abdürrahim Ağa ve Meydo'nun önüne gelir. Yapılan bunca şeye karşı mahcup olan Ağa ve Meydo, ihtiyar ev sahibine bunca şey için zahmet ettiğini söyleyince, ihtiyar bu yaptıklarının hiçbir şekilde kendisine zahmet vermediğini aksine hizmet ettiği için Allah'a da hizmet etmiş olduğunu söyleyerek Meydo ve Abdürrahim Ağa'ya teşekkür eder. İkisinin Tanrı misafiri olduklarını söylemeleri bile, ev sahibinin onları eve almaları için büyük bir nedendir. İhtiyar, Tanrı misafirlerine hizmet ettiği için oldukça mutlu ve gururludur.

Bir Çanakkale Destanı Şehadetname romanında, annesini evlerinde çıkan yangında kaybeden Ömer, Hüsnü ile evsiz kalır. Ömer, eşi ve çocuklarıyla yaşayan ablasının evine gider ama bir türlü rahat edemez ve ablasına yük olduğunu düşünür. En yakın arkadaşı Mehmed Salih'e durumundan bahsedince, Mehmed Salih hiç düşünmeden annesi, babası ve kız kardeşi ile yaşamakta olduğu evine Ömer'i davet eder. Ömer de arkadaşının teklifini kabul ederek gideceği yeni evin yolunu tutar.

Mehmed Salih'in babası Şerafeddin Efendi çalınan kapıyı açtığında elleri kolları çantalarla dolu olarak gelen bu misafirlerin yatıya geldiğini anlar ve içeriye davet eder. Misafirlerin neden geldiğini öğrenmek isteyen Şerafeddin Efendi, oğlunun Ömer ve Hüsnü'nün bundan sonra kendileriyle kalmaları için müsaade istediğinde durumu anlar. Şerafeddin Efendi, onları da kendi evladı gibi gördüğünü söyleyerek kalmalarına gönülden izin verir.

Şerafeddin Efendi, aile üyeleri ve misafirler biraz sohbet ettikten sonra bu iki misafire yataklar hazırlanır ve sonra herkes uyumak için odasına çekilir.

Bir Çanakkale Destanı Şehadetname romanında, misafirperverliğin adresi bu kez cephedir. Çanakkale Savaşı'nda esir olarak ele geçirilen bir İngiliz askeri ve Türk askerleri arasında geçen konuşmalar, misafirperverliğin sadece Müslümanlar veya Türkler için yapılmadığını göstermektedir.

Esir olan İngiliz askeri ve Türk askerleri tercüman sayesinde anlaşmakta ve bu şekilde iletişim kurabilmektedirler. İngiliz'in bacaklarının titrediğini gören tercüman bunun nedenini sorup, bir rahatsızlığı varsa tedavi edilebileceğini

söyleyince, asker de kendileri tarafından öldürüleceğini söyler. Bunun üzerine tercüman, İngiliz askere bu saatten sonra kendisinin Türk askerlerinin misafiri olduğunu ve bundan dolayı öldürülmeyeceğini söyler.

Konuşmaların ardından tercüman, yanındaki çavuşa İngiliz askerin önce sargı yerinde yaralarına bakılmasını, ardından bir çay ikram etmelerini ve misafirperverliğin en iyisini göstermelerini emreder.

2.2.6. Haremlik-Selamlık

Osmanlı zamanında konak, saray ve evlerin kadınlara ait olan bölümlerine haremlik, erkeklere ait olan bölümlerine de selamlık adı verilmiştir. Erkek ve kadınlar, gelenek ve göreneklerin yanı sıra, dinî kaideler gereği bu şekilde bir düzeni benimsemişlerdir. Bu kaidelere göre birbirinin mahremi sayılamayan kadın ve erkekler, birbirlerini göremeyecek biçimde farklı yerlerde oturmuşlardır.

Evlerde, konaklarda veya saraylarda ayrı haremlik selamlık düzenlemesi olduğu gibi, birleşik düzen de görülmektedir. Büyük olan konutlarda, haremlik ve selamlık bölümlerinin yanında hamam, müştemilat ve sarnıç gibi yapılar da mevcuttur. Bu şekildeki büyük inşalarda konaklar, evler veya saraylar karmaşık bir hâle dönüşmüştür.

Balkan romanında Selami Hoca ve eşi, Selanik'ten İstanbul'a, kızları Gülfidan'ın yanına gitmek için yola çıkarlar. Vapurla seyahat edeceklerinden Kabataş'a gelirler. Kabataş'ta yarım saat kadar bekledikten sonra, Sahilbent vapuru iskeleye yanaşır.

Evlerde, konaklarda ve saraylarda daha çok gördüğümüz haremlik-selamlık alanlarının vapurlarda da yer alması dikkate değerdir. Selami Hoca vapurun erkekler bölümüne geçerken, eşi Nigar Hanım da kadınlar bölümüne geçerek oturur ve bu şekilde yolculuk ederler.

Ağlama Tuna romanında, Hasan Efendi'nin kızı Dilnur'u, oğulları Seyfi'ye istemek için İstanbul'dan gelen aile, son derece misafirperver bir şekilde karşılanırlar. Uzun yoldan gelen aile, acıkmaya başlayınca hemen yemek hazırlanır.

Romanda, haremlik ve selamlık alanlarının yemek sırasında, kurulan sofralarda da oluşturulduğunu görmekteyiz:

"İki aile de heyecandan şaşırmış, söz kesmeyi öne almıştı. Oysa uzaktan gelen misafirlerin karnı çok acıkmıştı. Hemen küçük salondaki yer sofrasına erkekleri, yanındaki büyükçe odaya da hanımları buyur ettiler ve yemek faslına geçtiler." (s.197)

2.2.7. Âmin Alayı Geleneği

Osmanlı Devleti döneminde Müslüman halk, okula başlayan çocuğa çeşitli törenler yapmaktaydı. Bu törenlerde okula başlayan çocuğun boynuna keseli bir cüz asılır. Çocuğa sünnet düğününde olduğu gibi süslü elbiseler giydirilir, ayrıca boynuna işlemeli hamail asılır, başına incili fes takılır. Çocuğun gideceği okuldaki arkadaşları bir alay oluştururlar. Bu alay çocuğun kapısına vardığında hoca dualar okur ve çocuk bu alayın içine katılır. Alay, ilahiler okuyarak mahalleyi dolaşır. Çocuk mektebe götürülür, hocasının elini öper ve ilk dersine başlar. Okula başlama törenine halk arasında "âmin alayı" adı verilir.[43] Bu törenlere katılan çocuklar hep birlikte "Âmin!" diyerek dualar edip ilahiler söylerler. Halk arasında Âmin Alayı tabiri daha sık kullanılmış olsa da Âmin Alayı tabiri yerine Bed-i Besmele tabiri de kullanılmıştır.

Genel olarak; törenin yapılmasından günler önce hazırlıklar başlar, çocuk güzelce giydirilip aile büyüklerine el öpmeye götürülür, çocuğa türbe ziyareti yaptırılır, türbedara okutturulur, binlik tespihin içinden geçer, kimi tütsülerle tütsülenir, bir gün öncesinden de hamama götürülüp iyice yıkanır, ev temizlenirdi. Bunun gibi birçok hazırlık tamama erer.[44] Çocuğun evine alay ile gelinip ev müsait ise evde; değilse mektepte hoca ile talebenin karşılıklı kısa bir talim yapması bu törenin ilk kısmını oluşturur. Bu talim istiaze, besmele, rabbiyessir, elifbâ cüzünün ilk harfi veya ilk harfleri, ilim duasını ihtiva ederdi. Bu ilk dersten sonra çocuk hocasının ve orada bulunan insanların elini öperdi. Eğer evde yapılıyorsa çocuk

[43] Pertev Naili Boratav, *100 Soruda Halk Edebiyatı*, İstanbul, 1988, s. 163-164.
[44] Abdülaziz Bey, *Osmanlı Âdet, Merasim ve Tabirleri*, (hazırlayan: Kâzım Arısan-Duygu Arısan Günay), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s.58.

alayla, ilahiler eşliğinde belirlenen sokaklarda gezer, eve gelir talim yapar, el öper, Kur'anlar okunup ilahiler söylenildikten sonra ikram kısmına geçilirdi. Eğer mektepte yapılacaksa alay mektepte toplanır çocuğun evine gitmek için yola düzülürdü. Hazırda bekleyen çocuk bir binek veya faytona bindirilerek alaya dâhil edilir, mektebe getirilirdi. Çocuk mektebe girmeden veya tören evde yapılacaksa eve girmeden önce kapıda kurban kesilir, çocuk kurbanın kanına basarak içeri girdiği de olurdu.[45] Tören, ailenin hediyeler ve ikramlık yiyecekler sunmasıyla sona erer.

Ağlama Tuna romanında, Âmin Alayı töreni belli aşamalarla gerçekleştirilmekte ve tören öncesinde de birçok hazırlık yapılmaktadır. Hasan Efendi ve Nuriye Hanım kızlarıyla beraber alışverişe çıkarlar. Bu alışveriş, Mümin'in okula başlayacağı için düzenlenecek olan âmin alayı nedeniyledir. Mümin'e ayakkabı, fes ve kıyafet aldıktan sonra, törende dağıtılacak lokma için malzemeler, âmin alayı hocasına, ilahiciye ve diğer kişilere vermek için hediyeler, mendil ve yazmalar aldıktan sonra faytonla eve giderler.

Eve geldikten sonra Hasan Efendi, Mümin'in kullanacağı rahleyi indirip tozlarını siler. Törende ilahi okuyacak ilahiciler ise günler öncesinden tutulur. Hazırlıklar sırasında Mümin ise, üzerinde yeni kıyafetleri, ayağında yeni ayakkabılarıyla evin içinde koşuşturmaktadır. Oğlunun bu sevinçli hâlini gören Nuriye Hanım; *"Ah benim evladıma ne kadar da yakıştı mektepli olmak, yarın yed-i besmele yapılacak, gülbanklar okunacak, oğlum ve bütün evlatlar için, 'Yarabbi ilmini, aklını ve basiretini arttır!' diye dualar edilecek inşallah!"* diyerek hem duygularını ifade etmekte hem de törenin işleyişi ile ilgili bilgiler vermektedir.

Yiyecek hazırlığına girişen Nuriye Hanım gelen konuklara, okulun hocalarına ve öğrencilerine ikram edeceği lokmaları büyük tavalarda kızarttıktan sonra önceden hazır ettiği şerbetin içine daldırır, lokmalar şerbetini çektikten sonra tepsilere yığar.

Âmin alayı günü nihayet gelir. Kahvaltısını yapan aile hazırlanır, Mümin'in de kahvaltısını bitirmesini beklerler. Az sonra evlerinin önü kalabalıklaşmaya başlar.

[45] Abdurrahman Kurt, *Bursa Sicillerine Göre Osmanlı Ailesi*, Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa, 1998, s.40.

El ele tutuşmuş öğrenciler, ilahiciler ve bir fayton kapının önündedir. Mümin'in bineceği faytona kırmızı bir yastığın üzerindeki elifbası konulduktan sonra rahlesi de yerleştirilir. Midilli üzerine de Mümin oturur. Mahalle bekçisi yuları eline alır ve Mümin'i arkasında sıralanan öğrencilerle harekete hazırdır. Sonrasında ilahicilerin duaları ve davetlilerin "âmin" sesleriyle sokak ve cadde aralarında tur başlar.

Uzun bir gezintinin ardından okulun önüne gelinir ve burada dualar edilip gülbanklar okunur. Attan indirilen Mümin, hocasının elini öptükten sonra minderine oturup hocasının söylediği besmeleyi tekrar eder. Hoca bir kâğıda "elif" harfini çizer, Mümin de elifbasından "elif"i gösterir. Daha sonra Hoca, elif harfini yazdığı kâğıda "Rabb-ı Yessir" duasını da ekleyip üfleyerek Mümin'e verir. Ardından Mümin de hocasının elini öper.

Törenin sonunda Mümin'in hocasına iki sarı lira, kalfaya yarım lira, ilahici grubunun başındaki ilahiciye ve bekçilere ikişer çeyrek, yardımı olan diğer kişilere de ikilik kuruş hediye edilir. Okuldaki çocuklara ve bütün konuklara lokmalar ikram edilir. Hayır dualarıyla âmin alayı töreni sona erer.

2.3. Söz Varlığı

"Söz Varlığı" başlığı altında; Halide Alptekin'in *Balkan*, *Ağlama Tuna*, *Sarıkamış Kar Bozgunu* ve *Bir Çanakkale Destanı Şehadetname* romanlarında yer verdiği türküler, mâniler ve ağıtlar incelenmiştir.

2.3.1. Türküler

Türküler, Türk toplumunun hüznünü, sevincini, coşkusunu, cesaretini sevgisini, aşkını, inancını, heyecanını, öfkesini gibi duygularını yansıtmakta ve içeriksel olarak bu duygular etrafında şekillenmektedir. Konu sınırlamasına tâbi olmayan türküler, kişinin veya toplumun ruh halini veya geçmişin izlerini yansıtması bakımından da önemlidir. Türkülerin içeriğindeki konuları genel olarak aşk, hastalık, kahramanlık, ayrılık, hasret, askerlik, özlem gibi durumlar oluşturmaktadır. Duyguları yansıtmakta etkili olan türküler, kendine has bir ezgi ile de bu etkiye güç

katmaktadır. Türkü sözlerinin bir ezgiye sahip olması aslında türküyü türkü yapan bir etken olarak görülmektedir.

Balkan romanında, roman karakterlerinden Gülsüm, kaplarını doldurmak için kuyuya su doldurmaya gider. Kuyuya varmadan önce sevdiği kişi olan Mazlum'u görür. Bakır kaplarına su doldurduktan sonra, sevdiğini görmenin verdiği mutlulukla bir türkü söylemeye başlar:

"Asmadan üzüm aldım,

Sapını uzun aldım,

Gel yârim konuşalım,

Annenden izin aldım.

Ayağında mor terlik,

Gülme yüzüme körlük,

Eller ne derse desin,

Yarla sözümüz birlik

Entarisi yeşilden,

Gül kopardım peşinden,

Yana yana ayrıldım,

Asker olan eşimden." (s.224)

Kına gecesi denilince akla kadınların bir araya gelerek eğlendiği eğlence gelir. Bu eğlencede gelinin eline kına yakılır ve kına töreni gece vakti gerçekleştirilir. Bundan dolayı kına gecesi adını almıştır. Gelinin eline kına yakıldığı sırada diğer kadınlar da kına türküleri söylerler ve gelini ağlatmaya çalışırlar. Gelini ağlatmaya çalışmaktaki amaç, baba evinden ayrılacağı için çok mutlu görünmemesi ve gideceği

için duygulandığını belli etmesi gerektiği düşüncesidir. Bu düşünce zamanla gelenekselleşmiş ve Balkanlardaki gelenekler arasında yerini almıştır.

Ağlama Tuna romanında, kına türküsüne bir örnek söz konusudur. Safiye'nin çeyizleri hazırlanıp, sözü kesildikten sonra sıra kına gecesine gelir. Safiye'nin ellerine kına yakılırken Safiye'yi ağlatmak için kadınlar hep bir ağızdan bir kına türküsü söylemeye başlarlar:

"Kız ananı kızsız koydun,

Ak helkeyi susuz koydun.

Bu Tuna'yı ıssız koydun,

Kız anam kınan kutlu olsun,

Söyle de dillerin tatlı olsun." (s.69)

Ağlama Tuna romanında, Abdullah Dede ve bütün ailesi, Silistre'den göç etmeye karar verirler ve hazırlıklarını tamamladıktan sonra yola koyulurlar. Devam eden yolculukta Dobruca Ovası'nı yavaş yavaş arkalarında bırakan ailenin, Deliorman'a yaklaştıkça keyifleri yerine gelmeye başlar. Özellikle de Kocadede'nin keyfine diyecek yoktur. Bu neşeyle bir türkü söylemeye başlar, dilinde bu türküyle yola devam eder.

Keyifle söylediği türkü Dede'nin hüzünlenmesine ve yüreğinde bir ağırlık yaratmasına yol açar. Çünkü türküyü söyledikçe öz vatanından uzaklaşmakta, bütün anılarını, evini barkını gerilerde bırakmaktadır. Türkünün sözleri de bunu açıkça ortaya koymaktadır:

"Divane orman mısın, yoluma çıkan benim,

Dağıttılar düzenim, hem ocağım hem evim,

Asırlardır burada, çoban, ağa ve beydim,

Şimdi ne olacağım, oysa önceden neydim?

Ağla Tuna arkamdan, ağla Kocadede'ye,

Toprağın öz sahibi şimdi nerdedir diye!" (s.268-269)

Bir Çanakkale Destanı Şehadetname romanında, Çanakkale Savaşı'nda cephe etrafındaki bütün köyler, savaş hararetlenmeden önce boşaltılır. Köylerde yaşayan herkes daha uzak bölgelere gönderilir ve köyler boş kalır. Fakat Seddülbahir Köyü'nde yaşayan Seher Nine ve eşi, köylerini terk etmemişlerdir.

Bir gün elinde askere hazırladığı, içi yiyeceklerle dolu bir torbayla Seddülbahir Tabyası önünde beliriverir. Türk askerleri savaş alanında yaşlı bir teyze görünce oldukça şaşırırlar ve teyzeyi hemen alandan göndermek isterler. Oldukça inatçı çıkan nine, komutanlarıyla görüşmek istediğini söyleyince Binbaşı Hasan'ın yanına götürülür. Diğer askerler gibi Binbaşı Hasan da gördüğü manzara karşısında şaşkınlığa düşer ve ninenin inadını da fark edince kibarca konuşarak nineyi göndermeyi düşünür. Bunun için Binbaşı, nineye ismini sorar ve nine ismini ve isminin hikâyesini bir türkü ile anlatmaya başlar. Hikâyeye göre ninenin dedesi, Seher ismini koyarken bu türküyü söylemeye başlamıştır:

"Sabahınan esen seher yeli mi,

Benim gönlüm divane mi deli mi,

Durup durup yar göğsünü şişirir,

Yoksa bugün ayrılığın demi mi?" (s.102)

2.3.2. Mâniler

Mâniler de türküler gibi konu sınırlamasına tâbi olmadan hayata dair hemen her konuda yazılabilir. Aşk ve sevgi konuları başta olmak üzere; özlem, ayrılık, gurbet, kıskançlık, iyilik ve güzellik, dua ve beddua, dilek, kahramanlık, doğa, ölüm gibi konular, mânilerin içeriğini oluşturmaktadır. Toplumun duygularını yansıtmada

önemli bir işleve sahip olan mâniler, bu yönüyle en çok tercih edilen türler arasında yerini almaktadır.

Mâniler daha çok düğünlerde, sünnet merasimlerinde, özel günlerde, bayramlarda, şenliklerde ve köy seyirlik oyunlarında okunmaktadır. Bu günler dışında mânilere, köylerde yaşayan insanlar tarlaya ekin ekerken, hayvanlarını güderken, çeşme başında su doldururken, köy ekmeği veya yufkası yaparken de sıkça başvurulmuştur. Burada, mânilerin sadece köy yerlerinde söylendiği anlamı çıkarılmamalıdır. Mâniler, içeriği ve görevi bakımından söylendiği yere, zamana, topluma göre şekillenir. Mâniler eğer köylerde dile getirilmiş ise köy kültürü ve yaşamı ile ilgili bilgiler; şehirlerde dile getirilmiş ise de şehir kültürü ve yaşamı ile ilgili bilgiler taşır. Köy veya şehir nerede olursa olsun, duygular her toplum için ortaktır. Ancak; acı, özlem, hasret, gurbet, aşk, hiciv vb. gibi duygular köy mânilerinde duygu yoğunluğu daha fazla ve sade bir anlatımla yer almaktadır.

İslamiyet öncesi zamanlardan günümüze kadar ulaşan mâniler; öğüt vermesi, insanları eğlendirmesi, topluma bilgi vermesi ve toplumu eğitici rol üstlenmesi, gelenek ve görenekleri yansıtması, birlik ve beraberliği sağlayıp koruması, kültürü geçmişten geleceğe taşıması yönleriyle işlevsel özelliğe sahiptir. Söyleniş özelliği olarak, türkü gibi bir ezgi ile söylenme şartı olmaksızın, ezgili veya ezgisiz olarak nasıl söyleneceği mâni okuyucusuna bırakılmıştır. Mânilerin uyak düzeninden dolayı ezgi kendiliğinden de gelişebilir. Mâniler genellikle herhangi bir çalgı aleti olmadan söylense de kimi zaman darbuka, alkış, zılgıt ile söylendiği de olur.

Sarıkamış Kar Bozgunu romanında, Çanakkale Savaşı'nda cephede görevli Yüzbaşı Sinan, eşi Muhabbet Hanım'a cephede yazdığı bir mektup gönderir. Oldukça süslü, edebi ve duygusal içeriğe sahip olan mektup, Yüzbaşı Sinan'ın Muhabbet Hanım'a yazmış olduğu bir muhabbetname örneği ile son bulur:

"Didar (sevgili) ile muhabbete doyulmaz

Muhabbetten kaçan insan sayılmaz

Münkir üflemekle çerağ (mum, kandil) söyünmez (sönmez)

Tutuşunca yanar aşkın çırası" (s.159)

2.3.3. Ağıtlar

Geçmişten bugünlere ulaştırılan ağıt yakma geleneğinin ürünü olan ağıtlar, Türk boylarında ortak kültürel miraslardan biri olmasına rağmen; coğrafî, siyasî ve tarihî nedenlerden dolayı, Türk boyları arasında farklı adlarla adlandırılmaktadır. Türkiye, Kıbrıs, Batı Trakya, Bulgaristan, Makedonya ve Kosova Türkleri *"ağıt"*; Azerbaycan Türkleri *"ağı"*; Başkurt Türkleri *"märsiyä"* ve *"äytiv"*; Kazak Türkleri "*coktav", "cır"* ve *"coktagan cır"*; Kerkük Türkleri *"sazlamağ"*; Kırgız Türkleri *"coktav", "cır", "cok/çok", "coklama", "coktagan cır", "coktama", "koşma"* ve *"koşok"*; Kırım Türkleri *"tagmag"*; Kumuk Türkleri *"yas"* ; Nogaylar *"bozlau/bozlaw"*; Özbek Türkleri *"matemname", "yığı" ve "yoklav"*; Türkmenler *"ağı", "tavş", "tavşa"*; Uygur Türkleri *"mersiye koşukları"* ve *"jiga haza"* adlarını vermektedir.101 Türkiye Türkçesi ağızlarında "ağıt" anlamında ayrıca; *"bayatı", "deme", "deşet", "deyiş", "deyişet", "dil", "las", "lavik", "ölgülü", "sabu", "sizilama", "şin", "şivan", "yakım"* ve *"yas"* gibi kelimeler kullanılmaktadır.[46]

Ağıt kavramı daha sık olarak "yakmak" fiili ile kullanılmaktadır. Burada yakmak fiili gerçek anlamında ve somut olarak bir nesneyi yakmak anlamında değil; içinde bulunulan üzüntülü durumu dile getirmek anlamında kullanılmaktadır. Ağıt yakan yani ağıtı icra eden kişi veya kişilere de "ağıtçı" denilmektedir. Ağıtlar genel olarak ölen kişinin evinde veya ölen kişinin mezarı başında söylenir.

Ağıtların da tıpkı mâniler veya türküler gibi, toplumdan izler taşıdığını görmekteyiz. Ancak ağıt türünü bu iki türden ayıran temel özellik, ölüm kavramı temelinde oluşturulmuş olmasıdır. Ağıtlardaki temel amaç, ölen kişinin arkasından iyiliklerini anmak veya kişinin kaybından dolayı oluşan büyük üzüntüyü sözlerle dile getirmektir. Bu yapılırken, ağlayarak veya ağlamalı bir ses tonuyla veyahut daha çok

[46] Doğan Kaya, *Anonim Halk Şiiri*, Akçağ Yayınları, Ankara, 2004, s.245.

dizlere vurularak, yüz yırtma, saç yolma eylemleri gerçekleştirilerek, kendiliğinden ortaya çıkan bir ezgi ile yapılır. Ölen bir kişi için söylenen ağıtların yanında; toplumu derinden sarsan felaketler, savaşlar veya doğal afetler sonucu hayatını kaybeden birden fazla insan için de ağıtlar söylenmiştir. Bu yönüyle ağıtlar, toplumsal ve evrensel olma özelliği taşımaktadır.

Balkan romanında, atlı Bulgar komitacıları köyleri basmakta, Müslümanlara zulüm etmekte ve çoğunun da canına kıymaktadır. Bir gün, Mahir Efendi'nin evini basarlar. Mahir Efendi, kızı Nahide'yle evin bahçesinde olduğu sırada atlıları fark eder fakat artık çok geçtir. Mahir Efendi'yi evinin kapısını açması için zorlarlar. Mahir Efendi çaresizce eşi Emine'nin kapıyı açmasını söyler. Emine kapıyı açtıktan sonra çeteler eve girip her yeri talan ederek altın ve para aramaya başlarlar. Aradıklarını bulduktan sonra Emine'yi yanlarına alıp, kızlarını evde bırakıp, Mahir Efendi'yi de dipçikleyerek dışarı çıkarırlar.

Mahir Efendi çaresiz kalarak daha fazlasını isteyen bu komitacıları Bedriye ablasının evine götürmek zorunda kalır. Bedriye, durumun ne olduğunu anlayıp küpelerini çıkararak bu zorbalara verir. Ardından Bedriye'yi dipçik darbesiyle yere yıkarlar. Kendine geldiğinde ise gördüğü sadece vahşettir. Kocası Hasan'ı, Emine'yi ve Mahir'i delik deşik etmişlerdir. Kala kala sadece kendisi ve küçük kız Nahide kalmıştır. Sırtında Nahide ile parçalanmış kollar, bacaklar arasında yürürken bir ağıt söyleme başlar:

"Yandırdılar, yandırdılar bizi, nasıl yandırdılar.

Hepinizi kuzularım bu çatağa mı doldurdular?

Kırdınız kolum kanadımı,

Nerdesin Hasan'ım, nerdesin Hasan'ım?

Kaybettim ben adamımı…" (s.286)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. HALİDE ALPTEKİN'İN ROMANLARINDA DİNÎ HAYAT

1.1. Balkanlarda Dinler

Üç büyük semavi dinin var olduğu Balkanlarda, dinsel yapı Balkan kültürünü şekillendirmede, siyasi yapı ve ekonomik yapının oluşmasında büyük oranda etkili olmuştur. En kalabalık din grupları sırasıyla; Hıristiyan Ortodokslar, Müslümanlar ve Hıristiyan Katolikler şeklindedir. Müslüman grupta yer alanlar, Türkler, Pomaklar, Boşnaklar ve çoğu Arnavutlar; Ortodoks Hıristiyan grupta yer alanlar, Sırplar, Karadağlılar, Rumlar, Bulgarlar ve bir kısım Arnavutlardır.

1.2. Balkanlarda Dinî ve Kutsal Mekânlar

Cami, kilise ve havra, Balkan ülkelerinde bulunan başlıca dinî mekânlardır. Balkanlarda hem cami, hem havra hem de kiliseler iç içe geçmiş şekildedir. Herhangi bir sokakta üç yapının da görüldüğü yerler bulunmaktadır. Günümüzde, örneğin Bosna Hersek'in Zenica, Mostar ve Saraybosna şehirlerinde Katolik Hırvatlar, Ortodoks Sırplar ve Müslüman Boşnaklar aynı sokakta bulunan ibadet yerlerinde dinî görevlerini icra etmektedirler. Bu durum aynı zamanda dinî hoşgörünün ve saygının bir göstergesidir.

Balkanlarda, sadece ibadet yeri olmakla kalmayan camiler, kültürel zenginliği de yansıtan mekânlardır. Osmanlı Devleti zamanında, cami ve etrafında oluşan kültürel, iktisadî ve sosyal kurum ve kuruluşların meydana getirdiği külliyeler mahalleleri; mahalleler de şehirleri oluşturmuştur. Toplumun genel olarak bütün gereksinimlerini karşılayan külliyeler, maddî bakımdan güçlü sayılabilecek kişilerin kurmuş oldukları vakıflarla varlıklarını devam ettirebilmişlerdir. Bu durum, Müslümanlık dinine mensup olan ve olmayan bütün toplumları etkilemiştir.

Balkan Türkleri için camiler kadar din görevlileri de önem arz eder. Camilerde görevli olan imamlar Balkanlılar tarafından saygı duyulan önemli kişilerdendir. Kimi zaman insanların danışma mercii, kimi zaman yol gösterici olan

imamlar, bu bakımdan Balkan milleti tarafından sözü dinlenen, sözüne ve kendisine değer verilen ve güvenilen bir konumdadır.

Kiliseler, Hıristiyanlar için hem dinî görevlerini yerine getirdikleri kutsal mekânları, hem de Hıristiyanlar veya Hıristiyanlığın içindeki mezhepleri ifade etmektedir. Protestan Kilisesi veya Katolik Kilisesi, bu duruma teşkil edebilecek örneklerdendir.

Hıristiyanların, kiliselerde yerine getirdikleri bütün ibadetler ve ayinler kendi din adamlarının önderliğinde yapılır ve bu bir zorunluluktur. İbadetler, genel olarak kiliselerde ve toplu bir şekilde gerçekleştirilir.

Balkan milletinin farklı dinlere, farklı dine mensup insanlara, ayrım yapmaksızın hoşgörü ile yaklaştığını belirtmiştik. Bu durum, kutsal mekânlar için de geçerlidir. Balkanlı Müslümanların hayatında cami nasıl kutsal mekân olarak görülüyorsa kilise, manastır veya patrik adlı mekânlar da Hıristiyanlar için kutsal kabul edilir. Müslüman Balkanlılar, cami ve kilisenin sosyal hayatın bir parçası olduğu gerçeğinin farkında olarak, Hıristiyanların kendileri için kutsal gördükleri yerlerde ibadetlerini yapmalarına engel olmamış aksine ibadetlerini hoş görmüşlerdir. Günümüze geldiğimizde, Türkiye'de birçok kilisenin varlığını devam ettirmesi bu hoşgörüye dayanmaktadır.

Hıristiyanlık dini ile ilgili ifadelerden biri rahip kavramıdır. Rahip, Hıristiyanlık ve Budizm gibi dinlerde ibadetlerin ve ayinlerin bir düzen içinde gerçekleşmesini sağlayan din adamıdır. Yine Hıristiyanlık içinde yer alan piskoposların rütbe olarak altında bulunan kişi veya kişilerdir. Çoğu inançta, rahiplik babadan oğluna geçer veya atama olayı ile elde edilir. Hıristiyanlık için ise durum biraz farklıdır. Hıristiyanlıkta rahip adayları belirlenir ve bu adaylar hiyerarşik bir düzen çerçevesinde göreve başlar. Göreve başlatılma, hiyerarşi sisteminin üst basamaklarında yer alan din insanları tarafından yerine getirilir.

Hıristiyan din adamlarından papaz ise, topluluğun ibadetleriyle ilgilenir. Sabah ve akşam vakitlerinde yapılan ibadetler, papaz gözetiminde gerçekleştirilir. Papazlar aynı zamanda, Hıristiyan kişilerin günahlarını kilise namına affetme yetkisine sahiptir. Günahları bağışlar, gerektiğinde de günahını itiraf eden kişiye ceza belirler. Tayinle göreve başlayan papazlar, piskoposlar tarafından atanır.

Balkan romanında, Süleymaniye Camii ve Şehzadebaşı Camii'nin ve inşa eden Mimar Sinan'ın adı geçmektedir. Hatta Mimar Sinan'ın bu camileri hangi dönemde inşa ettiği bilgisi de yer almaktadır:

"İkindi namazını Mimar Sinan ustanın çıraklık dönemi eseri olan Şehzadebaşı Camii'nde kıldı. İstanbul'a her uğrayışında Şehzadebaşı ve kalfalık eseri Süleymaniye camilerine mutlaka uğrar, namaz kılardı." (s.52)

Ağlama Tuna romanında, kilise ve papaz ile ilgili ayrıntılı bilgilere yer verilmektedir. Kilisenin süslemeleri, içerinin karşı tarafta hissettirdiği havası, içerisinde bulunan mum, şamdan, perde gibi eşyaları ile ilgili betimlemeler mevcuttur. Ayrıca mimari yapısı ile ilgili de ayrıntılar yer almaktadır. Kilise özellikleri dışında, papazın dış görünüşü ve kişisel özellikleri de romanda yer alan açıklamalardandır:

"Tavanı ve duvarları Hazreti Meryem, Hazreti İsa ve havarilerinin resimleriyle bezenmişti. Yüksek duvarların tepesine açılmış renkli pencerelerden süzülen ışıklar içerinin rutubetli loş havası içinde kayboluyordu. Şamdanlarda yanan irili ufaklı mumların kokusu etrafa yayılmıştı. Hasan Efendi yürüyor, bir taraftan da aralarında demir bağlantılar bulunan mermer sütunları sayıyordu. (...) Başına kukuleta geçirmiş, kara elbiseli adam, salona açılan bir kapıyı tıklattı. Çok derinlerden gelen boğuk bir ses onları içeri davet etti. Açılan kapıyla birlikte büyük bir gıcırtı aksetti mabedin duvarlarına. Burası salondan daha kasvetliydi, yerlere kadar uzanan, kalın simsiyah perdelerin önündeki masada papazı hayal meyal seçebildi Hasan Efendi." (s.82-83)

Bir Çanakkale Destanı Şehadetname romanında, Eyüp Sultan Camii'nin adı yer almakla beraber, ezanda geçen sözlere de yer verilmiştir. Romanda, ezan sözlerinin hem Arapça şekli hem de Türkçe şekli yer almaktadır:

"Kararını vermişti, dışarıdan gelen ayaz belki, içerideki havayı değiştirir de uykuya dalarım düşüncesiyle odasındaki alçacık pencerenin bir kanadını açtı. Tam içi geçeceği sırada, Eyüp Sultan Cami minarelerinde okunarak etraftaki tepelerde yankılanan ve ibadetin özü olan: 'Es' salatü hayrun minennevm', 'Es' salatü hayrun minennevm' 'Namaz, uykudan hayırlıdır!' 'Namaz, uykudan hayırlıdır!' nidalarıyla irkildi." (s.65)

1.3. Balkanlarda Dinî Hoşgörü

Balkanlarda her daim önyargısız hoşgörü ortamı hâkim olmuştur. Balkanlarda yaşayan Müslümanlar, diğer insanlara dini, dili, sosyal statüsü, cinsiyeti, ırkı ne olursa olsun bütün farlılıkları hoş görerek yaklaşıp, bu farklılıklarından dolayı kimseyi dışlamayarak her insanı sahip olduğu özellikleriyle benimsemişlerdir. Bu anlayış, Balkan insanının ayırt edici özelliklerindendir.

Ağlama Tuna romanında, damadı Nail ile borçlar ve alacaklar meselesi ile ilgili sohbet eden Yunus Efendi'nin söylemleri dinî hoşgörü konusunda Hıristiyan ve Müslümanların anlayış çerçevesinde hareket ettiğini kanıtlar niteliktedir:

"Biz İslam ve Hıristiyan esnaf birbirimize ödünç akçe veririz, faiz almayız ve senet alıp vermek bile âdetimiz değildir. Dükkânın çok darda kaldığı iki vakit komşumuz Vasil'den borç almıştık. Ne kadar aldıysak onu ödedik. Siz de bana şu kadar faiz vereceksiniz, demedi Hıristiyan olduğu halde. Şimdilerde borç için tahvil almak âdeti zuhur etti." (s.89-90)

Aynı romanda, Abdullah Dede, torunu Hasan Efendi için Silistre'deki kendi evinin yanına küçük bir ev yaptırır. Ev için hayırlı olsun dileklerini iletmek için komşuları yeni evi görmeye gelir. Bu komşular içinde Abdullah Dede'nin Bulgar komşularının da yer alması, Müslüman ve Hıristiyan halk arasında uyum ve hoşgörü olduğunun önemli bir belirtisidir.

Romanda, Hıristiyan ve Müslümanların aynı soydan geldiği, ortak noktalarının Türklük olduğu için dini hoşgörü ortamının oluştuğunu görmekteyiz. Yurdundan göçmek için hazırlık yapan Abdullah Dede, Silistre'deki dükkânını Hıristiyan esnaf arkadaşı Vasil'e dükkânını satmak ister ve bunu dini açıdan gerekçelere bağlayarak Vasil Efendi'nin dükkânı satın almayı kabul etmesini arzu eder:

"– Demem o ki, ben bu dükkânı sana satmak istiyorum bre. Almam falan deme alacaksın, dede hatırı için alacaksın, Türklük hatırı için alacaksın. Madem ikimiz de aynı soydanız. Tek farkımız ben elhamdülillah Müslüman Türk'üm, sen de Hıristiyan Türk'sün." (s.253)

Bir Çanakkale Destanı Şehadetname romanında, Garisto'nun annesi, oğlunun Müslümanlarla arkadaşlık yapmasını istemez. Müslüman ve Hıristiyanların

düşman olduğunu savunan anne, oğlunun da bu düşünceyi benimsemesini istese de Garisto, Müslüman Türklerle yıllardan beri dostluk içinde yaşadıklarını ve Müslüman Türklerin herhangi bir düşmanca tavrını görmediğini, çevresinde bulunan Müslüman ve Hıristiyan esnaflardan örnekler vererek açıklar:

"(...) Yetmiş iki buçuk millet bir arada yaşıyoruz kardeşçe, sen de biliyorsun: Agora Meyhanesi'nin sahibi Hıristiyan, ciğercimiz Müslüman, sobacımız Bulgar, nalburumuz Boşnak, aktarımız Pomak, kebapçımız Arap. Bütün dinler; komşunu kendin gibi seveceksin demez mi? Böyle büyük bir millet, bize düşman gibi bakmaz, bakacak olsa şimdiye kadar bakardı." (s.95)

Romanda, Türk vatanı ve başarısı için yürüyüş düzenleyen Mehmed Salih, arkadaşları ve birçok Türk gencini gören Garisto, bu gruba katılmak ister. Annesi, oğlunun evden dışarı çıkıp gösteriye katılmasına şiddetle karşı çıkar. Hatta kapıdan dışarı çıkıp arkadaşlarına katıldığı takdirde kendisini bir daha eve almayacağını söyler. Garisto'nun annesine sarf ettiği cümleler ise Hıristiyan ve Türklerin dostluğunu ve aralarındaki sevgiyi kanıtlar niteliktedir:

"(...) Garisto sokak kapısını açtı, bir yandan annesine, bir yandan dışarıdaki arkadaşlarına var gücüyle bağırarak sesleniyordu:

– Ah anacağım, yanlış düşünüyorsun. Ben isterim ve dilerim ki yarın Hakk'ın divanında doğru söylensin. Ben Türkleri severim, benim özüm Türk'tür, ruhum Türk'tür. Verdiğiniz savaş da benim savaşım, kazandığınız zafer de benim zaferim. Ben de geliyorum kutlamalara bekleyin. Alın bu bedenimi de ne maksatla kullanırsanız kullanın, size teslimim. İster cepheye gönderin, ister makineli tarrakalarının önüne atın. Zerre kadar gam yemem. Yeter ki beni bu azaptan kurtarın, saflarınıza kabul edin." (s.166-167)

1.4. Balkanlarda Dinî Çatışmalar

Balkanlar birçok dine ev sahipliği yapmış, farklı dinlere mensup kişilere kucak açmış bir bölge olarak bilinmektedir. Ancak Balkanların bu tavrına karşılık aynı şekilde bir tavır sergilenmediği de olmuştur. Müslümanlık, Hıristiyanlık, Yahudilik gibi dinlere mensup kişilerin bir arada yaşaması pek de dostane bir şekilde olmamıştır. Bu dinler gibi farklı din anlayışını benimseyen insanlar, inançları

doğrultusunda anlaşmazlık içine düşmüşlerdir. Bu anlaşmazlıklar kimi zaman öyle büyümüştür ki ortaya her dinden insanlar için acı sonuçlar doğuracak savaşlar çıkmıştır. Anlaşmazlıklar çatışma halini alarak sosyal yaşamda da etkisini büyük oranda göstermiştir.

Ağlama Tuna romanında, Balkanlarda çıkan huzursuzluğun en önemli sebeplerinden biri, Hıristiyan ve Müslümanların anlaşamaması ve bazen bu anlaşmazlıkların isyana dönüşmesidir. Selanik'te yaşanan olumsuzluklarda büyük payı olan bazı Hıristiyan gruplar, Müslüman Türkler için çekilmez bir hal alır. Müslüman gençler, sıkça bir araya gelerek bu duruma bir çare bulmak ve bu durumu noktalamak için çareler üretmeye çalışırlar:

"Birbirlerine akıl veren, yol gösteren usul usul kıpırdanarak isyana yeltenen gayrimüslimlerle baş etmenin çarelerini arayan gençlerin sayısı her geçen gün artıyordu. Önceleri Tekke çıkışında ayaküstü yaptıkları konuşmalar yetmez olmuştu. Onlar şimdi daha düzenli toplanmak, geniş bir mekânda meseleye hâl çareleri aramak niyetindeydi." (s.86-87)

Aynı romanda, Müslüman ve Hıristiyan çatışmalarının net bir örneğini görmekteyiz. Abdullah Efendi'nin Hıristiyan olan kırk yıllık dostunun, dostane tavırlarının yerini düşmanca tavırlara bırakması Abdullah Dede'nin dikkatini çeker. Dede, komşusuna amacının ne olduğunu, neden bu şekilde tavırlar sergilediğini sorduğunda ise aldığı cevap Müslüman-Hıristiyan çatışmasını açıkça ortaya koymaktadır:

"– A, Bulgar komşum istiklalinizi elde ettiniz daha ne istiyorsunuz?

– Daha mı ne istiyoruz, madem sordun söyleyeyim. Daha çok toprak istiyoruz efendi anladın mı daha çok toprak. Ensemizde sizin, Osmanlı'nın nefesini hissetmek istemiyoruz." (s.240)

Bir Çanakkale Destanı Şehadetname romanında, Garisto'nun annesi Müslüman arkadaşlarını eve davet ettiği için Garisto'ya oldukça sert bir şekilde çıkışır. Oğlunun Müslüman arkadaşlarıyla görüşmesini istemeyen ve buna keskin bir şekilde karşı çıkan annenin, oğluna söyledikleri bahsi geçen duruma karşı çıkması

kadar keskin ve nettir. Söylemlerinden çıkarılabilecek mesaj ise; İstanbul'un Müslümanların elinden alınıp Hıristiyanların egemenliğine geçmesi gerektiğidir:

"Misafirler kapıdan çıkar çıkmaz çıkıştı Garisto'ya annesi:

– Sen naparsın, sen yoksam Müselman mısın, Muhammed midir üstün tuttuğun, istemez misin İstanbul bizim olsun? Yanlış yaparsın, affetmem bilesin, evladım da olsan affetmem, uzak durasın bu gençlerden. Yarından tezi yok alırım İstanbul Sultanisi'nden de seni, veririm Balat'taki Rum Okulu'na. Ya da hiç okutmam, cahil kalasın. Anlamış mısın, böyle fitneci âlim olacağına, kalasın cahil. Tercihim bu yöndedir. Benim son sözümü sorarsan eğer, naş naş çarıgrat naş. Kulaklarını aç da duy! Naş naş Çarıgrat naş! İstanbul bizim olacak." (s.93)

1.5. Batıl İnanışlar

Mucizeler; endişe, merak ve sezi gibi psikolojik sebeplere dayandırılarak ortaya çıkan, ileri zamanlarda neler olacağını bilme arzusuyla tesadüf ve benzerlikleri, bir durumun iyi veya kötü sonuçlar doğuracağının ön izleri şeklinde değerlendiren; bilim kuralları ve din kuralları tarafından onaylanmayan, olağanüstü güçlerin var olduğunu benimseyen ve kabul eden, nesilden nesle geçiş yapan doğruluğu ve geçerliği olmayan inanmalardır.

Batıl inanışlar ve hurafeler, çoğu toplumun sosyal hayatında farklı özelliklere sahip olarak yer almaktadır. Daha çok bilimin devre dışı bırakıldığı belli kitlelerde yaygındır. Batıl inanç ve hurafeler aynı zamanda toplumun özelliklerini de belirler, sosyal ve bireysel olarak kişileri farklı yönlerden etkiler.

Batıl olan inançların en belirgin özelliği, aralarında neden ve sonuç ilgisi kurulamayan görüngüler ve eşyalar arasında bir ilişki kurmalarıdır. Bu inançların hurafe olarak adlandırılması da yanlış bir kullanım değildir. Hurafelerin, dinî kurallara ve uygulamalara ters olmasından dolayı mekâna ve döneme göre değişiklik gösteren yapıya sahiptirler.

Balkan romanında, "kırklara karışma" batıl inanışının yer aldığını görmekteyiz. Doğum yapan Hafize lohusadır. İnanışa göre lohusa kadın yalnız

bırakılmaz. Lohusa kadın odasında tek başına bırakılırsa kırklara karışır inanışını benimseyen kadınlar, Hafize'yi odada yalnız bırakmamaya çalışır.

"Nazar" kavramı, Türk toplumunda sıkça kullanılmış ve günümüzde de kullanılmaktadır. İnanışa göre güzel, iyi görünen canlı veya cansızlara, başka kişiler tarafından bakılırsa güzellik ve iyiliğin ortadan kalkabileceğine ve kötü durumlar doğuracağına inanılır. Bunu önlemek için çeşitli materyaller kullanılır. Nazar boncuğu bu materyallerin en başında yer almaktadır.

Ağlama Tuna romanında, batıl inanışlardan "nazar değme" olayına yer verilmektedir. Âmin alayı öncesi Mümin için hazırlıklar yapılırken fes almak da ihmal edilmez. Annesi; *"kem gözlerden Allah muhafaza etsin evladımı"* diyerek alınacak olan fesin kenarına nazarlık takılması gerektiğini söyler. Böylelikle, festeki nazarlığı görenlerin kötü bakışından dolayı meydana gelecek kötülüklerden korunma gerçekleştirilmiş olur.

Sarıkamış Kar Bozgunu romanında ise, gece vakti köpek havlamasının iyiye işaret olmadığına inanıldığını görmekteyiz. Bir yerde köpek ulumasının duyulması, duyan kişi veya kişilerin başına kötü olaylar geleceğinin işareti olarak değerlendirilmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1. HALİDE ALPTEKİN'İN ROMANLARINDA SAVAŞ UNSURU

1.1. 93 Harbi (1877–1878 Osmanlı- Rus Savaşı)

Osmanlı İmparatorluğuna karşı Panslavizm siyasetini takip eden Rusya, Balkanlardaki Slavlar üstünde etkinliklerini fazlalaştırdı. Paris Antlaşması'nın kendileri ile alakalı maddelerinden kurtulduktan sonra Osmanlı Devleti'ne karşı daha dinamik bir siyaseti takibe başladı. Rusya, Balkanlarda yaşayan milletleri isyan etmeleri için şevklendirdi. Bundan dolayı zuhur eden Bulgar ve Hersek isyanlarını kullanarak Bâbıâli'yi Avrupa siyaseti içinde yalnızlaştırmak amacıyla etkin faaliyetlere girişti. Özellikle Bulgar isyanında sayısı on binleri bulan Bulgarların Türklerce öldürüldüğü iddiasında bulunarak olayları dinî yönden alevlendirdi. Zaten dış borçlar meselesinden dolayı Avrupa kamuoyu, Türklere karşı tepkili ve kızgındı. Rusya'nın etkili tahrikleri sonucunda İngilizler de buna dâhil olunca Osmanlı Devleti Bulgarların katlinin suçlusu olarak Avrupa siyasetinde yalnızlaştırıldı ve ötelendi.

Ağır ve etkili tahriklerle yetinmeyen Rusya, Babıali'nin başına yeni olaylar getirmek amacıyla Karadağ ve Sırbistan'ı Osmanlı'ya karşı savaşa yönlendirdi. Ancak savaşların Osmanlı Devleti lehine sonuçlanması üzerine, olaylara anlaşma yoluyla yaklaşmak ve olayları çözümlemek amacıyla Fransa, Almanya, Avusturya, İngiltere, Rusya, İtalya ve Osmanlı Devleti'nin bir araya gelmesi ile İstanbul'da 23 Aralık 1876'da bir konferans gerçekleştirildi. Önceden Rusya elçiliğinde belli olan teklifler, bu konferansta alınan kararlar olarak Osmanlı Devleti'ne haber verildi.

Bu kararlara göre; Osmanlı Devleti, Karadağ ve Sırbistan ile anlaşarak kendilerine toprak verecek, Bulgaristan, Hıristiyan olan bir vali tarafından yönetilecek ve eyalet özelliği kazanacak, Bulgaristan'da resmi dil olarak Bulgarca kabul edilecek, milis askeri grupları oluşturulacak, yeni mahkeme ve vergi kaideleri belirlenecek, Türk askerleri sadece büyük yerleşim yerlerinde görevlendirilecek, Bulgarlar için genel af çıkarılacak, Müslüman toplumun elinde bulunan silahlar alınacak ve karar verme mercii olarak milletlerarası komisyon kurulacaktı.

Osmanlı Devleti'ne her yönden ters düşen bu teklifler, genel mecliste masaya yatırıldıktan sonra reddedildi. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu yalnızlığı kendi lehine çeviren Rusya, giriştiği savaş hazırlıklarına hız kazandırdı. Bu sırada, yukarıda adı geçen devletler, Osmanlı Devleti'ne karşı nasıl bir siyasi politika izlemeleri gerektiğini belirlemek için 31 Mart 1877'de Londra Protokolü'nü imzaladılar. Fakat Osmanlı Devleti, İstanbul Konferansı kararlarından pek farklı maddeler içermeyen bu protokolü imzalamayı kabul etmedi. Rusya bunu fırsata çevirerek, 24 Nisan 1877'de Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti.

Bu savaş Rumî takvime göre, 1293 senesine denk gelmesinden dolayı Doksan Üç Harbi olarak da bilinmektedir. Daha önceki Osmanlı ve Rus muharebeleri gibi, bu savaş da Tuna ve Anadolu olmak üzere iki cephede gerçekleşti. Muharebenin başlamasıyla Romanya'ya girerek Romanya'yı kendi safına çeken Rus birlikleri, 27 Haziran'da Ziştovi'yi, 1 Temmuz'da da Tırnova'yı işgal ettiler. Bunları takiben Niğbolu da Ruslar tarafından ele geçirildi. Şıpka'da bulunan Türk birlikleri ise, Rusların saldırılarına bir süre direnmeyi başarabildilerse de, mağlup edileceklerini düşünerek çekildiler.

Bu olayların ardından, Tuna ordusu kumandanı Mehmed Ali Paşa, Grandük Nikola'nın birliklerini mağlubiyete uğrattı. General Gurko bu olaya karşı, 22 Temmuz'da Eskizağra'yı işgal etti. Eskizağra'ya gelen Süleyman Paşa da, Gurko'yu mağlubiyete uğratıp Rus işgalindeki yerleri geri almayı başardı. Şıpka'yı da geri almak isteyen Süleyman Paşa, burayı Ruslardan geri alamadı. Daha sonra, Plevne'yi de ele geçirmek niyetinde olan Ruslar, şiddetli çarpışmalar sonucu fazla kayıp vererek Plevne'yi alamadan geri dönmek durumunda kaldılar. Tuna cephesinin kilit noktası hâline gelen Plevne'yi ele geçirmek isteyen Ruslar Romanya'dan destek istedi. Rusya ve Romanya kuvvetlerinin birlikte gerçekleştirdikleri taarruzlar başarısız oldu. Plevne'nin olağanüstü savunulmasından ötürü, Osman Paşa'ya ve Ahmed Muhtar Paşa'ya, II. Abdülhamid tarafından gazi unvanı verildi.

Bu sırada, Doğu Anadolu'da da Doğubayazıt, Ardahan ve Kars'a ilerleyen Rus birlikleri, Doğubayazıt'ı ele geçirdiler. Plevne'yi bir türlü elde edemeyen Ruslar, ülkelerinden getirdikleri yeni birliklerle sayılarını fazlalaştırdılar. Pes etmeyen Osman Paşa, kuvvetlerini iki bölüme ayırma kararı aldı. Planına göre; ilk grup düşman kuvvetlerinin mevzilerini ele geçirinceye kadar ikinci grup da ilk olarak bu

grubun giriştiği taarruzu koruyacak ve sonrasında birlikte düşman çemberini yararak geçeceklerdi. Osman Paşa'nın, ilk grup için tasarladığı plan işe yaradı ve birçok Rus mevzisi ele geçirildi. Ancak ikinci grupla ilgili planı anlayan Ruslar, bu gurubu bölgelerinden çıkarmadılar. Kendini yoğun saldırı altında bulan Osman Paşa, geri çekilmeye hazırlandığı sırada atının vurulması ve kendisinin de yara alması üzerine teslim olmak zorunda kaldı. Bu da Plevne'nin artık Rusların elinde olması demekti. Bu durumun sonrasında Sırbistan da Osmanlı Devleti'ne savaş açtı ve Rus birlikleri Edirne'ye doğru harekete geçti. Plevne'nin ardından Edirne de 20 Ocak 1878'de teslim oldu.

Ruslara karşı nasıl bir hamlede bulunulması gerektiğini konuşmak için Yıldız'da II. Abdülhamid'in de katılım gösterdiği bir meclis oluşturuldu. Ancak bu mecliste, Osmanlı Devleti için fayda sağlayabilecek herhangi bir karar alınamadı ve hatta meclis azalarından birkaçı mağlubiyetin faili olarak padişahı işaret etmek istediler. Bunun üzerine toplantıyı terk eden II. Abdülhamid, sonrasında da Meclis-i Mebusan'ı kapatma kararı aldı ve uyguladı.

Osmanlı-Rus savaşının, Osmanlı Devleti aleyhine sonuçlanmasında; düşman birliklerinin geniş bir alana etki etmesi, kumandanlar arası iletişimin sağlanamaması, malzeme ve silah eksikliği, donanmaların yardımının olmaması gibi nedenler gösterilebilir. Bu savaş Osmanlı Devleti, Balkanlar ve Balkanlara yaşayan insanlar için unutulamayacak sonuçlar doğurmuştur. Bulgaristan'da yaşayan Türkler, türlü mezalime maruz kalarak göç etmeye mecbur bırakılmışlardır.

Osmanlı-Rus Savaşı, Balkanlardaki Osmanlı egemenliğini büyük oranda ortadan kaldırmış ve bundan dolayı Osmanlı Devleti ve Balkanlar için bir dönüm noktası olma hâlini almıştır. Bu savaş, Müslüman toplumun ellerinde bulunan kendi topraklarının zorla alındığı, bu yapılırken de Balkanların Müslüman katline şahit olması ve siyasi coğrafyanın yanı sıra sosyal coğrafyanın da zor kullanılarak değiştirilmesi olayı olarak akıllarda ve tarih sayfalarında yerini almıştır.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Balkanlarda yüzyıllardır süren Osmanlı hâkimiyetinin büyük ölçüde sona ermesine neden olmasından ötürü, hem Osmanlı Devleti tarihi hem de Balkan devletlerinin milli tarihleri açısından önemli bir dönüm noktası olmuştur. Bu tarih bir devletin tasfiyesi ve yeni devletlerin yeni oluşumunun

ötesinde, Müslüman halkın elinden topraklarının alındığı bir parçalanma ve siyasi coğrafyanın yanında beşeri coğrafyanın da zorla değiştirilmesi olayıdır.[47]

Doksan Üç Harbi ile ilgili hadiseler, *Balkan* romanında geniş bir yere sahiptir. Selami Hoca ve oğlu Mahmut bir araya geldiklerinde sıkça devlet meselelerinden, Balkanların gidişatından ve devlet yönetiminden bahsetmektedirler. Bu konuların içinde ikisi arasında anlaşmazlığı doğuran konu, Selami Hoca'nın II. Abdülhamit'e olan sonsuz bağlılığıdır. Mahmut Bey ve Selami Hoca'nın bir türlü uzlaşamadıkları tek konu budur.

Yine bir gün oturup tartışırlarken, Mahmut Bey'in babası Selami Hoca'ya; aldığı duyumlara göre padişahın, devleti yabancılara satmış, İngilizlerden altın almış ve kardeşi IV. Murat'ı zincire vurdurmuş olduğunu söyleyince Selami Hoca oğlunun bu söylemlerine şiddetle karşı çıkar. Öyle sinirlenmiştir ki bunları duymaktansa ölmeyi tercih edeceğini söyler. Bunların bir dedikodu olduğunu söyledikten sonra Doksan Üç Harbi ile ilgili ayrıntılardan ve Osmanlı Devleti'nin savaşa nasıl girdiğinden bahseder.

Selami Hoca'nın ifadelerine göre, bu gibi dedikodular üzerine, öğrencilerin kışkırtmalar sonucu harp isteklerinden dolayı ordunun kötü vaziyetini bilen Padişah Abdülhamit çaresiz kalır ve Osmanlı Devleti savaşa girer. Rus ordusu daha güçlü olarak ortaya çıkar ve Kars kaybedilir. Oğlu Mahmut Bey'in: "*– Peki, sevgili pederim, Ayastefanos'a (Yeşilköy) nasıl geldi Ruslar"* sorusu üzerine, Selami Hoca harbin seyri ile ilgili olayları anlatır. Ruslar Çatalca'ya kadar gelirler, kalabalık ve eğitimli olan Rus ordusu Niğbolu'yu işgal eder. Ardından Tuna'yı geçerek Plevne'ye ilerleyen Rus ordusu, Gazi Osman Paşa'nın mükemmel şekilde uyguladığı savaş tekniği ile karşılaşır ve mağlubiyete uğrarlar. Bu noktada Selami Hoca'nın ifadesine göre; Gazi Osman Paşa, asker zekâsının en üstününe sahiptir.

Ruslar Plevne'de Osman Paşa ve ordusu tarafından yenilgiye uğratılsalar da, diğer komutanlar tarafından gereken takviye yapılamadığı için Türk ordusu Plevne'de zor durumda kalır. Kış mevsiminin dondurucu soğuğu ile karşılaşan

---

[47] Nimet Ayşe Bakırcılar, *"Dünden Bugüne Pomaklar"*, 292. Sayı, 31, Cilt, Türk Yurdu Dergisi, İstanbul, 2011, s. 269.

askerlerin çoğu donarak şehit olur. Sonunda Gazi Osman Paşa yaralanınca kılıcını büyük bir üzüntüyle teslim eder. Gazi Osman Paşa'nın kılıcı; *"Bu kılıç, ona şeref veren zatıâlinize aittir!"* denilerek geri verilir.

Aynı romanda, Doksan Üç Savaşı'nın Osmanlı Devleti ve Türk ordusu aleyhine sonuçlanmasındaki nedenlerden bahsedilmektedir. Selami Hoca, damadı Muhittin Bey ile sohbet ederken konu 93 Harbi'nin kaybedilmesinde rolü olan unsur ve kişilere gelir. Muhittin Bey, savaşın kaybedilmesinde Mithat Paşa'nın büyük oranda etkisi olduğunu savunur. Mithat Paşa, ordunun savaş istediğini, İngiltere'nin yanında savaşta yer alacağını söyler ve savaşa karşı olanlara da vatan haini sıfatını yakıştırır. Damadının sözlerinin bitirmesinin ardından sözü alan Selami Hoca, cümlesine damadına hak vererek başlar. 2. Abdülhamit'in çaresiz kaldığını ve halkın çıkarlarını göz önünde bulundurmayan Meclis-i Mebusan'ı haklı olarak kapatma kararı aldığını sözlerine ekler.

Ağlama Tuna romanında ise 93 Harbi ile ilgili olarak, Rusların Yeşilköy'e kadar ilerlemelerinden, Berlin Anlaşması'ndan ve Rusların kazandığı savaş sonrası ele geçirdiği topraklardan bahsedilmektedir. Sırbistan, Karadağ ve Romanya'da çıkan isyanlar, Hıristiyan-Müslüman çatışmasına döner. Romanya, bağımsız olma teklifini reddeden Osmanlı Devleti'ne karşılık topraklarını Ruslara açar. Tam bu sırada da Ruslar Yeşilköy'e kadar gelir. Berlin Anlaşması'yla Dobruca bölgesi Romanya'ya verilir. Rusya, galibiyetinden sonra Ardahan, Kars ve Batum'u alır.

Ağlama Tuna romanında Hasan Efendi ve babası Yunus Efendi Üsküp'ten ve genel olarak Balkanlarda çıkan huzursuzluklardan bahsettikleri sırada mevzu 93 Harbi'nde Rusların Yeşilköy' kadar gelebildiklerine ve Rus askerlerinin baskılarına gelir. Konuşulanları bir süre dinleyen Abdullah Dede, lafa karışır ve 93 Harbi'nden ve bu harp sırasında yaşananlardan bahsetmeye başlar:

"– Ne yaparsak yapalım, Balkanlar kaynayan kazan oldu babam.

(...)

– Kasabanızın içi dış Rus askerleriyle dolmadı mıydı? Tarlanızda ne var ne yok talan edip askerleri için toplamadılar mıydı?

– Demek ki asrîleşme, batılılaşma teraneleriyle bizi millî şahsiyetimizden ayırma ve kendilerine benzetme niyetleri var. Daha da doğrusu, her hırgürden sonra biraz taviz ya da biraz toprak koparıyorlar bizden, işin mahiyeti budur.

Abdullah Dede canı sıkılsa da konuşulanları dinliyor, lafın üzerine laf ilave etmiyordu. İşittiği son cümleden sonra ağzını açtı:

– Bu 93 Harbi'nin acı meyvesidir Berlin Muahedesi. Balkanların şımarık çocuğu Sırplara, Romanya'ya ve Karadağ'a istiklaliyet verildi bre. Hay verilmez olaydı! Onlara istiklaliyet demek, yastık altından bıçaklarını çıkarmaları demektir. Anlattığınız hadiseler bunun ispatıdır. Bu söylediğim, Sultan Hamid-i Sani Efendimizin değil, ona iş yaptırmayan Midhat Paşa ve avanesinin eseridir bre." (s.37)

Sarıkamış Kar Bozgunu romanında, ilan edilen seferberliğin ardından, askerlerin aralarında yaptıkları konuşmalarda 93 Harbi ile kaybedilen topraklardan bahsedilmektedir. Savaşta Ruslara verilen savaş tazminatının ödenememesinden dolayı Ruslara verilen Kars, Doğu Beyazıt, Batum ve Ardahan'ı Sarıkamış üzerine ilerleyerek geri alacaklardır.

Romanda, aynı zamanda 93 Harbi'nde halkın ekonomik durumundan da bahsedilmektedir. Seferberlik ilan edildikten sonra Abdürrahim Ağa Türk ordusu için Erzurum'dan Erzincan valililiğine, iç çamaşırından gömleğine kadar birçok şey getirir. Bu sırada vali ile Abdürrahim arasında geçen konuşmalardan 93 Savaşı zamanı ve içinde bulundukları zaman arasında ekonomik farklıklılar olduğu anlaşılmaktadır:

"(...) Benim çocukluğumda evimiz kadar geniş bir ambarımız vardı. Biz 93 Harbi'ni bu zenginlik içinde yaptıydık. O ambardan malzeme taşıdıydık Erzurum'a. Hoş Erzurum şehrinin buna ihtiyacı yoktu ya. Yine de yığdıydık depolara zahireyi.

Şimdi benim ambarım bir oda büyüklüğündedir. Nereden nereye geldiğimizi varın siz hesaplayın. Ben şimdi çiftçilik yapıyorum. Rahmetli babam ticaret yapardı." (s.27)

(...)

"93 Harbi nerde, eğer yapılırsa bu harp nerede? O vakit halkın kesesi para doluydu, evet ambarlar zahire doluydu. İstekliydiler, azimliydiler. Yine öyledirler de biraz eski şevklerini kaybetmişlerdir. Tellâlları birkaç defa dolaştırıyoruz sokaklarda, ondan sonra veriyorlar vereceklerini. Eskiden kendisi getirir yığardı depoya." (s.28)

Sarıkamış Kar Bozgunu romanında, 93 Harbi'nden ve etkilerinden bahsedenler sadece Müslüman Türkler değildir. Rus Kafkas Ordusu Başkomutanı Grof Vorontsov Dashkov, yardımcısı General Myslayevski ve Kafkas Ordusu Kurmay Başkanı General Yudeniç gerçekleştirecekleri savaşla ilgili konuşmaktadırlar. Aralarından biri Osmanlı Devleti'nin seferberlik ilan ettiğini, ordularını kendilerine saldırmak üzere hazırladığını söyler. Başkomutan Dashkov fazlasıyla sevinerek: "*93 Harbi'nde aldığımız Kars, Batum, Doğubeyazıt, Ardahan yetmez. Tuna boylarındaki mağlûbiyetleri, Kafkas dağlarındaki hezimetleri henüz hatırlarındadır. Çatalca istihkâmlarına, Ayastefanos'a kadar gidişimizi unutmamışlardır umarım. Doğu sınırlarındaki her zayıf noktadan yükleneceksiniz, gözyaşlarına acımayacaksınız. Girdiğiniz yere de yapışacak geri çekilip terk etmeyeceksiniz."* (s.47) diyerek aldıkları toprakların üstüne toprak katmaları gerektiğini ve acımasızlıkla Türk ordusuna yüklenilmesi gerektiğini savunur ve askerlerine bu yönde direktifler verir.

1.2. Balkan Savaşı

Osmanlı Devleti tarihinin en büyük mağlubiyetlerinden olan Balkan Savaşları'nın dünyadaki güç dengelerini belirlemede büyük bir yeri olmakla birlikte, bu savaşların çıkmasında birçok sebep bulunmaktadır. Bu sebeplerden biri

Makedonya meselesidir. Avusturyalılar ve Bulgarlar, kendi egemenlikleri altında özerk veya bağımsız bir Makedonya istemekteydiler. Rusya, İngiltere ve Fransa ise Avusturya'nın Makedonya'yı egemenliği altına alarak Balkanları genişletmesi yerine, Balkan Devletleri'nin Makedonya'yı kendi aralarında paylaşmalarını desteklemişlerdir. Böylelikle, müttefiklerin kabulüyle Balkan Savaşları'nın belirmesi teşvik edilmiş olmaktaydı.

1912 yılının ağustos ayında çıkarılan Arnavut ayaklanmasından sonra Üsküp Arnavutlar tarafından işgal edildi. Jön Türkler Arnavutların büyük isteklerini kabul ederek genel af çıkardılar. Jön Türklerin Türkleştirme politikası uygulaması Arnavut isyanının önemli nedenlerindendi. Bu durum Türklerin, Arnavutları ve Arnavut desteğini kaybetmelerine neden oldu. Ayrıca bu durum, Makedonya'da yaşayan Hıristiyanların isyanını ortaya çıkarmış ve Balkan Savaşları'nın meydana gelmesine neden olmuştur.

Balkan Savaşları öncesinde On İki Adalar'ın işgaliyle Osmanlı Devleti'nin İtalya'ya yenilmesi, Balkan Devletleri'nin Osmanlı Devleti'ne karşı birlik olmaları Balkan Savaşları'nın başlamasında etkili olan nedenler arasındadır.

Sırplar ve Bulgarlar, savaşa girmede kendilerine zaman kazandırmak adına, Osmanlı Devleti'nden bazı zorlayıcı isteklerde bulununca, Osmanlı Devleti bunu, içişlerine karışma nedeni kabul ederek 16 Ekim 1912 tarihinde Sırbistan ve Bulgaristan'a savaş ilan etti. İlerleyen günlerde Yunanistan'a da savaş ilanı ile Osmanlı Devleti Balkanlarda dört devlet ile savaşa girmiş oldu.

Bulgaristan devleti ile savaşa girildikten sonraki gerçekleştirilen ilk savaş, 22-23 Ekim 1912'de gerçekleşen Kırklareli Savaşı oldu. Bulgar ordusuyla yapılan çarpışma sonucunda Türk Kolordusu Lüleburgaz'a çekilme emriyle Kırklareli Bulgarlara bırakılmış oldu. Bu olaydan yaklaşık bir hafta sonra yapılan Pınarhisar-Lüleburgaz Savaşı'nda da Türk ordusunun mağlubiyeti sonucu ordu, Çatalca taraflarına doğru çekilmeye başladı. Ardından 17-18 Kasım'da Çatalca'da meydana gelen savaşlar sonunda Türk güçleri, Bulgarların ilerlemesini durdurmayı başardılar.

Şükrü Paşa komutasındaki Edirne ise uzun süre karşı koymasına rağmen 26 Mart 1913'te Bulgarlar tarafından ele geçirildi.

Sırp kuvvetleri ise 25 Ekim tarihinde Kumanova'ya, ertesi gün de Üsküp'e girdiler. Osmanlılar ile Sırplar Manastır'da dört gün boyunca savaştılar. Sırp

kuvvetleri ağır kayıplar vermesine rağmen 19 Ekim 1912 tarihinde Manastır Sırplar tarafından işgal edildi.

Yunan kuvvetleri de, Serfice ve Yenicevardar savaşlarını kazanmalarının ardından, yönlerini Selanik'e çeviren Yunan ordusu, Selanik'in kendilerine teslim edildiğini gördükten sonra Yanya'yı kuşattılar. Yunan kuvvetlerine uzun bir süre dayanabilen Yanya bunu daha fazla sürdüremedi ve Yunanların eline geçti.

Bütün cephelerde yenilgiye uğratılan Osmanlı Ordusu ile Müttefikler arasında 3 Aralık 1912 tarihinde ateşkes ilan edildi. Barış sağlamak amaçlı toplanan ve düzenlenen Londra Konferansı'nda büyük devletler Osmanlı Devleti'nin safında yer almayıp, Balkanlı devletlerin yanında yer aldılar. Basın ve ittihatçılar da başta Edirne'nin kaybedilmesi olmak üzere diğer kayıplardan da hükümeti sorumlu tutmaktaydılar.

Osmanlı Devleti ile Balkan devletleri arasında yapılan savaşların sona ermesinin ardından Balkan devletleri kendi içlerinde anlaşmazlığa düştüler. Bu anlaşmazlığın nedenlerinin temelinde fazla pay veya eksik pay alma söz konusu idi. Bu karışıklığı fırsat çeviren Osmanlı kuvvetleri, 21 Temmuz'da Kırklareli'ni, hemen ertesi gün de Edirne'yi geri almayı başardı.

Ordu içindeki eğitimin yetersizliği, eğitimli askerlerin terhis edilmiş olması, seferberlik henüz sona ermeden savaşın başlatılması, ordunun savunma ve taarruz konularında bilgi eksikliği, askeri lojistik desteğin sağlanamaması, salgın hastalıklar, subay azlığı ve ordunun politikayla ilgilenmesi, savaşın kaybedilmesinde etkili olan askerî nedenler arasındadır.

1.3. Çanakkale Savaşı

Doğal yapısı açısından Çanakkale'nin en belirgin özelliği, kıtaları bir araya getiren bir konumda olmasıdır. Asya ve Avrupa kıtalarını, en ince noktalarda birbirine yaklaştırması ve tarih sürecinde farklı kavimlere üye insan topluluklarına kıtalar arasında bir koridor oluşturması bakımından önem arz etmektedir. Osmanlılar da, 14. Yüzyılda siyasi, askeri ve stratejik olarak, Asya'dan Avrupa'ya geçerken Çanakkale'yi bir geçiş noktası olarak kullanmışlardır.

Zamanla Çanakkale Boğazı'nın öneminin daha da artması ile Fatih döneminde inşa edilen kalelerin yakınına, 17. Yüzyılın ortalarında iki kalenin daha kurulduğunu görmekteyiz. Bunlardan Avrupa yakasında yapılan kale Seddülbahir adı ile bilinmekte ve dolayısıyla denizlerin Seddi, yani koruyucusu konumunda bulunmaktaydı. Asya yakasına inşa edilen kalenin adı ise Kumkale'dir.[48]

Çanakkale Savaşı'nın nedenlerine değinecek olursak karşımıza birden fazla neden çıkmaktadır. Çanakkale'nin Rusya'ya giden yolun açılması anlamına gelmesi, boğazlardan Rusya'ya cephane taşınacak olması, Rusya'dan müttefiklere buğday getirebilir olması İtilaf Devletleri'ne cazip gelen ihtimallerdendi. Ayrıca itilaf devletlerinin herhangi bir kararsızlık yaşaması halinde Balkanlı milletler İttifaklar saflarında muharebeye katılabilecekti. Bu durumda Osmanlı Devleti toprakları vaat edilerek Balkan milletleri itilaf birlikleri tarafında savaşa sokulacaktı. Henüz bir savaş kararına varılmamışken Bulgarların da Osmanlı Devleti'ne karşı savaşması şart koşularak, Yunan birliklerinin İngilizlerin emri altına verilebileceği konuşulmaktaydı. Bu durum da, Çanakkale cephesinin açılacak olmasını güçlendirmiştir.

İngiltere, Çanakkale'de açılacak cephe ile Karadeniz'de İtilaf birliklerinin kontrolünü sağlayarak bölgedeki stratejik ve ekonomik gücü ele geçirmeyi, doğu cephesinde Rusya'ya yardım etmeyi, İtilaf birliklerine tohum ve tahıl ürünleri sağlamak, Osmanlı Devleti'nin Kafkasya'daki askeri kuvvetini kırmayı amaçlamıştır.

İslam dünyasında büyük çaplı bir Müslüman ayaklanmasından endişe eden İtilaf güçleri, olası bir ayaklanmanın önüne geçmek amacıyla İstanbul'a saldırı gerçekleştirmeyi uygun bulmuşlardır. Böylelikle İstanbul ele geçirilerek Osmanlı Devleti saf dışı edilecek, Rusya'ya yardım sağlanacak, Almanya da yenilgiye uğratılarak savaş İtilaf güçlerince kazanılmış olacaktı. Çanakkale, Türkler için büyük hatta hayati önem arz etmekteydi. Bu öneminden dolayı Türk birlikleri vatan müdafaası için savaşa girmiş bulunmaktaydı. Türk askeri işgale direnmek, emperyalizm tuzağına düşmemek ve varlıklarını sürdürmek amacıyla Çanakkale'deydiler.

---

[48] Metin Tuncel, "*Çanakkale", Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8. Cilt, Türk Diyanet Vakfı Yay. İstanbul, 1993, s.199-203.

İtilaf politikacılarınca Çanakkale cephesi altın değerindeydi. Birçok hayale kapılan politikacılar, cephenin ayrıntılı planlamasını yapmayı gözden kaçırmışlardı. Churchill, bu eksikliği kendisi kapatıp, savaşı planlamada ve savaşının ilerleyişinde büyük bir rol oynamıştır. Churchill yanında, İngiliz devlet adamlarından Lord Kitchener ve Loyd George de politikaları sayesinde etkin olmuşlardır.

Savaş ilan edilmeden önce Enver Paşa, 25 Temmuz 1914 tarihinde boğaza Almanya ve Avusturya savaş gemileri hariç hiçbir ülkenin gemilerinin dâhil olmasına izin vermemesi, girme girişiminde bulunanlara da ateş açılmasını kararlaştırmış ve bunu talimat olarak bildirmiştir. Bu da, İtilaf güçleri ile Osmanlı Devleti arasında ciddi gerginliğe neden olmuştur. Alman gemileri olan Goben ve Breslau savaş gemilerinin boğazı geçmelerine izin verildiğini öğrenen İngiliz donanması, İmroz yakınlarında boğazı ablukası altına almıştır.

Almanya, Osmanlı Devleti'nin kendilerinin yanında yer alıp savaşa girmesi için Osmanlı Devleti'ni zorlamaya başlamıştır. Başta Enver Paşa ve Talat Paşa olmak üzere hükümetin ileri gelen bazı isimleri de Almanya'nın saflarında savaşa girmeyi istemekteydiler.

Amiral Souchon önderliğindeki Türk donaması, 27 Ekim 1914 tarihinde Karadeniz'de açılmasının ardından bu tarihi takip eden 28-29 Ekim 1914 tarihlerinde Odessa, Sivastopol ve diğer bazı limanları topa tutmasıyla Osmanlı Devleti, savaşı böylece başlatmış oldu. Bunun üzerine sırayla Rusya, İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etmişlerdir. Osmanlı Devleti de karşı atak olarak bu devletlere karşı resmi olarak savaş açmıştır. Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi üzerine savaşta yer alan taraflar arasındaki çatışmalar, oldukça geniş bir sahada açılan cepheler ile dünyanın büyük bir kısmına yayılmıştır.

1.3.1. Birinci Dünya Savaşı'nda Türk Ordusunun Savaştığı Cepheler

Birinci Dünya Savaşı'nda yer alan Osmanlı Devleti, kendi topraklarında yer alan altı farklı cephede ve neredeyse aynı zaman dilimi içerisinde mücadele etmiştir. Bu cepheler dışında, Osmanlı Devleti sınırları içerisinde yer almayan iki farklı cephede de mücadelesini sürdürmüştür.

1.3.1.1. Kafkas Cephesi

Osmanlı Devleti ile Rusya mücadelelerinin yaşandığı bu cephe, Birinci Dünya Savaşı içinde açılan birinci cephedir. Bu cephenin açılmasındaki başlıca nedenler; Ruslarda bulunan Ardahan, Batum, Kars ve Artvin'i geri almak isteği, Kafkas Müslümanlarının Rusya'nın kontrolü altında bulunan topraklarını almalarında yardım etme amacı, Turancılık politikasının uygulanması isteği, Almanların Doğu Cephesi'nde huzura kavuşmalarını sağlama isteği olarak gösterilmektedir.

Kafkas Cephesi'ndeki savaş, Rus atağı ile başlamıştır. 21 Kasım 1914 tarihinde sınırı geçip Erzurum'a hareket eden Rus ordusuna Türk ordusu karşı atakla cevap vermiştir. Rus birliklerini sayıca fazla görmeyen Enver Paşa, Kafkasları elde etme amacıyla Boğazlar ve Trakya'da bulunması lazım olan Türk kuvvetlerini bu cepheye çekmiştir. Türk ordusu, Enver Paşa'nın emriyle taarruza geçmişlerdir. Aralık ayının 27'sinde Rus güçleri bu orduyu durdurmayı başarmıştır. Kış mevsimi koşullarına herhangi bir hazırlığı bulunmayan askerlerin çoğu donarak şehit olmuşlardır. Bu koşullar içinde yine de Sarıkamış kuşatılmaya çalışılmıştır. Fakat askerlerin sayısının az olmasından dolayı, bu kuşatma yarıda kalmıştır. Trabzon'un ilerisine doğru harekete geçen Rus ordusu Muş, Bitlis ve Van'ı işgal etmiştir. 1916 yılına gelindiğinde yine taarruza geçen Rus güçleri Trabzon, Erzurum ve Erzincan'ı da işgal etmişlerdir. Mustafa Kemal komutasındaki ordu, Rusların kolordusunu mağlubiyete uğratarak Bitlis ve Muş'u geri almıştır. Rusya, Mart 1917'de Bolşevik İhtilalı'nın çıkmasıyla savaştan ayrılmışlardır. Kazım Karabekir komutasındaki Kafkas ordusu, Erzurum ve Erzincan'ı yeniden almayı başarmışlardır. 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk anlaşmasının imzalanması ile Rus işgali altında bulunan yerler Osmanlı Devleti tarafından kurtarılmıştır.

1.3.1.2. Irak Cephesi

İngiltere, bölgenin öneminin farkında olarak hareket etmiş, bu doğrultuda Basra'yı ele geçirmek amacıyla bölgeye ilerlemiştir. Karşılık olarak Osmanlı Devleti

bu cepheyi yalnız bırakıp, güçlerini Sarıkamış Cephesi'ne yöneltmiştir. Yani Irak Cephesi'ne yeterli ölçüde önem verilmemiştir.

Savaşın başlamasının ardından İngiltere, Basra'yı işgal etmiştir. Rahat bir şekilde ilerleyen İngiltere, meydana gelen çarpışmalardan galibiyetle ayrılarak bölgeyi ele geçirmişlerdir. Galibiyetlerinin en önemli nedeni, karşılarında yeterli ve donanımlı bir Türk ordusunun bulunmamış olmasıdır. Türk ordusunun mühimmat ihtiyacını ortaya çıkaran bu çarpışmalar sonunda, Anadolu'dan Musul'a mühimmat sevki gerçekleştirilmiştir. Fakat bu sevkiyat geç gerçekleştiği için açıkların kapatılmasında yeterli olmamıştır.

İngilizlerin ilerleyişi sırasında ele geçirdiği Kutü'l Amare, beş ay süren kuşatmadan sonra Osmanlı ordusu tarafından geri alınmıştır. Ancak bu başarının devamı sağlanamamış ve bölgedeki Türk kuvvetleri diğer bölgelere aktarılmıştır. Sonuç olarak İngiltere lehine olan gelişmeler, İngiltere'nin Orta Doğu'ya yerleşmesi sonucunu meydana getirmiştir.

1.3.1.3. Kanal Cephesi

Osmanlı Devleti, Kanal Cephesi'nde İngilizlerle mücadele etmiştir. Türk ordusunun Kanal'ı alması durumunda, Avustralya, Yeni Zelanda ve Hindistan'dan İngilizlere yapılan mühimmat yardımının önüne geçilebileceği düşünülmekteydi. Başarılı olunduğu takdirde, Osmanlı Devleti, Mısır'da yeniden hâkimiyet kuracaktı.

Bahriye nazırı Cemal Paşa, 1915 yılının Şubat ayında Süveyş Kanalı'nı geçmek için bir harekât gerçekleştirmiş fakat başarısız olmuştur. İngilizler 1916 yılının sonlarına doğru, Sina Yarımadasını ele geçirerek Suriye'ye ulaşmışlardır. Osmanlı Devleti'nin, Süveyş Kanalı'nı İngilizlerden geri almak, İngiltere'nin Hindistan'a giden yolunu engellemek ve Almanya'dan İtilaf grubunun baskısını ortadan kaldırmak için başlatmış olduğu Kanal Harekâtları başarısız olmuştur. Bu sırada İngiltere yönünü Filistin'e çevirmiştir. Filistin Cephesi'ndeki Türk orduları, mağlubiyete uğratılmış ve bölgeden çekilmişlerdir. Daha sonra Mustafa Kemal, Halep'in kuzeyindeki Arap ve İngiliz taarruzunu engellemeyi başarmıştır.

Filistin Cephesi'ndeki savaşların Osmanlı ordusunun aleyhine sonuçlanmasında; İngilizlerin asker gücü, propaganda etkinlikleri, Arap isyanı,

Yahudilerin haberleşme ve birlik sağlamaları etkili olmuştur. İngilizler ve Araplar, Bağdat ve Hicaz demiryolu hatlarını birleştiren Müslimiye İstasyonu'nu işgal edip, Irak ve Filistin Cepheleri'nin aralarındaki ulaşım ve haberleşme yollarını kesmişlerdir. İngilizler, 11 Mart 1917 tarihinde Bağdat'ı işgal ettikten sonra, on beş gün sonra da Gazze'ye taarruz gerçekleştirmişlerdir. 25 Ekim 1918 tarihinde de Halep'i işgal etmelerinin ardından sırayla Musul ve İskenderun'u da işgale uğratmışlardır. Sonuç olarak Filistin Cephesi yok edilmiş, Filistin Cephesi yok olunca Irak Cephesi de aynı sonu yaşamıştır.

1.3.1.4. Filistin-Suriye Cephesi

Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda mağlubiyete uğramasında etkisi büyük olan bu cephe, Kanal Cephesi adıyla açılmış, zaman içerisinde Sina-Filistin-Suriye Cephesi ismini almıştır. Bağdat'ı İngilizlerin elinden alma tartışmaları yaklaşık dört ay boyunca devam edince, Filistin Cephesi çöküşle karşılaşmıştır. Yıldırım Orduları Grubu, Filistin Cephesi'ne ulaşıncaya kadar Kudüs ve Gazze kaybedilmiştir. Bu açıdan, cephenin kaybedilmiş olmasında Osmanlı Devleti ordularının büyük ve ciddi payı bulunmaktadır. İngiliz taarruzu, 19 Eylül 1918'de meydana gelen Nablus Meydan Muharebesi ile son bulmuştur.

1.3.1.5. Hicaz-Yemen Cephesi

Osmanlı Devleti, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasından sona ermesine kadar Arabistan'da bulunan kutsal yerleri korumaya özen göstermiştir. Gösterilen bu özen, 1916 yılında Arapların, İngilizlerin kışkırtmaları sonucu Osmanlı Devleti'ne karşı isyan çıkarmaya başlamalarıyla sekteye uğramıştır. Osmanlı Devleti, Hicaz ve Yemen cephelerinde Arapların kendilerine karşı başlatmış olduğu ayaklanmayla uğraşırken Şerif Hüseyin adlı büyük bir isyan ortaya çıkmıştır.

1916'da Şerif Hüseyin'in isyanıyla zor duruma düşen Hicaz'daki Osmanlı kuvvetleri Mekke'yi kurtarma planından vazgeçip Medine ve demiryolu sınırının korumayı kararlaştırmıştır. Savaşta Medine'deki askerlerin ve halkın beslenme gereksiniminin giderilmesi zordu. Bu sebeple Medine'den Filistin'e asker ve insan

tahliye edilmesine karar verildi. Ancak bu karar düzgün bir şekilde uygulanamamıştır. Enver Paşa tahliye kararının yürürlüğe girmesini istemiş olsa da bu gerçekleştirilemediği için Medine'de bulunan kuvvetler büyük sıkıntı içine girmişlerdir.

Hükümet ve Enver Paşa, demiryolu hattının himaye edilmesini ve işlerliğine devam etmesini istemekteydiler. Bundan dolayı Hicaz Cephesi'nin savunulması ayrıca önemliydi. Boş durmayan İngilizler ve Araplar bu hattı hedef almışlar, kimi zaman rayları çıkarmışlar, kimi zaman da baskınlar gerçekleştirerek işleyişin önüne geçmeye çalışmışlardır. Bu baskınlar Hicaz ile kalmayıp Suriye'ye de sıçramıştır. Olayların sonunda, türlü olumsuzlulara rağmen Medine ve demiryolu hattı kaybedilmemiştir.

1.3.1.6. Galiçya Cephesi

Galiçya; doğu tarafında Rusya'nın, kuzey tarafında Polonya'nın, güney tarafında ise Karpat Dağları'nın yer aldığı, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na bağlı bir eyaletin adıdır. 20. yüzyıl başlarında, Galiçya Avusturya sınırları içerisinde bulunmaktaydı. Bu cephe, müttefiklerin amaçlarına ulaşmaları için Avusturya-Almanya kuvvetleri yanında Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı mücadele verdikleri savaşta yer almıştır. Savaş sonunda, müttefikler ve Osmanlı Devleti'nin 15. Kolordusu püskürtülmüştür.

Ruslar, İngiltere ve Fransa ile yakın olduklarından, kuvvetli sayılan bu iki devletin yardımıyla İstanbul'u kendi topraklarına katmayı istemekteydiler. Ruslar, yeni toprakları ve Slavların bulunduğu Galiçya'yı ele geçirmek ve Avrupa'da bulundukları güçlü konuma daha çok güç katmak istemekteydiler. Buna karşı Almanlar da, doğuya doğru yayılmak ve kendi nüfusları için doğudaki en verimli toprakları elde edip oralara yerleşmeyi planlamaktaydılar.

Almanların Ruslara karşı Osmanlı Devleti'nden yardım istemeleri üzerine, Enver Paşa, 32.018 eri ve 535 subayı olan 15. Kolorduyu gönderir. Bu birlik Ağustos ortasından başlayarak Galiçya'da en çetin vuruşmalarda kullanılır. Türk erinin hele karnı doyup bol cephanesi olunca olağanüstü bir savaşçı olmasından Alman ve Avusturyalılar pek insafsızca faydalanarak 15. Kolorduyu en güç yerlerde ateşe

sürerler. Gönderilen asker sayısı Ekim ayı başında 12.000 kişiye düşmüştü. Bir yıl kadar bu bölgede kalacak olan Türk birliklerinin boşluklarını doldurmak için en değerli subaylarımızla en güçlü erlerimiz Galiçya'ya gönderilecek ve bu yön Osmanlı cephelerinde dövüşen Türk orduları için ayrıca büyük bir zaaf kaynağı olacaktır.[49]

1.3.1.7. Çanakkale Cephesi

Çanakkale'de cephe açma düşüncesi daha Osmanlı Devleti savaşa girmeden önce Churchill tarafından belirtilmişti. Çanakkale'de cephe açılması ile amaçlanan bazı hususlar şunlardı: Osmanlı Devleti müttefiklerden koparılacak ve böylelikle Boğazlar ve İstanbul'un ele geçirilmesiyle Osmanlı Devleti saf dışı bırakılacaktı. Boğazların açık duruma gelmesiyle Rus ticareti canlandırılacaktı. Tarafsız olan Balkan Devletleri itilaflar tarafına çekilecek, Tuna Nehri'nin yolu açılacaktı.

Çanakkale Savaşı, Fransız ve İngiliz gemilerinin oluşturduğu donanmanın 19 Şubat 1915 tarihinde Seddülbahir ve Kumkale tabyalarına saldırılarıyla başlamıştır. Saldırılarına bir karşı atak bulmayan donanma, sahile yaklaştıklarında Türk topçularının açtıkları ateşle geri çekilmek zorunda kalmışlardır. İtilafların bu saldırıları daha çok Türk toplarının menzilini öğrenmek için yapılmıştı. Türk savunma ordusunun güvendiği temek öğeler; ağır topları, gizledikleri bataryaları, sahte mevzileri, obüs bataryaları ve mayınlarıydı. Fakat Türk ordusunun ağır toplarının menzilleri kısa ve çapları küçüktü. Top cephanesi Almanya'dan bir türlü gelemediği için top cephanesi de azdı.

Düşman kuvvetlerinin deniz harekâtıyla amaçladıkları; Gelibolu'yu ele geçirmek, Türk donanmasını ortadan kaldırmak ve Rusların İstanbul Boğazı'nda rahat hareket edebilmelerini sağlamaktı. İtilaf donanması İstanbul sınırlarında görünürse, Türkler ya sulh isteyecek ya da Anadolu'ya gideceklerdi. Bu durumda da, Osmanlı Devleti'nin pay edilmesi gündem konusu hâline gelecekti. Düşmanın bu fikirlerle başlatmış olduğu Çanakkale deniz savaşları, 18 Mart 1915'te Türklerin galibiyetiyle sonuçlanmıştır.

---

[49] Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C.3, 2. baskı, Ankara, 1983, s.536.

Çanakkale Boğazı'nı deniz yoluyla geçemeyen İtilaflar, okları kara yoluna çevirmiştir. Çünkü itilaf donanmasının yenilgiye uğraması Fransa ve İngiltere'nin saygınlıklarını zedelemiştir. 25 Nisan 1915 tarihinde çıkarma harekâtıyla savaş karada başlamış oldu. İtilaf birlikleri, kara savaşlarında da başarı sağlayamamıştır.

Mustafa Kemal, herhangi bir emir beklemeden 57. Alay'ı ileri sürüp Kocaçimen ve Conkbayırı'na yaklaşmakta olan Anzak ordusunun geriye çekilmesini sağladıktan sonra Anzakların ele geçirmiş olduğu tüm noktaları geri almıştır. Mustafa Kemal, bu savaşta ordusuna yalnızca taarruzu değil, ölmelerini de emretmiştir. Çanakkale Cephesi'nde gerçekleştirilen kara savaşları İngilizlerin 19-20 Aralık 1915 tarihinde gece vakti Anafartalar ve Arıburnu'nu, 8-9 Ocak'ta da yine gece vakti Seddülbahir'i terk etmeleriyle son bulmuştur.

Çanakkale Zaferi, Çarlık rejimin yıkılmasında etkili olmuş, Balkan Devletleri'nin tutumlarında rol oynamıştır. Yeni Zelanda ve Avustralyalılar ülkelerindeki milli bilince katkı sağlamış ve Türklerle dostluk kurulmasına katkı sağlamışlardır. Osmanlı Devleti tarafından savaş sonuna kadar boğazların açılmaması, uluslararası ticareti ve Karadeniz komşuları olan ülkelerle ticareti olumsuz şekilde etkilemiştir.

Çanakkale Savaşları'ndaki zaferle Osmanlı Devleti bir bakıma kendi saygınlığını tekrar geri kazanmıştır. Bu zafer, Türkler için büyük bir gurur kaynağı olmuştur. Batı dünyasında hasta ve tembel olarak ifade edilen Türk imajı yerini cesur, metin ve korku nedir bilmez kavramlarına bırakmıştır. Türk aydın ve idareci kadrosuna burada kazanılan zafer, büyük bir cesaret ve özgüven duygusu aşılamıştır.[50]

[50] Mehmet Yetişgin, *"Çanakkale Savaşlarının Türk ve Dünya Tarihindeki Önemi",* Çanakkale Savaşı ve Tarihi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2006, s. 14.

ALTINCI BÖLÜM

1. HALİDE ALPTEKİN'İN ROMANLARINDA GÖÇ

1.1. Göçün Sebepleri

Şüphesiz ki göç, ortada herhangi bir sebep olmadan gerçekleşen bir hadise değildir. Dinî farklılıklardan dolayı uygulanan baskılar, zulümler, sistematik soykırım, ekonomik koşullar, sosyal hayatın bozulmaya uğraması gibi durumlar göçü oluşturan başlıca nedenlerdir. Bu nedenler ve daha fazlasının çoğu yerde kendini göstermesiyle en büyük göç hareketlerinden biri başlamış olmaktaydı.

Müslümanların Anadolu'ya göç etmelerindeki başlıca sebepler; din farklılığından dolayı yapılan ayrımlar, bundan dolayı ortaya çıkan baskı, zulüm ve işkenceler, ekonomik şartların kötüleşmesi olmuştur. Özellikle Bulgar kökenli çetelerin acımasızca ve sistemli bir şekilde gerçekleştirdiği işkenceler göç sebeplerinin en başında yer almaktadır. Balkan Savaşı'nın başlaması ile göçlerin başlaması neredeyse eş zamanlı olmuştur. Bulgar çetelerinin yanında Rum çetelerinin de insanlığa sığmayan mezalimi, Bulgar ve Yunan birliklerinin etnik temizlik amacı göçe hız kazandıran nedenlerdendir.

1.1.1. Dinî Sebepler

Balkanları aralarında pay eden devletler, elde ettikleri topraklarda bulunan Hıristiyanlıkla ilgili öğeleri kendi kiliselerine bağlamaya çalışmaktaydılar. Bulgarların işgal ettikleri yerlerdeki Rum kiliseleri Bulgar kiliselerine, Sırpların veya Yunanların işgal ettikleri yerlerdeki kiliseleri de Sırp/Yunan kiliselerine bağlanmaya mecbur edilmekteydi.

Göçün önemli nedenleri arasındaki dini baskılar genel olarak Müslümanlara dinlerini değiştirmeleri yönünde baskı yapılması şeklinde olmuştur. Müslüman Türklerin yaşadığı Balkan bölgelerini ele geçiren Bulgarlar ve Rumlar, Müslümanları kiliseye gitmeleri için zorlamışlardır. Dinlerini değiştirmeyenleri, kilise mensubu olmayı kabul etmeyenleri kısaca dini baskılara boyun eğmeyenleri ise işkence ederek

öldürmüşlerdir. Kiliselere gitmeyi kabul etmeyenler için kullanılan başka bir yöntem de camileri harap edip kilise haline getirmek, kubbelerde yer alan hilali yerlere atıp yerine haç sembolü takmak olmuştur. Bu şekilde Müslümanlığı çağrıştıran öğelerin en büyüğünü yok ederek Müslümanlığı da beraberinde yok edeceklerdi. Akıl almaz boyutlara ulaşan dini baskılar göçü hızlandıran en büyük etkenlerdendir. Göç edemeyenler, göç etmek için geç kalanlar ise ya dinlerini değiştirerek zorunda kalmış ya da öldürülmüşlerdir.

Camiler tahrip edilmiş, cami görevlileri öldürülmüş, tahrip edilen camilerden bazıları yıkılmış, çoğu da kiliseye çevrilmiştir. Kilise olan camilere de imam yerine papazlar getirilmiştir. Müslümanlara dinlerini değiştirmek için baskı yapılmış, dinlerini değiştirmeyi kabul etmeyenler vahşice öldürülmüşlerdir. Müslüman reayanın Türklüğü ve Müslümanlığı çağrıştıran ve Müslümanlık ve Türklükle ilgisi var olarak görünen isimleri zorla değiştirilmiş ve yerlerine Bulgarların uygun gördüğü isimler verilmiştir. Müslüman kızlar Hıristiyan erkeklerle evlenmeye, Müslüman erkekler de Hıristiyan olan kızlarla evlenmeye zorlanmışlardır. Böylelikle Balkanlarda, Müslümanlık ve Türklükle bağı olan her unsur, hiçbir iz bırakılmadan bu topraklardan silinmek istenmiştir.

Müslümanları isim değiştirme için zorlamaları belli aşamalarla yapılmaktaydı. Papazlardan ve Bulgar komitacılarından oluşan gruplar, Müslümanların yaşadıkları köylere gitmekte, insanları hizaya soktuktan sonra onlara Bulgar adları vermekte ve her kişinin alnına kutsal su denilen sudan sürüp vaftiz etmekte, sonrasında da domuz etinden yapılmış yiyeceklerden yedirerek Hıristiyan yapılmaktaydılar. O saatten sonra, erkeklerin ve kadınların kıyafetleri de değiştirilerek eski kıyafetlerini giymeleri yasaklanmaktaydı.

Ağlama Tuna romanında, dini baskıların her türlüsünün uygulandığı açık bir şekilde yer almaktadır. Hasan Efendi ve arkadaşı Kurban Ağa, göç yolculuğunda karşılaştıklarında, başlarından geçenleri anlatmalarından bu baskıların boyutlarını öğrenmekteyiz. Camileri kiliselere çevirmek, Müslüman kıyafetlerini değiştirmek ve Müslümanlara Hıristiyan isimleri vermek bu baskıların en belirgin örneklerini oluşturmaktadır:

"–Üsküp'teki bütün camilerin hilallerini söktüler ve yerine haç diktiler. Fes giymeyi yasakladılar ve ellerine ellerine geçirdiklerini ayaklar altına alıp çiğnediler. Hatta bazılarının önüne haç çizip, şimdi kafana geçir bakalım dediler. (...) Bu kadarla kalsa iyi, kadınlarımızın çarşaflarını çıkardılar.

– Biz asırlarca onlara öyle mi yaptık, onların yaptıklarını yapsaydık, bir tek Hıristiyan kalmazdı bu topraklarda şimdi.

– Sonra hepimize birer Bulgar ismi verdiler, kullanmayanı öldürürüz, dediler." (s.299-300)

Yine aynı romanda, Yunus Efendi göç yolculuğunda karşılaştıkları bir grubun başına gelenleri dinlerken, dini baskıların bu grubun göç etmeye zorlanmasında ne denli etkili olduğunu görmekteyiz. Hezargrad'ın Reviş Yörükleri karyesinden ayrılan gruptaki bir adamın söyledikleri dini baskıların şiddetini gözler önüne sermektedir. Adamın anlattıklarına göre; yanlarında bulunan Hıristiyan köyünün papazı camiye gelmiş ve camide bulunan ahalinin üzerine vaftiz suyu dökmüş ve bu saatten sonra Hıristiyan olduklarını ve kiliseye geleceklerini söylemiştir. Gelemeyen olursa da para cezası ödemek zorunda kalacaklarını söyleyen papaz, ikinci hafta da kiliseye gelmemeleri takdirde dövüleceklerini ve sonraki haftada da öldüreceklerini belirterek Müslüman insanları korkutmuştur. Böylelikle köyde bulunan Müslümanlar yanına birkaç parça eşya aldıktan sonra aceleyle yurtlarını terk etmişlerdir.

Ağlama Tuna romanında, dini baskı ve sebeplerin sadece büyükler arasında geçerli olmadığının kanıtı, romanda çocuklar arasında geçen bir diyalog örneğidir. Evde ne konuşulursa, ne yapılırsa anne ve babasını örnek alan çocuklar, can yakıcı konularda da örnek almakta ve bu doğrultuda hareket etmektedirler.

Henüz okula yeni başlayan Mümin, her zaman birlikte oyun oynadığı, güzel zamanlar geçirdiği hatta evine misafir olduğu Hıristiyan arkadaşının tavırlarının aniden değiştiğini fark eder ve bu duruma içerlediğini belli ederek olayı ailesine anlatır.

"(...) Lakin geçen gün mektebin arka sokağındaki arkadaşıma gidecektim, beni kapılarından kovdu. Daha önce ben onların evine gitmiştim, beraber oynamıştık, şimdi beni istemedi. Bu topraklar artık bizim, siz buradan gidin, dedi. (...)" (s.198)

1.1.2. Ekonomik Sebepler

Müttefiklerin, etnik temizlik için camileri harap edip yıkmalarının yanında aynı amaç doğrultusunda yaptıkları bir diğer hamle de Müslüman Türklere ait evleri, tarlaları yıkmak; hayvanlarını ele geçirmek, ürünlerini talan etmek olmuştur. Bölgede yaşayanların geçim kaynağı olan unsurların elden gitmesi demek geçim sıkıntısına düşmek, aç kalmak ve hayatına devam edememek demekti. Yine fazla seçeneği olmayan Müslüman Türkler, yiyecek ve kalacak yer bulmak için göç etme yoluna gitmişlerdir. Bu yolu tercih etmeyenler ise ya ağır vergilere maruz kalmış ya da canlarını kaybetmişlerdir.

Yunanlar, Müslüman köylerini yakmışlar, tahrip etmişler, Müslüman köy ve kasabalarına kendi askerlerini yerleştirmişler, ele geçirdikleri yerlerdeki Müslümanları hapsetmiş veya sürgün etmişlerdir. Bu yerlerdeki talan edilen hanelerdeki mal ve mülklerin hepsine el konulmuş ve Müslümanlara ait hiçbir eşyanın, malın, mülkün Müslümanlarda kalmaması sağlanarak ekonomik açıdan yıpratma operasyonu gerçekleştirilmiştir.

Türkleri bölgeden uzaklaştırma amacında olan Sırplar, Müslüman Türklere ait olan tahılları, ekilmek için ayrılan tohumları, koyunları ve sığırları, evleri baskılarla ve zorla ele geçirmiş, bir de üstüne üstlük ele geçirdikleri mal ve mülk için Müslüman Türkleri vergi vermeye mecbur bırakmışlardır.

Barınacak herhangi bir yeri kalmayan Müslüman köylüler için kendi köyleri artık yaşanmaz bir hal almıştır. Sığınmacı Müslümanlara yapılan yardımlar da yetersiz kalınca hayatta kalmak için bir çıkar yol bulmak zorlaşmıştır.

Balkan romanında, göçü tetikleyen büyük unsurlardan olan ekonomik baskının örnekleri yer almaktadır. Romanda anlatılanlara göre Bulgarlar; Müslüman köy ve kasabalarını basmakta, köylünün malını ve mülkünü gasp etmekte, Müslümanlardan çaldığı para ve değerli eşyalarla da silah almaktadır. Evi barkı, malı mülkü, parası tarlası Bulgarların eline geçen Müslümanlar da çaresiz göç etmek zorunda kalmaktadırlar. Zira yaşamlarını sürdürecek evleri, mahsullerini toplayacakları tarlaları ve herhangi bir şey alacak paraları artık olmadığı için çareyi göç etmekte ararlar.

Romanda, göç etmede etkili olan ekonomik nedenler arasında gösterebileceğimiz bir başka örnek de, savaşlardan dolayı Balkanlarda meydana gelen açlık, yoksulluk ve perişanlıktır. Balkan mağlubiyetleri ve devam eden Çanakkale Savaşı sebebiyle, iyice yoksullaşan Balkan köylerinde yaşayan halk, açlıkla yüz yüze gelir ve yiyecek bir lokma ekmeğe muhtaç kalır. Aç kalan toplum haliyle, karınları doyurabileceklerine inandıkları yerlere göç etmeyi düşünür.

İnsanın başını sokacağı bir evi olması belki de ekonomik gücün en küçük ama en önemli göstergesidir. *Balkan* romanında bu ifadeye yakın örneklere şahit olmaktayız. Bulgarların, Müslüman halkı Balkanlardan göndermek için en çok başvurdukları yöntemlerden biri, evleri harap etmek ve yakmaktır. Evleri yanan insanlar doğal olarak canlarının derdine düşer ve at arabası olanlar, at arabasıyla, öküz arabası olanlar öküz arabasıyla, aracı olamayanlar da yaya olarak can havliyle göç yollarına dökülürler.

Ağlama Tuna romanında da benzer ekonomik sebepler yer almaktadır. Bulgar çeteleri, Üsküp'te yaşayan Hasan Efendi ve ailesinin evine bir gece baskın düzenler. Kilidi kırıp içeri giren çete üyeleri, evde kimseyi bulamayınca evi ateşe vererek yakarlar. Böylelikle evi kül olan ailenin Üsküp'e geri dönmesi hatta Üsküp'te yaşaması oldukça zorlaşır.

Aynı romanda, Balkanlarda yıllardan beri dostça geçinen farklı milletlerin, Müslüman Türklere uyguladığı ekonomik baskılara dair örnekler yer almaktadır. Bu örneklerin en belirgin olanı, Müslümanlardan malını mülkünü para karşılığında satmalarını istemeleridir. Bu isteğe olumsuz bir cevap vermek de pek mümkün görünmez. Zira satın alamadıkları veya kendilerine verilmedikleri eşya, ev, tarla vb. olursa isteklerini zor kullanarak ve şiddete başvurarak Müslümanlara kabul ettirmektedirler:

"Öte yandan; Bulgar, Sırp, Romanyalı komşular, mallarınızı bize bırakın, evlerinizi satın ve buradan gidin laflarını dillerine iyice dolamışlardı. Çarşının en kalabalık yerinde, herkesin ayakta olduğu ortalıkta, hır gür çıkarmak için etrafa sataşıyor, sudan sebeplerle açık açık kavga ediyor ve yardımlarına yetişen etrafındakilerle hedefe aldıkları kim ise adamakıllı dövüyorlardı." (s.240)

1.1.3. Mezalim

Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında meydana gelen mezalim, en ağır dramlardandır. Yunanlar, Bulgarlar, Karadağlılar ve Sırplar Türklere baskının, zulmün, işkencenin her türlüsünü tattırarak Türkleri, Türk kültürünü, Türklere ait alanları, kısaca Türklere ait bütün izleri yok etmeyi amaçlamışlardır. Bu devletlerden özellikle Bulgaristan, akıl almaz mezalime imzalarını atmışlardır.

Balkan Savaşı'nın kendini göstermesiyle Yunanlar, Sırplar, Bulgarlar ve Karadağlılar, Rumeli topraklarında yaşayan bütün Türkleri ve Müslümanları, bu topraklardan atmak için gerçekleştirdikleri mezalim, büyük bir Türk göçünü meydana getirmiştir. Oldukça büyük çaplı olan bu göç hareketi ile muhacirler, İstanbul'a ve Anadolu'ya akın akın ilerlemeye başlamışlardır.

1.1.3.1. Yunan Mezalimi

Balkanlardaki Yunan mezalimi 1821 tarihinde meydana gelen Yunan ayaklanması ile başlamıştır. Bu ayaklanmanın özelliği, Müslümanlara etnik temizlik anlayışının gösterilmesi ve göçe zorlanmasıdır. Ve bu durumlar ilk defa bu ayaklanmada ortaya çıkmıştır.

Balkan Savaşı zamanına gelindiğinde ise, Yunan mezalimi, insanlığa sığmayacak bir vaziyet almıştır. Müslüman olan genç kızların kıyafetleri üstlerinden zorla çıkarılmış, kızlar yine zorla dans ettirilmiş ve eğlence malzemesi olarak kullanılmışlardır. Bu vahşete tecavüz de eklenmiş, çoğu genç kız ve kadın, tecavüze uğradıktan sonra katledilmişlerdir. Karşılaştıkları bütün erkeleri, yaşlıları, kadınları, çocukları hatta bebekleri hiç acımadan türlü işkencelerle öldürülmüşlerdir. Hamile kadınların bebekleri karınları tekmelenerek düşürülmüş ve ölü doğan bebeklerin bile kafaları büyük bir keyifle ezilmişlerdir.

Akla hayale sığmayacak şekilde uygulanan fiziksel işkenceler yanında biyolojik tekniklerle uygulanan zulüm de yine Yunan mezalimi içerisinde yerini almıştır. Dizanteri, tifo ve kolera mikrobunun katıldığı şişelerin Müslümanların gittiği bakkallara dağıtılması ve Müslüman Türklerin bunları bilmeden kullanması sonucu yavaş bir şekilde, acılar içinde ölmeleri bu durumun en belirgin

örneklerindendir. Bunun dışında şiddetli baskılara rağmen yine de Hıristiyanlığı seçmeyen Müslümanların kafalarının kesildiği, diri diri yakıldıkları da bazı Yunanlıların hatıra defterlerinde ve arşivlerinde acımasızlık ve vicdan unsurundan eser olmayan zulümleri olarak kayda geçmiştir.

Balkan romanında, Yunanlıların düşünce sınırlarını aşan işkence ve zulümlere imza attığını görmekteyiz. Müslümanların yaşadığı köyleri yakmakta, halkı süngülemekte, kadınlara tecavüz etmektedirler. Bunlar yetmez gibi, Türk askerlerinin karınlarını yarmakta, bazılarını da birbirine bağlayarak ateşe vermektedirler. Sağ bıraktıklarının ise, ellerindeki bütün yiyecekleri aldıktan sonra açlığa mahkûm etmekte ve böylece öldürmektedirler.

Romanda Yunan mezalimi ile ilgili yer alan başka bir husus da, aşağıda adı geçen Balkanların çeşitli bölgelerinde müezzinlere yapılan zulümlerdir. Bazı köylerde ise, kadınları ve erkekleri acımadan öldürmüşlerdir:

"(...) Yunalılar, Edirne'deki mahpushaneleri boşalttılar, mahkûmları salıverdiler. Rumlar, Pınarhisar, Lüleburgaz ve Kırkkilise'de ezan okumak için minareye çıkan müezzinleri taşladılar. Babaeski Mandıra köyünde on kadar kadını idam ettiler Yunanlılar. (...) Yedi erkeği de döve döve öldürdüler." (s.278)

1.1.3.2. Bulgar Mezalimi

Hiç şüphe yoktur ki Balkan toplulukları içerisinde, Balkan Savaşı'nda uygulanan mezalim bakımından Bulgarları hiçbir topluluk geçemez. Balkan Savaşı'nın yaşandığı sıralarda ve sonrasında, mezalimi konu edinen yerli ve yabancı yayınlarda en fazla yer alan Bulgar mezalimi olmuştur.

Balkan Savaşı'nda uygulanan mezalim, bir nevi 93 Harbi'nde uygulanan mezalimi niteliğindedir. Aralarındaki fark ise; Balkan Savaşı'nda Müslüman Türklere yapılan zulümler daha korkunç ve daha acımasızcadır. Bu dehşete imza atanlar Bulgar askerlerinin yanı sıra, Bulgar komitacılardır. Komitacıların Müslüman Türkler üzerinde gerçekleştirdiği katliamlar, hiçbir zaman akıllardan çıkmamış ve çıkmayacak, tarih sayfalarına silinmeyecek şekilde yazılmış niteliktedir. Genç kadınları, genç erkekleri, ihtiyarları, çocukları, genç kızları ve beşikteki bebekleri gözlerini kırpmadan, acımadan hatta bu durumdan zevk alarak katletmişlerdir.

Bulgarlar, Müslüman Türklerin içinde huzurla yaşadıkları evleri yıkmış, yakmış, tahrip etmiştir ve sonunda bu huzuru bozmuştur. Çoğu evin kapılarına, pencerelerine, çamaşır iplerine domuz yağı sürmüşler, içme suyu ihtiyacının karşılandığı kuyulara domuz eti atmışlar, bazı Müslüman Türk'leri de evlerinde, evleriyle birlikte diri diri yakarak öldürmüşler; bazılarını ise Meriç, Tunca ve Edirne nehirlerinde olduğu gibi suya atarak boğmuşlardır.

Bunların yanı sıra, Bulgar komitacıları Türk kadınları çırılçıplak soyduktan sonra kendi subaylarının önünde bu halleriyle dans etmeleri için zorlamışlar, daha sonrasında ise tecavüz edip öldürmüşlerdir. Annelerin gözü önünde çocuklarını süngülemişler, kadınların göğüslerini parçalayıp gözlerini yerinden çıkarmışlardır.

Katliamlar ve yağmalamalar haricinde, Bulgarlar Balkan Savaşı boyunca, ele geçirdikleri yerlerde yaşayanları Hıristiyanlık dinine geçmeleri için zorlamışlardır. Müslüman Türklerin dinin, değiştirmesi demek; geçmişini, kimliğini, benliğini de değiştirmek anlamına gelmekteydi. Bunlardan dolayı dinlerini değiştirmek istemeyen Müslümanlar, her türlü zorbalığa ve baskıya maruz kalmışlardır. Bu durumda Müslümanlar, ya canlarından vazgeçeceklerdi ya da Müslümanlıktan…

Bulgarlar, çeşitli Balkan köylerinde, kadınları, erkekleri ve kızları bir araya getirerek çırılçıplak kalacakları şekilde soymuşlar ve dinlerini değiştirmeleri için baskı uygulamışlardır. Müslümanlıktan vazgeçip Hıristiyanlığı seçmeyenlerin öldürüleceği söylenmiş ve iyice düşünmeleri için Müslümanlara süre verilmiştir. Can korkusuyla dinlerini değiştirme kararı alanlar Hıristiyanlığı seçmek zorunda kalmışlardır. Daha sonra Hıristiyanlığa zorla geçirilen Müslüman çocuklar, zorla Bulgar okullarına gönderilerek Bulgarlaştırmak amaçlanmıştır.

Bulgarların Müslümanları din değiştirmeler için zorlamaları yanı sıra, yine Bulgarlar tarafından camiler kiliseye dönüştürülmüş, imamlar öldürülerek yerlerine papazlar getirtilmiş, Hıristiyan olmayı kabul etmeyenlerin tırnakları, dişleri sökülüp, ağız ve burunları kesilmiş, türlü işkencelerle öldürülmüşlerdir. Tesettürlü kadınların kıyafetleri değiştirilmiş, Türk isimleri yerine Bulgar isimleri ile isimler değiştirilmiş, Müslüman erkekler Bulgar kızları ile Müslüman kızlar da Bulgar erkekleri ile evliliğe mecbur bırakılmışlardır.

Balkan Savaşı sırasında Türkleri kendi öz yurdunda yaşamasını istemeyen, Türklerin vatanlarından çıkması durumunda kendilerinin yaşamak istediği, kısacası Türk topraklarını elde etmeyi planlayan ve bunu da zalimce yollarla gerçekleştirmeye çalışan Bulgarlar, bu planlarını uygulamak ve gerçekleştirmek için fırsat buldukları anda Müslüman halkı planlı ya da plansız bir şekilde öldürmüşlerdir.

Selanik'teki bütün köylerde tüm genç kızlar ve anneleri, babalarının ve eşlerinin gözleri önünde Bulgar komitacıları tarafından tecavüze uğramış ve daha sonra çoğu katledilmişlerdir. Kılkış yakınlarında da tecavüz edilen üç kız, diri diri toprağa gömülmüşlerdir. Kabaöyük köyünde ise, Bulgarların tecavüzüne uğramayan genç kız ve kadın yoktur. Havsa'da da, cinsiyet ve yaş ayrımı yapmaksızın Türk olan herkes, Bulgarlar tarafından işkencelerle öldürülmüşlerdir. Çoğu kadın ve kıza da diğer Balkan köylerinde olduğu gibi tecavüz edilmiş ve sonra canları alınmıştır. Katlettikleri kişileri de ortada bırakmışlar veya su kuyularına atmışlardır. Drama'da da tecavüze uğramamak için direnen kadınların göğüsleri kesilmiş, hamile olanların karnı yarılarak içindeki cenin dışarıya çıkarılmıştır.

Bulgarlar, Kayapa köyü civarlarında, Çekirge taburundan bir bölük askerin dinlendiği sırada, Türk askerlerini yanılgıya düşürmek amacıyla namaz borusu çalmışlardır. Bunu işiten Türk askerleri, tüfeklerini kenara bıraktıktan sonra, namaz kılmaya durmuşlardır. Fakat bu sırada, Bulgarlar tarafından kendilerine kurulan üç ayrı tuzakla, açılan yaylım ateşi sonucu şehit edilmişlerdir.[51]

1912'de Balkan Savaşı sırasında, Edirne'nin Kayapa köyündeki Bulgar taarruzu sonucunda yaralananlardan bir kısmı Küçük Döllük Camii'nde tedavi altına alınmışlardır. Bulgarlar, revir olarak kullanılan bu camiye aniden baskın düzenleyerek, tedavi edilen 18 yaralı eri ele geçirmiş ve can çekişir bir vaziyette olan bu askerleri caminin yanındaki kuyuya atarak şehit etmişlerdir. Yerli halkın anlattığına göre, bu olaydan sonra kuyudan günlerce kanlı su akmıştır.[52]

Vatan için düşmanla savaşarak ölmek, Türkler nezdinde çok önemli bir husus sayılmaktadır. Nitekim en yüksek ve kutsal bir rütbe olan şehitlik mertebesine ancak vatan için ölmekle ulaşılabilmektedir. İşte bu kutsal mertebeye ulaşabilmek

---

[51] İlker Alp, *Bulgar Zulmünü Günümüze Kadar İntikal Ettiren Edirne ve Çevresindeki Şehitlikler*, Sevinç Yayınları, Ankara, 1986, s.25.

[52] İlker Alp, *Bulgar Zulmünü Günümüze Kadar İntikal Ettiren Edirne ve Çevresindeki Şehitlikler*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1989, s.27.

için Türkler, tarih boyunca cereyan eden harplerde göz göre göre ölüme gitmişlerdir. 1912-1913 yıllarında Balkan Harplerinde, kahramanca savaşarak şehit olan veya esir kamplarında Bulgarlar tarafından acımasızca katledilen on binlerce Türk şehitler zincirinin birer halkası olmuşlardır.[53]

Balkan romanında, Şükrü Paşa'nın kılıcını Bulgarlara teslim etmesi ve Edirne'nin Bulgarların eline geçmesinin ardından yaşanan Bulgar mezaliminden bahsedilmektedir. Bulgarların yaptıkları zulümlerin insanlık kavramıyla uzaktan yakından en ufak bir ilgisi yoktur. Romandaki ifadelere göre; Bulgar askerleri bölgedeki Müslüman haneleri yağmalamış, kadın ve kızlara tecavüz ve işkence etmiş, birçok Müslüman'ı acımadan katletmişlerdir. Evleri yağmalayıp içindekileri de öldürdükten sonra evlerin kapılarına işaret koyarak, arkadaşlarına bu evin işinin bitmiş olduğu mesajını vermeyi de ihmal etmemişlerdir.

Ağlama Tuna romanında, 93 Harbi sırasında Bulgarlar tarafından gerçekleştirilen mezalim geriye dönüş şeklinde hatırlatılmaktadır. Romandaki ifadelere göre; Müslüman halk Bulgarlar tarafından, türlü eziyet ve işkencelere maruz bırakılmıştır. Müslüman köyler basılmış, içinde yaşayan insanlar öldürülmüş, mallarına el konulmuş, kadın ve kızlara tecavüz edilmiştir. Bulgarlar yaptıkları bu eylemlerden büyük bir keyif almıştır. Öyle ki; Müslümanların gözlerini oymuş, el ve ayaklarını kırmış, dudak ve kulaklarını kesmiş, kalan bedeni de ateşe atıp yakmışlardır. Tüyler ürpertici bu işkenceler, Bulgarlar için bir keyifli bir oyun gibi görünmüştür.

Ağlama Tuna romanında, Balkan Savaşı'nın patlak vermesiyle Balkanlı Müslüman Türkler yurtlarından akın akın göç etmeye başlar. Yunus Efendi ve ailesi de göç eden pek çok Müslüman ailelerden yalnızca biridir. Yunus Efendi yolda başka bir grupla karşılaşır ve nereye doğru ve neden gittiklerini sorar. Grupta yer alanlardan birinin verdiği cevap Yunus Efendi'yi hayretler içerisinde bırakır. Bulgar komitacıları, kadınlarından boynunda, kolunda, kulağında ne takı varsa almış, alırken de bu uzuvları keserek almışlardır. Öldürülenlerin ve tecavüz edilen kadınların sayısı ise belirsizdir.

[53] Alp, a.g.e., 1989, s.35.

Yunus Efendi ve ailesi ilerledikleri sırada Nuriye Hanım aniden arabayı durdurur. Arabayı durdurmalarının nedeni, karşılaştıkları akıl almaz vahşet tablosudur. Yerde gördükleri iki kadının yüzük parmakları ve kulakları kesilmiş, gözleri oyulmuş, elbiseleri parçalanmıştır. Biraz yol kat ettikten sonra bölgedeki köy evlerini tek tek gezen Yunus Efendi ve eşi, beşiğinde yatan bebeklerin bile parçalanarak öldürüldüğünü görürler. Bebeklerin dahi öldürülmesi Bulgarların vicdan duygusundan ne kadar yoksun olduğunun açık bir göstergesidir.

Yunus Efendi ve ailesi, girdikleri bir ahırda sanmaların arasına saklanmış yaşlı bir adamla karşılaşırlar. Yunus Efendi, samanların arasında perişan vaziyette olan adamı oradan çıkarıp temizledikten sonra, köyde neler olduğunu sorar. Korkudan konuşamayan dede bir şeyler anlatmaya çalışsa da bunu başaramaz. Arabalarda bulunan herkes etrafa dağılarak başka kişi olup olmadığını bulmaya çalışırlar. Aramanın sonucunda ağacın tepesine çıkmış bir erkek ve kuyuya gizlenmiş bir kadın bularak yanlarına getiriler ve neler olup bittiğini öğrenmek isterler.

Ağacın tepesine saklanan adamın söyledikleri, orada bulunan herkesi hayrete düşürür. Bulgar askerleri, dipçikler ve süngülerle kapı kapı dolaşıp gördükleri herkese ateş açmıştır. Kadının söyledikleri ise, vahşet senaryosunu aratmayacak cinstendir. Kendisi kuyuya saklandığı için canını kurtarabilmiş olsa da annesi, babası, kocası, çocukları yani bütün ailesi Bulgar askerleri tarafından öldürülmüşlerdir. Konuşmaya başlayan yaşlı adam, gelininin, torunlarının yaşadığına inanarak evlerine bakmak istese de, Yunus Efendi gelini ve üç torunun kurşuna dizilerek öldürüldüklerine evi gezerken anlamıştır. Diğer ayrıntıları yaşlı adama söylemek istemeyen Yunus Efendi, onu da yanlarına alıp yola devam etmeleri gerektiği düşüncesindedir.

Köyde bulunan çoğu kişinin gözleri oyulmuş, tırnakları sökülmüş, işkencenin her türlüsüne başvurulmuştur. Bir an önce bu köyden uzaklaşmak isteyen Yunus Efendi, sağ kalanları da alarak yola devam revan olur.

Aynı romanda, Edirne'nin Bulgarlar tarafından ele geçirilmesinden sonra Bulgar askerlerinin gerçekleştirdikleri mezalimlere yer verilmektedir. Edirne'yi almalarıyla şehre kolayca giren Bulgarlar, Edirne'deki Müslümanlara kelimenin tam anlamıyla kan kusturur:

"Paşa Bey ve Yunus Efendi'nin temennileri gerçekleşemedi. 26 Mart 1913'te, altı aya yakın canla başla kendisini savunan Edirne'yi Bulgarlar teslim aldı. Şehre giren askerler akla hayale gelmeyen zulüm, işkence, yağma ve tecavüzler yaptı, canını yakmadıkları hane bırakmadı." (s.355)

1.1.3.3. Sırp-Karadağ Mezalimi

Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında, Türk halkına ve Müslümanlara uygulanan baskı, zulüm ve işkencelerde başı çeken Bulgaristan ve Yunanistan olsa da, Sırplar ve Karadağlılar da sistematik bir şekilde uyguladıkları mezalimle bu devletlerden maalesef geri kalmamıştır. Türkler gibi Arnavutlar da bu mezalimden fazlasıyla nasiplerini almışlar, türlü işkencelere maruz kalmışlardı. Arnavutların yaşadıkları köyler ateşe verilmiş, evlerin içindekiler öldürülmüş, kadın ve kızlara tecavüz edilmiştir. Arnavut erkekleriyle de adeta oyun oynamışlardır. Arnavutları kendi ayaklarının dibine oturtup kaldırmışlar ve bunu çok kez tekrar ederek alay etmişlerdir. Kendince oynadıkları oyunun sonrasında da kamalarının uç kısmını bu insanların göğsüne, boğazlarına batırmışlardır. Bu işkenceden sonra, zorla konyak içirmeye çalışmışlar, daha sonra da kamalarıyla parçalamışlardır. Sokaklar, Arnavut ölülerinden dolayı neredeyse geçilemeyecek halde kalmıştır. Bu cesetlerin çoğunun kafaları kesilmiş, kolları bacakları koparılmış, gözleri oyulmuş, kurşuna dizilmişlerdi. Bu ölenlerin arasında çocuklar ve bebekler de bulunmaktaydı.

Sırpların yaptıkları mezalimin yanı sıra, Karadağlıların da yaptıkları mezalim aynı acımasızlıkla ve aynı şiddette olmuştur. Yollarının üzerinde bulunan bütün yerleşim yerlerini yıkıp yakmışlardır. Tabii içindekileri de… Öldürülmekten kurtulup farklı yerlerde sığınmacı olanlar ise, açlık faktörü ile sınanarak yine ölüm gerçeğiyle yüz yüze kalmışlardır.

Baskı ve mezalimden kaçmak isteyenler göç yollarına revan oldular. Yola koyulanların çoğu Sırp komitacılar ve bazı Arnavutlar tarafından soyuldular. Birçok muhacir, yollarda öldürüldü, kadınlar ve kızlar kaçırıldı ya da tecavüze uğradılar. Çocuklar bile hiçbir gerekçe olmadan vahşice katledildiler.

Ağlama Tuna romanında Üsküp şehri, eşkıyalar ve Hıristiyan askerlerin zulmü ile baş etmeye çalışsa da Üsküp halkı çareyi göçte arar. Bu zulümlere örnek

olarak Sırp askerinin Türk askerine yaptığı işkence, romanda yer alan ayrıntılar arasındadır. Türk askeri Sırpların eline düşünce, Sırplar; *"hangi elinle bize ateş ediyordun?"* diyerek önce elini sonra da kolunu keserler. Kolunu kaybeden asker, ölüm korkusuyla Sırpların elinden kaçmayı başarır. Köyüne gazi olarak döndükten sonra, bütün aile göç etmeye karar verir.

1.2. 93 Harbi Sırasında Türk Göçleri ve Mezalim

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, özellikle cephe gerisinde insanlığa sığmayacak derecede korkunç mezalimlerin uygulandığı bir savaştır. Bu mezalimin başrolünü oynayan Bulgarlar ve Rusların amacı Balkanlarda Müslümanlık dinine mensup olanları ve Türkleri yok etmekti. Ortadan kaldırılan Türk milletinin ve Müslümanların yerine de Slav devletleri yerleştirmek asıl amaçlarıydı.

"İşgal altındaki Tuna vilayetine, yani Bulgaristan'a, Ruslar'ın mülki işler amiri, yani sivil umumi vali tayin ettikleri ve Çar'ın yakınlarından olan Prens Çerkasky, bu harbin "Bir ırklar ve imha harbi" olduğu üzerine Rusya Harbiye Nazırı Milyutin'in dikkatini, 20 Temmuz 1877 tarihli resmî yazıyla çekmiştir. Çerkasky "Bulgaristan" dediği Tuna vilayetinde Türk istemiyordu. Prens Çerkasky, Tırnova'da kurduğu idarede, harbin daha ilk günlerinde, kimin kazanacağının bile bilinmediği haftalarda, ele geçirilen bölgelerden Türk halkını sürmüş ve bütün toprak ve mallarına el koymuştur."[54]

Bulgarların silahlandırılmasının ardından, bu durumu Türk askerlerine karşı kullanmak yerine, Müslüman ve Yahudilere karşı kullanarak bir vahşete neden olmuşlardır.

Bu sırada boş durmayan Ruslar da, Bulgar zulmü ve katli karşısında Avrupa'yı şaşırtmak amacıyla Rum gazetecilere, Türk askerinin Hıristiyan insanlara karşı mezalim uyguladığını belirten yazılar yazmalarını emretmişlerdi. Sonuç olarak, Bulgarların Müslümanlara karşı olan mezalim ve vahşet, Rus generallerinin düşündüklerinden fazlasıyla üst derecede kendini göstermiştir.

---

[54] Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihî*, 9. Cilt, Ötüken Yay., İstanbul, 1994, s. 438.

"12 Şubat 1878'de Filibe'deki Fransız viskonsülü Boysset, raporunda şunları yazmaktadır: Filibe düşünce Bulgarlar ve Ruslar, şehri tamamen yağma etmiş, pek çok Türk'ü öldürmüş, kadınlara tecavüz etmişlerdir. Bu işlere Rus subaylarının da karıştığını gözlerimle gördüm. Türk kıyımı o derece büyüktü ki, şehirdeki General Gurko'ya sonra geçici vali tayin edilen General Brock'a müracaat ederek, insanlık namına bu katliam ve yağmaya son verilmesini istedim, hiçbir netice alamadım. Bir Türk evinde 37 ölü birden bulundu. 10.000 Türk, şehri terk ederek kaçtılar. Diğerleri aç hâlde, Ruslar yiyecek vermiyorlar ve Türkler, açlıktan büyük zayiat veriyorlar. Pek çok genç kıza tecavüz edildi. Ruslar ve Bulgarların yaklaştığını gören pek çok Türk kafilesi çocuklarını ve hanımlarını öldürdükten sonra Ruslarla muharebe edip can verdiler."[55]

Göçmenlerin ölümlerine bir taraftan soğuk, bir taraftan tifüs, diğer taraftan da düşman palası neden oluyordu. Göçmenler bulabildikleri her araçla, trenle, katırla, öküz arabası ile ya da yaya olarak yollara dökülmüşlerdi. Trenlerde durum çok vahimdi. Göçmenler vagonlara istif edilmişlerdi, açlık, yorgunluk ve soğuktan yarı ölü halde idiler. Trende ölen kadın ve çocukların naaşları, tren hareket hâlindeyken pencereden karlara atılıyordu.[56]

Neticede 93 Harbi göçü yitirilen canlar ve toplu şekilde yaşanan zulüm açısından tarih süresince görülmüş olaylar içinde, en çok dehşet veren olaylardan biridir. Herhangi bir muhaceret olayının genel nitelikli çilelerine ek olarak 1877 ve 1878 Bulgaristan'ına özgü çile unsurları da devreye girmişti. Bunlar; muhacirlere Ruslar ve Bulgarlar tarafından yapılan kötü muameleler, göçün esas kış aylarına rastlaması ve Osmanlı Devleti'nin muhacirlere yeterli yardım sağlamaktan aciz bulunmasıdır.[57] Göçün bilançosu ağır olmuştur. Göç eden 1,5 milyon muhacirin 450.000'i soğuk hastalık ve düşman palasından ölmüştür.[58] Bulgaristan'da yarı nüfusu teşkil eden Türkler, göçler sonrası azınlık durumuna düşmüşlerdir.[59]

Ağlama Tuna romanında, 93 Harbi'nin bıraktığı izleri görmekteyiz. Bu izleri Abdullah Dede'nin yolculuğu sırasında aklına gelenlerden, gözünde canlanan

---

[55] Bilal Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri*, TTK Basımevi, Ankara, 1989, s. 339.
[56] Yılmaz Öztuna, *a.g.e.*, s. 442- 443.
[57] Justin Mc.Carthy, *Ölüm ve Sürgün*, (çev. Bilge Umar), İnkılap Yay., İstanbul, 1998, s. 88.
[58] Bilal Şimşir, *Rumeli'den…*, s. 50.
[59] Yılmaz Öztuna, *Rumeli'ni Kaybımız*, Ötüken Neşriyat, 1. baskı, İstanbul, 1990, s. 52.

anılarından almaktayız. Dede'nin komşuları bu savaşta evlerini boşaltıp kaçarlar. Komşulardan geriye kalanlar ıssızlığı, yalnızlığı, renksizliği ve ruhsuzluğu ifade eder:

"93 Harbi'nde evlerini boşaltıp Rus mezaliminden kaçan mahallelerdeki komşularının evlerinin önünden geçerken, hepsi ayrı ayrı gözünün önüne geldi Dede'nin. Şimdi onların yerinde Romanya'dan gelip yerleşen başkaları vardı. İçleri doluydu ama hepsi birer harabeydi onun nazarında. Eski ışıltılarından, nuranî görüntülerinden eser yoktu. Bakıldığında yüze gülen, birer karış genişliğindeki dantelli bembeyaz perdeler yoktu. Onun yerine, ahşap kafesleri çoktan parçalanmış pencerelerin arkasında, özensizce bir yana savrulmuş, güneşten rengini atmış paçavra parçaları yüzüne çarpıyordu. Bahçe duvarları üzerine konulan sardunya, küpe, camgüzeli, hatmi çiçekleri çoktan solmuştu, boş saksıların içinde kediler kıvrılıp yatıyordu. Dış badanalar rengini atmış, saçaklardan dökülen yağmur sularıyla kir pas içinde kalmıştı. Aslında dolu olan bu mekânlar, ıssız hanümana dönmüş, baykuş yuvaları olmuştu." (s.47)

Sarıkamış Kar Bozgunu romanında da, *Ağlama Tuna* romanında olduğu gibi 93 Harbi sırasında yaşanalar, halkın uğradığı zulümler yer almaktadır. Abdürrahim Ağa'nın gözünde canlanan sahneler hiç iç açıcı olmamakla beraber bir daha yaşanmaması dilenen olaylardır. Harp sırasında yaşanan zulümler, baskı ve işkenceleri aklına getiren Abdürrahim Ağa, bunların bir daha yaşanmaması için ağlayarak dua eder. Dua ederken ağzından çıkan sözler, 93 Harbi'nin vahametini ortaya koymaktadır:

"93 Harbi'nde hem Ruslarım hem de Ermenilerin hışmına uğramışlardı. Eski evleri düzlükteydi. Babası, savaş yıkıntılarından sonra bu yamaçtaki evi yaptırmıştı. O vakit delikanlılığa adım atacak yaşa gelmiş olan Abdürrahim Ağa da taş, kum, kireç taşınmasına yardım etmişti.

(...)

Karşı yamaçlarda uyuyan hanelere, tek tük gaz lâmbasının ışığını yükselten pencerelere gözlerini dikti, avuçlarını açtı, başını göğe kaldırdı:

'Allah'ım bu milleti zebun etme, bize 93 Harbi'ni (1877-1878) bir daha yaşatma! Neyimiz varsa verelim ordumuza razıyız. Namusumuzu, şerefimizi, izzetimizi koru, kızımızı, kızanımızı muhafaza et ya Hâfız! Her şeyimiz sana emanet Rabbim, veren de alan da sensin, koruyan da sensin. Bu değerli emanetlerine sahip çıkma gücü ve kudreti ver bizlere! Camilerimizdeki ezan sesini dindirtme, gönderlerimizdeki bayrağımızı indirtme, şanlı mazisi olan bu milleti bitirme, tüten ocaklarımızı söndürtme Rabbim!'

'Âmin!' diyerek avuçlarını yüzüne sürdü. Gözlerinden akan yaşlar, günlerdir kesilmemiş kirli sakallarından aşağıya yuvarlandı. Kalanlarını da elleriyle sildi.

'O harbi aklıma bile getirmek istemiyorum, ırz namus her şey dümdüz olmuş, ayaklar altına alınmıştı, milletim bîçare kalmıştı. Feryat eden komşu teyzelerimin, ninelerimin figanları hâlâ kulaklarımdadır. Biz bunları unutmadık Allah'ım! Bir daha yaşamayalım ne olur, ne olur bir daha yaşamayalım!'" (s.15-16-17)

Sarıkamış Kar Bozgunu romanında, cephedeki askerler arasında geçen konuşmalarda, bir askerin ailesinin bu harpten sonra göç eden muhacirlerden olduğuna ve başlarından geçenlere şahit olmaktayız:

"– Sen kendini nasıl istersen öyle kabul et, evet biz 93 muhaciriyiz. Rus'un evimizi, tarlamızı işgal etmesinden sonra, yerimizden, yurdumuzdan göçmüşüz. Rahmetli dedem ve ninem 'Ah Kars vah Kars' diye diye ruhlarını teslim etmişler. Gelip kondukları, yerleştikleri yerler de bizim olmuş, ama akılları doğdukları yerlerde, topraklarında kalmış." (s.67)

Aynı romanda, Sarıkamış Cephesi'nde savaşın başlamasıyla çatışmalar da şiddetlenir ve iki ateş arasında kalmak istemeyen bölgede yaşayan köylüler, göç

etmeye başlarlar. Sinan Yüzbaşı, çoluk çocuk, genç yaşlı insanları korku ve endişeyle kaçarken görünce aklına 93 Harbi sonrası başlayan göç hareketi gelir:

"Böylesi göçe ta 93 Harbi'nde başlamışlardı. Dersaadet göçmenlerle dolup taşmıştı. Ayastefanos'a (Yeşilköy) kadar gelen Rus'un zulmünden kaçanlar sığınacak yer aramışlardı. (...)" (s.157)

1.3. Balkan Savaşı Sırasında Türk Göçleri ve Mezalim

Balkan Savaşları sırasında ve sonrasında yaşanan zulümler tarih sayfalarına silinmeyecek bir şekilde adını yazdırmıştır. Dünyada örneğine çok az rastlanan bu mezalim, Osmanlı Devleti'nin geri çekilmesiyle ortaya çıkmış ve etkilerini ilerleyen zamanlarda da göstermiştir. Balkan milletlerinden herhangi birinin veya birkaçının Türk vatanına girmesi demek, Türk milletinin kendi topraklarında, öz vatanlarında rahat yaşayamayacağı, barınamayacağı demekti.

Balkan romanında, Balkanlardan göç hareketinin nasıl başladığı nedenleri ile birlikte anlatılmaktadır. Selanik'te bir konakta yaşayan Mahmut Bey, eşi Behiye Hanım, çocukları Kadir, Mazlum ve Hafize ile huzur içinde yaşamaktadırlar. Balkanlarda huzursuzluğun baş göstermesi ile Mahmut Bey'in zihnine göç düşüncesi yerleşir. Çetelerin bazı evleri basması üzerine göç ile ilgili kesin kararını veren Mahmut Bey hazırlıklarını tamamladıktan sonra ailesi ile konaktan ayrılır.

Hafize'yi kucağına alan Mahmut Bey, kapıda bekleyen faytonun ön tarafına oturur. Karşısına eşi Behiye Hanım, Behiye Hanım'ın yanına da oğulları Kadir ve Mazlum geçerek otururlar. Ailenin bulunduğu araba, konağın yardımcılarının ve valizlerin yer aldığı ikinci araba ile aynı anda hareket eder. Arabalar sokaktan çıkıncaya kadar ailenin bütün fertleri gözlerini konaklarından ayıramazlar. Bu konak, aile için fazlasıyla değer taşımaktadır. Zira Mahmut Bey bu konakta doğmuş, ilk eğitimini annesi Nigar Hanım'dan, sonrasında dadısı Cevriye Kalfa'dan almıştır. Mahmut Bey'in, anne ve babasıyla, ailesiyle olan bütün anıları bu konağın içindedir. Her bir aile ferdinin ayrı ayrı anılarını saklayan bu konağı bırakıp gitmek zorunda kalmak, kalplerinde derin bir iz bırakır.

Romanda, Selami Hoca ve arkadaşı Nizamettin Efendi sohbet ederlerken Bulgar çetelerinin uyguladığı baskıların boyutunu, Sırpların, Bulgarların, Rumların

ve Yunanların elde etmek istediklerini, komitacıların halkı göçe zorlamasında etkin rolü olduğunu anlamaktayız.

Bulgar çeteleri, Osmanlı Devleti'nin Filibe Valisi olan Gavril Paşa'nın konağına baskın gerçekleştirerek Paşa'yı tehdit ederler. Sonrasında bütün haberleşme araçlarına el koyarak çevreyle iletişimi keserler. İkilinin aralarındaki konuşmalara göre, Bulgarlar büyük Bulgaristan kurma hayalini kurmakta ve Makedonya'yı ele geçirmek istemektedirler. Sırplar ve Yunanlar da Makedonya'da gözleri olan diğer devletlerdir.

Aralarında en baskın çıkan Bulgar çeteleri; Müslüman kasabalarını, köylerini yağmalamakta, malı mülkü ele geçirmekte, bununla da kalmayıp genç kızlara ve kadınlara tecavüz etmekte, Müslüman halkı katletmektedir. Bütün bu sebepler göç etmek için fazlasıyla geçerli olan sebepler arasında yer almaktadır.

Komitacılar, Müslüman halka ve Türklere, Bulgar veya diğer devlet askerlerinden daha da acımasızca davranmaktadır. Öyle ki; çıkarlarına ters davrananları, önlerine çıkanları Müslüman Hıristiyan demeksizin öldürmektedirler. *Balkan* romanında adı sıkça geçen komitacılar, türlü zorbalıklar ve katliamlar yaparlar. Ulaşım araçlarının önlerini keserek, içindeki yolcuları soymakta, zengin olan şahısları kaçırıp fidye istemekte, emirlerine uymayanları da öldürmektedirler. Komitacıların yaptığı zulümlerden Müslümanların yanı sıra Hıristiyanlar da nasibini alır. Hıristiyanların kutsal mekânı kiliseleri de Osmanlı Devleti binaları gibi havaya uçururlar.

Balkan romanında, bu kez dikkatimizi çeken nokta; karışıklık çıkan, baskı ve zulümlere maruz kalan Balkan şehirlerinin hangileri olduğudur. Bunu da Gülfidan ve oğlu Hamit ise aralarında geçen konuşmalardan anlamaktayız.

Annesini ağlarken gören Hamit, kardeşlerinin veya babasının annesini üzmüş olabileceğini düşünür ve annesine neden ağladığını sorar. Annesinin ağlama sebebini babası Selami Hoca ve kardeşi Mahmut Bey'in yaşadığı bölgede ortaya çıkan huzursuzluk ve uygulanan baskıdır. Gülfidan Hanım'ın söylemlerine göre; Manastır, Bitola, Selanik, Kosova ve tüm Makedonya'nın durumu içler acısıdır. Bu

bölgelerde yaşayan Müslümanlar; Bulgarlar, Rumlar ve Sırplar tarafından baskı görmekte ve rencide edilmektedir.

Mahmut Bey'in belinde tabancasını gören komitacılar, *'bize yan baktın'* diye bir bahane uydurarak tabancasını zorla aldıktan sonra, kanlar içinde bırakana kadar döverler, bu sırada iki dişi de kırılır. Olayın daha acı tarafı ise; polislerin bu olaya şahit olmasına rağmen herhangi bir harekete geçmemeleri ve bir yaptırım uygulamamalarıdır. Bu durum sadece Mahmut Bey'e yapılmış bir eylem değildir. Çeteler, Müslüman iş yerlerini yağmalamakta, masum insanları öldürmekte, Mahmut Bey'e yaptıkları gibi yoldan geçenleri kanlar içinde bırakana kadar dövmektedirler.

Bütün bunları dinleyerek durumun daha da farkına varan Hamit, annesine: "*Ben biraz daha büyüyüp Paşa olduğumda, onların Makedonya'da tozunu atacağım. Yerlerinde yeller esecek"* diyerek hırslanır ve amacını belirler. Annesi Gülfidan Hanım oğlunun bu sözlerinden sonra: "– *Onların tozunu atacak olanlar, inşallah ellerini çabuk tutarlar da haysiyetimizi daha çok ayaklar altında bırakmazlar"* diyerek Osmanlı Devleti'nin siyasi yapısına eleştiride bulunurken, şereflerinin de ayaklar altında ezilmemesini temenni eder.

Balkan romanında, savaşlar ve halkın göç ediş süreci kronolojik olarak tarihi bilgileri barındırmaktadır. Patlamak üzere bir bomba olan Makedonya, sonunda patlamaya hazır hâle getirilir. 1912 yılının Ekim ayı başlarında Karadağ, Osmanlı Devleti'ne savaş açar ve Sancak'ı ele geçirir. Üsküp de Sırplara bırakılırken, Bulgaristan ve Yunanistan ise İstanbul'a savaş ilan eder.

Makedonya artık Türkler için yaşanmayacak bir yola doğru ilerleyince Mahmut Bey, çocuklarını ve eşini alıp, Üsküp'ten göç etmeye karar verir. Ağabeyi Recai Üsküp'te kalmak ister ve Üsküp'te kalırken; Mahmut Bey ve ailesi, yakın dostları ve birkaç parça eşyasıyla Anadolu'ya veya İstanbul'a varmak üzere gün ışıyınca göç yolculuğuna çıkmaya karar verirler.

Geride bıraktıkları birçok şey, birçok anı yüreklerini parçalamaktaydı. Bu unsurlar romanda ayrıntılı bir şekilde anlatılmaktadır:

"Behiye Gelinin; gelin olduğu, çocuklarını doğurup büyüttüğü, bahçesinde nazlı nazlı salınarak dolaştığı, kokularını ciğerlerine çektiği hanımeli-petunya-hatmi çiçeklerini, renk renk sardunyaları, çıkrıklı kocaman kuyuyu, arka bahçedeki bostanda ekili sebzeleri, her şeyini, onun olan, onların olan her şeylerini, anılarını, çocukların ilk adımlarını attıkları, düşüp kalkarak oynadıkları, sünnet törenlerinin yapıldığı, delikanlı oldukları evlerini, bir çırpıda bırakarak gitmeleri aşikâr ki, bir daha geri dönmeyecek şekilde bırakarak gitmeleri, yani veda etmeleri, çok gücüne gitti. Vücudunun,düşüncelerinin yarısı, hayır yarısı değil, tamamı burada kalıyordu." (s.136-137)

Göç etme kararı aldıkları gece yolculuk edecekleri arabaları hazırlarlar. Arabaların üstlerini muşambalarla kaplayıp, içine de kalın döşek ve yorgan yerleştirirler. Yolda lazım olacak kadar mutfak eşyasını da arabaya yerleştirdikten sonra gün aydınlanınca yola çıkarlar.

Yolculuğun altıncı gününde Mahmut Bey'in ve ailesinin yolculuk ettikleri at arabasının tekeri patlar. Komşusu Hilmi Bey'in yanında olan yedek teker şimdilik yola devam etmelerini sağlasa da Mahmut Bey, karşılarına çıkacak olan ilk köyde tekerin değiştirilmesi gerektiğini söyleyerek yedek tekerle yoluna devam eder. Sonunda rastladıkları üçüncü köyde bir tekerlek ustası bulan Mahmut Bey, köyün terk edildiğini görünce şaşkınlığını gizleyemez. Tekerlek ustasından duydukları ise şaşkınlığını ikiye katlar.

Ustanın dediklerine göre; canını kurtarmak isteyen herkes kaçıp Anadolu'ya gittiği için köy boşalmıştır. Bulundukları köyde, kadınların kolyelerini, küpelerini almışlar hatta çoğunun kulaklarını keserek küpeleri elde etmişlerdir. Ardından da bu kadınlara tecavüz edilmiştir. Tekerlekçi bunları anlattıktan sonra çok dikkatli olmaları gerektiğini söyleyerek Mahmut Bey'i ve yakınlarını uğurlar.

Mahmut Bey ve Hilmi Bey'in arabaları arka arkaya ilerlerken, biraz ilerilerinde birtakım sesler duyunca elleri silahlarına gider. Sesler, iyice bastıran karanlıkla birleşince arabalardaki çocuklar korkmaya başlarlar. Bir süre sonra bu seslerin, kıpırdanmaların nedeninin şehirlerini, köylerini terk ederek göç eden başka Türk ailelerinin sesleri olduğu anlaşılır. Daha kalabalık olan bu kâfiler, Selanik'ten, Vayaslı'dan, Üsküp'ten, Koçana'dan hareket eden gruplarla birleşmişlerdir.

Mahmut Bey, Üsküp'ten hareket eden gruptan oldukça üzücü şeyler öğrenir. Ağabeyi Recai Sırplar tarafından öldürülürken, yengesi ise tecavüze uğramamak için intihar etmiştir. Bu haberler Mahmut Bey'i yıkar. Yine bu kalabalık gruptan Dolni Poroy'da, Vayaslı'da, Coldinova'da Türklerin katledildiğini öğrenirler.

Selanik şehrini arkalarında bırakıp, Rodop Dağları'na yaklaşan aile, geceyi dağların tepesinde geçirmek, bir çorba içtikten sonra da sabah yola devam etmek istediklerini konuşurlar. Bu sırada yirmi-yirmi beş kişilik komitacı grubunun kendilerine yaklaştığını fark ederler. Erkekler silahlarını hazırlarken, kadınlar da çocuklara arabadaki yorganların arasına saklarlar. Aniden beliren komitacılar, Mahmut Bey ve diğer arabadakilerin bir hazırlık yapmasına olanak sağlamaz. Hilmi Bey, Mahmut Bey ve diğer erkeklerin silahlarına el koyarlar. Araban bir bebek sesi duyan komitacı grubunun lideri, yanındakilere yorganların kaldırılması emrini verir. Bu saatten sonra yaşananlar kelimenin tam anlamıyla felakettir…

Bebeği olan kadınlar bebeklerine sarılırken, çok korkan çocuklar da birbirine sarılırlar. Komitacıların lideri, arabada bulunan herkesin arabalarından inmesini emreder. İki yaşlı adam arabadan inmekte zorlanınca, çete üyelerinden biri, ikisini de arabadan aşağıya atar. Yaşlı adamlardan biri: *"Oy more ne yaparsın, içimi dışıma çıkardın. Bu postun içinde can yok mu sanırsın, çuval gibi yığarsın"* deyince çete üyesi, gayet keyifli bir şekilde yaşlı adamın sırtına iki kere yumruk atar.

Öldürülmekten korkan muhacirlerin hepsi yanlarında altın, para, elmas kısacası değerli ne varsa komitacılara verirler. Aldıklarıyla yetinmeyen komitacılar fazlasını isterler ve muhacirlerin yolda karınlarını doyurmak için torbalarına koydukları yiyecek ve içecek her şeyi aldıktan sonra giderler.

Romanda göç eden halk çeşitli vasıtalarla veya yaya olarak kaçarcasına göç ederler. Mahmut Bey ve ailesi yaşadıkları felaketten sonra uyuyup sabah olduğunda uyandıkları zaman Mahmut Bey'in gözüne uzak yollardaki hareketlilik ve göğe yükselen alevler takılır. Her tarafta insanlar vardır. Kimileri öküz arabasıyla, kimileri eşekleriyle, kimileri de yaya olarak yollara dökülmüşlerdir. Yola dökülen bu kişiler, göç etmeye zorunda kalan insanlar; alevlerin sebebi ise yanan evleridir.

Ağlama Tuna romanında, Müslüman halka yağılan baskıları Yunus Efendi ve ailesi üzerinden anlatıldığını görmekteyiz. Huzur içinde yaşayan Üsküp halkı, komitacıların baskı ve zulümleriyle, yıldırma politikalarıyla ve Müslümanlara uyguladığı şiddetle bu huzur ortamını kaçırmaya, yerine de korku, acı ve üzüntü bırakmaya fazlasıyla yetecek durumdadır.

Mustafa, Dilnur ve Safiye Üsküp sokaklarında keyifle gezerlerken karşılarına çıkan birkaç kabadayı keyiflerini fazlasıyla kaçırır. Kabadayıların naralarına kulak asmadan yoluna devam etmek isteyen Mustafa, bu kişilerle muhatap olmadan ara sokaklardan birine girme niyetindeyken, kabadayıların biri Safiye'ye laf atınca işler bir anda değişir, Mustafa ise kız kardeşlerini korumak için beladan uzak durmaya çalışır:

"Konuşa konuşa, büyük bir neşe içinde planladıkları her şeyi yerine getirmiş, evlerine dönüyorlardı. Saat kulesine geldiklerinde, naralar atan üç dört kabadayı, kaldırımdan bir aşağı iniyor, birkaç adı gittikten sonra yukarı çıkıyordu. Yanlarından geçtiği kişilerinden de bazılarına omuz atıyor, ayağı yere muhkem basmayan yaşlıları düşürüyor, bilerek çarpıyorlardı. Eşkıyalık, ona buna sataşmak,

çalıp çırpmak ve huzur bozmak kanlarına işlemişti. Hareketlerinde, adamlık ve efendiliğin nam ü nişanesi yoktu, yazık ki bundan hissedar olmamışlardı. Mustafa'nın oldukça canı sıkıldı bu duruma. Safiye'yi duvar tarafına, kız kardeşini ortaya aldı, en sağa da kendisi geçti. 'Çattık belaya! Çıkmadan babamın yaptığı tembihler sanki bunun içinmiş, kendisine malum olmuş herhalde.' diye düşündü.

Üsküp'ün her daim sisli olan havası bugün de hüküm sürüyordu. 'Şu pus biraz daha koyulaşsa da ara sokaklara sıvışıversek Allah'ım!' dedi. Hırgür çıkarmak niyetinde olan gençler, hançerelerini yırtarcasına bağırmaya devam ediyordu. İçlerinden bir tanesi, kalabalığın arasından sıyrıldı ve Safiye'nin önünde durarak el kol hareketi yapmaya, bir taraftan da soru sormaya yeltendi.

– Adın da kendin gibi güzeldir herhalde, ne dersin ceylan? Beraber bir nehir sefası yapalım mı seninle?

Yan taraftan fırlayan Mustafa, kardeşini tutup çekti, sımsıkı kenetlediği kollarının arasına hapsetti. Dilnur da çok korkmuştu, o da sarıldı, bir anda üçü yumak oldu. Kaldırımdaki yaya akışı aksadı, yanlarından geçmek isteyenler, ne olduğunu anlamaya çalışanlar lüzumsuz bir kalabalık meydana getirdi. Bu kargaşalıktan faydalanan Mustafa, kaş göz hareketleriyle, apar topar kızları ara sokaklardan birine yönlendirdi. Yolu uzatsa da kabadayılardan kurtulmayı başarmıştı." (s.22-23)

Mustafa; Safiye ve Dilnur ile gezerken belaya bulaşmamak adına oradan uzaklaşmış olsa da bela Mustafa'nın peşini bırakmamada kararlıdır. Bu kez Safiye'ye laf atılmasının yanında, sözlü ve ırkçı bir saldırı söz konusudur:

"Mustafa, Dilnur ve Safiye de cümle kapısının önündeydi. Çıkar çıkmaz çarşıdaki kabadayılarla burun buruna gelen Mustafa hepsini tanıdı. Lakin bu sefer daha kalabalıklardı. Öfkeli bir şekilde, Türkçe olmayan laflar savuruyor, arada bir de, 'Defolun buradan Mora'yı unuttunuz mu?' diyerek el kol hareketleriyle törene gelenleri âdeta tehdit ediyordu. Nasıl denk getirdiyse getirdi, çarşıdaki eşkıya Safiye'nin önünde bitti, sırnaşmaya başladı.

– Bana Tantalus derler, iyi belle, Filipos Papaz'ın oğluyum ben, anladın?" (s.30)

Gittikçe seviyeyi ve şiddetini arttıran çete, bu kez bir adım daha ileriye giderek Mustafa'nın yaşadığı evi basar. Gece vakti Üsküp'ün sakinliğini ve sessizliğini bozan, çetenin Mustafaların evinin kapısını tekmelemesi ve fazlasıyla tehditkâr içerikli bağırmaları olur:

"Gecenin kör karanlığında, Üsküp uykudayken, ayak sesi pıtırtılarının dahi hissedildiği bir sessizlikte, kim olduğu seçilemeyen kişiler, ahşap bahçe kapısını kıracak gibi yumrukladı ve biraz bekledi. Açılmadığını göründe öfkeleri daha da arttı, üç dört tanesi yüksekçe taş duvara tırmanmaya başladı. Bir ikisi de bahçe kapısını zangır zangır silkelemeye çalıştı.

(...)

Büyük bir patırtı koptu aşağıda. Mustafa perdeyi usulca aralayınca, kırılarak yere kapaklanan bahçe kapısını seçebildi. Dilnur ve annesi tir tir titriyordu.

(...)

Bahçeye dalanlar, bu sefer evin demir kapısını tekmelemeye başladı. Konuştukları ayan beyan işitiliyordu artık. Çünkü bu konuşma değil avaz avaz bağırma, tahrik etme, haneye tecavüzdü:

– Açın kapıyı, evinizi başınıza yıkacağız, korkaklar, öldünüz, yoksa ölüm uykusuna yattınız?

– Açın, açın, açın! Haydi, kapınıza geldim, alın da kodese tıkın bakalım!" (s.38-39-40-41)

Olayların devamında ise şiddetin dozunun arttığına şahit olmaktayız. Mustafa ve babası Hasan Efendi dükkânlarında çalışırlarken Mustafa, yan dükkâna ıhlamur almaya gider. Döndüğünde nefes nefese olan Mustafa'nın babasına anlattıkları komitacıların acımasızlığını ortaya koymaktadır. Üsküp'te

gerçekleştirilecek toplu sünnet töreni için görevli olan sünnetçi İbrahim Sıhhiye'yi vurarak öldürmüşlerdir. Çeteler tarafından bu eylem aslında, Müslümanların topraklarını bırakarak Üsküp'ü terk etmeleri için bir başlangıç hareketidir.

Sünnetçinin öldürülmesindeki amaç, Müslüman erkek çocuklarının sünnet olacak olması ve sünnetin Müslümanlıkla ilgili olmasıdır.

"Baba oğul sabah erkenden dükkâna gelmiş, işlerinin başına geçmiş çalışıyordu. (...) Yandaki kahvehaneden ıhlamur almaya giden Mustafa canhıraş bir sesle içeri daldı.

– Bunu da yaptılar pederim, bunu da…

Hasan Efendi şaşırdı, elindeki demir parçasını yere attı. Bir yanda demirin tangırtısı bir yanda Mustafa'nın öfkeli sesi… Oğluna yaklaştı:

– Ne yaptılar oğlum, yaptıkları ne? Biraz sakin ol bakayım.

– Aah yandık babam yandık, bize hayat yok bu topraklarda, açık açık gidin diyor, gözümüzü korkutuyor bunlar.

– Anlatırsan ben de meseleye vâkıf olacağım.

– Bugün sünnet merasimi yok muydu Üsküp'te?

– Evet vardı, davetliyiz öğle namazından sonra biz de gideceğiz inşallah.

– Artık gidemeyeceğiz.

– Olur mu, önemli bir mazeretin yoksa davete icabet etmek farzdır.

– Bu otuz kırk çocuğumuzu sünnet edecek İbrahim Sıhhiye'yi öldürmüşler köprünün üstünde. Yavruların sünneti bugün olamayacak.

– Tüh tüh yazıklar olsun, alçaklar, şerefsizler! Bu ne demeye geliyor evlat bilir misin? Dininizin icabı sünnete müsaade etmiyoruz, anladınız mı manasını

taşıyor. Ona nasip olmadıysa başka sıhhiyeci yapar sünneti, çocuklar bekletilmez ama herkesin içi yanar." (s.79-80)

Aynı romanda, komitacıların ne tür eylemlerde bulunduğuna ve Üsküp dışında karışıklıkların ve türlü baskıların yaşandığı diğer Balkan topraklarına yer verilmektedir. Aynı zamanda bütün bunlar yaşanırken Türk devlet idaresinin de ortadan katlığı belirtilmektedir:

" O günden sonra papaz Filipos, kiliseye gelenlere içeride, intikam dolu yaralı Tantalus ve arkadaşları dışarıda Müslümanlar aleyhinde nutuklar attı, etrafı kışkırttı. Şimdiye kadar el altından yaptıklarını aşikâr yapmaya başladı. Silahsız ev, beli tabancasız adam kalmadı. Kim kime güç yetirirse soymaya, rüşvet istemeye çalıştı. Üsküp dışında; Selanik'te, Kosova'da, Manastır'da kısaca Makedonya'da sular bulanmıştı, kolay kolay da durulacağa benzemiyordu. Balkanlardaki eyaletlerde asayişsizlik, kargaşa hüküm sürmeye başladı. Artık Dersaadet'in kontrolü ortadan kalkmıştı." (s.101)

Huzurdan bir emare bırakılmayan Üsküp halkı da çeşitli önlemler almaya başlar. Herkes diken üstünde ve gerçek anlamda tetikte beklemektedir. Tek dertleri canlarını korumak olan Üsküp halkı için hiçbir şey eskisi gibi değildir:

"Üsküp'te, diğer şehirlerde tat, tuz ve huzur kalmamıştı. Akşam karanlığı çökmeden herkes evine giriyor, kapısını bacasını kapatıyordu. Çok mecbur kalınmadıkça gece sokağa çıkılmıyordu. Beller tabancalı, kuşaklar kamalıydı. Martinler, piştovlar kapıların arkasına asılmış hazır vaziyette bekliyordu. Etrafta ne olup bitiyor diye kulaklar dört açılmış, sağdan soldan işitecekleri yeni havadisleri bekliyordu." (s.113)

Bu sırada Mustafa, komitacılar tarafından öldürülür. Zaten huzursuz bir yer haline gelen Üsküp, Mustafa'nın ölmesi ile Hasan Efendi ve ailesi için yaşanılamayacak bir hâl alır. Hasan Efendi; babası Yunus ve dedesi Abdullah Efendi'lerin yanına Silistre'ye göç etmeye karar verir. Yunus Efendi ve Abdullah Efendi'nin, Mustafa'nın ölmesi üzerine Hasan Efendi'yi Silistre'ye davet etmeleri de

bu kararda etkili olur. Hasan Efendi, sabah olunca ailesine de bu kararını bildirmek üzere derin düşünceler arasında uykuya dalar.

Sabah olduğunda da, Hasan Efendi ailesiyle kahvaltı yaparken, göç kararını; "*Dedemiz Abdullah, pederimiz Yunus Efendiler bizi ısrarla Silistre'ye davet ediyor. Eğer gitmezsek onları üzmüş oluruz. Siz de kabul ederseniz, yanımıza alacağımız birkaç parça eşyamızla yanlarında kalmaya gitsek nasıl olur, ne dersiniz?"* diye sorarak belirtir. (s.117)

Göç etmek de, göç kararı almak kadar zordur. Zor olmasının en büyük sebebi geride bırakılan anı yumağıdır. Geride bıraktıkları evlerini bir daha görüp göremeyeceklerinin mis kokulu çiçeklerin bir daha koklayıp koklayamayacaklarının, komşularıyla bir daha sıkı sıkı sarılıp sarılamayacaklarının belirsizliği aileyi üzen en büyük unsurlardır:

"Bahçenin içi, evin bütün odaları kendilerini uğurlamaya gelen eş dostla doluydu. Hepsiyle ayrı ayrı vedalaştılar. Kadınlar birbirlerine sıkıca sarılmıştı, kopamıyordu. Hasan Efendi titreyen elleriyle bahçe kapısını sağlam bir şekilde kilitlemeden önce, ailesi yaşarmış ve kızaran gözleriyle evlerine son defa baktı. Kuyunun yanındaki sarı gül tomurcuklarla bezenmişti, sümbüller, laleler renk renk açmıştı. Yedi sekiz yıl önce diktikleri armut ağacağının dallarına konan kuşlar cıvıldaşıyor, âdeta onları uğurluyordu. Kendileri parçalanmış hayatlarının kalan yarısını yaşamaya gidiyordu. Ancak komşularının da onlardan hiç farkı yoktu. Çünkü hepsi bir arada, beraber olursa bir bütünü meydana getiriyordu. Bu manzarayı daim kalması arzusuyla, hafızalarına kazımak istediler. Son olarak komşuların boşalttığı bir kova su, faytonun tekerlekleri arasında kaydı gitti." (s.122-123)

Ağlama Tuna romanında, Balkan Savaşı'nın resmen ilan edilmesinin ardından Abdullah Dede, Balkanların iyice karışacağını ve artık bu topraklarda barınamayacaklarını öngörerek Yunus Bey'i ve Hasan Bey'i yanına çağırıp göç hazırlıklarına başlamanın vaktinin geldiğini belirtir. Hazırlıklara, göç yolculuğunda en büyük yardımcıları olacak olan atlar ve arabalar hazır edilerek başlanır. Ardından

yolculuklarının en büyük güvencesi olan silah ve cephane tedarik edilir ve göç yolculuğuna çıkmak için en önemli hazırlıklar tamamlanmış olur:

"Safiye ve Mümin dışarı çıkınca, oğlu Yunus ve torunu Hasan'ı yanına çağıran Abdullah Dede durumun vahametini dili döndüğünce anlatmaya çalıştı:

– Evlatlarım, artık bu işin lamı cimi kalmadı. Her şey ayan beyan ortadır, savaş resmen ilan edilmiştir. Damadımızın mahkûmiyet giymesi de an meselesidir. Karar verildikten sonra bize yapacak bir şey kalmayacaktır. Hoş verilmeden de yapacağımız bir şey yoktur bre. Arabalar ve atlar hazır edildi. Üzerine muşamba koyacak şekilde yağmurluğunu da halledin. Yolumuz uzun ve çetin, önümüz kış, yola çıkacak iki çocuğumuz var, biri büyükçe olsa bile diğeri küçüktür.

– Muşamba işi kolay, yol pek zorludur sevgili pederim, nasıl yaparız bilmem.

– Başka çözümü varsa söyle bana öyle yapalım. Sen de biliyorsun ki her şey aşikârdır. İkiniz de silah ve cephane tedarik edin. Benim eski de olsa bir tüfeğim var, öldürmese de göz korkutur, yani ki işimize yarar bre." (s.256)

Atların, arabaların, silah ve cephanelerin hazırlanmasının ardından, aile için gerekli olacak bütün eşyalar tedarik edilmeye çalışılır. Bu eşyalar; kışlık kıyafetler, kap kacak, yedek çamaşır, yorgan, şilte, sabun, peynir, pekmez, ilaç gibi temel ihtiyaç malzemeleridir. Kışlık kıyafetler, yaklaşan kış mevsimi için gerekli görülürken, pekmez ve peynir gıda maddeleri de çocukların ve büyüklerin yolda karınlarını doyurmaları için tercih edilir.

Yola çıkmadan bir gün önce Redife Hanım ve Nuriye Hanım, kümesteki bütün tavukları ve horozları kesip haşlarlar. Birkaç gün yeter düşüncesiyle kaplara doldururlar. Yemekler hazır edildikten sonra, belli başlı mutfak eşyaları da unutulmaz. Kaşık, tuz, tencere, sofra bezi, su testisi gibi eşyalar arabaya konulacak şekilde hazır edilir. Hastalanmaya daha meyilli olan çocuklar için, yedek kıyafetler ve gocuklar da ihmal edilmez.

Yola çıkmak için bütün hazırlıklar tamam edildikten sonra sıra yola koyulmaya gelir. Belki de göç etmenin en zor kısmı, evden ayrılma zamanının gelmiş olmasıdır. Redife Hanım'ın el emeği eşyalarını, yıllarca verdiği uğraşlardan sonra evlerini inşa etmesi ve şimdi bu evi bütün hatıralarıyla geride bırakması en çok zoruna giden noktadır. Yuvaları, vatanları olarak gördükleri Silistre'yi bırakıp gitmek aile için oldukça zor olur:

"Akşam namazını kılar kılmaz harekete geçeceklerini söyleyen Kocadede'nin talimatına uymak için her şey vakitlice bitirildi. Kadınlar evin perdelerini kapattı, bulaşık tencere ve tabakları yıkayıp, bir daha göremeyecekleri mutfaklarını temizledi, yangın çıkmaması için sobayı tamamen söndürdü. Kilerde bulunan cevizden, üzümden, kış kavunundan, bulgurdan, makarnadan, bir miktar aldı. Ağladıkları zaman çocuklara vermek için birkaç parça pestil kopardı ve hepsini bir çıkına yerleştirdi. Geriye dönüp bakmadan, bolluk ve bereket taşan evin her odasının kapısını ayrı ayrı kapadı.

Redife Hanım'ın gözyaşları iki sıralı birbiri ardınca yanaklarından süzülüyordu. Yıllarca didinip kurduğu yuvasını, el emeği göz nuruyla bezediği eşyalarını, içinde hatıralarının barındığı hanesini terk etmesi çok gücüne gidiyordu. Üstelik bir suçlu gibi sessizce terk etmesi… Oysa o, bu mahallenin Redife Hanım'ıydı kocası da Yunus Efendi'si. Kayınpederi ise sokağın ve mahallenin, hatta Silistre'nin Kocadedesi Tuhafiyeci Abdullah Efendi'ydi. Bir itibarları, kıymetleri ve hürmetleri vardı. Kaçarcasına gitmek bu değerleri ayaklar altına almak demekti. Bütün hatıralarını geride yüzüstü bırakmak… İşte bu, bir ihanet gibi geliyordu hepsine." (s.262)

Çıktıkları yolda kendileri gibi, pek çok ailenin göç ettiğini gören Abdullah Dede ve ailesi, bir nebze rahatlar. At arabasını, kağnısını alan canının derdine düşmüş olan insanlar çoluk çocuk yollardadırlar. Kurtuluş olarak gördükleri bu yolculukta, yollar asker veya komitacılar ile doludur. Ancak bunu hesaba katmadan ilerleyen muhacirler özgürlüğe varacakları umuduyla yollarına devam ederler.

Ağlama Tuna romanında, çıkan karışıklıklar ve uygulanan baskılardan dolayı göç eden muhacirlerin göç ettikleri bölgeler hakkında bilgi edinmekteyiz. Bu bölgelerden göç edenler, çeşitli zorluklar ve tehlikeler içinde yolculuklarını sürdürmektedirler:

"Üsküp, Selanik, Silistre, Koçana, Kırcaali, Hezergrad hepsi birden ayaklanmış, toprağın has sahibini istemez olmuştu. Gördükleri manzaraya alışmaya çalışsalar bile artık çok canlarını sıkar hâle gelmişti. Bunu, insanlıkla bağdaştıramıyor ve hafızalarının asla almadığını düşünüyorlardı. İhtiyarlar, kundağında bebekler, hastalar sarıp sarmalanmış bu kış kıyamette yola dökülmüştü. Sıcacık evlerini terke zorlanmış, aç, susuz bir sıcak çorbaya hasret göç etmeye çalışıyorlardı. Her şeylerini, ömürleri boyunca çalışıp didinerek elde ettikleri her şeylerini yüz üstü bırakmış gidiyorlardı, bari canlarını kurtarsalardı. O da şüpheliydi, yollar asker ve eşkıya kaynıyordu." (s.293).

SONUÇ

Balkanlar denildiğinde akla bir coğrafi bölge gelmesinin yanında, özel bir kültür, toplum ve uygarlık unsurları da gelmektedir. Bu büyük coğrafi alanın kaybedilmesi demek; bu kültürün, toplumun ve uygarlığın da yitirilmesi anlamına gelmektedir. Konaklar, külliyeler, camiler, hamamlar, köprüler ve daha birçok tarihi ve mimari eser Balkanların kaybedilmesi ile kaybolmuştur. Çoğu yakılmış, yıkılmış veya büyük oranda zarar görmüştür. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ile Balkanların içine girdiği kargaşa ortamı, 1912 Balkan Savaşları ile daha karmaşık bir hale gelerek Osmanlı Devleti ve Balkan coğrafyası için önemli ve ciddi sonuçlar doğurmuştur.

Osmanlı Devleti Balkan toprakları ile gücüne güç katmış, bu toprakların elinden çıkması ile bu gücü tamamen kaybetmiştir. Balkan savaşları Osmanlı Devleti'nin siyasi ve sosyal gücünü elinden almasının yanı sıra, Balkanlarda yaşayan milletler özellikle de Türk milleti için acı sonuçları beraberinde getirmiştir.

Balkan coğrafyası, jeopolitik konumu sebebiyle geniş çaplı göç hareketlerine maruz kalmış ve zamanla göç, Balkanların kaderi haline gelmiştir. Osmanlı Devleti Balkanları, yapıcı yönetim taktiğiyle başarı ile idare etmişlerdir. Farklı dine mensup, farklı kültürlere sahip, farklı ırktan olan ve farklı dilleri konuşan insanlara saygı duymuş ve herhangi bir ayrım gözetmemiştir. Ancak ortaya çıkan milliyetçilik akımı Balkanlarda yaşayan farklı milletlerden olan insanları da etkisi altına alarak Osmanlı Devleti'nin yaratmış olduğu hoşgörü ortamını zedelemiştir. Balkanlarda yaşayan farklı milletler siyasi bir tavır takınarak birbirlerine karşı ve sonrasında ise Osmanlı Devleti'ne karşı savaş ilan etmişlerdir. Daha fazla toprak elde etmek isteyen milletler, en sonunda tekrar birbirlerinin topraklarını ele geçirmek üzere harekete geçmişlerdir.

Balkanların karışıklığı ve savaş ortamının içine girmesi göçü beraberinde getirmiştir. Balkanlardan Anadolu'ya doğru yağılan göçler, Türk tarihinin yanı sıra dünya tarihinde de eşi benzeri nasir görülen bir dramdır. Balkanlarda egemen olan yeni güçlerin sebep olduğu bu göçler, Müslüman Türklere uyguladıkları baskılar,

katliamlar ve mezalim ile zorunlu olarak gelişmiştir. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı ve Balkan Savaşları geniş çaplı Müslüman katline yol açarak Balkanlarda yaşayan Müslümanların göç etmesini hızlandırmıştır. Her iki savaşta da görülen zulümler, tahribatlar, tecavüzler, dini ve ekonomik baskılar ve işkenceler nedeni ile Müslüman Türklerin göç etmekten başka çaresi kalmamıştır.

Türkler açısından yenilgiyle sonuçlanan 93 Harbi (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı) ve Balkan Savaşı'ndan yıllar sonra meydana gelen Çanakkale Savaşı, Türk milleti için adeta bir dönüm noktası olmuştur. Birinci Dünya Savaşı içerisinde yer alan Çanakkale Savaşı, kahramanca gerçekleştirilen deniz ve kara savaşları ile Türk ve Dünya tarihine silinemeyecek bir iz bırakmıştır. Osmanlı Devleti'nin kesin zafere ulaştığı tek cephe olan Çanakkale Cephesi'nde elde edilen başarı, Türk milletinin akıllarında yer eden diğer savaşlar ve bu savaşların olumsuz sonuçlarına karşı milli duygularını yeniden kabartarak kaybolan güvenlerini tazelemiştir.

Çanakkale Savaşı, vatan sevgisini, birlik ve beraberliğin önemini, vatanın parçalanamaz olduğunu herkese göstermiştir. Çanakkale savaşı, tarihe geçen Balkan Savaşı'nın balkanlarda ve Balkanlarda yaşayan Türklerin kalbinde ve zihninde oluşan ağır darbelerin enkazını ortadan kaldırarak yeni bir gurur ve sevinç inşa etmiştir.

İnsan yaşamında başlıca üç önemli "geçiş dönemi" bulunmaktadır. Bunlar; doğum, evlenme ve ölüm dönemleridir. Bu üç önemli dönemin etrafında pek çok inanç, âdet, töre, tören, dinsel ve büyüsel işlemler yer almış ve geçiş dönemlerini şekillendirmiştir. Bu üç geçiş döneminin ortak amacı, şahsın yeni konumunu tespit etmek, meydana gelen olayı kutlamak, kişileri çevresel zararlara karşı himaye etmektir. Bu durumun nedeni, kişinin bu dönemler arasında ve esnasında olumsuz etkilere karşı açık olduğuna inanılan yaygın bir düşüncenin var olmasıdır.

Doğum, evlenme ve ölüm dönemlerinde uygulanan âdetler, gelenekler ve törenler toplumun geleneksel kültürünü oluşturan en önemli bölümlerindendir. Kişilerin bu geçiş dönemleri ile ilgili duygu, düşünce ve uygulamaları genel hatlarıyla evrensel bir nitelik kazanmıştır.

Çalışmamızda; doğum, evlenme ve ölüm adlı üç önemli geçiş dönemi Balkanlarda yaşayan Türklerin kültür ve gelenekleri esas alınarak ele alınmıştır. Yaptığımız incelemeler Balkanlarda yaşayan Türklerin, kültürlerine ve tarihlerine son derece önem verdiklerini, milli duygularını her daim yaşattıklarını ve milli benliklerini unutmadıklarını ortaya koymaktadır. Geleneklerin ve kültürün korunup günümüze kadar varlığını devam ettirmesinde Balkan Türklerinin öz yapı özellikleri ve din anlayışlarının büyük etkisi bulunmaktadır.

Geçiş dönemlerinin ilk sırasında yer alan dönem "doğum"dur. Balkan Türklerinin doğum ile ilgili gelenek ve inanışları oldukça zenginlik ve çeşitlilik arz etmektedir. Doğum çevresinde görülen gelenek ve uygulanan işlemler genel olarak anne ve bebek etrafında şekillenmektedir. Doğumda, özellikle de evde gerçekleştirilen doğumlarda ebenin büyük bir role sahip olduğunu görmekteyiz. Aynı zamanda bebeğin göbek bağının kesilmesinde de ebeler önemli bir yere sahiptir. Göbek bağının ise, mezarlığa, camiye, okula veya evin avlusuna gömülmesi Balkanlar Türklerinde İslamiyet'in ne denli önem arz ettiğinin göstergesidir. Doğumdan sonra uygulanan gelenekler ve işlemlerdeki amaç; doğum yapmış annenin eski sağlığına döndürülmesini, bebeğin ve annenin nazar gibi kötülüklerden korunmasını ve bebeğin sağlıklı bir hayat sürmesini sağlamaktır.

Geçiş dönemlerinin bir diğer aşaması olan "evlenme" aşamasında evlilik çağı, eş belirleme, kız isteme, söz kesme, kına gecesi ve düğün ile ilgili uygulamaların geleneklere bağlı olarak sürdürüldüğünü tespit ettik. Farklı evlilik çeşitleri görülse de en kabul gören evlilik, görücü gidilerek yapılan evliliktir. Evliliği meşrulaştıran nokta da nikâhın gerçekleştirilmesidir. Balkan Türklerinin, yaşadıkları köy ve merkezlerde akraba evliliklerine karşı oldukları, evlenecek kişilerin iyi ve düzgün bir aileye mensup olmasına dikkat ettikleri belirlediğimiz hususlar arasındadır.

Düğün sırasında uygulanan geleneklerde, genel olarak düğünlerin önemli bir parçasını oluşturan yeme-içme kültürü dikkatimizi çekmektedir. Yiyecekler içinden özellikle et, Balkan Türklerinin düğün yemekleri arasında en vazgeçilmez olan

yiyecektir. Aynı zamanda düğüne gelen konuklara yemek ikramında bulunmak Balkan Türklerinin son derece önem verdikleri bir durumdur.

Tespit ettiğimiz bir başka nokta da, Balkanlarda "başlık" adlı uygulamanın yer almadığıdır. Balkanlarda kabul gören gelenek, başlık yerine çeyiz hazırlama geleneğidir. Çeyiz geleneği Balkan Türklerinin evlenme âdetlerinin vazgeçilmezidir. Çeyiz, hem kız hem de erkek tarafında hazırlanmakta ve sergilenmektedir.

Geçiş dönemlerinin son basamağı ölümdür. Doğum ve evlenme dönemlerinde olduğu gibi insan yaşamının son aşaması olan ölümde de bazı gelenek ve inanışlar söz konusudur. Ölüm olgusu normal karşılanmakta, defin işlemi belli İslami koşullara göre gerçekleştirilmektedir. Balkanlarda cenaze ile ilgili işlemlerde komşular arasında yapılan yardımlaşma dikkat çekicidir. Komşular, cenaze evine yemek getirir, yakının kaybedenlerin acısını paylaşır, gerekirse evin temizlik ve düzen işlerini sağlarlar. Aynı zamanda ölü için düzenlenen cenaze mevlidinde de yer alarak Kur'an-ı Kerim okuyup ölen kişinin arkasından dualar ederler.

Ölüm sonrasında yapılan uygulamalar arasında, ölen kişinin ruhu için yapılan eylemler dikkat çekicidir. Ölüye ait eşyaların başkalarına verilmesi Balkan kültüründe beraberliğin ve yardımlaşmanın bir göstergesidir. Ölen kişinin yakınları tarafından yaptırılan mezar taşları, mezarlık ziyaretlerinin Balkan toplumunun kültürel gelenekleri ile doğrudan ilişkilidir. Bütün bunlar, Türk-İslam gelenekleri ile yaşatılmış ve devam ettirilmektedir.

Sonuç olarak, incelemiş olduğumuz *Balkan, Ağlama Tuna, Sarıkamış Kar Bozgunu* ve *Bir Çanakkale Destanı Şehadetname* romanlarında bütün olayların Balkanlarda geçmesinden ve bu yöreye ait çeşitli özelliklerin ayrıntılarıyla beraber gayet samimi bir şekilde anlatılmış olmasından yola çıkarak Halide Alptekin'in Balkanlara büyük önem verdiği ve Balkan coğrafyasında yaşanan her türlü olayın kendisi için büyük bir önem arz ettiği sonucuna ulaştık. Bu incelemeyi yaparken romanlardaki siyasal, toplumsal, ekonomik, kültürel, dinî ve sosyal özellikleri göz önünde bulundurduk.

İncelediğimiz romanlarda Balkan Türklerinin sosyal ve dinî hayatını, gelenek ve göreneklerini, yaşam tarzlarını ve Balkan milletine ait bir takım unsurları belirledik. Gelenek ve göreneklerin içinde kız isteme, söz kesme, düğün törenleri ve bu törenlerin öncesinde ve sonrasında yapılanlar, törenlerin nasıl gerçekleştiği, Balkanlarda yaşayan kadınların ve erkeklerin giyim tarzının nasıl olduğu, sofralarda hangi yiyecek ve içeceklerin tüketildiği, çeşitli halk inanışları, dinî inançlar, misafirperverliğin önemi ve cenaze töreninin nasıl gerçekleştiği konularında bilgi sahibi olduk.

Bu durumların yanında, Türklere uygulanan baskı ve zulümlerin de romanlara ne şekilde ve hangi oranda yansıdığını gördük. Yapılan baskı ve zulümlerde Balkan Devletleri'nin, Avrupa Devletleri'nin ve ağırlıklı olarak da çetelerin etkili olduğunu tespit ettik. Uygulanan baskı ve zulümler sonucunda halkın artık dayanamayacak noktaya gelerek göç etmek zorunda kalması noktasında göç odlusu üzerinde durduk. Göç girişimden önce yapılan hazırlıkları, yola çıkıldıktan sonra karşılaşılan tehlikeleri ve çekilen eziyetlerin boyutları hakkında bilgi sahibi olduk.

Çalışmamızın; Halide Alptekin ve Halide Alptekin'in eserleri üzerine çalışacak olan araştırmacılara katkı sağlamasını, 93 Harbi, Balkan Savaşı ve Birinci Dünya Savaşı'nda savaşan askerlerin psikolojik durumlarının ve Birinci Dünya Savaşı içinde yer alan Çanakkale Savaşı'nın Türk milleti üzerinde yarattığı etkilerin çeşitli boyutlarının bilincine varılmasını, Balkanları konu edinerek çalışma yapacak olan araştırmacılara faydalı olmasını, halk bilimi sahasına ve Balkan Türklerine bir yararı dokunmasını ümit etmekteyiz.

KAYNAKÇA

Ağanoğlu, H. Yıldırım, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Balkanların Makûs Talihi: Göç*, 9. Baskı, İz Yayıncılık, İstanbul, 2017.

Alp, İlker, *Bulgar Zulmünü Günümüze Kadar İntikal Ettiren Edirne ve Çevresindeki Şehitlikler*, Sevinç Yayınları, Ankara, 1986.

Alp, İlker, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1877-1989)*, Trakya Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1990.

Artuç, İbrahim, *Balkan Savaşı*, İstanbul, 1988.

Atabey, Figen, *Birinci Dünya Savaşı'nda Filistin-Suriye Cephesi'ne İlişkin Belgeler Işığında Genel Bir Değerlendirme*, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, Sayı:66, Bahar, 2020.

Aygen, Ayten, *Rumeli Benimdi*, 3. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2003.

Ayverdi, Semiha, *Mesihpaşa İmamı*, 1. Baskı, Gayret Kitabevi, İstanbul, 1948.

Ayvedi, Semiha, *İbrahim Efendi Konağı*, 8. Baskı, Kubbealtı Neşriyatı, İstanbul, 2007.

Bakırcılar, Nimet Ayşe,*"Dünden Bugüne Pomaklar"*, 292. Sayı, 31, Cilt, Türk Yurdu Dergisi, İstanbul, 2011.

Balkanlı, Hüsniye, *Güzel Hatice*, 1. Baskı, Hüsnü Tabiat Matbaası, İstanbul, 1958.

Bayraktar, Zülfikar, *Balkanlar'da Bir Arada Yaşama Kültürü Bağlamında Kimlik Çatışmasından Kültürel Entegrasyona Türk Dili ve Kültürünün Önemi*, Karadeniz Araştırmaları, Sayı 36, Ankara, 2013.

Baysal, Faik, *Drina'da Son Gün*, Can Yay., İstanbul, 2006.

Bayur, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi*, 3. Cilt, 2. Baskı, Ankara, 1983.

Bilgin, İsmail, *Gelibolu-Yenilmezlerin Yenildiği Yer*, 3. Baskı, Babıali Kültür Yay., İstanbul, 2004.

Bilgin, İsmail, *Çanakkale'ye Gidenler-Şu Boğaz Harbi*, 5. Baskı, Babıali Kültür Yay., İstanbul, 2005.

Bilgin, İsmail, *Elveda Balkanlar*, Timaş Yay., İstanbul, 2007.

Boratav, Pertev Naili, *100 Soruda Türk Folkloru*, 2. Baskı, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1988.

Çokum, Sevinç, *Bizim Diyar*, İstanbul, 1984.

Çokum, Sevinç, *Bizim Diyar*, Ötüken Yay., İstanbul, 2006.

Delice, Halil, *Görmedin mi Aliş'imi Tuna Boyunda*, Babıali Kültür Yay., İstanbul, 2008.

Delice, Halil, *Koca Yusuf*, 6. Baskı, Babıali Kültür Yay., İstanbul, 2009.

Efendi, Ahmet Mithat, *Gönüllü*, TDK Yay., Ankara, 2000.

Efendi, Ahmet Mithat, *Arnavutlar ve Solyotlar*, TDK Yayınları, Ankara, 2002.

Erbaş, Ali, *Hıristiyanlık'ta İbadet*, Ayışığı Kitapları Yay., İstanbul, 2003.

Esendal, Memduh Şevket, *Miras*, Bilgi Yay., Ankara, 1988.

Fidanoğlu, Sedat, *Kur'ân-ı Kerîm'de Nübüvvet ve Mu'cize Gerçeği*, (Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tefsir Ana Bilim Dalı Yüksek Lisan Tezi), Kahramanmaraş, 2004.

Gencer, Ali İhsan- Özel, Sabahattin, *Türk İnkılâp Tarihi*, Der Yay., 15. Baskı, İstanbul, 2011.

Gökçe, Gökhan, *Rumeli'ye Veda*, Kaynak Yay., İstanbul, 2008.

Güntekin, Reşat Nuri, *Yeşil Gece*, İstanbul, 1968.

Gürbüz, Yılmaz, *Balkan Acısı*, İstanbul, 1975.

Halaçoğlu, Ahmet, "*Bulgar Mezalimi*", TÜRKLER, 13. Cilt, Yeni Türkiye Yay., Ankara, 2002.

Harman, Ömer Faruk, *Hac*, TDV İslam Ansiklopedisi Sözlüğü, 14. Cilt, İstanbul, 1996.

Işınsu, Emine, *Çiçekler Büyür*, 3. Baskı, Elips Yay., Ankara, 2007.

İleri, Reşat, *Yörük Ali*, 1. Baskı, Kardeşler Basımevi, İstanbul, 1953.

Karadeniz, Osman, *İlim ve Din Açısından Mucize*, İstanbul 1999.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Hüküm Gecesi*, 2. baskı, İletişim Yay., İstanbul, 1998.

Kaya, Doğan, Anonim Halk Şiiri, Akçağ Yay., Ankara, 2004.

Kemal, Orhan, *Cemile*, 1. Baskı, Varlık Yay., İstanbul, 1952.

Kemal, Orhan, *Murtaza*, 14. Baskı, Tekin Yay., İstanbul, 2000.

Kuntay, Mithat Cemal, *Üç İstanbul*, 4. Baskı, Oğlak Yay., İstanbul, 1998.

Küçük, Günay- Tümer, Abdurrahman, *Dinler Tarihi*, 4. baskı, Ocak Yay., Ankara, 2002.

Livaneli, Zülfü, *Leylanın Evi*, 63. baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2012.

Mc.Carthy, Justin, *Ölüm ve Sürgün*, (çev. Bilge Umar), İnkılap Yay., İstanbul, 1998.

Necip, Fazlı, *Dilâver* (Haz.: Yrd. Doç. Dr. Erol Ülgen), Akçağ Yay., Ankara, 2005

Niyazi, Mehmet, *Çanakkale Mahşeri*, 22. Baskı, Ötüken Yay., İstanbul, 2004.

Nizamoğlu, Yüksel, *1917 Yılında Hicaz Cephesi: Arap İsyanının Yayılması ve Medine'nin Tahliyesi Programı*, Bilig Dergisi, Sayı:66, Yaz, 2013.

Öner, Çetin, *Dağlara Yazılıdır*, 2. Baskı, Can Yay., İstanbul, 1992.

Öztuna, Yılmaz, *Rumeli'ni Kaybımız*, Ötüken Neşriyat, 1. baskı, İstanbul, 1990.

Öztuna, Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihî*, 9. Cilt, Ötüken Yay., İstanbul, 1994.

Perim, C. Behçet, *Balkan Çiçekleri*, 1. Baskı, Akın Basımevi, İstanbul, 1938.

Perim, Behçet Mehmet, *Göçmen Ahmet*, 1. Baskı, İkaz Basımevi, Afyon, 1955.

Safa, Peyami, *Sözde Kızlar*, Ötüken Yay., İstanbul, 1980.

Sertoğlu, Murat, *Bulgar Sadık*, 1. Baskı, İtimat Kitabevi, İstanbul, 1966.

Şimşir, Bilal, *Rumeli'den Türk Göçleri*, TTK Basımevi, Ankara, 1989.

Tezcan, Mahmut, *Türk Aile Antropolojisi*, İmge Kitabevi, Ankara, 2000.

Tuna, M. Yalçın, *Akın Yolcuları*, 1. baskı, Kader Basımevi, İstanbul, 1936.

Tuncel, Metin, "*Çanakkale", Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 8. Cilt, Türk Diyanet Vakfı Yay. İstanbul, 1993.

Uşaklıgil, Halid Ziya, *Bir Ölünün Defteri*, Özgür Yay., İstanbul, 2009.

Uzuner, Buket, Uzun Beyaz Gelibolu, Remzi Yay., İstanbul, 2001.

Vurucu, Sema Kahraman, *Üsküp Yöresi Düğün Görevlileri*, Folklor Halkbilim Dergisi, C.6, Sayı 65, 2007.

Yaşaroğlu, M. Kamil, *Namaz*, TDV İslam Ansiklopedisi Sözlüğü, 32. Cilt, İstanbul, 2006.

Yetişgin, Mehmet, *"Çanakkale Savaşlarının Türk ve Dünya Tarihindeki Önemi",* Çanakkale Savaşı ve Tarihi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul 2006.

Zühtü, Abdullah, *Şanlı Asker***,** Ülkü Basımevi, İstanbul, 1966.